

Etnografialle ei ole löydettävissä yhtä, yksiselitteistä määritelmää. Etnografinen tutkimus tuottaa tietoa ja tulkintoja yhteisöistä ja kulttuureista. Tämä tieto rakentuu kiinteässä suhteessa tutkimuksen kohteena oleviin ihmisiin ja yhteisöihin: tutkimusaineistot kerätään kenttätöiden menetelmin heidän paristaan ja heidän kanssaan. Aineistoa kerrytetään esimerkiksi havainnoiden, haastatellen ja valokuvaten. Aineiston hankinnan lisäksi etnografiaan sisältyy myös tulkintojen teon ja kirjoittamisen prosessi. Etnografia on perinteisesti ollut antropologialle ja sen lähitieteille kuten kansatieteelle ja etnologialle ominainen tutkimusmenetelmä. Sitten etnografiset menetelmät ovat monipuolistuneet ja yleistyneet myös muilla tieteenaloilla. Myös kentän käsite on laajentunut ja saanut uusia tulkintoja.

Etnografisen tutkimuksen uudistuminen ei kuitenkaan ole poistanut tarvetta pohtia tutkijan rooliin, valtaan ja vaikutukseen liittyviä kysymyksiä. Tässä artikkelikokoelmassa esitellään etnografista tutkimusta 2010-luvulla, selvitetään millaista tietoa etnografia tuottaa ja tarkastellaan tutkijan paikkaa ja vastuuta etnografisessa tutkimusprosessissa. Artikkeleissa esitellään myös uusia, soveltavia näkökulmia etnografiaan.

ISBN 978-951-96345-9-3
ISSN 0357-511X

Moniulotteinen etnografia Pilvi Hämeenaho, Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) Ethnos ry

Moniulotteinen etnografia

Pilvi Hämeenaho &
Eerika Koskinen-Koivisto (toim.)

Ethnos ry

Moniulotteinen etnografia

**Pilvi Hämeenaho ja
Eerika Koskinen-Koivisto
(toim.)**

Ethnos ry, Helsinki

Ethnos toimitte 17

2. painos, ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 2014.

Toimittajat: Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto
Sarjan julkaisuvastaava: Pilvi Hämeenaho.

Kirjoittajat ovat luovuttaneet artikkelinsa palkkiotta julkaisun
käyttöön. Suomen Kulttuurirahasto on tukenut teoksen julkaisemista.

Taitto: Tieteellisten seurain valtuuskunta
Kannen suunnittelu: Ville Korkiakangas

ISBN 978-951-96345-9-3 (nid.)
ISBN 978-951-68509-3-1 (PDF)
ISSN 0357-511X

Juvenes Print, Helsinki 2018

Sisältö

ALKUSANAT	5
ETNOGRAFIAN ULOTTUVUUDET JA MAHDOLLISUUDET	7
Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto	
ETNOGRAFIAN UUDET HAASTEET WRITING CULTURE -LIIKKEEN JÄLKEEN	32
George E. Marcus	
ARJEN YLLÄTYKSIÄ – HUOMAAMATTOMAN ETNOGRAFIA JA KULTTUURIANALYYSI	59
Billy Ehn	
I RAJATON KENTTÄ – ETNOGRAFINEN TIETO	
ETNOLOGINEN KENTTÄTYÖ JA TUTKIMUS: METODIN MONIMUOTOISUUDEN POHDINTAA JA ESIMERKITAPAUKSIA	79
Outi Fingerroos ja Jukka Jouhki	
VÄKIVALLAN ARKIPÄIVÄÄ EL PASO-CIUDAD JUÁREZIN RAJALLA Benita Heiskanen	109
ALKUPERÄISKANSOJEN TIETO TUTKIMUKSESSA: TIETEENFILOSOFINEN NÄKÖKULMA	128
Inkeri Koskinen	
MONIKERROKSISTEN MUISTELU- JA TALLENNUSPROSESSIN VAIKUTUS MUISTITIEDON TULKINTAAN ETNOGRAFISESSA HISTORIAN TUTKIMUKSESSA	153
Sofia Kotilainen	
II KATSE JA VUOROVAIKUTUS TUTKIJAN TYÖVÄLINEINÄ	
VALLANKÄYTTÖÄ LINSSIN EDESSÄ JA TAKANA: VISUAALINEN ETNOGRAFIA JA KAKSI TUTKIMUSTA LÄNSI-AFRIKASTA	185
Sidylamine Bagayoko ja Sanna Tawah	
KUINKA TAVOITTAAN HOIVAKODIN HENKI? VALOKUVAELISITAATIO TUTKIMUSMETODINA	212
Helky Koskela	

ETNOGRAFIN KATSE ERITYISPÄIVÄKODISSA: REFLEKTIOITA AINEISTON TUOTTAMISESTA JA ETIIKASTA	235
Sirkka Komulainen	
EMPATIA JA RUUMILLINEN TIETO ETNOGRAFISESSA TUTKIMUKSESSA	258
Johanna Aromaa ja Miia-Leena Tiili	
III ETNOGRAFIA: VAIKUTTAVAA TOIMINTAA	
ETNOGRAFIA KEHITTÄMISEN VÄLINEENÄ	287
Minni Haanpää, Maria Hakkarainen ja José-Carlos García-Rosell	
MUSEO GOES ROCK'N ROLL – VANTAALAISEN BÄNDITOIMINNAN DOKUMENTOINTIHANKE	308
Mari Immonen	
ETNOGRAFISIA REFLEKTIOITA SAIRAANHOIDON KENTÄLTÄ	333
Kaisa Nissi	
TUTKIJAN POSITIOT ETNOGRAFISESSA TUTKIMUKSESSA – KENTÄN JA KOKEMUKSEN DIALOGINEN RAKENTUMINEN	362
Annamaria Marttila	
Kirjoittajat	393

ALKUSANAT

Millainen on etnografinen tutkimusprosessi ja -ote? Missä etnografista kenttätöitä tehdään? Mikä on etnografian rooli kansatieteellisessä tutkimuksessa? Millaisia eettisiä kysymyksiä liittyy etnografiaan? Missä etnografiaa tarvitaan? Miksi etnografiaa tehdään? Esimerkiksi näitä kysymyksiä pohdittiin Jyväskylässä maaliskuussa 2012 VII Kansatieteen päivillä. Tämän kirjan 15 artikkelia perustuvat päivien aikana pidettyihin esitelmiin sekä työryhmissä käytyyn keskusteluun. Päivät keräsivät noin 150 osallistujaa kaikista Suomen yliopistoista, kymmenestä museosta, kahdeksasta tutkimusinstituutista, viidestä eri maasta ja ainakin 16 eri oppiaineesta. Kirjamme lähestymistapa etnografiaan on siis lähtökohtaisesti laaja ja monitieteinen.

Moniulotteinen etnografia -kirja on tarkoitettu tutkijoiden, opiskelijoiden ja kaikkien kulttuurien tutkimuksesta kiinnostuneiden lukijoiden käyttöön. Monipuolisesti ajankohtaisia teemoja ja käytössä olevia menetelmiä käsittelevät artikkelit nostavat esiin etnografisen tutkimuksen ydinkysymyksiä ja -haasteita. Ne osoittavat, kuinka monimuotoista tutkimusta etnografia-nimikkeen alla tehdään ja kuinka monella tapaa etnografian voi määritellä ja ymmärtää. Toivomme kirjan herättävän ja ylläpitävän keskustelua etnografian mahdollisuuksista ja myös sen rajoista.

Kiitämme lämpimästi George Marcusia ja Billy Ehniä inspiroivista luennoista ja teksteistä, jotka käännettiin tätä kirjaa varten. Haluamme myös kiittää myös professori Laura Assmuthia, professori Hanna Snellmania ja professori Laura

Starkia sekä dosentti Outi Fingerroosia kommenteista ja asiantuntija-avusta. Olemme kiitollisia kirjan toimituskunnassa mukana olleen Ethnos ry:n julkaisuvastaava Aura Kivilaakson sekä julkaisuasioista aiemmin vastanneen Tytti Steelin tiedoista ja monipuolisesta avusta. Kiitämme myös VII Kansatieteen päiviä ja tätä julkaisua tukeneita tahoja: Tieteellisten Seurain Valtuuskunta, Jenny ja Antti Wihurin rahasto, Suomen Kulttuurirahasto sekä Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos.

Jyväskylässä ja Helsingissä 17.1.2014
Toimittajat

ETNOGRAFIAN ULOTTUVUUDET JA MAHDOLLISUUDET

Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto

Laadullisia tutkimusmenetelmiä käsittelevän konferenssin yhteydessä kahvipöydän ääreen kokoontuu joukko etnografisen tutkimuksen asiantuntijoita. Yksi on ollut kenttätöissä Afrikassa, toinen viettänyt viimeisen kuukauden arkistossa tutkien 1800-luvun kyläyhteisön sosiaalisia verkostoja ja kolmas tutkinut kotikaupunkinsa kouluja. Kahvittelun lomassa yksi tutkijoista räplää älypuhelintaan tarkistaakseen, onko tutkimusblogiin ilmestynyt uusia kommentteja. Tutkijat vaihtavat ajatuksia tutkijan läsnäoloon ja valtaan liittyvistä eettisistä kysymyksistä, usean eri tutkijan tuottaman arkistoaineiston tulkinnasta ja tutkimuksen mahdollisuuksista herättää yhteiskunnallista keskustelua. Monitieteinen keskustelu tuo nopeasti esiin sen, ettei etnografialle ole löydettävissä yhtä yhteistä määritelmää tai kaiken kattavia ohjeita. Etnografista otetta sovelletaan, kun halutaan tehdä näkyväksi monitahoisia kulttuurisia ilmiöitä ja prosesseja sekä niiden merkityksiä yksilöille ja yhteisöille.

Useimmiten etnografialla viitataan tutkimusprosessin induktiiviseen luonteeseen ja tapaan käsitteellistää ja teoretisoida arkitodellisuuden ilmiöitä havainnointiin perustuvan kenttätöön kautta saatujen aineistojen pohjalta (esim. Lapalainen 2007; O'Reilly 2011). Myös tässä kirjassa etnografia ymmärretään koko tutkimusprosessia ohjaavana ja sitä määrittävänä tutkimusotteena. Vaikka etnografia etymologisesti

viittaa deskriptiiviseen tutkimukseen, käsitetään se nykyään kulttuurin syvällisenä analyysinä ja merkitysjärjestelmien tulkintoina. Etnografiaan sisältyy siis sekä kulttuurin kuvaamista että refleksiivisen tulkintaprosessin kautta tapahtuvaa käsitetyötä (*concept work*, Marcus tässä teoksessa, ks. myös Willis 2000).

Etnografia perustuu empirialle. Kentältä kerättävät aineistot ja myös tutkittavien kanssa syntyvä vuorovaikutus määrittävät koko prosessin kulkua ja siten myös tutkimuksen lopputuloksia. George E. Marcusin tämän teoksen ensimmäisessä avaintekstissä esittämät ajatukset etnografian uusista tiloista ja tekemisen paikoista korostavat vuorovaikutuksen merkitystä koko tulkintaprosessin ytimenä (myös esim. Jackson 1998). Osallistava, usein uusia teknologioita hyödyntävä etnografia rohkaisee vuoropuheluun tutkittavien kanssa paitsi aineistonkeruun aikana myös tutkimuksen raportointivaiheessa.

Kiinteä suhde kenttään sekä vuorovaikutuksen kautta tapahtuva muutos niin tutkimuskysymyksissä kuin tulkinnoissakin edellyttää etnografilta kykyä sopeuttaa omaa toimintaansa ja tarttua rohkeasti kentällä syntyviin tilanteisiin ja mahdollisuuksiin uusien näkökulmien tavoittamiseksi. Etnografian tekemiseen kuuluu aina ennakoimattomuus ja yllätyksellisyys (ks. Malkki 2007) sekä tutkijalla tutkimuskohteesta olevien käsitusten ja ymmärryksen jatkuva muutos. Kuten toisen avaintekstin kirjoittaja, Billy Ehn, artikkelissaan painottaa, tutkijan kohteestaan rakentamat tulkinnat eivät ole vain etnografisen tutkimuksen lopputulos vaan osa jatkuvasti muuntuvaa tutkimusprosessia. Tehdyt tulkinnat johtavat uudenslaisiin näkökulmiin, tietoon ja oivalluksiin – uusiin kulttuurisiin tulkintoihin.

Kaikille etnografian tekemisen tavoille yhteistä on tutkijan merkitys kysymysten esittäjänä, kentän määrittelijänä sekä tutkimusvälineiden ja tulkintojen tekijänä. Tämän prosessiin kiinteästi sisältyvän subjektiivisuuden vuoksi *refleksiivisyys* ja *eettisyys* ovatkin aiheita, jotka askarruttavat jokaista etnografia läpi koko tutkimuksen teon. Yleisistä eettisistä ohjeista (esim. American Anthropological Associationin *Statement of Ethics* 2012; Kuula 2006) huolimatta jokaisen kenttätöön ja taustatutkimuksen ainutlaatuisuus vaikuttaa siihen, että eettisiä kysymyksiä ja menettelytapoja on aina harkittava ja tulkittava uudelleen ja pohdittava tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa.

Tänä päivänä yksi etnografisen kirjoittamisen keskeinen tavoite onkin tehdä tutkijan tekemät valinnat näkyviksi ja siten myös tieteellisesti arvioitaviksi. Etnografia uudistui 1970- ja 1980-luvuilla representaation kriisin ja siitä seuranneen refleksiivisen käänteen myötä. *Writing Culture* -keskustelujen ja niitä seuranneiden kirjallisten kokeilujen jälkeen (esim. Clifford & Marcus 1986; Marcus tässä teoksessa) tutkijan näkyväksi tekeminen ja hänen roolinsa reflektointi osana etnografiaa ovat vakiintuneet etnografisen tutkimuksen tyyliksi, jopa uudeksi konventioksi (ks. esim. Coffey 1999). Keskustelua refleksiivisen kirjoittamisen rajoista, päämääristä ja tavoitteista sekä paikantamisen eri ulottuvuuksista käydään jatkuvasti (ks. esim. James ym. 1997; Geertz 1988; Fingerroos 2003; Marcus tässä teoksessa). Paikantumisen osana pohditaan myös tutkimuksen eettisiä sitoumuksia.

Etnografisen tutkimuksen erilaiset käyttömahdollisuudet, paikat ja yleisöt tekevät jokaisesta projektista erilaisen. Vaihtelevista aiheista, aineistoista ja toteutustavoista huolimatta tutkimus-

prosessi rakentuu kuitenkin tiettyjen yhteisten peruselementtien varaan. Etnografisen tutkimuksen kannalta keskeisiksi voidaan nähdä kolme tutkimusprosessin ulottuvuutta. Ensinnäkin, tutkimus ja aineiston keruu tapahtuu *kentällä*. Toiseksi, etnografinen tutkimus perustuu *vuorovaikutukselle* ja/tai kokonaisvaltaiselle *kontekstoinnille*. Kolmanneksi, tutkimus on vaikuttavaa *toimintaa*, joka tuottaa todellisuutta ja vaikuttaa ympäristöönsä.

Tämä kirja jakautuu näitä kolmea keskeistä elementtiä valettavaan osioon. Ensimmäisessä, nimeltään *Rajaton kenttä – etnografinen tieto*, tarkastelun keskipisteessä on tiedon rakentumisen prosessi ja kentän käsitteen problematiikka. Millaisilla kentillä etnografi työskentelee ja miten kenttä rakentuu? Millaista tietoa etnografisin menetelmin saadaan? Kuinka käytetyt metodit ja tutkijan oma positio vaikuttavat etnografisen tutkimuksen tuloksena syntyvään tietoon? Mitä oikeastaan tarkoittaa, että tutkimusaineisto tuotetaan yhdessä tutkittavien kanssa ja miten erilaiset tietämisen, ajattelun ja tekemisen tavat voidaan sovittaa yhteen?

Katse ja vuorovaikutus tutkijan työvälineinä -osion neljä artikkelia käsittelevät aineistonkeruuta ja valittuja menetelmiä. Työvälineisiin kuuluvat esimerkiksi videokamera ja valokuvat sekä erityisesti tutkija itse omalla persoonallaan ja valinnoillaan. Millaista tietoa erilaiset välineet ja menetelmät tuottavat? Kuinka tutkijan läsnäolo ja osallistuminen vaikuttavat tutkittaviin ja havainnoitaviin tilanteisiin? Entä millaisia haasteita erilaiset välineet ja niiden käyttö synnyttävät?

Kolmas osio *Etnografia: vaikuttavaa toimintaa* käsittelee etnografisen tutkimuksen käytännön sovelluksia ja mahdollisuuksia. Miksi etnografista tutkimusta tehdään? Mihin siitä

saatavaa tietoa voi käyttää? Osion artikkelit pohtivat erityisesti tutkijan suhdetta tutkimiinsa ihmisiin ja ilmiöihin. Etnografiaa tehdään yhteistyössä tutkittavien kanssa ja tutkijan on aina työstettävä omaa rooliaan suhteessa tutkittaviin ja tutkimuskohteeseen kenttätöiden aikana mutta myös tutkimuksen tulosten käytön ja hyödyntämisen kohdalla. Kirjoittajat pohtivat myös tutkimuksen lähtökohtia, perusteita sekä tavoitteita, joita heillä on tiedon tuottajina ja tutkittaviensa tulkkeina.

Jaottelusta huolimatta kaikki artikkelit kuvaavat monipuolisesti etnografiseen tutkimusprosessiin kuuluvia osatekijöitä. Yhdistäväksi teemaksi nousee *etnografian*, kentällä ja työpöytänsä ääressä työskentelevän tutkijan, roolin kriittinen tarkastelu. Myös pohdinnat paikantumisesta, tärkeiden mutta usein sensitiivisten teemojen tutkimisen oikeutuksesta ja tutkimuksen tekemiseen liittyvistä valtasuhteista sekä tutkijan tekemistä eettisistä ratkaisuksista ja niitä ohjaavista periaatteista ovat läsnä kaikkien eri osioiden artikkeleissa.

Rajaton kenttä – etnografinen tieto

Etnografia pohjautuu kenttätöille: aineistonkeruulle tutkittavien parissa ja heidän kanssaan. Joskus kenttätöiden käsitettä käytetään myös etnografisen tutkimuksen synonyyminä, jolloin etnografia ymmärretään ensisijaisesti aineistonkeruun menetelmänä. Pitkäkestoiseen osallistuvaan havainnointiin (*participant observation*) perustuvan kenttätöiden merkitys korostuu erityisesti kulttuuriantropologien ja sosiaalitieteilijöiden etnografioissa. Onkin väitetty, että nimenomaan havainnointi tekee etnografiasta etnografiaa ja että etnografinen haastattelu liittyy aina osaksi pitkäkestoista osallistuvaa havainnointia,

jolla pyritään kohteena olevan kulttuurin kokonaisvaltaiseen kuvaukseen (ks. esim. Huttunen 2010, 42–43; Heyl 2001, 367). Etnografinen tutkimusote ei kuitenkaan välttämättä edellytä omakohtaista kenttätyötä, vaan myös toisten keräämää arkistoaineistoa on mahdollista tarkastella etnografisesti pyrkien ymmärtämään kulttuurissa vallitsevia merkitysverkostoja. Tällöin kontekstualisoinnilla, aineiston liittämällä kulttuuriseen ympäristöön ja historialliseen makrotasoon eli aikaan ja paikkaan sekä aineistonkeruutilanteeseen on merkittävä osuus tutkimusprosessissa.

Teki tutkija kenttätyön itse tai ei, etnografinen aineisto kerätään kentältä. Kenttä voi sijaita lähellä tai kaukana, se voi olla virtuaalinen tai tekstuaalinen. Kun toinen etnografi muuttaa asumaan tutkimansa yhteisön luokse, sukeltaa toinen arkistoaineistojen kautta aukeavaan menneisyyteen. Etnografisen tutkimuksen kenttä ei siis ole paikkaan sidottu, vaan koostuu erilaisista tiloista, tilanteista, kohtaamisista ja näistä jääneistä jäljistä, kuten arkistoihin tallennetuista etnografisista aineistoista. Kentän paikantaminen, kentällä käytettävät menetelmät sekä kentällä syntyvät roolit ovatkin kuitenkin jatkuvan uudelleen määrittelyn kohteena. Monipaikkainen (*multi-sited*) etnografia (Marcus 1995; Huttunen 2010; Hirvi & Snellman 2012) syntyi tarpeesta seurata globaalisti liikkuvia ihmisiä ja paikasta toiseen nopeasti leviäviä ja muuntuvia ilmiötä. Yhä useammin etnografien arjessa esimerkiksi haastattelut ovat online- ja offline-tiloissa vuorottelevia hetkellisiä kohtaamisia ja kenttätyöt lyhyitä vierailuja useissa erilaisissa paikoissa ja merkityksellisissä tilanteissa. Tutkija konstruoi kenttensä näistä vaihtuvista tiloista ja paikoista. Kenttä ei kuitenkaan koskaan ole

valmis vaan muotoutuu ja muuttuu tutkimuksen edetessä. Se mikä tai missä kenttä sijaitsee, riippuu siis tavasta, jolla tutkijan rajaa ja määrittelee. Kentän voi myös nähdä rakentuvan vuorovaikutustilanteista ja tutkijan vaihtuvista rooleista, joiden kautta hän tulee osaksi tutkimuksensa kohteena olevia yhteisöjä tai eroaa niihin kuuluvista jäsenistä (ks. Marttila tässä teoksessa).

Artikkelissa *Etnologinen kenttätyö ja tutkimus* Outi Fingerroos ja Jukka Jouhki pohtivat kenttätyön luonnetta ja monimuotoisuutta. Heidän mukaansa etnografian vahvuutena on, että kentällä tutkija tutustuu monipuolisesti tutkittaviin ihmisiin, ilmiöihin ja maailmoihin, pureutuu haastaviinkin kysymyksiin ja on valmis kyseenalaistamaan omia katsantokantojaan. Fingerroos ja Jouhki käsittelevät myös eettisiä kysymyksiä sekä kentälle pääsyn problematiikkaa, mikä on olennainen osa kenttätyölle perustuvaa tutkimusta. Kentälle pääsy ja tutkittavien tavoittaminen nimittäin määrittää tutkimuksen kulkua ja jopa tutkimusasetelman rakentumista.

Kenttä voidaan määritellä aineistoista rakentuvaksi tilaksi, jonka tutkija konstruoi valikoimalla ja rajaamalla mahdollisia tutkimusaineistoja, -paikkoja ja tutkittavia ryhmiä tai yhteisöjä. Tämän lisäksi kenttä voi rajautua fyysisesti erilaisten normien ja käytäntöjen tai esimerkiksi paikallisen, poliittisen tilanteen vuoksi, kuten Benita Heiskasen tutkimus osoittaa. Artikkelissaan Heiskanen pohtii väkivallan muovaaman kentän haltuunottoa ja sen uhan alla elävien todellisuuden tavoittamista Meksikon ja Yhdysvaltain rajalle sijoittuvissa El Pason ja Ciudad Juarezin kaupungeissa. Hänen tutkimuksensa kuvaa tutkimuskentän rakentamisen problematiikkaa tilanteessa, jos-

sa ihmisten kulkeminen on rajattua ja tutkijan on määriteltävä kenttensä rajat oman ja haastateltaviensa turvallisuuden näkökulmasta.

Kentän rakentuminen ja se, kuka tutkii ja ketä tutkii, on olennaista myös analyysin teon ja tulkintojen näkökulmasta. Etnografian epistemologinen perusta on hermeneutiikassa. Hermeneuttinen tiedontuotannon prosessi tapahtuu vuorovaikutuksessa tutkijan ja tutkittavien ymmärrysten välillä. Tulkinnat syntyvät aina suhteessa tutkijan käsitykseen tiedon luonteesta sekä tutkittavien maailmankuvaan. Ne ovat siis aina kulttuurisidonnaisia. Syvällisen ymmärryksen tutkittavista ihmisistä ja ilmiöistä katsotaankin voitavan saavuttaa ainoastaan perehtymällä tutkimuskohteen kulttuuriseen kontekstiin hankkimalla tietoa ajasta, paikasta ja sosiaalisesta ympäristöstä (ks. Bringéus 1976/1990).

Etnografinen tutkimus perustuu relativismille, joka mahdollistaa erilaisten tietokäsitysten yhteensovittamisen. Tulkintojaan rakentavalle tutkijalle kentältä saatava tieto ei ole lähtökohtaisesti oikeaa tai väärää. Relativismi ei kuitenkaan yksiselitteisesti ratkaise käsitejärjestelmien yhteismitattomuuteen, vallankäyttöön tai yleistäviin kategorisointeihin liittyviä ongelmia, kuten Inkeri Koskinen artikkelissaan toteaa. Erilaisten tietokäsitysten tunnistaminen ja niihin sisältyvien mahdollisuuksien tarkasteleminen ja poikkitieteellisen tiedon tavoittelu ovat Koskisen mukaan kuitenkin paitsi etnografisen tutkimuksen haaste myös siihen sisältyvä mahdollisuus.

Hermeneuttiseen tutkimukseen kuuluu, että tutkija kysyy tutkittavilta ja aineistoilta kysymyksiä, vertailee, suhteuttaa ja peilaa tutkimuskohdettaan laajempiin yhteyksiin. Tulkintoja

palataan tarkastelemaan uudelleen tutkimuksen eri vaiheissa. Aineistojen ja tulkintojen sisäiset ristiriitaisuudet vaativat perustelua, ja tutkijan ennako-oletukset muokkaantuvat. Etnografinen tutkimusprosessi on näin ollen itseään korjaava prosessi. Siinä tehtävät kulttuuriset tulkinnat säilyttävät myös aina kiinteän yhteyden kuvattuun ilmiöön ja toimijoihin. (Esim. Åström 2005, Honkasalo 2008; Pöysä 2012.) Tuloksena syntyy ilmiön kulttuurisen, eritasoisen ja -aikaisen kontekstuaalisuuden huomioivaa ”tiheää kuvausta”, uusia näkökulmia ja kulttuurisia tulkintoja (Geertz 1973; Ehn & Löfgren 1982; Honkasalo 2008; Knuuttila 2010).

Tutkittavien luona vierailut ja heidän arkeensa osallistunut tutkija voi pitää yhteyttä tutkittaviinsa vielä varsinaisen kenttätönn päätyttyä. Hän voi myös palata kentälleen täydentämään havaintojaan tai kokemaan aivan uutta. Sen sijaan arkistoa-ineistojen kautta rakentuvat kentät ovat etäällä ja ruumiillisen kokemuksen saavuttamattomissa. Arkistoidut haastattelut ja aineiston aikanaan keränneen tutkijan muistiinpanot ja haastatteluiden kontekstitiedot avaavat vain pirstaleisia näkymiä menneisyyteen. Tutkija, jonka kenttä on arkistossa, kohtaakin ennalta valikoidun ja tämän päivän näkökulmasta mahdollisesti puutteellisen aineiston. Sofia Kotilainen pohtii artikkelissaan kuinka jonkun muun kuin tutkijan itsensä keräämää muistitietoa voidaan lukea monella tapaa vaillinaisen aineiston pohjalta.

Ajallisesti monikerroksista aineistoa tutkittaessa on kuitenkin tärkeää muistaa, että ilmiölle tai tapahtumalle annettu määritelmä muuttuu ajan kuluessa, ilmiön muuttuessa, yksilön muuttuessa ja kulttuuristen arvojen muuntuessa. Etnografinen menetelmä antaa kuitenkin mahdollisuuden tarttua hetkeen,

myös menneeseen hetkeen, tiettyyn kulttuurisesti ja sosiaalisesti paikallistuviin merkityksenantoihin (esim. Makkonen 2009). Yhdistettynä historiatieteiden menetelmiin, kuten lähdekritiikkiin ja esimerkiksi mikrohistorian tapoihin tarkastella menneisyyden ilmiöitä, voi etnografinen tutkimusote tarjota uusia välineitä esimerkiksi paikallisyhteisöjen kulttuurisia käsitteitä tulkitsevalle historian tutkimukselle.

Vuorovaikutus ja katse tutkijan työvälineinä

Etnografinen kenttätyö voi tuottaa monenlaista, ulkopuolisen silmiin jopa sekavaakin, aineistoa: kenttämuistiinpanojen lisäksi se voi sisältää esimerkiksi haastatteluja, videoita, valokuvia ja erityyppisiä digitaalisia aineistoja, asiakirjoja ja henkilökohtaisia dokumentteja. Tärkeän osan aineistoa muodostavat myös kentällä kertyneet kokemukset ja tunteet, joita tutkija usein reflektoi huolellisen kenttä- tai tutkimuspäiväkirjan avulla. Aineistonkeruun toteutus määrää sen, millaisia aineistoja kentältä poistuvalla tutkijalla on käytössään analyysivaiheeseen siirtyessään. Valitut keruumenetelmät ja -välineet määrittävätkin koko etnografisen tutkimusprosessin luonnetta. Koska valittavana on lukuisia välineitä ja näkökulmia, jotka avaavat erilaisia analyysi- ja tulkintamahdollisuuksia, muodostuu jokainen etnografia ainutlaatuiseksi yhdistelmäksi erilaisia tekemisen tapoja.

Havainnointi- ja haastatteluaineistot muodostavat usein etnografisen tutkimusaineiston keskeisen rungon. Haastattelujen teosta ja haastatteluaineiston keräämisestä ja analyysistä on kirjoitettu runsaasti (ks. esim. Holstein & Gubrium 1995; Heyl 2001; Ruusuvoori ym. 2005; Huttunen 2010; Rastas 2010;

Timonen 2013). Useassa tämän kirjan artikkelissa esiin nousee kuitenkin visuaalisen materiaalin kerääminen ja käyttö. Helky Koskelan kuvaus valokuvaelisitaatio-menetelmästä tutkimuksen perustana nostaa esiin valitun menetelmän vaikutuksen prosessin etenemiselle ja myös tutkijan kohtaamille haasteille. Kuvauskalustoa edellyttävä menetelmä tuo runsaasti käytännön työtä ja jopa ongelmia, tutkijan ollessa osittain tekniikan armoilla. Toisaalta, kuten Koskela toteaa, tutkimuksen lopputulokset ja tulkinnat rakentuvat aineistoksi otettujen kuvien analysoinnille yhdessä tutkittavien kanssa eikä tämä ole kiinni kuvien teknisestä laadusta tai välineiden käytön asiantuntijuudesta. Teknisen osaamisen sijaan elisitaatio-menetelmä edellyttää inhimillistä vuorovaikutusta, aikaa ja syventymistä tulkintojen rakentuessa kerroksellisesti ja monen henkilön tekemän analysoinnin kautta, kuten muissakin etnografisissa menetelmissä.

Tekniikka kuitenkin vaikuttaa aineistoon monin tavoin, esimerkiksi muuttamalla tutkittavien suhtautumista tutkijaan. Kameran läsnäolo saattaa etenkin aluksi vaikuttaa tutkittavien käytökseen ja myös tutkijaa kohtaan osoitettuun luottamukseen. Sanna Tawah ja Sidylamine Bagayoko kuvaavat artikkelissaan, kuinka kentällä kohdattujen ihmisten reaktiot vaihtelivat uteliaisuudesta jopa suoraan vihamielisyyteen tutkijan alkaessa kuvata pelkän katsomisen sijaan.

Myös kuvaamisen merkitys ja sillä saadun aineiston käyttötavat vaihtelevat. Kamerunilaisia torikauppiaita tutkinut Tawah kertoo artikkelissaan käyttäneensä videokameraa kenttätöissä ensisijaisesti havainnoinnin tukena: kentällä nähdyn tallentamiseen ja välineeksi nähdyn ja tapahtuneen muistamiseen.

Sirkka Komulainen puolestaan kuvaa tekstissään erityispäiväkodissa tekemäänsä tutkimusta, jonka aikana hän keräsi aineistoa myös videokameran avulla. Hän korostaa, kuinka juuri tallennettu materiaali mahdollisti hänen arkisissa tapahtumissa ja ohikiitävissä vuorovaikutustilanteissa tekemiensä havaintojen reflektoinnin yhdessä henkilökunnan kanssa.

Kamera voi olla myös koko tutkimusmenetelmän keskiössä, kuten Sidylamine Bagayokon visuaalista etnografiaa edustavassa tutkimuksessa. Bagayoko keräsi kentältä materiaalia, ei vain tutkimusta vaan myös etnografista dokumenttia varten, ja hänen tapansa työskennellä elokuvan tekijänä ohjasi myös hänen havaintojansa tutkijana. Bagayokon artikkelissaan esittämä pohdinta korostaa etnografisen havainnoinnin luonnetta *kulttuurisena tulkintana*. Havainnointiin kuuluu olennaisena pyrkimys holistiseen, laajasti tutkimuskohdetta ja sen ympäristötä hahmottavaan katseeseen, mutta myös luovuus, havainnointujen asioiden yhdistely uusilla tavoilla etnografisen narratiivin tuottamiseksi. (Ks. myös Marcus tässä teoksessa; Ehn tässä teoksessa; Ehn & Löfgren 1982; Willman 2007, 139.)

Se, millaisia aineistoja tutkija kerää ja miten hän tutkimuskohdettaan lähestyy, riippuu kentän luonteesta sekä siitä, mihin kysymyksiin halutaan vastauksia. Myös tutkijan suhde kenttään vaikuttaa näkökulman valintaan. Edes teknisten välineiden käyttö ei poista tutkijan itsensä merkitystä tutkimuksenteon tärkeimpänä työvälineenä (esim. Suojanen 1997; Rautiainen 2002). Tämä tulee selkeästi esiin silloin, kun aineistojen rakentumista tarkastellaan havaintojen lisäksi myös omakohtaisten kokemusten kautta.

Kokemuksellisuus ja ruumiillisuus voidaan nähdä havain-

noinnin rinnalla ja siihen kiinteästi liittyvinä ulottuvuuksina etnografisen tutkimuksen keskeisinä välineinä ja tulkinnan linsseinä (ks. esim. Frykman & Gilje 2003). Tällöin esiin nousevat kysymykset *etnografisesta herkkyydestä* ja empatiasta tutkijan työvälineenä ja itse koetun merkityksestä osana kenttätöitä ja aineistojen analyysia. Johanna Aromaa ja Miia-Leena Tiili pohtivat artikkelissaan ruumiillisuuden ja eläytymiskyvyn merkitystä inhimillistä kokemusta kuvaavan tiedon tuottamiselle. Ruumiillinen ulottuvuus tuo jaetuille kokemuksille syvyyttä, joka mahdollistaa empaattiselle vuorovaikutukselle perustuvan yhdessä tulkitsemisen prosessin (ks. myös Honkasalo 2008; Zahavi 2008).

Ruumiillisen kokemuksen tärkeyttä korostetaan usein osallistuvaan havainnointiin perustuvan kenttätöiden antina ja sen tarjoamana mahdollisuutena. Viime aikoina on enenevässä määrin kehitetty osallistavia ja erilaisia modaliteetteja yhdistäviä etnografisia menetelmiä ja työvälineitä kuten aistien etnografia (ks. esim. Pink 2009). Tänä päivänä, uusien teknologioiden ja sosiaalisen median arkipäiväistymisen aikana etnografinen kenttätö ei kuitenkaan aina tapahdu fyysisessä paikassa, jossa tutkija olisi läsnä ruumiillisena olentona. Virtuaaliset kentät kuten internet ja sosiaalinen media ovat avanneet uudenlaisia tiloja ja osallistumisen mahdollisuuksia (Marcus tässä teoksessa; virtuaalietnografiasta myös esim. Hine 2005; Haverinen 2009).

Jukka Jouhki pohtii artikkelissaan kokemuksiaan virtuaaliselta kentältä autoetnografian valossa. Hän kertoo toteutaneensa osallistuvaa havainnointia pelaamalla itse nettipokeria, mikä tarjosi mahdollisuuden havainnoida pelimaailmaa ja pe-

laamiseen liittyviä tuntemuksia. Jouhki kuitenkin toteaa, että omakohtaisista kokemuksista huolimatta hänen oli vaikea irtautua tutkijan roolista ja *heittäytyä* mukaan. Jouhki nostaakin esiin tärkeitä kysymykset siitä, milloin osallistuva havainnointi muuttuu omaksi kokemukseksi ja milloin ja millä välinein tutkijan on mahdollista sisäpiiriläisen kokemus saavuttaa. Näitä osallistumisen ja jaetun kokemuksen teemoja pohtivat omissa tutkimuksissaan myös esimerkiksi Annamaria Marttila ja Kaisa Nissi kirjan kolmannessa, etnografian tavoitteita ja tutkimuksen vaikuttavuutta käsittelevässä osiossa.

Edellä mainituissa artikkeleissa on tutkijan omakohtaisia kokemuksia hyödyntävän *autoetnografisen* menetelmän piirteitä. Autoetnografialle ei kuitenkaan ole löydettävissä selkeää määritelmää, minkä vuoksi on vaikea hahmottaa, miten se eroaa esimerkiksi osallistuvasta havainnoinnista ja refleksiivisestä tutkimusotteesta (Ojanen 2008; Uotinen 2010). Omaehtoisten kokemusten ja tunteiden tiedostaminen ja usein myös niiden kirjoittaminen mukaan tutkimukseen on tärkeä osa mitä tahansa etnografista tutkimusprosessia (Coffey 1999). Yhtenä erottavana tekijänä voidaan kuitenkin pitää tutkimuskohdetta; etnografisen tutkimuksen kysymyksen asettelut eivät kohdistu tutkijan kokemuksiin ja hänen toimintansa vaikutuksiin vaan ensisijaisesti tutkittavien ajatusmaailmaan ja sitä kautta aukeaviin mahdollisuuksiin tulkita heidän kokemuksiin (Anderson 2006; Ojanen 2008; autoetnografiasta laajemmin esim. Uotinen 2010).

Toisen tai vieraan ymmärtäminen on aina osittaista ja tulkinnallista, perustui se sitten omakohtaiseen kokemukseen tai tietyn aikakauden asiantuntijuuden kautta tulevaan mahdol-

lisuuteen lukea arkistoaineistoja. Tutkijan keskeinen työ on luovia omien tavoitteidensa, vaihtuvien tilanteiden ja matkalta kertyvien, keskenään ristiriitaisten ja vaikeasti yhteen sovitettavissa olevien aineistojen muodostamassa tieteen ristiaallokossa. Subjektiivisuus on etnografisen tutkimuksen keskeinen ulottuvuus ja samalla myös sen vahvuus.

Etnografia: vaikuttavaa toimintaa

Etnografinen tapa tehdä tutkimusta on käytännönläheinen; etnografi pyrkii tavoittamaan ihmiset arkisessa toiminnassaan. Tutkimusotteen haasteena on, miten saattaa sen tulokset laajempaan tietoisuuteen ja käyttöön – vaikuttamaan ja jopa muuttamaan vallitsevia käytänteitä. Osallistava, yhteistyölle perustuva etnografia (*collaborative ethnography*) pyrkii tiiviisti eri toimijoiden kanssa yhteistyössä tehtävään tutkimukseen (esim. Marcus tässä teoksessa). Teoreettisen käsitelyön ohella se mahdollistaa myös soveltamisen esimerkiksi kehittämissuhteissa tai museotoiminnassa.

Matkailututkimusta tekevät Minni Haanpää, Maria Hakkarainen ja José-Carlos García-Rosell pohtivat artikkelissaan, miten etnografista menetelmää voi soveltaa yleisötapahtumien ja matkailun kehittämishankkeen toimintaympäristöissä. Muutokseen tähtäävä kehittämissuhteiden haastaa etnografian roolin havainnoijana ja painottaa sen sijaan toimintaa ja aktiivisuutta, jolloin etnografia lähenee toimintatutkimusta. Mari Immosen projektikuvaus kertoo *Rock´n Vantaa* -hankkeen ja siihen liittyvän museonäyttelyn valmistelusta ja myös tutkimuksen vastaanotosta tutkittavien keskuudessa. *Rock´n Vantaa* -hankkeen esittely toimii esimerkkinä siitä, kuinka etnografian

menetelmin voidaan rakentaa moniääninen ja paikallisia ilmiöitä pitkällä aikavälillä tarkasteleva kuvaus. Immonen sekä Haanpää, Hakkarainen ja García-Rosell nostavat esiin myös etnografisten projektien kiinteän suhteen paikallisiin yhteisöihin ja erilaisiin toimijaverkostoihin.

Annamaria Marttilan ja Sirkka Komulaisen tutkimusten tavoitteena on ollut tiedon tuottamisen ohella myös tutkittavien ja heidän kaltaistensa ihmisten elämää helpottavien käytäntöjen kehittäminen uuden tiedon pohjalta. Yhteistyö tutkittavien kanssa sekä sisäpiirin ymmärryksen välittäminen laajoille yleisöille ovatkin keskeisiä keinoja vaikuttaa tutkijan tunnistamiin epäkohtiin. Usein etnografinen tutkimus tuottaa tietoa, jonka pohjalta on mahdollista muodostaa ja muuttaa mielipiteitä vieraasta tai vähän tunnetusta kulttuurisesta ilmiöstä. Tutkimus voi siten vaikuttaa jopa asenteisiin näyttämällä tuntemattomasta ilmiöstä jotain, joka saa ihmiset näkemään sen uudessa valossa.

Viime vuosina keskustelua on käyty erityisesti antropologisen, etnografisen tutkimuksen poliittisuudesta sekä lähtökohtien että tavoitteiden osalta. Kriittisen analyysin kohteena ovat myös tavat ja mahdollisuudet, joilla tutkijat toimivat suhteessa erilaisiin yleisöihin ja medioihin. (Esim. Osterweil 2013; Marcus tässä teoksessa.) Soveltava antropologia (*applied anthropology, public anthropology*) tuottaa etnografisille menetelmille perustuvaa tietoa, jota voi hyödyntää esimerkiksi julkisen sektorin tai yritysten kehittämistyössä (esim. Marcus 1986, 166; Rylko-Bauer ym. 2006, 8; Osterweil 2013, 598–599). Soveltava antropologia sisältää usein vahvan pyrkimyksen vaikuttaa asioihin, esimerkiksi antamalla äänen vaiennetuille vähemmis-

töille tai muuttamalla epätasa-arvoisia käytäntöjä yhteisöissä ja yhteiskunnassa.

Kulttuuriantropologi Robert Borofsky (2011) on korostanut antropologisen tutkimuksen mahdollisuuksia ja merkitystä muutoksen välineenä sekä tutkijoiden yhteiskuntaa hyödyttävien tavoitteiden tärkeyttä. Tutkijat voivat ja heidän tuleeekin osallistua asiantuntijoina esimerkiksi maahanmuuttoa, monikulttuurisuutta tai yhteiskunnallisia arvoja koskevaan keskusteluun (esim. Eriksen 2002; myös Fingerroos ja Jouhki tässä teoksessa). Etnografinen, kulttuurisia eroja ja samankaltaisuuksia sensitiivisesti esiin tuova tutkimus voi edistää merkittävällä tavalla yhteisöllistä toimintaa globaalissa maailmassa, sillä erojen korostamisen sijaan etnografinen tutkimus tähtää uusien näkökulmien ja tulkintojen tuottamiseen ja siten yhteisen ymmärryksen lisäämiseen.

Tutkijalle tämä toisin katsomisen ja uuden tiedon tuottamisen prosessi on myös oppimisen prosessi, jota esimerkiksi Kaisa Nissi artikkelissaan pohtii (ks. myös Murchison 2010). Nissi on tehnyt etnografiaa kentällä, jossa hänen ensisijainen roolinsa ei ollut tutkijan, vaan hoitoalan ammattilaisen. Reflektoidessaan kahden yhtäaikaisen mutta erillisen roolin suhdetta hän korostaa tutkijan ja hänen analyttisen reflektionsa merkitystä etnografisille tulkinnoille. Tutkijan roolin ja perspektiivin vuorottelu ja vaihtuminen eivät ole ongelma, onhan asioiden toisin näkeminen usein etnografian julkilausuttu tavoite (Lappalainen 2007; Skeggs 1997; Ehn tässä teoksessa). Käytännössä se voi olla esimerkiksi itselle tuttujen asioiden ja omien kokemusten tai erilaisiin kohtaamisiin sisältyvien tunnelmien ja niin sanotun hiljaisen tiedon näkyväksi tekemistä havaintojen,

kyseenalaistamisen, tulkintojen ja kirjoittamisen kautta.

Aivovammautuneita tutkinut Annamaria Marttila nostaa esiin juuri toisin näkemisen ja omakohtaisen kokemuksen suhteen. Kuten Johanna Aromaa ja Miia-Leena Tiili tämän teoksen artikkelissaan, myös Marttila korostaa kokemuksen ja empaattisuuden merkitystä etnografisessa prosessissa. Vammautuneen näkökulman ymmärtäminen tuo mukanaan mahdollisuuden välittää tietoa, jota on vaikeaa tai jopa mahdotonta saada ilman refleksiivistä, myös omakohtaisiin kokemuksiin perustuvaa tulkintaa. Marttila määrittelee tutkijan olevan myös tutkittaviensa tulkki, joka antaa heille äänen ja avaa heidän vaikeasti sanallistettavia kokemuksiaan muodossa, jonka muutkin, vailla samoja kokemuksia olevat voivat ymmärtää. Empatiaa, omakohtaisten kokemusten reflektointia sekä autoetnografista otetta käytetäänkin usein vaikeasti artikuloitavien kokemusten kuvaamiseen. Esimerkiksi erilaisia arkisia vallankäytön muotoja voi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta tuoda julki muutoin kuin itse koetun kautta.

Yksi etnografisen tutkimuksen piirteitä onkin aina ollut pyrkimys tuoda tietoa yhteiskunnan marginaalisista ryhmistä ja kulttuureista. Tutkimuksen kohteena ovat olleet paitsi alkuperäiskansat myös niin sanotusta valtakulttuurista poikkeavat alakulttuurit, vähemmistöryhmät kuin myös rikolliset (ks. Deegan 2001; myös Ferrel & Hamm 1998; Perälä 2011). Kun tutkimus kohdistuu niin sanottuihin äänettämiin tai sorrettuihin (*subaltern*) ryhmiin, joilla on vähän tai ei ollenkaan valtaa suhteessa järjestelmään, jonka sisällä he toimivat, on tutkija korostuneesti tulkin roolissa. Erityispäiväkodissa tekemässään tutkimuksessa Sirkka Komulainen halusi kuulla vammaisten

lasten äänen heille annettujen roolien ja vakiintuneiden päivittäiseen kommunikaatioon liittyvien käytäntöjen takaa. Hänen tutkimuksensa osoittaa, kuinka vuorovaikutustilanteita nimenomaan vammaisten lasten näkökulmasta tarkasteleva etnografia voi sekä tuoda uutta tietoa käytännön hoivatyön kehittämiseen että nostaa esiin ristiriitoja lasten oikeuksia käsittelevissä diskursseissa.

Komulaisen tutkimus tähtäsi tietojen hyödyntämiseen osana laajempien rakenteiden muuttamista. Tällöin hänen oli tunnistettava tutkimansa kentän eri toimijat ja ymmärrettävä niiden merkitys suhteessa tutkimuksen kohteena olevaan erityisryhmään. Tämä ilmiöön vaikuttavan järjestelmän eri tasojen ja toimijoiden huomiointi onkin olennaisen tärkeää kulttuuristen kokonaisuuksien ymmärtämiseksi. Pelkästään sorrettujen tai marginaalisten ryhmien näkökulma ei riitä laajempaan tutkittavan ilmiön paikantamiseen. Kuten kulttuuriantropologi Laura Nader (1972) korostaa, ei byrokraattisen, yhteisöä lakien ja säädösten avulla ohjaavan järjestelmän sisällä voi tarkastella vain niitä, joihin säädöksiä sovelletaan, vaan on tutkittava myös niitä, joilla on valtaa kirjoittaa nämä yhteiset säännöt. Naderin peräänkuuluttaman *studying up* -periaatteen mukaan ilmiötä rakentavat valtasuhteet on huomioitava kokonaisvaltaisesti osana tutkimusta.

Esimerkiksi köyhyyttä yhteiskunnallisena ilmiönä ei voi ymmärtää vain köyhien näkökulman kautta, vaan on tutkittava myös niitä hyväosaisia ja valtaa käyttäviä, joiden toiminta ohjaa köyhyyttä (ja rikkautta) tuottavaa järjestelmää (ks. esim. Marcus & Mascarenhas 2005). Monipaikkainen etnografia, joka etsii, tunnistaa ja hyödyntää tutkimuksessa laajasti erilaisia

havainnoinnin ja osallistumisen tiloja, tarjoaa mahdollisuuden juuri järjestelmien sisäisen vallanjaon perusteiden hahmottamiseen (Marcus 1995, 96–97; 105). Tällöin etnografisen tutkimuksen tavoite ei rajoitu tiedon tuottamiseen vain tietyistä, paikkaan tai esimerkiksi sosiaaliseen asemaan sidotuista ryhmistä, vaan siinä hahmotellaan ja selitetään yhteiskunnallisia ja kulttuurisia valtasuhteita sekä niiden vaikutuksia eri ryhmien ja yhteisöjen asemaan ja toimintaan.

Vaikkei tutkimukseen sisältyisi tietoista autoetnografista elementtiä, on päällekkäisiä rooleja ja sitoumuksia usein mahdoton välttää. Vuorovaikutus ja osallistuminen sekä analyttinen katse eivät sulje toisiaan pois, vaan sekä sisäpiiriläisen että ulkopuolisen näkökulmat ja kentällä tapahtuvan vuorovaikutuksen reflektointi ovat yhtä aikaa läsnä etnografisessa tutkimuksessa. Etnografiasta muodostuu näin monikerroksinen, osallisuuden ja ulkopuolisuuden, tutun ja vieraan vuorottelusta hahmottuva dialektinen prosessi.

Lopuksi

Millaista siis on etnografinen tutkimus etnologian alalla ja sen lähitieteissä 2010-luvulla? Kuten todettu, etnografisen menetelmän kattokäsitteen alle mahtuu mitä monipuolisinkin kirjoitettua visuaaliseen, kirjalliseen kuin myös puhuttuun, koettuun ja tunnettuun perustuvia aineistojen tuottamisen ja analyysin välineitä. George E. Marcusin artikkeli tässä teoksessa osoittaa, että etnografisen kenttätutkimuksen osallistavat muodot kutsuvat yhä enenevässä määrin tutkittavia ja erilaisia yleisöjä mukaan tutkimusprosessin eri vaiheisiin: aineistonkeruuseen, analyysiin ja käsitteellistämiseen sekä tulosten arviointiin ja uudelleen tul-

kintoihin. Tämä ei kuitenkaan poista tutkijoiden roolia projektien suunnittelijoina ja hallinnoijina. Etnografinen menetelmä ja sen keinoin tehty tutkimus on aina sidoksissa tutkijaan paitsi asiantuntijana myös yksilönä, kokevana ja tuntevana ihmisenä.

Subjektiiivisuus ei ole sidottua vain tutkijan tai tutkimusvälineiden rajallisiin mahdollisuuksiin ”vangita” elettyä todellisuutta. Etnografisin menetelmin tehtävä kulttuurien tutkimus pyrkii hahmottamaan, selittämään ja ymmärtämään elämään ja olemiseen liittyviä ilmiöitä, jotka eivät luonteeltaan ole yksiselitteisiä tai mitattavissa. Käytäntöihin, tapoihin, esineisiin tai uskomuksiin liitetyt merkitykset ovat aina kulttuurisidonnaisia ja yksilöiden kantamia, mutta samalla enemmän tai vähemmän jaettuja käsityksiä ja arvostelmia (esim. Shore 1996). Sen vuoksi mikään tutkimusmenetelmä ei voi kuvata niitä faktisesti (esim. Rastas 2010). Tilaa vaihtoehtoisille tulkinnoille ja kulttuurisille selitysmalleille on aina, eihän etnografia edes pyri antamaan kaiken tyhjentävää ja muut vaihtoehdot poissulkevaa vastausta tutkimuksessa esitettyihin kysymyksiin. Vaillinaisuus ja tietojen osittaisuus suhteessa reaalitodellisuuden elettyihin ja koettuihin ilmiöihin on itse asiassa etnografista tutkimusotetta määrittävä lähtökohta, ja kuten Marcus tässä kirjassa toteaa, myös sen keskeinen epistemologinen kysymys ja teoreema.

Kuten kaikkeen tieteen tekemiseen, myös kulttuurisia tulkintoja ja uusia näkökulmia tuottavan etnografian tarkoituksena on lisätä tietoa ja ymmärrystä tutkimuksen kohteena olevista ilmiöistä. Kulttuurisen ymmärryksen lisääminen on erityisen tärkeää maailmassa, jossa migraatioprosessit tuottavat kulttuurien yhteentörmäyksiä, hybridejä identiteettejä sekä jatkuvassa muutoksessa olevaa paikallisuutta (Olsson & Ruot-

sala 2009; Hirvi 2013). Globalisaatio ja medioiden kehittyminen ovat edistäneet ihmisten mahdollisuuksia olla yhteydessä toisiinsa ja saada tietoa toisten asioista. Laajentuneet verkottuneisuuden mahdollisuudet ovat antaneet tilaa myös erilaisten ääri liikkeiden vahvistumiselle. Kulttuurin tutkijoiden näkemysten soisi kuuluvan myös osana tätä eri medioiden tuottamaa moniäänisyyttä. Ihmisten tapojen ja heidän toimintaansa ohjaavien, omassa yhteisössä jaettujen arvojen ja näkemysten kautta on mahdollista selittää ja kuvata tietyn ilmiön merkityksiä ja perusteluja – tehdä niistä kulttuurinen tulkinta, jonka kautta paikallista ja yksittäistäkin voidaan tarkastella osana yleistä ja jaettavaa.

Etnografia ei tuota tulkintoja, jotka olisivat irrallaan tutkittavien arjesta ja kokemuksista, vaan pyrkii tavoittamaan tutkittavien omat ajatusmallit ja esittämään ne suhteessa kulttuuriseen kontekstiinsa. Jokainen etnografi ja etnografia tuottaa uuden ainutlaatuisen tulkinnan aina muuttuvalta kentältäään. Samoin jokainen tutkija valitsee ja myös muokkaa omia tutkimusvälineitään omaan kenttäänsä sopivaksi, minkä vuoksi etnografia on jatkuvasti muuntuva ja uusiutuva tapa tehdä tutkimusta.

LÄHTEET

- Anderson, Leon 2006. Analytic Autoethnography. – *Journal of Contemporary Ethnography* 35(4), 373–395.
- Borofsky, Robert 2010. *Why a Public Anthropology?* Hawaii Pacific University: Centre for a Public Anthropology.
- Bringéus, Nils-Arvid 1990 [1976]. *Människan Som Kulturvarelse. En Introduktion Till Etnologin*. 4. painos. Stockholm: Carlsson.
- Coffey, Amanda 1999. *The Ethnographic Self: Fieldwork and the Representation of Identity*. London: Sage.
- Clifford, James & Marcus, George E. 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.

- Deegan, Mary Jo 2001. The Chicago School of Ethnography. – Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (eds.) *Handbook of Ethnography*, 11–25. London: Sage.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 1982. *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups.
- Eriksen, Thomas Hylland 2002. *Kulturterrorismen. En uppgörelse med tanken om kulturell renhet*. Oslo: Nya Doxa.
- Ferrel, Jeff & Hamm, Mark S. 1998. *Ethnography at the Edge. Crime, Deviance, and Field Research*. Boston: Northeastern University Press.
- Fingerroos, Outi 2003. Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. – *Elore* 10(2) [online]. <http://www.elore.fi/arkisto/2_03/fin203c.html>. (Haettu 3.1.2014).
- Frykman, Jonas & Gilje, Nils 2003. Being There. An Introduction. – Jonas Frykman & Nils Gilje (eds.) *Being there. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*, 7–51. Lund: Nordic Academic Press.
- Geertz, Clifford 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
1988. *Works and Lives. The Anthropologists as Author*. Stanford: Stanford University Press.
- Haverinen, Anna 2009. Trobriand-saarilta internetiin – antropologisen kenttätöön haasteita virtuaalisessa ympäristössä. – *J@rgonia* 16. [online] <http://research.jyu.fi/jargonia/artikkelit/jargonia16_haverinen.pdf>. (Haettu 3.1.2014).
- Heyl, Barbara Sherman 2001. Ethnographic Interviewing. – Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (eds.) *Handbook of Ethnography*, 369–383. London: Sage.
- Hine, Christine (ed.) 2005. *Virtual Methods. Issues in Social Research on the Internet*. New York & Oxford: Berg.
- Hirvi, Laura 2013. *Identities in practice: a trans-Atlantic ethnography of Sikh immigrants in Finland and in California*. Studia Fennica Ethnologica 15. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hirvi, Laura & Snellman, Hanna 2012. Nine tales of the field. – Laura Hirvi & Hanna Snellman (eds.) *Where is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. Studia Fennica Ethnologica 14, 7–20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. 1995. *The Active Interview*. Qualitative Research Methods Vol. 37. London: Sage.
- Honkasalo, Marja-Liisa. 2008. *Reikä Sydämessä. Sairaus Pohjoiskarjalaisessa maisemassa*. Tampere: Vastapaino.
- Huttunen, Laura 2010. Tiheä kontekstointi: Haastattelu osana etnografista tutkimusta. – Johanna Ruusuvoori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.). *Haastattelun analyysi*, 39–63. Tampere: Vastapaino.
- Jackson, Michael 1998. *Minima Ethnographica. Intersubjectivity and the Anthropological Project*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

- James Allison, Hockey, Jennifer Lorna & Dawson, Andrew (eds.) 1997. *After Writing Culture: Epistemology and Praxis in Contemporary Anthropology*. London: Routledge.
- Knuuttila, Seppo 2010. Tutkimusaineistojen muodostaminen. – Jyrki Pöyry & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. Kultaneito VIII, 19–42. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Kuula, Arja 2006. *Tutkimuseettikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Lappalainen, Sirpa 2007. Johdanto: Mikä ihmeen etnografia? – Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma, Tarja Tolonen, Tuula Gordon & Tuija Metso (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohdiana koulutuksen tutkimus*, 9–14. Tampere: Vastapaino.
- Makkonen, Elina 2009. *Muistitiedon etnografiaa tuottamassa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 58. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Malkki, Liisa 2007. Tradition and Improvisation in Ethnographic Field Research. – A. Cerwonka & L. H. Malkki (eds.) *Improvising Theory: Process and Temporality in Ethnographic Fieldwork*, 162–187. Chicago: University of Chicago Press.
- Marcus, George E. & Mascarenhas, Fernando 2005. Ocasião: *The Marquis and the Anthropologist, a Collaboration*. Walnut Creek: AltaMira.
- Marcus, George E. 1986. Contemporary Problems of Ethnography in the Modern World System. – James Clifford & George E. Marcus (eds.) *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, 165–193. Berkeley, California: University of California Press.
1995. Ethnography in/of the World System: the Emergence of Multi-Sited Ethnography. – *Annual Review of Anthropology* 25, 95–117.
2008. Collaborative Options and Pedagogical Experiment in Anthropological Research on Experts and Policy Processes. – *Anthropology in Action* 15(2), 47–57.
- Murchison, Julian 2010. *Ethnography Essentials. Designing, Conducting, and Presenting Your Research*. San Francisco: Jossey-Bass. A Wiley Imprint.
- Nader, Laura 1972. Up the Anthropologist – Perspectives Gained from Studying Up. – Dell Hymes (ed.) *Reinventing Anthropology*, 284–311. New York: Random House.
- Ojanen, Karoliina 2008. Kenttäkokemuksesta tiedoksi. – *Elore* 15(1). [online] <http://www.elore.fi/arkisto/1_08/oja1_08.pdf>. (Haettu 16.1.2014.)
- Olsson, Pia & Helena Ruotsala 2009. Introduction. – Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Gendered Rural Spaces*, 7–17. Studia Fennica 12. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- O'Reilly, Karen 2011. *Ethnographic Methods*. 2nd ed. London: Routledge.
- Osterweil, Michael 2013. Rethinking Public Anthropology through Epistemic Politics and Theoretical Practice. – *Cultural Anthropology* 28(4), 598–620.
- Perälä, Jussi 2011. ”Miksi lehmät pitää tappaa?” *Etnografinen tutkimus*

- 2000-luvun alun huumemarkkinoista Suomessa. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Pink, Sarah 2009. *Doing Sensory Ethnography*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pöysä, Jyrki 2012. *Työelämän alkeismuodot – Narratiivinen etnografia*. Kultaneito XI. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Rastas, Anna 2010. Haastatteluaineistojen monet tehtävät haastattelututkimuksessa – Johanna Ruusuvoori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.). *Haastattelun analyysi*, 64–89. Tampere: Vastapaino.
- Rautiainen, Pirjo 2002. *Antropologin kenttä ja työ. Nojatuolista norsunluutorniin? Kulttuuriantropologin työn pohdintaa kahden kenttätökokemuksen perusteella*. Etnologiatieteiden Tutkimuksia 41. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ruusuvoori, Johanna, Tiittula, Liisa & Aaltonen, Tarja (toim.) 2005. *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Rylko-Bauer, Barbara, Singer, Merrill & van Willigen John 2006. Reclaiming Applied Anthropology: Its Past, Present, and Future. – *American Anthropologist* 108(1), 178–190.
- Shore, Bradd 1996. *Culture in Mind. Cognition, Culture, and the Problem of Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Skeggs, Beverley 1997: *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. London: Sage.
- Statement on Ethics: Principles of Professional Responsibility 2012 [online]. American Anthropological Society: Arlington (VA). <http://www.aaanet.org/coe/Code_of_Ethics.pdf> (Viitattu 3.1.2014.)
- Suojanen, Päivikki 1997. Työkaluna tutkijan persoona. – Anna-Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätöystä*, 149–157. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Timonen, Jukka 2013. *Todellisuudesta toiseen. Identiteetin rakentuminen uskonnollisista yhteisöistä irtautuneiden elämäkertomuksissa*. Kultaneito XII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Uotinen, Johanna 2010. Kokemuksia autoetnografiasta. – Jyrki Pöysä & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat menetit*. Kultaneito VIII, 178–189. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Willis, Paul 2000. *The Ethnographic Imagination*. Cambridge: Polity.
- Willman, Terhi 2007: Sukupolvesta sukupuoleen – naisten kohtaamisen haasteet etnologisessa tulkinnassa. – Pia Olsson & Terhi Willman (toim.) *Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa*. Ethnos-toimite 13, 130–150. Helsinki: Ethnos ry.
- Zahavi, Dan 2008. Simulation, Projection and Empathy. – *Consciousness and Cognition* 17, 514–522.
- Åström, Anna-Maria 2005. Den etnologiska forskningsprocessen – en djupdykning i mentala och materiala sfärer. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmin*. Ethnos-toimite 11, 25–42. Helsinki: Ethnos ry.

ETNOGRAFIAN UUDET HAASTEET *WRITING CULTURE*-LIIKKEEN JÄLKEEN¹

George E. Marcus

Artikkelikokoelma *Writing Culture* (Clifford & Marcus 1986) oli kunnianhimoista antropologiaan kohdistettua kritiikkiä, eräänlaista kirjallisuusterapiaa, jota sovellettiin etnografisen kirjoittamisen vakiintuneisiin käytäntöihin.² Kokeilulle altistettiin niin tutkijan poliittiset sitoumukset, väittämät antropologisesta tiedosta kuin itse kenttätöön praksis. Kritiikki esitettiin varsin vaatimattomassa tekstuaalisessa muodossa. Paikoin kritiikki meni liian pitkälle, mutta asettui lopulta uudeksi väittelyn retoriikalle, teoretisoinnille sekä niin kutsutulle *refleksiiviselle käänteelle* (*reflexive turn*) tilaa antavaksi konventioksi. Tämä kokeilemisen perintö on nyt muuntunut osaksi nykyhetken haasteita, sekoittunut niihin ja liittänyt etnografiset tutkimusprojektit osaksi globalisoitunutta maailmaa, jossa kenttätöitä ei enää voida sitoa tiettyyn, fyysisesti määrittävään paikkaan.

Sen sijaan että etsittäisiin uusia menetelmiä, joiden suhteen antropologit ovat tunnetusti olleet sekä epäsuoria että epämääräisiä, myös nämä uudet haasteet liittyvät jälleen kerran tiedon rakentumiseen. Kentältä raporttien muodossa tuotavista teksteistä on nyt siirrytty erilaisten medioiden tuottamiseen (web-tekstit, erilaiset yhteistyössä tehdyn ajattelun muodot ja artikulaatiot, aineistojen pohjalta tehtävä käsitely, tai käsitely)

itsessään aineistona) kentällä tai sen *oheistiloissa* (*para-sites*), samalla kun kentän itsensä luonne on muuttunut (Faubion & Marcus 2009). Haasteet liittyvät myös keinoihin, joilla nämä mediat saadaan erilaisten yleisöjen käyttöön, mukaan lukien ammattikäyttäjät. Vaikka tätä jälkimmäistä trendiä voidaan pitää pääasiassa uuden tietotekniikan leviämisen seurauksena – tuon paljon puhutun digitaalisen vallankumouksen, jonka merkitystä en lainkaan halua aliarvioida – olisi virhe ajatella *Writing Culture* -liikkeen esille nostamien asioiden olevan vanhentuneita. Liikkeen tuottamien (diskursiivisten) kokeilujen tuloksena syntynyt kritiikki saa tänä päivänä jatkoa samankaltaisena impulssina etsiä keinoja, medioita ja tiloja, jotka kytkevät etnografisen diskurssin kenttätöyöhön – joka on antropologiassa uudelleenmääritelty menetelmän sijaan tutkimustyön prosessiksi.

Writing Culture -liikkeen keskeisten huomioiden uudelleenmäärittelyssä nousee esille kaksi tendenssiä, joita haluan luonnehtia tarkemmin.

1. Tieteellisen kommunikaation muodot ovat muuttuneet; ainakin digitaalisten mahdollisuuksien laajeneminen ja niiden vaikutus etnografiseen tutkimukseen ja kirjoittamiseen ovat tuoneet muutoksia. Kirjoilla on yhä tärkeä merkitys, mutta niitä ympäröi nyt uudenlainen ja kaikenlaista yhteisten resurssien (*commons*) vapaata käyttöä suosiva ekologia. Tähän yhteisöllisyyteen viitaten Chris Kelty (2009) on kirjoittanut yhteensomittelun (*composition*) olevan etnografisen prosessin keskeinen muoto. Tällä hän viittaa toiminnan yhteistyölähtöiseen, kollektiiviseen perustaan, johon [tänä päivänä] liittyy *joukkouttamiseen*, avoimen lähdekoodin ja saatavuuden käytäntöjä sekä

*rekursiivisten yleisöjen*³ muodostumista. Mitä etnografisesta prosessista syntyneelle kirjalle tai siihen liittyvälle muulle tuotteelle (esimerkiksi tieteellinen artikkeli) tapahtuu tässä uudessa elinympäristössä? Osa mainitsemistani uusista muodoista on syntynyt pyrkimyksestä sijoittaa nykypäivän etnografinen tutkimus tähän avoimeen, yhteisölliseen ympäristöön sekä pyrkimyksestä samalla kehittää siihen sopivia, helposti saatavilla olevia käsitteitä.

2. Etnografisessa kirjoittamisessa on jossain määrin tapahtunut erilaisten tyylien yhteen kietoutumista, tietynlaista kirjoituskäytäntöjä määräävien teoreettisten vaikutusten paikoi- leen asettumista, mikä on johtanut merkityksiä pursuavaan ylitulkintaan (Marcus 2007). Keskeisiä etnografisia kertomuk- sia leimaa usein liiallinen taipumus kuvailevaan ja teoreettiseen kiihkoon sekä halu yllättää poikkeuksellisilla rinnastuksilla. Mielestäni etnografisen kirjoittamisen rikkaus on löydettävissä kriittistä etnografista kirjoittamista ohjaavien etabloitujen teo- reettisten traditioiden ulkopuolelta. Kenttätyön paikantamisen ja hallinnoinnin haasteisiin on vastattava etsimällä vaihtoehtoi- sia ajattelutapoja, ideoita ja käsitteitä. Niin sanotut kolmannet tilat, kuten esimerkiksi arkistot, studiot, laboratoriot, ja muut sen kaltaiset oheistilat tarjoavat mahdollisuuden juuri tähän.

Kenttätyön edetessä näissä tiloissa tuotetaan tietoa, joka on lähtökohtaisesti avointa ja kriittistä tutkimuksen omia perusteita ja käsitteitä kohtaan. 1980- ja 1990-lukujen kriittisiä kulttuu- riteorioita hyödynnetään käsitteiden luomisessa, joka tapahtuu kenttätyön tarkoituksiin varta vasten suunnitelluissa kokeilu- ja interventiotiloissa (esimerkiksi studiot, installaatiot, työpa- jat, tai yksinkertaisesti kenttätyön ohessa pidettävät seminaarit,

jotka voivat myös itsessään olla kenttätyötä) ja syntyy kenttätyöhön kuuluvien liikkeiden (*movements*) ja yhteisöjen sattu-manvaraisuudesta. Parhaimmillaan etnografisesta prosessista tulee lähtökohtaisen refleksiivisyytensä lisäksi transitiivista ja rekursiivista. Tässä prosessissa kulttuurista kirjoittaminen siirtyy kenttämuistiinpanoista (valmisteluna lopulliselle tekstille) eräänlaisiin helppopääsyisiin, mahdollisesti myös julkisiin tiloihin, joissa käsitteen luominen ja kriittisyys laajenee ja saa uusia ”jatko-osia”. Haluankin tarkastella näitä konventionaalisen antropologisen menetelmäkeskustelun ulkopuolelle sijoituvia kokeiluja ja pyrkimyksiä perintönä 1980-luvun *Writing Culture* -debateille.

1990-luku, 2000-luku ja Center for Ethnography, University of California, Irvine

1980-luvulla kriittisen paradigman antropologiseen tutkimukseen tuoneiden *Writing Culture* -kiistojen jälkeen (noin 1990-luvun alusta tai puolestavälistä alkaen) amerikkalaisessa antropologiassa käynnistyi uudelleenarviointi suhteessa globalisaatio-nimikkeen alaisiin makrotason yhteiskunnallisiin muutoksiin. Antropologian tieteenalan oli otettava käsittelyyn tietotaloudet, poliittisen taloustieteen globaalit projektit, koontumiset (*assemblage*) ja globaali muuttoliike voidakseen tutkia sekä perinteisiä että uusia tutkimuskohteita etnografisesti (kasvokkain, arjessa). Pelkkä etnografisen tutkimuksen uudelleenkontekstualisointi tai kuvailu ei tähän uudistamiseen riittänyt. Se edellytti laajempaa liikettä, ajatusten ja määritelmien virtauksia, joiden myötä määriteltiin uudestaan kentän käsite, problematisoitiin perinteiset tutkimuskohteet ja etsittiin

uusia. Tämä yhteisöllinen ajattelu tuotti uudistamisen trendiä seuraavan kirjoittamisen tulvan, joka tähtäsi antropologisen tutkimusmenetelmän perusrinnastusten, mittakaavojen ja merkitysten uudelleenkalibrointiin (amerikkalaisista antropologeista ks. esim. Appadurai 1996; Tsing 2000; Gupta & Ferguson 1997; Marcus 1995).

Suhteessa aiempiin, paljon varovaisempiin tapoihin käsittää etnografiset projektit, 1990-luvulla globalisaation tuomiksi haasteiksi kuvitellut trendit ovat tämän vuosisadan alusta lähtien toteutuneet mitä moninaisimmin ja mielenkiintoisimmin tavoin. Ne edellyttävät kenttätöön ja sen käytäntöjen sijoittamista monimutkaisten institutionaalisten järjestysten puitteisiin, toimimaan niiden kautta sekä niiden välillä.⁴ Tutkimusolosuhteet, joita 1990-luvulla pystyimme vasta ennakoimaan, ovat nyt vallitsevia tutkimuskäytäntöjä. Niihin kuuluu esimerkiksi kokeellisia liikkeitä tai improvisaatioita, joista raportoidaan etnografisen, kriittisen teorian yhä hallitseman, kirjoittamisen kautta. Uusia käytäntöjä manataan esiin kenttäkokemuksista kertovin värikkäin sanakääntein ja käyttämällä antropologien omasta erikoisosaamisestaan puhuessaan suosimaan jatko-opintojen aikana opittua ammattislangia. Kaikkein merkittävimmän muutokset tutkimusympäristöissä tulevat kuitenkin näkyviin vaihtoehtoisissa, yhteisöllisissä medioissa ja tutkijoiden tavassa raportoida näiden medioiden kautta ei vain tuloksistaan vaan myös tutkimuksen etenemisestä.

Minua kiinnostavat etenkin projektit, joihin sisältyy tarve käsitellä monimutkaisia tietotalouksia muotoillakseen omat antropologiset tutkimuskohteensa. Tällaisissa projekteissa tasapaino on siirtynyt puhtaasti epistemologisesta pyrkimykse-

tä määrittää etnografiset tutkimuskysymykset tarkasti analysoidun intersubjektiivisen antropologi-toinen -suhteen kautta selkeästi ontologiseen lähestymistapaan, joka liittyy käsityksen muodostamiseen monimutkaisista tutkimuskohteista. (Tässä siirtymässä on ollut keskeistä antropologian osallistuminen luonnontieteelliseen tutkimukseen, jossa se on joutunut toimimaan erilaisten tietotalouksien puitteissa päästäkseen arjen tapahtumapaikkoihin; katso erityisesti Fischer 2003, 2009.) Myös 1980-luvun etnografiseen kirjoittamiseen kohdistuvan kritiikin synnyttämä refleksiivinen käänne on jäänyt transitiivisen (tai vaihtoehtoisesti rekursiivisen) käänteen varjoon. Antropologit toimivat erilaisissa verkostoissa, käyttävät kokoontumisia ja ihmisten välisiä suhteita metaforina kentän määrittelemiseksi ja liikuttelevat matkan varrelta keräämiään paikantuneita diskursseja poikkeuksellisiin muodostelmiin. Tämä argumenttien ja diskurssien siirtely pois paikoista, joissa ne tavallisesti esitetään, kuullaan ja joissa niihin reagoidaan, ja niiden esittäminen uusissa konteksteissa ovat etnografisen kenttätönnön keskeisiä komponentteja. Tekoina siirrot ovat poliittisia, normatiivisia ja ajoittain myös provokatiivisia. Ne edellyttävät ilmaisutapoja, jotka tuovat antropologien työn etnografista tietoa kuluttavien lukijoiden ja laajempien yleisöjen saataville. Etnografiasta on tosiaan tullut ”olosuhteista riippuvaista aktivismia” (Marcus 1995), ei niinkään siksi, että tutkimustyö tapahtuu nyt useammassa paikassa, vaan osana sen omaa strategiaa asettaa ja esittää kysymyksiä eri kohderyhmiensä keskuudessa. Näihin kohderyhmiin voi lukeutua aktivisteja, yhteiskunnallisia liikkeitä, juristeja, humanitaarisia hankkeita, kansainvälisiä järjestöjä sekä yhtiöitä, tutkimuslaitoksia ja laboratorioita. Kohderyhmästä riippumatta

toiminta perustuu kuitenkin aina tieteenalalle tunnusomaiselle perinteelle ja toiminnan muodolle.

1990-luvun visioista ja rinnastuksista on nyt muotoutunut suunnitelmia, hahmotelmia ja teknologioita, jotka ohjaavat tämän päivän kenttätöitä. Klassinen etnografinen tekstuaalinen muoto 1980-luvun jälkeisine muutoksineen ja oppineisuudellaan nautiskeluineen on vaillinainen ja yhä riittämättömämpi tapa kuvata kenttätöiden liikkeitä ja sisältöä. Kenttätöiden ominaispiirteet, sen luonne sekä todellisuutta uskollisesti toistavana että kuvitteluna, yhteisesti tuotettuna ja samalla yksilön muotoilemana, vaikuttavat etnografiseen tutkimukseen ja ovat myös raportoinnin kohteena. Vaihtoehtona [perinteiselle etnografialle] ovat erilaiset kokeelliset ja tutkimuksen yhteydessä tapahtuvat yhteisöllisyyden muodot. Ne taas edellyttävät vaikiintuneiden käytäntöjen testaamista ja kokeilua, johon tieteenalan on annettava mahdollisuus.

Tarkastelen näitä meneillään olevia tutkimussuuntauksia University of Californian (Irvine) *Center for Ethnography* -laitokselta (<www.ethnography.uci.edu>). Perustamisestaan (2005) lähtien laitoksessa on tutkittu nykyajan eri tieteenalojen (ei vain antropologian) peruskäsityksiin kohdistuvia haasteita ja kehitystä niiltä osin kuin ne edistävät ja kunnioittavat etnografista tutkimusta. Esimerkkinä mainittakoon 1980-luvun *Writing Culture* -kritiikin aikakaudella, ennen sitä ja sen jälkeen, toteutetut väitöskirjaprojektit ja myöhemmällä tutkimusuralla toteutetut etnografiset tutkimusprojektit.

Esittelen seuraavassa kuusi eri käytäntöä, joihin oma tutkimuskeskukseni on kiinnittänyt erityistä huomiota ja jotka ohjaavat nykyaikaisia etnografisia tutkimusprojekteja. Ne ovat

keskeisiä siksi, että ne kannustavat kokeilemaan yhteisöllisen ajattelun diskursiivisia muotoja, jotka kulkevat limittäin vielä lähinnä individualistiselta pohjalta kehiteltyjen kenttätyöprojektien ohessa.

1. Keskeisin on yhteisöllisyyden imperatiivi ja impulssi

Yhteistyö on aina ollut syvälle kenttätyöhön juurtunut ja yleensä sellaiseksi tunnustettu ulottuvuus. Nykyisin se on kuitenkin myös selkeästi ilmaistu ideologia ja hyväksyty toimintamuoto, jota sovelletaan kaikenlaiseen toimintaan – kuten esimerkiksi tieteelliseen, kaupalliseen ja infrastruktuureihin liittyvään. Etnografisen tutkimuksen tapahtumapaikkoihin ja tilanteisiin sisäänrakennettu yhteisöllisyyden imperatiivi vaikuttaa sen syvän individualistiseen toteutukseen ja innostaa sitä uudistamaan osallistujien havainnointiin perustuvaa toimintaa kohti selkeitä, ja toisaalta moniselitteisiä, yhteisöllisyyden muotoja. Toisinaan näin tapahtuu pakosta, toisinaan taas etnografialle laaditun strategian tai sattumalta ilmaantuvan tilaisuuden ansiosta. Nykyantropologille yhteisöllisyys on osa oppia. Vaihtoehtoisten tyylien ja käytäntöjen luominen kenttätyön ohessa ja puitteissa on selvä merkki sopeutumisesta tähän tutkimuksen tekemisen toimintaehtoon. Osittain se taas heijastaa paljon kaivattua ja aina osana kenttätyöprojekteja ollutta kollektiivisen impulssin ilmentymää. Työstettäessä nykyaikaisia tietotalouksia antropologialle tunnusomaisten aiheiden ja lähestymistapojen ja aineistolle saadun huomion aikaansaamiseksi yhteisöllisyys toimii yhtäältä rajoittavana tekijänä, toisaalta se ilmentää pitkään yhteisöllisiä impulsseja rajoittaneen tutkimusperinteen vapautumista. Näin ollen kaikista kenttä-

työn tapahtumapaikkoja tangeeraavista yhteisöllisistä suhteista tulee varsin poliittisia ja perinteiset tutkimusetiikan käsitteistöt haastavia.

2. Kaksoistoimijuus

Antropologian elinvoimainen ja tunnusomainen tutkimuskulttuuri koostuu epämuodollisten käytäntöjen ja standardien sikermistä, joiden suhde suurempien institutionaalisten rakenteiden ja tutkimusympäristöjen vaatimuksiin ja analyttisiin kieliin on usein häilyvä ja huonosti istuva. Päästäkseen käsiksi sellaisiin konkreettisiin ”hyödykkeisiin” kuin tutkimusrahoitukseen, alan saamaan tunnustukseen, ja mahdollisuuteen osallistua julkisiin ja akateemisiin keskusteluihin tieteenalan on kuitenkin altistettava itsensä niiden määrittelyille ja vaikutteille. Antropologian sisäiset tutkimustyötä säätelevät normit ovat usein ristiriitaisessa suhteessa laajempiin konteksteihin, joissa sen nykyaikaisena tietoa tuottavana tieteenhaarana on kuitenkin menestyttävä. Nykyaikantropologien keskinäinen yhteenkuuluvuus ja identiteetti perustuvat ainakin osittain oletukseen, että koulukunnan sisällä vallitsee ”kulttuurinen yhteenkuuluvuus” (*cultural intimacy*, ks. Herzfeld 2004) ja yhteisymmärrys siitä, että he kaikki toimivat kahdella eri tasolla, tai kuvitteellisinä kaksoistoimijoina, suunnitellessaan ja kehittäessään yksittäisiä tutkimusprojekteja. Antropologit tekevät tutkimusta yhtä aikaa kahdessa eri rekisterissä: ”itselleen” että ”muille”. Kun tarkastelemme tässä kirjoituksessa kuvattuja vaihtoehtoisia tekemisen muotoja, tarkastelemme samalla myös kaksoistoimijuiden tilaa kentällä tapahtuvissa kohtaamisissa.⁵

3. Vastaanotto ja erilaiset yleisöt kenttätöön raamien sisäpuolella

Ainakin Yhdysvalloissa laajalti levinnyt pyrkimys avoimempaan tai osallistuvampaan antropologiaan kertoo siitä, että antropologit ovat kiihkeän kiinnostuneita työnsä vastaanotosta niiden koostumukseltaan ja mittakaavaltaan vaihtelevien yleisöjen (tai yhteisöjen) keskuudessa, joiden kanssa he ovat kosketuksissa. Joillekin antropologeille nämä reaktiot ovat, ainakin tunteiden tasolla, jopa tärkeämpiä kuin työn saama vastaanotto oman ammattikunnan piirissä. Osa tässä käsittelemistäni kenttätöön ohessa käytetyistä vaihtoehtoisista käytännöistä ottaa huomioon juuri tuon pyrkimyksen ja määrittää siihen liittyviä haasteita työn suunnittelussa. Kiinnostus työn vastaanottoa kohtaan ilmentyy vuorovaikutuksena sidosryhmien kanssa tutkimuksen kuluessa ja muodostaa sen olennaisen ulottuvuuden. Kyse ei ole vain siitä, mitä subjektit ajattelevat antropologin heistä kirjoittamasta tekstistä, vaan siitä miten heidän erilaiset, projektin kuluessa esiin tulleet reaktionsa muodostuvat osaksi tutkimusaineistoa. Tämä puolestaan muodostaa perustan sille, miten antropologien ammattikunta vastaanottaa ja arvioi tuottamaansa tietoa kaksinkertaisessa, dialogisessa prosessissa, jossa antropologisella tutkimuksella saadut tulokset ovat yhtä aikaa sekä julkisia että autoritaarisia.

Vastaanoton sisällyttäminen osaksi antropologista tutkimusta – vaihtoehtoisten muotojen, esimerkiksi studion, oheistilan tai dynaamisen arkiston välityksellä – täyttää eräänlaisen operatiivisen imperatiivin ja samalla myös toimii sellaisena. Esimerkki tästä ovat neoliberaalien instituutioiden käytäntöihin ja projekteihin sisältyvä yhteisöllisyyden imperatiivi, jonka tavoitteena on, että eri sidosryhmät saisivat äänensä kuuluville.

Kun etnografiaa tehdään studio- tai oheistiloissa, vastaanoton huomioiminen itse tutkimussuunnitelmissa noudattaa antropologian kriittistä sitoumusta. Kaikissa myöhemmin esittelemissäni esimerkeissä yleisöt/sidosryhmät määritellään nimenomaan yhdeksi kenttätöön ulottuvuudeksi.

4. Vaillinaisuus ja mittakaava

Etnografiat eivät ole koskaan tuottaneet kirjaimellisia, kaiken kattavia selontekoja sosiaalisista konteksteista vaan etnografisessa tutkimuksessa on pyritty tyydyttäviin (tai tyydytystä tuoviin) kuvauksiin laajemmista systeemisistä konteksteista⁶. 1990-luvun etnografisessa tutkimuksessa tällainen laajan mittakaavan tavoittavien kontekstien esittäminen ja ymmärtäminen muuttui ongelmallisemmaksi, ei niinkään etnografisen kirjoittamisen retoriikassa, vaan tutkimuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Käytiin lukemattomia keskusteluja ”globaalista tilanteesta” samalla kun useilla etnografisen tutkimuksen keskeisimmillä alueilla (luonnontieteellinen tutkimus, poliittinen taloustiede, kehitys jne.) paino siirtyi epistemologisista aiheista ontologisiin. Kun etnografisen tutkimuksen tapahtumapaikkojen tai verkostojen määrittämistä tukeva holististen järjestelmien retoriikka epäonnistuu tai heikentyy, vaillinaisuudesta tulee metodologinen postulaatti, jopa teoreema. Toteutetun projektin epätäydellisyys tuottaa ensinnäkin itsessään mielenkiintoisen kysymyksen. Samalla se synnyttää tutkimusvälineen, jolla voidaan muodostaa *paraetnografisen* yhteys tutkittaviin tai muihin. He saattavat tuntea hengenheimolaisuutta etnografia itseään kohtaan, pohjautuen vaihtelevaan, muualla olevia toimijuuksia koskevaan spekulaatioon sekä kattavaan, kon-

tekstualisoivaan systeemiseen mittakaavaan. (Joskus minusta on tosin tuntunut siltä, että tämä tutkimuksen myötä syntyvä suhde on enemmänkin rikoskumppanuutta kuin läheisyyteen perustuvaa yhteenkuuluvuutta.) Spekulatiivinen etnografinen kuvaus tutkijan tekemän tutkimuksen arkisuuden suhteesta toisiinsa yhteydessä oleviin muihin (muualla oleviin) näky-mättömiin arkisuuksiin on tärkeä ulottuvuus kenttätyössä, jossa halutaan luoda vaihtoehtoisia muotoja, joiden avulla voi muiden kanssa, kenttätyön verkostoissa, tutkia vaillinaisuuden teoreemaa nykypäivän etnografisissa projekteissa tai niiden ohessa.

5. Hetkellisyys

Etnografisen työskentelyn määrittely tähän hetkeen (lähi-menneytyteen ja lähitulevaisuuteen) sidottuna toimintana kuvastaa nykyaikaisten etnografisten projektien rakentumista paremmin kuin perinteinen tapa määritellä sitä paikkoina, joilla on omat, määriteltävät menneisyytensä ja vangitut nykyisyytensä. Ainakin lähitulevaisuuden muuntuminen nykyisyydeksi luo etnografille ja tutkittaville yhteisen suunnan. Samalla se tarjoaa käsitetyölle yhteisesti jaetun ja kuvitellun tilan, jota yhteisölliseen toimintaan perustuva [tutkimuksen] tekemisen tyylien ja muotojen kanssa kokeileminen edellyttää. Kiinnittyminen käsillä olevaan hetkeen tuottaa myös miellyttäviä yllätyksiä, jotka siivittävät etnografista tutkimusta ja viehättävät myös etnografian aktiivisimpia tutkittavia ja jotka osallistuvat tutkimukseen tietoa tuottavina keskustelu- ja yhteistyökumppaneina. Kiinnittyminen tiettyyn hetkeen on siten yhtä aikaa sekä tutkimustilanteen osatekijä että etnografian tuottaman

aineiston ominaisuus. Se myös nivoutuu kiinteästi etnografian ja hänen tutkittaviensa kenttätöiden kuluessa kokeilemiin ajattelun ja analysoinnin tapoihin. Loppujen lopuksi kenttätöiden temporaalisuus näkyy etnografisten tekstien kirjoittamisessa käytettynä analyttisenä kielenä. Ennen kaikkea se on kuitenkin tapa, jolla käsitteet ja ajattelu muodostuvat yhteisöllisellä, spekulatiivisella pohjalla.

6. Designin viehäytys ja studio kokeellisuuden hyväksyttynä muotona kenttätöprojektiyhteydessä

Kiinnostus designia kohtaan on ollut suurta viime vuosina eri ihmistieteiden tutkimuskäytännöissä, jotka muovautuivat varsinkin 1980- ja 1990-lukujen kriittisten kulttuuriteorioiden vaikutuksesta. Bruno Latour on kiehtovasti nimennyt designin ”varovaiseksi Prometeukseksi” (2008) loihdettuna esiin eräänlaisen pragmaattisen, pienen mittakaavan eetoksen ja suunnitelman kriittistä oppinutta varten, joka voi toimia aktivisti-tutkijana flegmaattisten vasemmisto-liberaalisten poliittisten ideologioiden aikakaudella. Vaikka design saakin elinvoimaa muodollisista suhteistaan markkinoihin ja kaupankäyntiin, kytkeytyy se kritiikkiin ja sen käytäntöihin. Parhaimmillaan design-metodien käyttäminen voi avata etnografille uusia ovia kolmansiiin tiloihin. (Suunnittelijoita taas kiinnostaa etnografia, koska se edellyttää käyttäjien tarpeiden huomioon ottamista, mutta myös heidän omiin ”kulttuurisiin tutkimusvälineisiinsä” liittyvän uteliaisuuden vuoksi.) Kenties tämä on toiveajattelua, mutta kenttätöiden toteutuksessa design kuitenkin tarjoaa studion käsitteen ja sen mukanaan tuomien käytäntöjen hyödyntämisen. Kokeelliset studiot sallivat etnografeille konkreettisen tilaisuuden kokeilla vaihtoehtoisia muotoja kenttätöiden sattu-

manvaraisuuden puitteissa tai sen ohessa. Studioon voi vangita mikroyleisön tai ainakin sen edustajia, ja synnyttää näin pienois yhteisön. Toisaalta studiossa on mahdollista luoda tila laajempaa, spekulatiivista ja eksplisiittistä teoreettista ajattelua varten sekä varmistaa kulttuurisesti hienovarainen tapa hallita tutkimuksen kuritonta kiertoa tai kenttää. Studio voi myös antaa etnografiselle tutkimustyölle designstudion omaan auktoriteettiin perustuvaa arvovaltaa silloin, kun etnografian oma auktoriteetti on rajallinen tai lähes olematon.⁷

Kolmannet tilat jne.

2000-luvun alkupuolella Michael Fischer esitti vaikutusvaltaiseksi nousseen väitteen, jonka mukaan antropologia ”operoi nyt kolmansissa tiloissa”, joissa ”[sen] haasteena on kehittää käänös- ja välitystyökaluja, joiden avulla tehdään näkyväksi intressien, saatavuuden, vallan, tarpeiden, halun ja filosofisen perspektiivin väliset erot” (Fischer 2003, 3). Fischerin mukaan ”nämä kolmannet tilat ovat eettisiin tasankoihin kohdistuneiden kulttuurikriittisten analyysien maastoja ja topologioita. Ne ovat dramaturgisia prosesseja, tapahtumakenttiä ja syvällisiä näytelmiä – järjen ja emotion, pakkomielteen ja halun, merkitysten luomisen ja sensuelliuden, paralogiikan ja syvällisen järjen, yhteiskunnallisen toiminnan ja ylivoimaisten yhteiskunnallisten voimien rajoitusten...” (2003, 4).

Monet viime vuosisadan puolivälin jälkeen toteutetuista etnografisista tutkimusprojekteista ovat nähdäkseni operoineet kolmansissa tiloissa – sekä itse luomisissaan ja suunnittelemisissaan että ”löydettyissä” ja oletetuissa tiloissa. Mitä tällaiset kolmannet tilat kirjaimellisesti katsoen ovat, miten ne on kuvi-

teltu, tai tuotettu, järjestetty tai valmistettu kenttätyöprojektien määrittelyistä piireistä ja sattumanvaraisista liikkeistä? Jotta kolmansia tiloja löydetään, eikö niiden ole tarvinnut jossain määrin tulla tuotetuiksi ja esiin houkutelluiksi spekulatiivisen ajattelun tiloina, kenttätyötilanteiden ohessa ja yhä lisääntyvässä määrin niitä määrittelevinä? Mitä erilaisia liikkeiden ja keksintöjen lajeja on olemassa? Miten ne käsitetään ja mikä on niiden merkitys antropologiselle tiedolle?

Esimerkkejä...

UCI:n Center for Ethnography -laitoksen älyllinen selkäranka rakentuu juuri näistä kysymyksistä ja orientoivista teemoista. Laitoksen perustamishetkellä mielenkiinto kohdistui lukuisiin silloin käynnistyneisiin projekteihin, jotka nyt ovat antropologisen tutkimuksen vakiintuneita areenoita. Ne sijoittuvat niiden, jo mainitsemieni verkostojen, kokoontumisten, tietotalouksien ja monimutkaisten, globaalien institutionaalisten järjestelyjen lomaan, jotka olivat 1990-luvun antropologiassa trendikkäitä kirjoitusaiheita. Ne liittyivät myös antropologian ensimmäisiin yhteiskokeiluihin luonnontieteellisen tutkimuksen kanssa sekä sen kiinnostukseen neoliberalismia, virtauksia, liikkeitä, etnografista monipaikkaisuutta ja muuta vastaavaa kohtaan. Syventävä kenttätyö on säilynyt etnografisen tutkimuksen perusideologiana myös näillä areenoilla, mutta työn lopullisina tuloksina huomioidaan pelkän dokumentoinnin (esimerkiksi kenttämuistiinpanot ja päiväkirjat, joista syntyy lopuksi kirja) lisäksi myös kehitysvaiheessa esiin nousseet, erilaisiin osallistumisen muotoihin perustuvat ideat ja argumentit. Niihin liittyy usein yhteisöllinen- ja kollektiivinen ajattelutapa,

joka edellyttää erilaisia yhteisiä toimintatapoja, demonstrointia sekä avoimuutta suhteessa yleisöön ja lukijakuntaan jo tutkimusprosessin aikana. Tämän päivän etnografisten projektien prototyytit, eli lopullista tulosta ennakoivat työversiot, ovat tuotteina tavallaan tärkeämpiä kuin lopulliset ja viimeistellyt tulkitsevat tekstit. Tällaiset tuotteet edellyttävät kuitenkin omat muotonsa, tilansa, studionsa ja mediansa. UCI on omistautunut edistämään ja kommentoimaan tätä kokeilevuuden kirjoa ja kenties myös muodostamaan näitä käytäntöjä koskevan alustavan teorian.

Digitaalisen teknologian parissa kotisivut ja niiden alati kehittyvät käyttömahdollisuudet (sisällönhallintajärjestelmät, tekstipainotteiset kotisivut tai blogit, esim. WordPress) ovat lisänneet esittämisen, vuorovaikutuksen ja osallistumisen mahdollisuuksia. Ne voivat toimia vaihtoehtoisten käytäntöjen kehittämisen ja kommunikoinnin työvälineinä, joko osana tutkimusprosessia tai sen ohessa. Etnografisen tutkimuksen haasteina ovat eri digitaalisten muotojen tukemiseen tarvittava kapasiteetti, tietokannat ja resurssit. Seuraavissa esimerkeissä teknologiaa on hyödynnetty erilaisin sitoumuksin ja erilaisissa työvaiheissa. Teknologian ansiosta erilaisilla etnografisilla tyyleillä ja toteutustavoilla tehtävät kokeilut ovat jatkuvasti saatavilla, koko tutkimusprojektin elinkaaren ajan. Näin on riippumatta siitä, kohdistuuko kokeilu nimenomaan kyseisen teknologian käyttöön (esimerkiksi eräät dynaamisen arkitoinnin kokeilut) vai kenttätöiden ohessa tehtäviin aktiivisiin, lavastettuihin interventioihin ja studiotapahtumiin, joissa digitaalitekologian tehtävänä on ainoastaan mahdollistaa jatkuva raportointi ja vuorovaikutus matkan varrella luotujen spesifien

yleisöjen kanssa. Tietoaineistojen tuottamisen ohella tällaiset kokeilevat työmuodot, olivat ne teknologisesti avustettuja tai eivät, päästävät sisälle meneillään olevaan tutkimusprojektin analytiikkaan ja ajatteluun. Perinteistä etnografista tekstiä tai teosta ne eivät vielä tässä vaiheessa päihitä, vaan ne tarjoavat lähinnä etnografiaa raamittavan käyttöympäristön. Mutta virtuaalisissa tiloissa performoitujen tapahtumien ja diskursiivisen osallistumisen sallivan teknologian kehittyessä näyttää siltä, että uusista käytännöistä on muotoutumassa enemmän kuin vain klassisten kirjoituskulttuurin muotojen ”lisiä” tai kehyksiä.

Tämän hahmotelmanomaisen esityksen hengessä ja sen rajoitukset huomioon ottaen luokittelen seuraavassa suppealla kuvauksella ja huomautuksilla varustettuna esimerkkejä projekteista, joita olen seurannut. Viittaan projektien omiin kotisivuihin ja esittelyihin, joihin lukija voi itse tutustua ja noudattaa siten projektien vaalimia antropologisen tutkimuksenteon tapoja. Nämä käytännöt ovat jatkuvan kehityksen tilassa, myös suhteessa niihin laajempiin ja kattavampiin projekteihin ja tietotalouksiin, joiden ohessa ne toimivat ja joiden kautta ne toteuttavat tutkimustaan kenttätyön muodossa.

I. Dynaaminen arkistointi

Etnografian puitteissa tehdyissä kokeiluissa arkistot eivät ole pelkästään varastoja, joihin on kerätty tietoa tai tähän asti karttunutta tutkimusta. Arkistot ovat aktiivisia, eläviä, julkisia ja monitasoisia sekä transitiivisia suhteessaan tekijyyteen, genreihin, yleisöihin, yhteisöihin ja niiden sisäisiin suhteisiin. Ne noudattavat nykyaikaisen etnografisen tutkimuksen tuottamisen alati muuttuvia ehtoja. Läpikäymistäni esimerkeistä

ne edustavat kaikkein vaihtoehtoisinta vastinetta tieteellisen viestinnän arvovaltaisimmille painotuotelajeille. Niiden ”ta-
vanomainen” menestys riippuu resursseista, investoinneista ja niiden luomiseksi käytettyjen teknologioiden suosimisesta. Tässä mielessä ne eivät historiallisesti kenties eroa muiden aikakausien muoti-ilmiöistä, kuten tietosanakirjoista tai kurio-
siteetikabineteista. Olen poiminut useiden käynnissä olevien ja perinteisiä tieteenalan käytäntöjä⁸ muuntavien projektien joukosta yhden: Fortunien *The Asthma Files* -projektin. Työvai-
heessa oleva projekti valottaa sen sievoiselle kunnianhimolle ja visiolle uskollisen alustan tuottamiseen liittyviä haasteita. Se tuottaa jatkuvaa ja hyvin käsitteellisellä, teoreettisella ja norma-
tiivisella tasolla käytävää keskustelua projektin kohteesta, jonka juuret ovat maailmasta löytyvässä etnografisessa materiaalissa (<www.theasthmafiles.com>). Tämänäyttöisissä projekteissa teknologisten mahdollisuuksien ohella myös kuratointikäytän-
nöt ovat keskeisiä dynaamisen arkistoinnin konstruoinnissa, huollossa ja sen puitteissa tapahtuvassa argumentoinnissa (”ar-
guments-within-form”) osana nykyaikaista ”kulttuurin kirjoit-
tamista”.⁹

II. Studiot, laboratoriot, oheistilat

Kenttätyöprojektin (kollektiivisesti tai yksilöllisesti toteutetun) osaksi perustetut studiot ja laboratoriot eroavat toisistaan kes-
toajaltaan, koostumukseltaan ja älylliseltä tyylyltään. Ne ovat usein erilaisten design-koulukuntien työskentelykäytäntöjen tai laboratorio- ja kenttätyötä yhdistävien luonnontieteiden vaikutusten alaisia. Tällaisia koulukuntia ovat esimerkiksi arkkitehtuuri, grafiikka, tuotesuunnittelu tai informatiikan ja

tietojenkäsittelytieteen design-modaliteetit tai teatteritaiteen ja taiteen tekemisen liikkeet kuten käsitetaide, performanssi ja installaatiotaide.

Esimerkki laboratoriomallista on 2000-luvun puolivälissä Berkeleyssä käynnistetty ARC eli Anthropological Research on the Contemporary (<www.anthropos-lab.net>), joka on käynyt läpi useita muutosvaiheita (ks. Rabinow 2011). Se on luonut omaperäisen käsityksen siitä, miten kollektiivisen laboratoriotyöskentelyn tulisi kehittyä käynnissä olevan etnografisen tutkimusprojektin ohessa ("käsityön" tehtävä, jonka se on itse itselleen määrittänyt). ARC:n alkuaikoina käytiin mielenkiintoisia projektin kotisivuille arkistoituja debatteja vaihtoehtoisista tavoista, joilla laboratorio- tai studiohanke voisi kytkeytyä vallitsevaan ajatteluun kenttätöiden toteutustavoista (ks. myös Marcus 2008). Myöhemmissä ilmentymissään ARC raportoi spesifeistä studiotapahtumista, jotka liittyvät tiettyihin käynnissä oleviin kenttätöprojekteihin.

Esimerkki studiomallista on samoin 2000-luvun puolivälistä asti UCI:n Center for Ethnography -laitoksella kehitteillä ollut oheistila (<www.ethnography.uci.edu>). Se on saatavilla väitöskirjatutkimusten ensimmäisille kenttätöprojekteille ja mahdollistaa opportunistisen keinon avata tiettyjä käsitteellisiä solmuja, jotka nousevat esiin pedagogisesti valvotun tutkimuksen aikana tai sen jälkeen (post doc). Tällaisten tapahtumien kohtaukset ovat tarkkaan harkittuja, suunniteltuja, jopa lavastettuja ja riippuen tutkimuksen ongelmista ja niin sanotusta poliittisesta sitoumuksesta, ne kokoavat tutkimuksen piiriin erilaisia tahoja, mukaan lukien "kentällä" olijat (informantit, tutkittavat, yleisöjen jäsenet) sekä ne, jotka eivät siellä ole (esi-

merkiksi valvovat, mentoroivat professorit, opiskelijakollegat, tarpeelliset asiantuntijat).

Vaikka kenttätyön ohessa tai osana toteutettavien studio-tapahtumien oheistilan käsite tarkoitettiin alun perin pedagogiseksi modaliteetiksi¹⁰, se on kulkeutunut myös osaksi myöhemmässä uravaiheessa toteutettavia etnografisia projekteja. Oheistila- ja studointerventioita ei kuitenkaan ollut tarkoitettu alkuvaiheessa olevien kenttätyöprojektien hahmottamiseen tai suunnitteluun vaan nykypäivän etnografian tekemisen olosuhteisiin sovitetuksi vararesurssiksi tai varamuodoksi, jotka vastaisivat erityisesti edellä mainittuun yhteisöllisyyden imperatiiviin ja impulssiin. Oheistilat ovat opportunistisia. Niiden tarkoitus on vähentää etnografisen tiedon teoreettisen prosessin abstraktioita työntämällä prosessointi tutkimusprosessin yhteyteen lavastettuihin, dialogisiin tilanteisiin.¹¹

III. Projektit projektien sisällä (tai ohessa)

Projektit, jotka toimivat osana paljon suurempaa, usein kansainvälistä ja poikki-institutionaalista hanketta, – ja jotka saavat siten usein itselleen sekä rahoitusta että näkyvyyttä – ovat tärkeitä projektityyppejä nykyaikaisessa etnografisessa tutkimuksessa, jossa luodaan olosuhteita erilaisten toimintamuotojen kanssa tehtävää kokeilua varten (studiot, laboratoriot, lavastetut/suunnitellut interventiot, tai edellä kuvailemani kuratoitu arkisto). Nämä oheisprojektit ovat etnografisia tutkimustoimintoja, jotka toteutetaan ikään kuin Leviathanin jättiläismäisessä sylissä – ne ovat hallinnollisten rakenteiden uusia muotoja, uudelleen järjestelyjä ja liikkeellepanevia ideoita. Itse asiassa suurin osa tänä päivänä tehtävästä etnografiasta,

sijainnista riippumatta, tapahtuu tällaisten hallintojärjestelmien yhteydessä. Vuorovaikutus niiden refleksiivisten pintojen kanssa edellyttää yhä enemmän isompien järjestelmien sponsoroinnin toiminnan säntillistä jälkiarviointia, mikä on itsessään monella tapaa etnografisesti mielenkiintoista (Strathern 2000). Etnografian tekeminen tuottaa siihen itseensä kohdistuvaa kritiikkiä, kuten *Writing Culture* -teos (jonka kohteena oli tekstuaalisuus, ja tänä päivänä, väitän, kohteena on kenttätyö) aikanaan. Tämän kriittisyyden keskeinen perusta on aiemmin mainitsemani kaksoistoimijuus. Isompien ja tutkimuskohteeltaan laajempien isäntäprojektien sisällä toteutettavat etnografiset projektit ovat täydellisiä esimerkkejä tästä kaksoistoimijuuden tilasta. Ne performoivat kaksoistoimijuutta tämän tilan itse tuottamisissa, sponsoroimisissa ja osallistumisissa oheismuodoissa: konferensseissa, studioissa, seminaareissa, suunnittelukokouksissa sekä muissa vastaavissa kokoontumisissa.

Olen mielenkiinnolla seurannut kahta tällaista projektia. Ensimmäinen on *Institute for Money, Technology and Financial Inclusion* (IMTFI; <www.imtfi.uci.edu>), jonka kehittäjä ja ohjaaja on UCI-kollegani Bill Maurer ja joka saa rahoituksensa Bill ja Melinda Gatesin säätiöltä. Toinen on Paul Rabinowin johtajankausi ELSI-nimisessä (Ethics, Law, Social Implication) komponentissa, joka on osa usean yliopiston NSF-rahoitettua hanketta (SynBERC). Sen tarkoituksena on etabloida uusi synteettisen biologian ala (ks. Rabinow ja Bennett, 2012; Rabinow 2011; lisäksi projektiin liittyvät studiotapahtumat ARC:n kotisivuilla <www.anthropos-lab.net> Rabinowin kiistanalaisen SynBERC:istä lähdön jälkeen). Yhdessä ne muodostavat mielenkiintoisen ja paljastavan vertailevan keinon tarkastella

projekteja, joissa kriittinen etnografinen tutkimus on samalla viivalla (toisaalta niitä haastaen) ”megaprojektien” tavoitteiden ja toiminnan kanssa. Kummassakin esimerkkinä antamassani projektissa antropologinen tutkimus ja mediat määritetään kulttuurin kirjoittamisen perinnöksi nykyajassa, weberiläisen rationaalisen byrokratian tai Foucault’n hallinnon koneistoissa (governmentality). Molemmissa on esillä tällaisen toiminnan poliittisuuden hienovireisyys sekä sen avoimuus, sekä projektin sisällä toteutettavat digitaalisen esittämisen sekä konferenssi- ja työpajamuotoisen toiminnan kanssa, joista kenttätöön tekemisen kokemus riippuu tilanteesta, jossa tutkimusta tehdään osana laajempaa projektia.

Envoi

Postmoderni etnografia on yhteistyönä muotoutunut teksti ja koostuu diskurssin fragmenteista. Niiden tarkoitus on loihtia esiin lukijan ja kirjoittajan mielissä kuvitelma mahdollisesta terveestä järjen ohjaaman todellisuuden pohjalta toimivasta maailmasta ja siten aikaansaada esteettisen integraation tuoma terapeuttilinen vaikutus. Se on runoutta – ei tekstuaalisessa muodossa, vaan koska se palaa takaisin runouden alkuperäiseen yhteyteen ja tehtävään. Irtautumalla arkikielestä ja herättämällä henkiin muiston yhteisöllisyyden hengestä se kannustaa kuulijansa toimimaan eettisesti. (Stephen A. Tyler, *Post-Modern Ethnography*, lainaus Kim Fortunin esipuheesta *Writing Culture* -teoksen 25-vuotisjuhlapainoksessa.)

LÄHTEET

- Anthropological Research on the Contemporary ARC. (Paul Rabinow) [online] <www.anthropos-lab.net>. (Haettu 28.9.2012.)
- Appadurai, Arjun 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions in Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- The Asthma Files (Kim ja Mike Fortun) on julkinen internet-arkisto astmaa koskevasta tietoudesta ja se on suunniteltu edistämään tieteilisen ja ympäristöön liittyvän terveystiedon ymmärtämystä. [online] <www.thesthmafiles.com>. (Haettu 28.9.2012.)
- Cefkin, Melissa (toim.). 2010. *Ethnography and the Corporate Encounter: Reflections on Research in and Of Corporations*. New York: Berghahn Books.
- The Center for Ethnography, University of California, Irvine [online] <www.ethnography.uci.edu>. (Haettu 28.9.2012.)
- Clifford, James & George E. Marcus. 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Deeb, Hadi & George E. Marcus 2010. "Theatricality in Ethnography at the World Trade Organization: the Para-site as Experimental Form". – *Paragrana* 19(2), 137-52.
- Dourish, Paul & Genevieve Bell. 2011. *Divining a Digital Future: Mess and Mythology in Ubiquitous Computing*. Cambridge: MIT Press.
- Ethnocharrettes. Center for Ethnography, UCI. [online] <<http://ethnocharrette.wordpress.com>>. (Haettu 28.9.2012.)
- Faubion, James D. & Marcus, George E. (eds.). 2009. *Fieldwork Is Not What It Used to Be*. Ithaca: Cornell University Press.
- Fischer, Michael M. J. 2003. *Emergent Forms of Life and the Anthropological Voice*. Durham: Duke University Press.
- 2009 *Anthropological Futures*. Durham: Duke University Press.
- 2011 [1986]. Foreword to the 25th Anniversary Edition of Writing Culture. – James Clifford & George E. Marcus (toim.). *Writing Culture*. 25th Anniversary Edition, pages. Chicago: University of Chicago Press. Berkeley: University of California Press.
2011. Experimenting With the Asthma Files? Paper presented at the 2011 American Anthropological Society Meetings. Panel: Digital Anthropology: Projects and Projections.
- et al. 2012. Experimenting with The Asthma Files: Digitizing Ethnography, Animating Collaboration. NEH TAF Grant Proposal.
- Gupta, Akhil & James Ferguson. 1997. *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham: Duke University Press.
- Herzfeld, Michael. 2004. *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*. London: Routledge.
- Institute for Money, Technology, and Financial Inclusion. (Bill Maurer) [online] <<http://www.imtfi.uci.edu/>>. (Haettu 28.9.2012.)
- Kelty, Christopher, et al. 2009. Collaboration, Coordination, and Composition: Fieldwork after the Internet. – James D. Faubion & George E.

- Marcus (eds.) *Fieldwork is not What It Used to Be.*, 184–206. Ithaca: Cornell University Press.
- Latour, Bruno 2008. *A Cautious Prometheus? A Few Steps Toward a Philosophy of Design* (with Special Attention to Peter Sloterdijk). Mendeley: Universal Publishers.
- Marcus, George E. (ed.) 1992–2000. *Late Editions, Cultural Studies for the End of the Century*. Chicago: University of Chicago Press. 8 volumes.
1986. Afterword: Ethnographic Writing and Anthropological Careers. – James Clifford & George E. Marcus (toim.). *Writing Culture*, 262–266. Chicago: University of Chicago Press.
1995. Ethnography in/of the World System: the Emergence of Multi-Sited Ethnography. – *Annual Review of Anthropology* 25, 95–117.
1997. The Uses of Complicity in the Changing Mise-en-Scene of Anthropological Fieldwork. – *Representations* 59: 85–108
2007. Ethnography Two Decades after Writing culture: From the Experimental to the Baroque. – *The Anthropological Quarterly* 80(4), 1127–1146.
2008. Collaborative Options and Pedagogical Experiment in Anthropological Research on Experts and Policy Processes. – *Anthropology in Action*. 15(2), 47–57.
- Matsutake Worlds Research Group. 2009. A New Form of Collaboration in Cultural Anthropology. – *American Ethnologist*. 36(2): 380–403. [online] <www.matsutakeworlds.org>. (Haettu 28.9.2012.)
- Ong, Aihwa & Stephen Collier 2005. *Global Assemblages: Technology, Politics, and Ethics as Anthropological Problems*. Oxford: Blackwell.
- Otto, Ton & Nils Bubandt 2010. *Experiments in Holism: Theory and Practice in Contemporary Anthropology*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Rabinow, Paul 2011. *In Search of a Contemporary Anthropology, Part Two. The Accompaniment: Assembling the Contemporary*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rabinow, Paul & Gaymon Bennett 2012. *Designing for Human Practices: An Experiment with Synthetic Biology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Strathern, Marilyn 2004. *Commons and Borderlands: Working Papers on Interdisciplinarity, Accountability, and the Flow of Knowledge*. Oxford: Sean Kingston.
- (ed.). 2000. *Audit Cultures*. London: Routledge.
- Suchman, Lucy 2011. Anthropological Relocations and the Limits of Design. – *Annual Review of Anthropology* 40, 1–18.
- Taussig, Michael 1993. *Mimesis and Alterity: a Particular History of the Senses*. New York: Routledge.
- Tsing, Anna 2000. The Global Situation. – *Cultural Anthropology* 15(3), 327–360.
- Tyler, Stephen A. 1986. Post-Modern Ethnography: From Document of the Occult to Occult Document. – Clifford J. & Marcus G. E. (eds.). *Writing Culture*. Berkeley: University of California Press.

Käännös Maija Mäkinen ja toimittajat.

Viitteet

- 1 Eri versio tästä kirjoituksesta on ilmestynyt julkaisussa *Cultural Anthropology* (4/2012).
- 2 ”Santa Fen seminaarissa, josta nämä esseet saivat alkunsa, oli tarkoitus tuoda etnografisiin käytäntöihin kirjallista tietoisuutta näyttämällä erilaisia tapoja, joilla etnografioita oli mahdollista lukea ja kirjoittaa... Antropologin on mietittävä miten merkityksellistä tällaisen kirjallisen terapian tulisi olla – tuoko se pelkästään etnografialle uutta kriittistä arvostusta, jolla ei ole etnografisia kertomuksia lukies- sa väliä, vai tarjoaako se mahdollisuuden antropologian työurien uudelleen käsitteellistämiseksi, ja kannustaako se innovaatioihin kenttätöitä ja kirjoittamista yhdistävien projektien strategioissa?” (Marcus 1986, 262)
- 3 Toimittajien huomautus: Chris Kely on määritellyt teoksessaan *Two Bits: The Cultural Significance of Free Software* (2009, 15) ”rekursiivisen yleisön” seuraavasti: ”Rekursiivinen yleisö on yleisö, joka on tarmokkaan kiinnostunut omaan olemassaolonsa liittyvien teknologisten, laillisten, käytännöllisten ja käsitteellisten keinojen aineel- lisesta ja käytännön ylläpidosta; se on muista rakenteellisista vallan muodoista riippumaton kollektiivi ja kykenee vuorovaikutukseen vallitsevien vallan muotojen kanssa tuottamalla tosiasiaa olemassa olevia vaihtoehtoja.”
- 4 Esimerkiksi Ong & Collier, 2005 edustaa mielestäni etnografisen tut- kimuksen henkeä kyseisellä aikakaudella kuvastavaa perustekstiä.
- 5 Marilyn Strathern (2004, 6) on kirjoittanut mittavammista tieteel- lisistä projekteista saamiensa kokemusten perusteella etnografian hyödyistä niiden konteksteissa: ”Sosiaalisella antropologialla on ässä hihassaan: tietoinen pyrkimys tuottaa enemmän tietoa kuin mistä tutkija itse on tiedon keräyshetkellä tietoinen”. Tämä ”enem- män tietoa”, nämä ylimääräiset tulkinnat ja oivallukset – enemmän kuin tutkittavat, asiakkaat tai suurempi yleisö kenties haluavat tai ymmärtävät – muodostavat usein kenttätöitkimuksen kaksois- toimijuutta määrittävän ”aineksen”. Nyt kehitteillä olevissa vaihtoeh- toisissa ja kokeellisissa muodoissa tämä ”aines” saa ilmaisuja ja arti- kulaatioita, jotka voivat muuttaa muotoaan, vaihtaa sijaintia ja saada uusia sidosryhmiä kenttätöiden toiminnoissa ja niiden ulkopuolella. Kaksoistoinnituksen väistämätön asema tänä päivänä luo perustan kentällä syntyvälle ajattelun kompositiolle, joka ei pysy paikallaan ja jonka avulla voidaan laajemmin tuottaa antropologian vahvuuksia hyödyntäviä artikulaatioita.
- 6 Jopa ”osittaisen tiedon” opit sallivat, laajennetun mielikuvituksen välityksellä, tällaisen systeemisen kontekstin etnografian intiimille mittakaavalle; ks. Otto & Bubandt 2011.
- 7 Nostaessani esiin suunnittelun eräänlaisena innovaation maaperänä

samassa yhteydessä kuin oheiskäytäntöjen esiintulon, jotkut antropologit, esimerkiksi Lucy Suchman (2011) ja Melissa Cefkin (2010) jotka ovat luoneet uransa työskentelemällä suunnitteluprosessin järjestelmissä, ovat varoittaneet minua yli-innokkaasta suhtautumisesta design-käytäntöihin (esimerkiksi osallistuva design) ja siihen mitä ne todellisuudessa tekevät. Samaten suhtautuessani designiin inspiraationa minut on joskus ymmärretty väärin ja minun on luultu olevan pääasiallisesti kiinnostunut tavoista, joilla etnografia voi toimia design-/studioprojektien sisällä ja tukea niitä – suhde joka on ollut pitkään vakiintunut (erityisesti Pohjoismaissa) ja vaikutusvaltainen useilla design-aloilla, mukaan lukien arkkitehtuuri, ja varsinkin informatiikka (katso Dourish & Bell 2011). Tosiasiassa olen kiinnostunut siitä, mitä design-ajattelu ja -prosessi voivat antaa etnografisille tutkimusprosessin projekteille sen omilla ehdoilla ja käsitteillä. Kiinnostukseni ei siten kohdistu etnografian sisällyttämiseen designiin, vaan designin sisällyttämiseen itsenäisesti kehitettyihin etnografisiin projekteihin, jotka nykyisin usein muodostavat matkan varrella yhteisöllisiä sitoumuksia ja toimintatapoja. Etnografiassa design-ajattelu kenties ennakoi tuollaista yhteisöllisyyttä ja tuo sen kehittämiseksi tarvittavia tiloja, kehyksiä ja muotojen historiaa. Kun designin muodot ja ajattelu tuodaan yhä individualistisesti ja naturalistisesti toimivaan kenttätyöhön tai sen oheen, ne virittävät käsitteellistä ja arvoihin liittyvää kokeilua, joka muutoin jää odottelemaan ”kulttuurin kirjoittamisen” prosessia perinteisten tieteellisten tuotantotapojen taholta.

- 8 Esimerkiksi tutkimusryhmä Matsutake Worlds; sen kotisivuille (<www.matsutakeworlds.org>) arkistoidaan jatkuvaa yhteisöpohjaista tutkimushanketta, jota aloin seurata tätä kirjoitusta valmistellessani. Kehitys lähti liikkeelle Anna Tsingin vaikutusvaltaisista kirjoituksista 1990- ja 2000-luvuilla etnografian tekemisestä ”globaalissa tilanteessa”. Matsutake Worlds Research Group muodostettiin vuonna 2009 Tsingin oppilaiden ja kumppanien toimesta yhteistyöprojektina toteutettavana, jatkuvana, internet-arkistomuotoisena etnografiana.
- 9 Projektin luojien lyhyt kuvaus heidän kotisivuiltaan: “The Asthma Files is an experimental, digital ethnography project structured to support collaboration among distributed, diversely focused researchers, and outreach to diverse audiences...The Asthma Files operates on an open source platform that supports both the research process, and rapid, creative sharing of research results. As the project matures, there will be active outreach to various audiences, including scientists, health care providers, journalists, policy makers and people with asthma...The Asthma Files maintains a continually expanding and evolving list of reasons the project is important. This list, in the substantive logics drawer of the archive, keeps all involved mindful of the historical conditions in which we work, and of the challenge of linking academic research in the social sciences and humanities to

contemporary social problems. The Asthma Files also maintains a continually evolving list of design logics that shape how the research is imagined, carried out and represented. These logics are drawn from social, literary, and aesthetic theory. Curating a list of design logics allows theoretical ideas to animate without overdetermining The Asthma Files.” (The Asthma Files. Mike & Kim Fortun)

- 10 ”Ethnocharrette” (charrette = kokoontuminen) on oheistila-käsitteen ohella toinen Keith Murphyn ja itseni parhaillaan kehittämistä studiotapahtuman varianteista UCI:n Center for Ethnography -laitoksella. Se on nimenomaan pedagoginen modality, jonka avulla voi työstää ja luoda uudelleen jo julkaistuja etnografioita muunlaisten muotojen ja formaattien prototyypeiksi. Kahta ensimmäistä ethnocharrette-sessiota koskevaa raportointia on saatavilla osoitteessa <<http://ethnocharrette.wordpress.com/>>.
- 11 Teatraalisuus on mielenkiintoinen simulaation lähde pohdittaessa oheistilojen toimintaa; ks. lyhyesti Deeb & Marcus 2011.

Arjen yllätyksiä – huomaamattoman etnografia ja kulttuurianalyysi

Billy Ehn

Eräänä lokakuuisena aamuna Tukholmassa olin juuri oikeissa ylittää kadun kun näin, että maassa lojui jonkinlainen esine ja kumarruin poimimaan sen ylös. Se näytti olevan viininpu-naisen kuoren sisällä oleva kännykkä, kenties älypuhelin, jon-ka joku oli kadottanut. Minä vain tuijotin laitetta avaamatta sitä. Katselin ympärilleni, kiireistä katumaisemaa, jossa liikkui paljon autoja ja jalankulkijoita. Kulmassa oli pysäköitynä iso pakettiauto, josta univormuun ja lippalakkiin sonnustautunut nainen purki laatikoita käsin työnnettävään kärryyn.

Kadun toisella puolen, isommalla kadulla, huomasin naisen lastenvaunuineen. Hän puhui kännykkään ja vilkutti samalla minua kohti. Hän osoitti univormupukuista naista, ja minä kohotin ylös kadulta löytämäni puhelinta. Naisen nyökättyä käännyn ja lähdin kävelemään kohti pakettiautoa. Jo kaukaa näytin löytöäni univormupukuiselle naiselle. Ensin hän näytti hämmentyneeltä – hän ei selvästikään ollut vielä huomannut kadottaneensa puhelintaan. Sitten hän tunnisti sen omakseen ja hymyili iloisesti, tiedustellen murretulla ruotsinkielellä mistä olin sen löytänyt. Annoin esineen hänelle, osoitin jalkakäytävää, käännyn kannoillani ja jatkoin matkaa.

Tämä arkinen mikrodraama kesti alle minuutin. Melko banaali tilanne, ajattelet kenties, ja sellaisena helppo unohtaa. Syy, miksi nyt mainitsen sen tässä, on että tuona aamuna olin

matkalla Tukholman teatterikorkeakouluun luennoimaan etnografisesta kenttätystä elokuvaa, teatteria, televisiotuotantoa ja muita yliopiston taideaineita lukeville opiskelijoille. Heidän oli seuraavana päivänä tarkoitus tehdä kenttätystyöharjoituksia Tukholmassa, joten päätin käyttää tuoretta tapahtumaa keskustelunaiheena luennossani.

Kertoessani tarinan opiskelijoille muovailin aamuisesta episodista etnografisen tapaustutkimuksen. Yhdessä heidän kanssaan aloin analysoida tilannetta. Mitä olin havainnoinut? Mitä asioita en ollut huomannut? Miten tilannetta voitaisiin tulkita? Mitä kulttuurisia merkityksiä siitä voisi tuottaa? Tarina pani alulle vilkkaan keskustelun urbaanista elämästä, arvostamattamme omaisuudesta, moraalisisista ongelmista ja enemmän tai vähemmän alitajuisesta tavastamme luokitella muita ihmisiä. Palaan näihin kysymyksiin myöhemmin tässä luvussa. Tarkoitus on tarkentaa käsitystä etnologien käyttämistä metodologista ja analyttisistä työvälineistä, joiden avulla tarkastellaan arkea ja tuotetaan yllättävää tietoa – mitä se sitten onkin.

Vaikeasti tavoiteltavan etnografia

Orvar Löfgrenin kanssa olemme jo joitakin vuosia tutkineet etnografisen ja kulttuuri analyysin avulla sangen vaikeasti tavoitettavina pidettyjä ilmiöitä, kuten odottamista, erilaisia rutiineja sekä päiväunia. Mitä tapahtuu silloin, kun näyttää siltä ettei oikeastaan tapahdu juuri mitään – kun esimerkiksi joku on hävittänyt kännykkänsä ja joku muu löytää sen? Olemme pyrkineet tavoittamaan sen, mitä tapahtuu ihmisten odottaessa jotakin tai jotakuta, heidän tehdessään tavanomaisia askareita, esimerkiksi meikatessa aamulla tai tehdessä kotitöitä tai

ihmisten ollessa henkisesti poissa, yksin tai muiden seurassa, kaukana yksityisissä kuvitelmissaan. Tällaiset huomiota herättämättömät toiminnot osoittautuivatkin paljon tapahtumarikkaammiksi kuin olimme odottaneet. Sen lisäksi ne ovat tärkeitä elementtejä aina meneillään olevassa isommassa projektissa – ne ”tekevät yhteiskunnan mahdolliseksi”, kuten Georg Simmel aikanaan ilmaisi asian (1910).

Päällisin puolin merkityksettömiä tapahtumia tutkiesamme olemme kokeilleet monenlaisia eri materiaaleja ja tekniikoita, käyttäen eräänlaista bricolage-menetelmää, jossa havaintoja ja haastatteluja yhdistellään autoetnografian, epämuodollisten kyselyjen, spontaanien keskustelujen, fiktion, elokuvien, medioiden, arkistotutkimusten, nykytaiteen, aineellisten esineiden ja muun tutkimuksen kaltaisten tietolähteiden kanssa. Eräs tämän työn tuloksista on kirja *The Secret World of Doing Nothing* (2010).

Verrattuna siihen pitkäjänteiseen ja kärsivälliseen työhön, johon kansatieteilijät ja antropologit ovat tottuneet, bricolage-menetelmä tuo omat haasteensa esimerkiksi subjektiviteettiin, yleistettävyyteen ja refleksiivisyyteen liittyvissä kysymyksissä. Tässä artikkelissa aion kuitenkin painottaa menetelmän tarjoamia etuja.

Kokemuksemme pohjalta tällainen ”hillitsemätön” etnografia antaa tutkijalle enemmän joustavuutta siirtyä paikasta ja ajankohdasta toiseen saadakseen hyödyllistä materiaalia. Se antaa keinot paljastaa tavanomaisen peitossa olevat salaisuudet (*infra-ordinary* ks. Perce 1997), eli ne sosiaalisen elämän osat, jotka ovat meille niin tuttuja että ne ovat lähes näkymättömiä. Hyvin erilaisten asioiden kerääminen yhteen saa meidät

näkemään arkiset turhanpäiväisyydet uusista ja jännittävistä näkökulmista. Bricolage-menetelmä myös kannustaa kokeilemaan, eri tyylejä hyödyntävään kirjoittamiseen ohimenevän tavoittamiseksi, liikkumalla konkreettisten kuvausten, mielikuvituksellisten tulkintojen, tarinankerronnan ja teoriapohjaisten analyysien välillä.

Bricolage-menetelmän hyödyntämisen tarkoituksena etnografisessa tutkimuksessa on tuottaa odottamatonta tietoa. Mitä se sitten on? On helppoa ajattelematta harhailla ”yllätyksen, uuden löytämisen ja odottamattoman retoriikkaan” (Marcus 2009, 35). Käytän itse usein kyseistä retoriikkaa opettaessani etnografiaa ja kulttuurianalyysia esimerkiksi Tukholman teatterikorkeakoulussa. Kenties on riskialtista mennä lupaamaan tietoa, joka yllättää. Yllättää kenet ja missä mielessä? Päinvastoin, kulttuurintutkijat onnistuvat harvoin yllättämään tutkimustuloksillaan ketään.

Itselleni yllätysten etsiminen on yhä yksi suurimmista syistä harjoittaa etnografiaa ja kulttuurianalyysia. Haluan nähdä tutun ja tavanomaisen uusin silmin, tarkastella jokapäiväistä elämää tavallisesta poikkeavista näkökulmista ja kirjoittaa havainnoista selkeästi ja elävästi. Tavoitteenani on kertoa etnografisia tarinoita siitä mitä näen, kuulen ja ajattelen erilaisissa tilanteissa, niin kuin alussa kuvatussa esimerkissä. Kun päämääränä on tämä, mikä tahansa tilanne kelpaa bricolage-etnografille – jopa 45 sekuntia kadunkulmassa. Tärkeää on se, mitä havaintojensa kanssa osaa tehdä.

Hämmästyksen polte – taiteeseen pohjautuva tutkimus

Eräs ”välittömän kenttätyön” (*instant fieldwork*) inspiroijista on itävaltalainen nykyaiteilija Erwin Wurm. Hän on kuuluisa tuottamistaan lukuisista ”minuuttiveistoksista”, jossa hän ohjeistaa tavallisia ihmisiä seisomaan paikoillaan hankalassa asennossa minuutin ajan. Hän on ottanut satoja valokuvia tällaisista absurdeista ”veistoksista”. Pukuun sonnustautunut mies seisomassa kadulla nenässään elefantin syöksyhammas. Vanha mies katsomassa laatikosta ulos taiwanilaisessa varastorakennuksessa. Alaston nainen, joka peittää vartaloaan 14 käsilaukulla. Ja niin edelleen.

Wurmia ruokkii tavanomaisen hänessä herättämä ihmetys. ”Hämmästyksentunne polttaa sisälläni”, kuten hän itse on asian ilmaissut (Golonu 2004, 32). Mutta tavanomainen on läsnä hänen installaatioissaan vain hetken ajan. Minuutin kuluessa kaikki muuttuu – kuusikymmentä hyvin valmisteltua ja loppuun asti suunniteltua sekuntia. Ihmisveistoskokeillaan Wurm haluaa ravistaa etabloituja rajoja ja kyseenalaistaa vallalla olevia oletuksia. Installaatiot ovat kehoitus havainnoida tarkkaavaisesti ihmisten käyttäytymisen koreografiaa erilaisissa tilanteissa. Etnografeina ja kulttuurintutkijoina meidän pitäisi tunnistaa itsemme hänen menetelmässään. Hämmästyksen polte, pinttyneiden tapojen ja näkökulmien kääntäminen ylösalaisin ja kulttuuristen stereotyyppien kyseenalaistaminen kuuluvat kaikki myös kulttuurianalyysiin.

Viittaus Wurmiin nostaa esiin merkittävän ominaisuuden uudessa etnografiassa: sen suhteen nykyaiteeseen tiedon tuottamisen vaihtoehtoisena muotona. Taiteeseen pohjautuvalla tutkimuksella on jossain määrin omat päämääränsä, sääntön-

sä ja menetelmänsä. Mutta minne voisi johtaa yhä avoimempi vuorovaikutus taiteilijoiden ja kulttuurintutkijoiden välillä? Kirjassaan *Method Meets Art* Patricia Leavy (2009) esittelee tällaisten vaihtokauppojen eri muotoja, esimerkiksi kertomuksia, runoutta, performansseja, tanssia ja jopa musiikkia. Hän ja moni muu kvalitatiivisia menetelmiä hyödyntävä tutkija kääntyy tänä päivänä nykytaiteen puoleen, ei vain hakeakseen inspiraatiota vaan myös menetelmällistä opastusta. Asian ydin on siinä, että kun kulttuurintutkijana kokeilet esimerkiksi performanssia tai fiktiivistä kertomusta, kokeilusi kohdistuu sekä tutkimusmenetelmiin että representaation muotoihin. Tämä voi parantaa mahdollisuksiasi tuottaa yllättävää tietoa, mutta samalla se edellyttää tiukkaa refleksiivistä kritiikkiä tutkimusprosessiasi ja sen tuloksia kohtaan.

Nykytaiteen ominaisuuksista erityisesti neljä on lupaavia tällaisessa vuorovaikutteisessa vaihdossa (Ehn 2012). Ensinnäkin, jotkut taiteilijat toimivat itse sekä teostensa näyttelijöinä että tutkimuskohteina. He elävät kokeellisesti ja heidän taiteellisilla teoillaan on selkeät seuraamukset heidän omassa elämässään. He kuvaavat itseään ja käsittelevät syvällisesti henkilökohtaisia kysymyksiä.

Minun kaltaiseni kulttuurintutkijat eivät yleensä mene noin pitkälle, vaikka hyödynnämmekin itseämme aineiston keräämisessä ja analysoinnissa. Voimme siten ottaa oppia taiteilijoiden kokemuksista käydessämme omia metodologisia keskustelujamme osallistuvasta havainnoinnista ja refleksiivisyydestä. Miten syvästi tutkimuskohteemme meihin vaikuttavat? Millaisia jälkiä jätämme heidän elämäänsä?

Toiseksi, nykytaiteen teoksissa lähestytään materiaalisuuden aihetta hyvin käsin kosteltavin tavoin, joiden pitäisi olla kiinnostavia myös kulttuurintutkijoille. Nämä taiteilijat ovat fyysisesti aktiivisia suhteessa erilaisiin esineisiin. He tuhrivat ja repivät, rakentavat, tuhoavat, lajittelevat ja puristelevat. He poimivat kaikenlaisia esineitä ja valmistavat niistä jotakin. Tässä kohden taiteellinen tutkimus muuttuu haastavaksi puurtamiseksi, joka irrottaa asiat sijoiltaan ja vapauttaa ne tavanomaisesta käyttötarkoituksestaan. Näin ne saavat meidät katsomaan uusin silmin asioita, joita yleensä pidetään selviöinä.

Kolmas vaihdon kohde ovat emootiot. Useimmista kulttuurintutkijoista poiketen taiteilijat eivät tyydy pelkästään kuvaamaan ja analysoimaan tunteita. Sen sijaan he haluavat tuottaa aitoja kokemuksia. He pyrkivät huvittamaan, huolestuttamaan tai provosoimaan. Mitä tulee nykytaiteen luomiseen, esittelymuotoihin ja sen vaikutukseen katsojassa, suuri osa siitä on tunnepohjaista – silloinkin kun se luokitellaan käsitteelliseksi – taiteilijoiden systemaattisesti soveltaessa vilttejä päähänpistojään he hyödyntävät spontaaniuttaan ammatillisesti. Tämä saa kulttuurintutkijan pohtimaan omien tunteidensa merkitystä tiedon tuottamisessa. Edellyttääkö objektiivisen vaikutelman antaminen tunteiden huomiotta jättämistä vai pitäisikö niitä käyttää hyväksi tutkimuksen voimavarana?

Taiteilijat onnistuvat myös usein luomaan ja kommunikoidaan yllättäviä merkityksiä tavallisesta elämästä. He onnistuvat tässä työstämällä ainettaan kärsivällisesti. He tuijottavat sitä, käännellen sitä puolelta toiselle kunnes lopulta jotain alkaa tapahtua. He tutkivat ja kuvaavat ”ainettaan”, lukevat, teoretisoivat ja keskustelelevat siitä. Tämän metamorfoosin aikana

tietyt asiat suurenevät, kun taas toiset pienenevät. Joitakin taas tyyllitellään, ja lopussa esineet ovat vieraantuneet tutusta ole-muksestaan. Tämä kaikki tarkoittaa, että taideteosten syntymi-nen edellyttää sekä tekoja että emotionaalista ja älyllistä työtä. Hulvattomien ideoiden toteuttaminen julkisesti vaatii mieliku-vitusta ja itsepäisyyttä mutta myös järjestelmällisyyttä. Taide, niin kuin tutkimustyö, on taitolaji.

Havainnointi ja tulkinta

Palataanpa taas kirjoituksen alussa mainittuun tukholmalai-seen kadunkulmadraraan. Miten voimme hyödyntää tällais-ta tilannetta oppiaksemme lisää etnografiasta ja tuottaaksem-me odottamatonta tietoa? Ja millä tavoin voisimme soveltaa taiteellisia menetelmiä arkielämän etnografisessa tutkimukses-sa? Haluan painottaa näissä kysymyksissä kahta näkökohtaa – havainnointia ja tulkintaa.

Jos en olisi käyttänyt tapausta luentoni esimerkkinä, se olisi varmasti nopeasti hiipunut mielestäni ja unohtunut. Sen ta-pahtuessa en toiminut ammattimaisena etnografina. Tutkijana olin silloin *off*-tilassa. Mutta kertomalla tapauksesta ja keskus-telemalla siitä opiskelijoiden kanssa siirryin *on*-tilaan ja elvytin sen muististani. Kerronnan kautta tapaus suureni kuin kuva, jonka yksityiskohtia ja perspektiivejä saatoimme tarkastella ikään kuin suurennuslasin lävitse.

Ensinnäkin, kuvailin omaa asemaani sekä impulsiivisena toimijana että epäluotettavana tarkkailijana. Sinä hetkenä kun huomasin esineen maassa ja kumarruin poimimaan sen kätee-ni, muutuin ohikulkijasta toimijaksi, jolla oli tärkeä päätös teh-tävänään. Yhtäkkiä olin akuutin tietoinen kadunkulmassa ole-

vista muista ihmisistä. Oliko joku heistä tuon esineen omistaja? Miten saisin sen selville? En havainnut kenessäkään merkkejä epätoivosta, sen paremmin heidän kasvoillaan kuin ruumiinkielellään. Pitäisikö minun kenties kohottaa löydetty esine ilmaan ja huutaa jotakin saadakseni ohikulkijoiden huomion?

Toinen kysymys, joka juolahti mieleeni tuolla hetkellä, oli, josko voisin itse pitää puhelimen ja voisinko siinä tapauksessa käyttää sitä ilman sisäänkirjautumiseen tarvittavaa koodia? Joidenkin sekuntien ajan jouduin vastatusten epämiellyttävän moraalisen ongelman kanssa. Sen ratkaisemisessa minua auttoi nainen lastenvaunuineen, joka näki minun pitelevän kädessäni houkuttelevaa esinettä. Hänen oli täytynyt nähdä, kun paketti-auton vieressä oleva nainen oli hetki sitten pudottanut sen, ja nyt hän sai minun huomioni heiluttamalla kättään ja osoittamalla naiseen.

Etnografina mietin jälkepäin kuka hän, ”lapsen äiti”, mahtoi olla. Tukholman alue, jossa tapaus sattui, oli Östermalm, kaupungin rikkain ja porvarillisin, jossa enemmistö asukkaista äänestää vaaleissa oikeistopuolueita. Ajattelematta asiaa lainkaan määrittelin kättään heiluttavan henkilön naiseksi/äidiksi, noin kolmekymmentäviisivuotiaaksi, ja tyyppilliseksi östermalmilaiseksi. Hänen tyylikäs vaatetuksensa ja itsevarma ruumiinkielensä vahvistivat jälkimmäisen vaikutelman – mitä sitten ymmärsinkään adjektiiveilla ”tyylikäs” ja ”itsevarma”.

Samalla tavalla määrittelin paketti-auton vieressä olevan naisen työntekijäksi, joka ei todennäköisesti asunut Östermalmissa vaan jossakin köyhemmistä esikaupunkialueista. Sen lisäksi hänen mustat hiuksensa ja vaaleahkontumma ihonsa sai minut ajattelemaan, että hän oli syntynyt jossain Latinalaisessa

Amerikassa tai Lähi-idässä. Luokittelin hänet yksinkertaisesti nelissäkymmenissä olevaksi ”maahanmuuttajaksi”. Tätä vaikutelmaa vahvisti myöhemmin hänen murteella puhumansa ruotsi.

Esittelin opiskelijoille tapahtumasta muistamieni havaintojen ja intuitiivisten tulkintojen yhdistelmän: yksi vanhemmanpuoleinen ruotsalainen miespuolinen akateeminen henkilö, yksi yläluokkainen äiti ja yksi naispuolinen maahanmuuttajatyöntekijä vuorovaikutuskolmiossa, jossa dominoivat omaisuudet olivat tarkkaavaisuus, moraalinen epävarmuus ja havaitun menetyksen muuttuminen välittömästi ilontunteeksi. Näin paljon sain nyhdettyä esille tapahtuman vielä tuoreesta muistosta opiskelijoilleni puoli tuntia sen jälkeen. Mutta mitä minä *en* huomioinut tai ymmärtänyt tapahtumahetkellä off-tilassa olleena etnografina? Mihin minun olisi pitänyt kiinnittää enemmän huomiota, jos olisin ollut tutkijana tietoisemmin läsnä?

Ensin minun olisi pitänyt kuvata elämää kadunkulmassa tarkemmin. Keitä olivat ne ihmiset, jotka kävelivät ohi tai seisovivat siinä odottamassa? Miten he olivat pukeutuneet, miten he kävelivät ja miten he kommunikoivat keskenään? Sitten minun olisi pitänyt tarkkailla naispuolista työntekijää nähdäkseni mitä hän puuhasi. Mitä laatikoiden sisällä oli ja mihin liikkeeseen hän oli niitä viemässä? Minun olisi pitänyt huomioida hänen lippalakkiinsa ja univormuunsa painettu teksti samoin kuin pakettiauton sivussa oleva teksti, joka kertoi sen yrityksen nimen, jonka palveluksessa hän työskenteli.

Lopuksi minun olisi pitänyt olla hanakampi tunnistamaan ja kuvailemaan löytämäni esine. Oliko se tosiaan kännykkä? Kuten jo sanoin, en avannut koteloa selvittääkseni asiaa. Oma

kännykkäni on mitä yksinkertaisin, enkä tunne kaikkia muita nykyisin markkinoilla olevia pidemmälle kehitettyjä laitteita. Oliko kyseessä hyvin kallis esine, josta naispuolinen maahanmuuttajatyöntekijä oli maksanut sievoisen summan? Mitä tarkoitusta varten hän sitä käytti? Mitä hänen elämäänsä, kiinnostuksen kohteisiinsa ja sosiaaliseen verkostoonsa liittyvää tietoa se sisälsi?

Etnografina ja kulttuurintutkijana minua alkoivat kiinnostaa tilanteen sosiaaliset ja kulttuuriset näkökohdat. Esiin nousi sukupuolta, luokkaa ja etnisyyttä koskevia kysymyksiä. Useita erilaisia luokituksia ja stereotypioita sovellettiin enemmän tai vähemmän tietoisesti. Yksi pieni, tuhansien muiden joukossa tapahtunut urbaani anekdootti sai liikkeelle yllättävän vyöryn kysymyksiä, pohdintoja ja kuvitelmia.

Kohtaus kesti vain hetken. Kukaan saman kadunkulman vain minuuttia myöhemmin ohittanut ei olisi tiennyt mitä juuri äsken oli tapahtunut. Kenties kumpikin naisista kertoi tapahtumasta myöhemmin ystävilleen tai perheelleen – tai sitten ei. Äiti oli jopa saattanut mainita asiasta puhelimen toisessa päässä olleelle henkilölle tapahtuman kuluessa. Työntekijä saattoi kertoa asiasta kollegoilleen kuljetusyrytyksessä. Oliko kukaan muu kadulla olleista ihmisistä huomannut episodiat?

Meillä ole minkäänlaista tietoa siitä, miten muut ihmiset havainnoivat tai muistivat tapahtuman tai miten he kertoivat siitä muille. Etnografina olisin voinut kysyä paikalla olleilta naisilta keitä he olivat ja miten he kokivat tilanteen. Mutta mahdollisuus tarttua tuohon tilaisuuteen kesti vain muutamia sekunteja. Sitten molemmat naiset katosivat kadunkulmasta ja heitä olisi varmasti vaikea jäljittää.

Kuin katuperformanssia

Taideopiskelijat – tulevat elokuvaohjaajat, kirjailijat, näyttelijät ja televisiotuottajat – ottivat esiin myös muita kysymyksiä, jotka veivät keskustelun vieläkin mielenkiintoisemmalle radalle. Muun muassa he muistuttivat minua tarinoista, joita voitaisiin hiukan mielikuvitusta harjoittamalla kertoa tilanteessa olleista henkilöistä, mukaan lukien minä itse, joka olin kaksikymmentäneljä vuotta sitten asunut Östermalmissa vain kolmensadan metrin päässä samaisesta kadunkulmasta. Opiskelijat oivalsivat nopeasti tilanteen kirjalliset ja draamalliset mahdollisuudet. He halusivat korostaa kohtauksen visuaalisuutta ja aistillisia puolia, aurinkoisen ja kirpeän syysaamun näkyjä, ääniä ja tuoksuja. Koska etnografi on myös tarinankertoja ja toisinaan myös performoija, olin kiinnostunut kuuntelemaan heidän kehittelemiään kuvitteellisia skenaarioita minun välittämistäni tiedonmurusista.

Ensin opiskelijat ehdottivat kolmea erilaista kertomusta, enemmän tai vähemmän fiktiivistä. Yksi koski maahanmuuttajatyöntekijää (jos hän siis sellainen oli), hänen taustaansa jossain kaukaisessa maassa, jossa oli täysin erilaiset elinolosuhteet ja kulttuuri, ja hänen elämänsä Ruotsissa. Eräs oletus oli, että hän teki kovasti työtä elättääkseen perheensä ja antaakseen lapsilleen mahdollisuuden parempaan koulutukseen. Hänen kännykässään oli heidän kuvansa ja se salli hänen olla heihin tiiviissä yhteydessä.

Toinen kertomus koski yläluokkaista äitiä ja hänen kännykkäpuheluaan jonkun toisen kanssa, ehkä ystävän jota hän oli seuraavana iltana menossa tapaamaan teatteriin tai oopperaan. Juuri nyt hän oli kenties matkalla sisustusliikkeeseen ostaak-

seen uudet verhot oman ja aviomiehensä (todennäköisesti osakevälittäjä) upeaan kerrostaloasuntoon.

Kolmas kertomus keskittyi vanhaan mieheen ja hänen moraaliseen ongelmaansa, ja tämä teema veti opiskelijoita puoleensa voimakkaimmin. Miksi ihmeessä tämä hyvin toimeentuleva henkilö edes harkitsisi löytämänsä esineen pitämistä itsellään? Mitä he itse olisivat tehneet, jos olisivat löytäneet kadulta kännykän? Tästä kysymyksestä he siirtyivät pohtimaan eroa sen välillä, jos löytötavara olisi ollut viidensadan kruunun seteli, hienot nahkahansikkaat tai älypuhelin. Mitä ihmisellä on velvollisuus tehdä? Mitä alitajuntasi sinulle kuiskailee?

Opiskelijat kuvittelivat myös tekevänsä kohtauksesta elokuvan, draaman tai performanssin. He pohtivat mitä sen tulisi sisältää, mitä näkökulmia heidän tulisi siinä hyödyntää ja mitkä olisivat kaikkein mielenkiintoisimmat asiat, joita olisi hyvä alleviivata. Pohdinnoissaan he sovelsivat taiteellista harkintaa enemmän kuin etnografisia näkökulmia. He halusivat *luoda* ja *näyttää* mitä kohtauksessa tapahtui, eivät vain kertoa siitä. Sen sijaan että olisivat analysoineet tapahtumaa, he miettivät, miten voisivat esittää sen kadun kolmiodraamana, herättäen erilaisia tunteita tällä sattumanvaraisella näyttämöllä.

Patricia Leavy (2009, 136) kirjoittaa, että performanssi on keino paljastaa asioita, joita on muuten mahdotonta näyttää (katso myös Denzin 2003). Performansseja voi joko luoda tarkoituksellisesti, esimerkiksi draaman tai teatterin muodossa, jolloin tuotetaan aineistoa analysoimista varten. Toisaalta sosiaalisia tilanteita voidaan katsoa performansseina, joissa ihmiset toimivat ikään kuin näyttelijät näyttämöllä. Kummassakin tapauksessa tarkoituksiperät ovat moninaiset. Päämääränä on korostaa aistitie-

toisuutta ja havaintokykyjä, analysoida henkilöhahmoja ja draamallista ilmaisua, vetää johtopäätöksiä osanottajien tavoitteista ja piilotekstistä heidän verbaalisissa ja ei-verbaalisissa toimisissaan, tarkentaa visuaalista analysointikykyä kenttätyötilanteissa, kehittää kykyä ajatella symbolisella ja vertauskuvallisella tasolla ja lopuksi, sallia tarinankerronnan käyttäminen kiinnostavien narratiivisten tutkimusraporttien luomiseksi.

Osa opiskelijoista yritti hyödyntää kertomustani tällä tavoin, materiaalina tanssiesitykselle. He puhuivat neljän liikeprosessin painottamisesta. Yksi: vanhempi mieshenkilö kadulla kumartuu alas ja poimii esineen, pitää sitä käsissään, katselee ympärilleen, nostaa esineen ilmaan, kääntyy ja lähtee tuomaan sitä. Kaksi: työtä tekevä nainen kadottaa henkilökohtaisen esineen kadulla, paiskii töitä purkaakseen laatikot pakettiautosta, pysähtyy toviksi, katsoo ylös, saa kadottamansa esineen takaisin, hymyilee ja jatkaa laatikoiden siirtämistä. Kolme: äiti lastenvaunujen kanssa seisoo paikallaan, leuka koholla, puhuu kännykkään, vilkuttaa ja osoittaa kädellään. Ja neljä: kaikki kolme tanssijaa/esiintyjää lähtee tapahtumapaikalta eri suuntiin, kadottaen äkillisen kontaktinsa urbaanissa elämässä. Minkä tyyppistä musiikkia tässä koreografiassa tulisi käyttää? Miten tilanne valaistaisiin? Missä yleisö olisi?

Kerrottuaani opiskelijoille Erwin Wurmin ”minuuttiveistokista” se innoitti joitakin heistä ottamaan kuvia kolmesta toimijasta, vangiten heidät kömpelöissä asennoissa, joiden oli tarkoitus saada katsojat tarkkaavaisemmin huomaamaan urbaaneja koreografioita. He halusivat Wurmin tavoin pyyhkiä pois rajaviivat ja haastaa yleisesti hyväksytyä tapoja, joiden mukaisesti julkisilla paikoilla käyttäydytään.

Taiteellisten pohdintojensa kautta opiskelijat saivat minut näkemään aamuisen tapahtuman uusista näkökulmista. Olin yllättynyt, että saatoin nyt kokea sen potentiaalisena taide-teoksena, joka uutti tuosta mikrodraamasta enemmän kuin mitä itse olin tullut ajatelleeksi. Etenkin oli jännittävää nähdä itseni kameran linssin lävitse, katutanssijana ja miimikkona katsojien edessä. Näennäisesti merkityksetön kohtaaminen kasvoi yhä suuremmaksi merkityksiä täynnä olevien kerrostumien paljastuessa. Se virittyi ilmeikkäistä merkeistä ja hehkui symbolista energiaa. Yksityiset maailmat ja esineet sekä yhteisen urbaanin paikan julkiset normit ja säännöt sekoittuivat keskenään.

Kuvitellut taiteelliset kokeilut mahdollistivat pääsyn kohtaukseen ikään kuin eri ovista käsin. Näin oli mahdollista tarkastella eri toimijoiden näkökulmia sekä kokeilla itse heidän liikkeitään ja ilmeitään. Sen sijaan että olisin tarkastellut ja analysoinut toimintaa pelkkänä etnografina, aloin ajatella sitä ohjaajana, koreografina tai performanssitaiteilijana. Tällä tavoin hyödynsin menetelmää, jonka avulla voidaan paljastaa se mitä muuten on vaikeaa tai jopa mahdotonta näyttää.

Lopuksi

Jälkeenpäin katsoen kadunkulmakohtaaminen osoittautui siis kulttuurisesti paljon monimutkaisemmaksi kuin mistä olin tapahtumahetkellä tietoinen. Se muistuttaa myös eräistä tärkeistä metodologisista seikoista. Tehdessäsi etnografista kenttätöitä on hyvä muistaa erityisesti kolme seikkaa. Ensinnäkin, on tärkeää analysoida tarkkailijan asemaa, roolia ja käyttäytymistä. Olet itse osa tapahtumaa. Se, mitä näet ja ymmärrät, riippuu

siitä, kuka itse olet ja missä juuri silloin seisot. Oletko mukana tapahtumassa vai passiivinen, ”näkymätön” sivustakatsoja? Onko sinulla minkäänlaista etukäteistietoa tapahtumasta vai tuntuuko näkemäsi sinusta hyvin omituiselta? Koulutettuna etnografina ja kulttuurintutkijana sinulla on joka tapauksessa metodologisia ja teoreettisia ennakkokäsityksiä, jotka ohjaavat tarkkailukykyäsi ja päättelyäsi.

Toiseksi, sinun on määritettävä ”näyttämön” ja tarkkailtavien toimijoiden rajat. Vain harvoin on näkyvillä luonnollisia tai selkeitä rajaviivoja – sinun on itse määritettävä ne. Miten paljon pystyt liikuskelemaan saadaksesi tapahtumasta yleisnäkömän? Katoavatko ihmiset näkymättömiin ovien lävitse tai kulman taakse? Jonkin asian näkeminen ”tapahtumana” tai ”kohtauksena” päättää pitkälti mitä huomaat ja mitä siitä muistat.

Kolmas ja kenties merkittävin seikka on muistaa, että havainnot ja tulkinnat kietoutuvat toisiinsa. On lähes mahdotonta nähdä ja kuvata jotakin soveltamatta siihen enemmän tai vähemmän tietoisesti yhtä tai useampaa ennako-oletusta ja kulttuurista merkitystä. Jo pelkästään ihmisten ja asioiden nimeäminen ja luokittelu on tietynlaista tulkintaa, joka vaikuttaa havaintoihin. Mitä minä löysin, oliko se kännykkä, älypuhelin vai jotakin muuta?

Etnografien, kuten kaikkien muidenkin, on mahdotonta olla olematta ennakkoluuloinen tai vaikutuksille altis. ”Yläluokkainen nainen” ja ”maahanmuuttajataustainen työntekijä” ovat vain kaksi esimerkkiä tuollaisesta hyvin ennakkoluulotäyteisestä luokittelusta, jota sinun tulee kyseenalaistaa.

Ottamalla nämä ohjeet huomioon valmistat itseäsi tarkastelemaan erilaisia jokapäiväisen elämän tilanteita. Niistä on hyö-

tyä myös silloin, kun etsit yllättäviä piirteitä näennäisesti merkityksettömissä asioissa. Aikaansaadaksesen hämmästyksen poltteen ei tulostesi tarvitse olla sensaatiomaisia uusia faktoja. Oman yhteiskuntamme jokapäiväisen elämän kulttuurintutkimus kohdistuu harvoin mihinkään täysin tuntemattomaan tai eksoottiseen. Kyse on ennemminkin näkökulmien vaihtamisesta. Jonkin banaalin näkeminen ”uusin silmin” voi johtaa ennalta odottamattomiin ovenavauksiin ja näkökulmiin.

On myös muistettava, että kirjoittaminen on etnografisessa yllätysten metsästämisessä ensiarvoisen tärkeä ase. Tavanomaisten tapahtumien nimeämisen ja kuvaamisen aikaansaama taika saa ymmärtämään, miten monimutkaisia ne saattavatkin olla. Sopivien sanojen etsiminen kuljettaa sinua kohti uusia näkökulmia. Uusia kysymyksiä muotoilemalla avautuu mahdollisuus saada tietoa, jota et ollut tullut edes ajatelleeksi.

LÄHTEET

- Denzin, Norman K. 2003. *Performance Ethnography. Critical Pedagogy and the Politics of Culture*. Thousand Oaks, Cal.: SAGE Publications.
- Ehn, Billy 2012. Between Contemporary Art and Cultural Analysis. Alternative Methods for Knowledge Production. *InFormation. Nordic Journal of Art and Research* 1(1).
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren 2010. *The Secret World of Doing Nothing*. Berkeley: University of California Press.
- Golonu, Berin (toim.) 2004: *Erwin Wurm. I love my time, I don't like my time*. Ostfildern-Ruit: Hatje Cantz.
- Leavy, Patricia 2009. *Method Meets Art. Arts-Based Research Practice*. New York: The Guilford Press.
- Faubion, James D. & George E. Marcus (toim.) 2009. *Fieldwork is Not What it Used to Be. Learning Anthropology's Method in a Time of Transition*. Ithaca: Cornell University Press.
- Prec, Georges 1997. *Species of Spaces and Other Pieces*. London: Penguin.
- Simmel, Georg 1910. How is Society Possible? *American Journal of Sociology* 16.

I RAJATON KENTTÄ – ETNOGRAFINEN TIETO

ETNOLOGINEN KENTTÄTYÖ JA TUTKIMUS: METODIN MONIMUOTOISUUDEN POHDINTAA JA ESIMERKKITAPAUKSIA¹

Outi Fingerroos ja Jukka Jouhki

Jyväskylän yliopiston *etnologian oppiaine* yhdistää aineksia kolmesta lähitieteestä: kansatieteestä, folkloristiikasta ja kulttuuriantropologiasta. Etnologit tutkivat kulttuuria (väljästi määriteltynä ihmisen erilaisia tapoja elää ja toimia) sen eri muodoissa, erityisesti kulttuurin kansanomaisia ilmauksia (kreik. *ethnos* = kansa). Tutkimuksen kohteita ovat muun muassa esineet, sosiaaliset organisaatiot ja symboliset järjestelmät, ihmisten käsitykset ja arvostukset, muisti, mentaliteetit sekä suullinen perinne. Tutkimuskohteen valintaa ei rajaa aika tai paikka. Siksi etnologit tekevät kenttätyötä lähellä ja kaukana, mihin teemaan tässä artikkelissa paneudutaan.

Artikkelin molemmat kirjoittajat ovat etnologeja, jotka ovat vastanneet etnologian metodien ja kenttätyön opetuksesta viimeisten vuosien aikana Jyväskylän yliopistossa. Artikkeliki tuokin esille niitä lähtökohtia ja periaatteita, joista käsin etnologista kenttätyötä opetetaan suomalaisessa etnologiassa 2010-luvulla. Tekstiin on liitetty mukaan esimerkkejä tapauksista, joita kirjoittajat ovat omissa kenttätöissään kohdanneet ja reflektoineet. Artikkelin kolmannen tason muodostavat otteet Bronislaw Malinowskin Trobriandin kenttäpäiväkirjasta *A Diary in the Strict Sense of the Term* (1967), jota tässä artikke-

lissa pidetään *tienä* ja *suunnannäyttäjänä* nykyaikaiseen etnologiseen ajatteluun.

Etnologia ja kenttä

Kenttättyö on olennainen osa etnologian menneisyyttä ja nykyisyyttä. Kentän käsite (engl. *field*, saks. *Feld*, ruots. *fält*) juontaa juurensa etnologiassa – ja kulttuurien tutkimuksessa yleisemminkin – 1900-luvun alun tilanteeseen, jolloin tutkijoita patistettiin jättämään omat kammionsa ja matkustamaan tutkimattomiin paikkoihin ja ”kentän vapaaseen ilmaan”. Tässä vaiheessa kenttätöihin lähdettiinkin kauas: primitiivisten heimojen ja alkuperäiskansojen pariin. Tavoitteena oli koota kentältä mahdollisimman paljon erilaisia dokumentteja, jotka osoittavat tutkittavan kohteen erilaisuuden. (Laaksonen & Knuutila & Piela 2003, 7–9.)

Antropologi Bronislaw Malinowski, jota pidetään yhtenä merkittävimmistä innovaattoreista etnografian ja kenttättyön saralla, vietti vuosina 1914–1915 ja 1917–1918 pitkiä aikoja Tyynenmeren saaristossa. Kenttättyön tuloksia julkaistiin useissa klassikoiksi muodostuneissa monografioissa (esim. 1922; 1926a; 1926b; 1927). Kenttäpäiväkirjassaan Malinowski kirjoittaa tekemästään työstä näin:

Ideas about methods of field work. The main principle of my work in the field: avoid artificial simplifications. To this end, collect as concrete materials as possible; note every informant; work with children, outsiders, and specialists. Take side lights and opinions. (entry for 6.8.1918.) (Malinowski 1967, 290.)

Myös suomalaiset 1900-luvun alun kansanelämästä kiinnostuneet tutkijat löysivät kansansa ja heimonsa kaukaa ra-

jojen takaa, erityisesti suomalais-ugrilaisten kansojen parista sekä raja-alueilta Lapista ja Karjalasta. Kiinnostavaa oli se, mikä näytti suomalaisen kulttuurieliitin, jonka piiriin tieteen-tekijät tavallisesti kuuluivat, silmissä arvokkaalta, keräämisen arvoiselta ja myös riittävän erilaiselta, eksoottiseltakin. Pohjalla oli ajatus siitä, että Suomikin voisi olla rikkaan menneisyyden ja tradition omaava eurooppalainen kansakunta – mikä ajatus vuonna 1917, sortovuosiksi nimetyn ajanjakson (1899–1905 ja 1908–1917) jälkeen lopulta toteutui.

Antropologi Edward Said toteaa imperialismiin ja kolonialismiin olleen keskeisiä eurooppalaiseen kansakunta-ajatteluun vaikuttaneista ilmiöistä. Imperialistiseen maantieteeseen kuului juurikin ajatus kaukana asuvista ”toisista”, joita eurooppalaiset kansat pitivät alkukantaisina, hallinnoitavina ja jopa säädellettävänä työvoimana. Vieraat ihmiset toisin sanoen oli otettava sivistyneiden kansojen ja kansakuntien palvelukseen. (Said 1994, passim.) Tällainen kolonialistinen ja imperialistinen ajattelutapa on jälkikäteen tunnustettu myös osaksi suomalaisuuden määrittelyä ja tieteenalamme historiaa 1900-luvun alkupuolella. Ilmiötä on kutsuttu muun muassa kansallisromantiikaksi, (kalevalaiseksi) kulttuurinationalismiksi ja stigmatisoinnin traditioksi (ks. Anttonen 1996; Fingerroos 2010; Tarkka 1988; Heikkinen 1989; 1996).

Folkloristi Satu Apo (1998) on reflektoinut, miten kansalaisten stigmatisoinnin traditioon sisältyi jo autonomian ajalla ajatus, että osa meistä on sivistymättömämpiä ja kehittymättömämpiä metsäläisiä kuin niin sanotut sivistyneet ihmiset ja eurooppalaiset kulttuurit. Varsinkin Zacharias Topeliuksen *Maammekirja* (1875) juurrutti stigmatisoinnin idean syvälle

suomalaisten mieliin. Suomalaiseen patriaan sisältyi vaatimus lojaalisuudesta omaa kotia, uskontoa ja isänmaata kohtaan. Kiinnostavaa luettavaa on varsinkin *Maammekirjan* seitsemäs luku, jonka otsikkona on ”Maasta ja kansasta”:

Nytpä ymmärrän sen.

Tämä maa on minun isänmaani. Joko minä suomen kielellä kutsun sen Suomenmaaksi, tahi ruotsiksi nimitän sen Finland, on se kuitenkin aina sama maa. Kaikki sen pojat ja tyttäret ovat samaa kansaa, puhukoot mitä kieltä tahansa. Jumala on monena satana vuotena yhdistänyt heidät samaan kotomaana, samoin lakien ja hallituksen alle. Mitä hyvää tahi pahaa on tapahtunut toiselle, se on tapahtunut toisellekin. He ovat kasvaneet, eläneet ja kuolleet toistensa vieressä samassa ylhäisessä pohjoisessa, saman taivaan alla, tehden samaa kovaa työtä henkensä elatukseksi. Heillä on sama kristin-usko, sama opetus, samat oikeudet, samat velvollisuudet, sama etu, sama vahinko, sama vapaus, sama rakkaus ja sama toivo. Niin ovat he maanmiehiä, veljiä ja sisaria kaikkina aikoina. Heillä on, ei kaksi, vaan yksi isänmaa. Eivätkä he ole kaksi kansaa, vaan yksi kansa. Jumala antakoon meille kaikille hyvänsopuisen mielen. Mitä Jumala on yhdistänyt, ei ihmisen pidä sitä eroittaman.

Suomalaisen kulttuuriperinnön ideologisissa keruuhankkeissa ei ole välttytty ylilyönneiltä. Varsinkin Itä-Karjalasta hallettiin tieteen nimissä rakentaa lähimain paratiisi. Vielä toisen maailmansodan aikana, kun etnologit ja muut tiedemiehet liikkui miehitetyssä Itä-Karjalassa vuosina 1941–1944, olivat keruut läpeensä ideologisia: sodan autoittamista asumuksista, tsasounista ja kalmismailta riistettiin lupaa kysymättä aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä, joka tallennettiin mm. Suomen Kansallismuseoon. Sodan jälkeen tieteentekijät ja kulttuuriperintöä hallinnoivat muistiorganisaatiot kieltäytyivät yhteiskunnallisesta keskustelusta ja käyttivät valtaansa vaieta kenttätöiden toteutuksesta. (Pimiä 2009, 11, 30.) Se, mitä ideologian sokaisemin silmin alueella tehtiin, ei vuosikymmeniin kestänyt päivänvaloa ja kriittistä katsantoa.

Käsitys kentästä ja tutkimuksen etiikasta on kuitenkin muuttunut radikaalisti ja maailmanlaajuisesti sitten toisen maailmansodan. Etnologisesti kiinnostavien tutkimusaiheiden ei enää kuulu olla yksin erilaisia, eksoottisia tai edes erityisiä. Tutkimuksen ideologisista sitoumuksista on tullut yhtäältä tutkimuskohde ja toisaalta teema, joka tulee tiedostaa ja myös kirjoittaa auki. Kenttätyötä voi tehdä myös lähellä, jopa omassa arjessaan ja yhteisössään (esim. Ruotsala 2002). Kenttä voi löytyä kirjastosta, arkistosta, sanomalehtien lukusalista ja tietokoneen näyttöpäätteellä. Kenttä määritelläänkin nykytutkimusaineistojen muodostumisen prosesseiksi, ja sen rajat määrittyvät viime kädessä etnologin kysymyksenasettelujen, tulkintojen ja kirjoittamisen kautta. (Fingerroos 2003.)

Kenttätyön luonne

Kenttätyötä tehdään erilaisin menetelmin: haastattelemalla, havainnoimalla, valo- ja videokuvaamalla, lukemalla aineistoja arkistossa, selaamalla sanomalehtiä, kirjoittamalla muistiinpanoja havainnoista, keräämällä esineitä tai surffaamalla internetissä. Näin muodostuneita kenttätyöaineistoja ovat fyysiset esineet, suulliset ja kirjalliset dokumentit, erilaisten kohteiden visuaaliset tallenteet ja raportit, monesti myös kirjallisuus, pelit ja internetsivustot. Usein etnologi- ja tiedeyhteisön ulkopuolisilla on tästä tutkimusmatkailusta eksoottinen ja ihannoiva kuva: etnologi etsii, löytää ja pelastaa sankarillisesti kadonneita primitiivisiä kulttuureja – aivan kuten edellisessä luvussa kirjoitimme, reflektoidessamme tieteenalamme menneisyyttä. Käytännössä etnologinen kenttätyö sisältää kuitenkin myös arkistohakuja ja tutkimuskirjallisuuden lukemista. Tämä työ on

aikaa vievää, tarkkaa, intensiivistä mutta myös erittäin kiinnostavaa kulttuurin opiskelua. (Ks. esim. Fingerroos & Kurki 2008; Korkiakangas et al. 2004.)

Etnologiassa *empiirinen* eli kokemusperäinen tutkimus nojaa tutkijoiden itse keräämiin ja tallentamiin kenttätyöaineistoihin ja niistä tehtyihin tulkintoihin. Etnologiset *kenttätyömenetelmät* (metodit) eivät ole luonnontieteiden tapaan tiukasti vakiintuneita ja välineellisiä, vaan kenttätyöntekijä joutuu yleensä täydentämään, kehittämään, yhdistelemään, soveltamaan ja jopa luomaan omia tutkimusmenetelmiä niin tutkimusaiheen kuin tutkimuskohteensa vaatimusten mukaan. Usein väitetäänkin, että etnologin tärkein ”tutkimusväline” on kenttätyöntekijä itse – kuitenkin niin, että etnologisen tutkimuksen yksi perusasia eli aineiston luominen vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa ei pääse unohtumaan. (Ks. esim. Amit 1999; Junkala 1999; Malkki & Cerwonka 2007.)

Tutkijan ja tutkittavan välisestä vuorovaikutuksesta on kirjoitettu paljon, ja esimerkiksi seuraavat teemat toistuvat kenttätyötä, tutkijan ja tutkittavien suhdetta valaiseissa pohdinnoissa: etnisuus, identiteetit, arvomaailmat, sukupuoli, ikä sekä ajan ja paikan merkitys. Esimerkiksi sukupuoli voi olla läsnä kenttätyötilanteessa lukuisilla eri tavoilla ja ulottuvuuksina. Kenttätyössä saatu informaatio saattaa vaihdella vaikkapa sen mukaan, haastatteleeko nainen miestä, mies naista tai heteroseksuaali homoseksuaalia. Sukupuolta myös esitetään eri ikäryhmissä ja kulttuureissa eri tavoin, ja sukupuolen rajoja testataan ja ylitetään. Seksuaalisuuteen suhtaudutaan eri kulttuureissa eri tavoin. Kenttätyötilanteessa sopimaton puhetapa voi aiheuttaa täydellisen kommunikaatiokatkoksen, jos tutki-

jalla ei ole riittävää herkkyyttä ja esiymmärrystä² tilanteeseen sopivista kulttuurisista koodeista, kuten tavoista puhua ja toimia. (Ks. esim. Hume & Mulcock 2005; Järviluoma et al. 2003, 27–46.)

Etnologi siis kuvaa, analysoi, tulkitsee ja yrittää ymmärtää kulttuurisia ja sosiaalisia tilanteita. Hän pyrkii kenttätöön, elämäkokemuksensa ja tutkijakoulutuksensa avulla tulkitsemaan tutkimaansa ilmiötä ja kirjoittamaan siitä tieteen kielellä. Tutkimustulos ei kuitenkaan ole koskaan yksi yhteen samanlainen tutkittavan todellisuuden kanssa, ja tutkija itse saattaa turhautua ja kokea riittämättömyyden tunteita. Klassinen esimerkki tästä teemasta löytyy juuri Bronislaw Malinowskin kenttäpäiväkirjasta *A Diary in the Strict Sense of the Term*, jotka julkaistiin postuumisti vuonna 1967. Ennen päiväkirjan julkaisua Malinowskia kunnioitettiin modernin antropologisen kenttätöön pioneerina, joka laskeutui nojatuolista tutkittavien ihmisten pariin. Päiväkirjoista löytyi kuitenkin yllättäviä lausumia, jotka paljastivat Malinowskin ristiriitaisen suhteen tutkimiinsa ihmisiin:

As for ethnology: I see the life of the natives as utterly devoid of interest or importance, something as remote from me as the life of a dog. (entry for 12.27.17.) (Malinowski 1967, 167.)

Malinowskin kenttäpäiväkirjojen ilmestyttyä kuva sankariantropologin työstä säröytyi ja synnytti uudenlaista metodologista keskustelua tutkijan tekemisistä ja roolista kentällä. Malinowskin kenttäpäiväkirjojen ympärille kehkeytyvät oleellisesti myös 1970-luvulla antropologiassa ja lähitieteissä vaikuttaneet ilmiöt, eritoten representaation kriisi³ ja postkoloniaalinen kritiikki. Toisin sanoen hänen ajatuksensa yhtyivät

vallitseviin ideologioihin, ja näitä ajatusrakennelmia alttiin erityisesti 1970-luvulla purkaa kriittisesti ja reflektoiden. Tutkijaa alettiin kohdella *subjektina* omine tietoineen, kokemuksineen, havaintoineen ja tuntemuksineen. Samalla tutkimusta alettiin pitää tutkijansa näköisenä *konstruktiona* eli luomuksena, jolloin itse etnografian tekeminenkin ymmärrettiin aikaisempaa laajemmin: sen katsottiin ulottuvan myös tutkijoiden kirjoittamiin teksteihin⁴. Erityisesti James Cliffordin ja George E. Marcusin toimittama artikkelikokoelma *Writing Culture* (1986), James Cliffordin *The Predicament of Culture* (1988), Clifford Geertzin *The Interpretation of Culture* (1978) ja *Works and Lives* (1988) sekä Renato Rosaldon *Culture and Truth* (1989) avasivat merkittäviä horisontteja kentän, tutkijan, tiheidän kuvausten, eläytyvän kenttämetsodin ja etnografisen kirjoittamisen alueille. Ne herättivät tutkijoita kysymään, mitä merkitystä tekstuaalisuudella ja narratiivisuudella on etnografian tekemiselle.

Tapaus 1: Kännykän käyttö ja esiaviolliset suhteet Intiassa

Jukka Jouhki tutki eri-ikäisten miehisen ja naisten kännykänkäytön kulttuurisia merkityksiä Intian maaseudulla soveltaen etnografista metodia – tässä tapauksessa osallistuvaa havainnointia ja haastatteluja. Haastatellessaan kyläläisiä koskien erityisesti nuorison kännykän käyttöä, törmäsi hän usein näkemykseen, jonka mukaan naimattomien miesten ja naisten välinen matkaviestintä on vaarallista. Jouhki oli tietoinen intialaisen maaseudun konservatiivista näkemyksistä vastakkaisten sukupuolten kanssakäymisen suhteen ja tulkitsi näkemyksen osoittavan, että konservatiivisuus oli yhä voimissaan. Nuorten miesten ja naisten ei haluttu olevan tekemisissä

toistensa kanssa ennen avioliittoa, koska seksuaalinen moraalit oli kulttuurissa tiukempi kuin vaikkapa etnologin kotimaassa Suomessa. Sanan *vaarallinen* Jouhki tulkitse tarkoittavan, että kanssakäyminen on vaarallista, koska kanssakäyminen saattaisi rikkoa moraalisia sääntöjä.

Kenttätöön lähestyessä loppuaan Jouhki törmäsi jälleen näkemykseen puhelinkeskustelujen vaarallisuudesta, ja koska hänellä ei ollut juuri sillä hetkellä muutakaan kysyttävää informantilta, hän pyysi tätä tarkentamaan, mitä hän tarkoitti vaarallisuudella. Yllätyksekseen informantin selitys avasi tutkijalle aivan uuden merkitysulottuvuuden, jota hän ei ollut tullut ajatelleeksi aikaisemmin. Vaarallinen informanttien puheessa ei tarkoittanutkaan ainoastaan *moraalisesti* vaarallista vaan myös *fyysisesti* vaarallista. Nuorten miesten ja naisten väliset puhelut nähtiin mahdollisena tienä salaisiin tapaamisiin ja seksisuhteisiin sekä niin sanottuun rakkausavioliittoon. Rakkausavioliitot eli miehen ja naisen itsensä ilman sukujen hyväksyntää solmitut avioliitot olivat moraalisesti epäilyttäviä, sillä avioliitto Intiassa nähdään yleisesti sukujen välisenä liittona, joka on myös sukujen järjestämä. Rakkausavioliitot nähtiin rakastuneiden hullutuksena, jossa nuoret ihastuneet eivät osaa arvioida liiton järkevyyttä. Tällaiset liitot saattoivatkin usein johtaa perheiden väliseen konfliktiin ja jopa väkivaltaan. Poikkeuksellisen vaarallisia rakkausavioliitot ja esiaviolliset suhteet olivat silloin, kun kyseessä olivat eri kastien edustajat, erityisesti alemminkastinen mies ja ylempikastinen nainen. Nämä liitot johtivat erityisen usein kastiryhmien väliseen konfliktiin ja jopa kuolemantapauksiin, kun naisen sukulaiset hakivat hyvitystä miehen suvulta.

Jouhki, joka tutki kännykän käyttöä intialaisella maaseudulla, tutki nimenomaan kastittomien ja alhaisten kastien kyliä eikä tullut ajatelleeksi, että kännykän käytön vaarallisuus tarkoittaisi erityisesti fyysisen väkivallan vaaraa. Tapaus on hyvä esimerkki vieraan kulttuurin tutkimisen haasteellisuudesta ja siitä, kuinka tärkeää on pyytää selvennyksiä asioille, jotka tuntuvat tutkijasta itsestään selviltä. Toisaalta tapaus on hyvä esimerkki siitä, että kenttätyöhön käytetty aika on usein suoraan verrannollinen kulttuurisen merkitysjärjestelmän ymmärtämisen laajuuteen. Yksinkertaisemmin sanottuna: mitä pitempään on tutkittavien parissa, sitä todennäköisemmin päättyy ymmärtämäänkin heitä paremmin.

Reflektioiva tutkimusote

Etnologinen *reflektio* tarkoittaa tutkimuksen suunnitteluun, tekkoon ja raportointiin vaikuttavien subjektiivisten, menetelmällisten ja tiedon olemusta koskevien tekijöiden tiedostamista ja arviointia. Tutkija kantaa mukanaan etnologista *työkalupakkia*, jonka sisältönä ovat hänen omat valmiutensa, kiinnostuksensa, tutkimusmenetelmänsä ja käsityksensä siitä, millaista on etnologinen tieto ja millainen tutkittava kulttuuri ja ihmiset ovat. (Fingerroos 2003.) Etnologisen työkalupakin idea on peräisin Päivikki Suojaselta, jonka länsisuomalaiseen rukoilevaisyhteisöön sijoittuva väitöskirja *Saarna, saarnaaja, tilanne* (1978) oli ensimmäisiä suomalaisia oman yhteisön tutkimuksia ja esimerkki eläytyvästä tutkimusotteesta. Väitöskirjaansa tehdesään Suojanen oli vielä ”outu lintu” omaa kulttuuriaan tutkivana etnografina. Hän teki tutkimusta ”arkipäivässä, jota mikään alan kenttätyöopas tai metodikirja ei tuntenut”, ja löysi omasta

tutkijan persoonastaan tutkimuksen tärkeimmän työkalupakin. (Suojanen 1997, 149, 157.) Siksi Suojanen kehottikin etnografeja metodologiseen itsetutkiskeluun ja omien rajojensa etsintään:

Enemmän ja tietoisesti tulisi niin antropologin, etnologin, folkloristin kuin uskontotieteilijänkin tutkimustyössään pohtia, paljonko hänen elämäkokemuksensa, sen runsaus tai niukkuus vaikuttavat tutkimuksen ennakko-oletuksiin, motivaatioon, tulkintaan, merkitysten antamiseen. Oman, läheisen kulttuuri-ilmion tutkiminen edellyttäisi ulkopuolisen perspektiivin hankintaa ja hallintaa ainakin hetkeksi: tutun kulttuurin etäännyttämistä, kokonaan toisenlaisten, uusien kysymysten tekemistä, kyseenalaistamista. (Suojanen 1997, 155.)

Tutkimusraporttien, kuten tieteellisten artikkeleiden, opinnäytteiden tai kirjojen, sivuilla etnologisen työkalupakin sisältö on nykyään lähes itsestään selvästi kuvattu lukijoille. Näin ulkopuoliset lukijat voivat ymmärtää, millaisilla välineillä tutkija on tehnyt kenttätöitä, millaisia esioletuksia hänellä on ollut ja mille lähtökohdille julkaistu tutkimus perustuu. Reflektoinnin kohteina ovat myös kysymykset siitä, millaiset tavoitteet ja päämäärät ovat vaikuttaneet tutkimusaineiston syntyyn, miten tutkimusprosessi on edennyt ja miksi ja millä oikeudella tutkimus ylipäätään on tehty? (Ks. esim. Davis 1999; Watson 1987.)

Nykysuomen etymologisen sanakirjan mukaan suomen kielen verbi *tietää* johtuu vanhemmasta *tie*-sanasta. Sana on alun perin merkinnyt 'tuntea tie' tai 'seurata jälkien muodostamaa uraa'. Bronislaw Malinowski ei vielä tiennyt osoittamansa tien muodostuvan systemaattiseksi metodiksi eikä siksi omissa tieteellisissä teksteissään voinut reflektoida tekemäänsä antropologiaa. Tie paljastui ja sai uusia sisältöjä yli 40 vuotta Trobriand-saarilla tehdyn kenttätöiden jälkeen, kuten Raymond Firth kirjoittaa *A Diary in the Strict Sense of the Term* -kirjan johdannossa:

The concept of ethnography has altered and widened, and the book as accordingly moved over to a more central place in the literature of anthropological reflection. It is not merely a record of the thinking and feeling of a brilliant, turbulent personality who helped to form social anthropology; it is also a highly significant contribution to the understanding of the position and role of a fieldworker as a conscious participator in a dynamic social situation. (Firth 1989, xxxi, kirjan 2. painos.)

Reflektointi on siis nykyaikaisen etnologin käyttämä metodi luoda ymmärrykselle tie ja selventää, miten tutkija itse on kulkenut matkaa ja käyttänyt työkalupakkiaan. Se, että ymmärrystä ei faktisesti koskaan saavuteta, ei silti merkitse, että sitä ei pidä tutkimuksessa ideana tavoitella. Ymmärrystä kohti on vain edettävä loogisesti, omat rajat tiedostaen. Reflektioivassa paikantamisessa eli etnografisen tekemisen auki kirjoittamisesta tutkimustekstissä ei näin ollen irtaannuta tiedon eikä tietäjän paikoista eikä se ole pois tieteellisestä uskottavuudesta. Sen sijaan siinä *kiinnitytään johonkin* (Ronkainen 1999, 110, 117). James Clifford onkin kirjoittanut *Writing Culture* -kirjassa, että etnografiset totuudet ovat aina ja luonnostaan osittaisia: näkökulmiin sitoutuneita, epätäydellisiä ja keskeneräisiä. (Clifford 1986, 7; Fingerroos 2003.)

Tapaus 2: Autoetnografian "autenttisuus"

Autoetnografia voidaan nähdä osallistuvan havainnoinnin vahvempuna muotona (ks. esim. Hayano 1983; Reed-Danahay 1997). Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija ottaa osaa tutkimensa kulttuurin eri osa-alueisiin ja tekee havaintoja kulttuurin jäsenistä ja toiminnasta sen myötä. Autoetnografiassa tutkija itse ja hänen kokemuksensa ovat tutkimuksen erityisessä keskipisteessä, jolloin havaintojen balanssi siirtyy enemmän

muista kulttuurin jäsenistä itseän. Mitään selkeää eroa osallistuvan havainnoinnin ja autoetnografian välillä ei ole, joskin autoetnografiassa tutkija ei pelkästään mene kentälle vaan *kuuluu itse* oleellisesti kenttään tutkimansa kulttuurisen ilmiön aktiivisena toimijana. Tällaisen samastumisen kautta kenttätöiden tekijä pyrkii sulautumaan tutkittavaan kenttään ja ikään kuin tulemaan osaksi tutkittavaa kulttuuria. Ääritapaus autoetnografiasta tai osallistuvasta havainnoinnista on *going native* -ilmiö, jossa tutkija tykää tai tottuu niin paljon tutkimaansa kulttuuriin, että haluaa tulla osaksi sitä ja irtoaa tutkijajayhteisöstä. (Ks. esim. Weißköppel 2009, 260; de Laine 2000, 105–106.) Tällöin kyse ei kuitenkaan ole metodista vaan sattumasta.

Esimerkkitapauksessamme etnologi Jukka Jouhki harjoitti virtuaalista etnografiaa ja tutki rahapelaamista internetissä, erityisesti nettipokeria. Alkuun hän haastatteli pokerinpelaajia sekä tutustui pokerikulttuuriin kirjallisuudessa, netissä ja lehdistössä. Hän oppi, että pokerinpelaamiseen liittyi jännitystä, toivoa, pelkoa, voitonriemua ja häviämisen tuskaa, mutta myös hyvin arkipäiväisiä asioita, kuten ajankäytön hallintaa, sosiaalisuutta, viihdettä ja älyllistä haastetta. Etnologina Jouhki halusi kuitenkin päästä lähemmäksi pelaajien kokemusmaailmaa. Oli eri asia kuulla ja lukea pelaamisen kokemisesta kuin tietää henkilökohtaisesti, miltä pelaaminen tuntuu, joten hän päätti lähestyä tutkimaansa kulttuuria autoetnografian keinoin. Puolentoista vuoden ajan hän pelasi säännöllisesti internetpokeria, ensin ilman rahaa ja sitten rahapanoksilla. Samalla hän kirjoitti kenttäpäiväkirjaa kokemuksistaan. Hän myös keskusteli säännöllisesti pelaamisestaan muiden pelaajien kanssa. Etnologi tunsi pääsevänsä syvemmälle tutkimaansa kulttuuriin ja

ymmärtävänsä paremmin aikaisemmin keräämäänsä tietoa pokerista. Autoetnografian tutkijakeskeisyys ja itsereflektio verrattuna osallistuvaan havainnointiin korostuivat entisestään nettipokeritutkimuksessa, sillä kenttätyö keskittyi tutkijan ympärille niin fyysisesti kuin sosiaalisestikin: käytännössä Jouhkin kenttä oli hänen sylissään ja ympäri maailmaa hajaantuneet kulttuurin muut jäsenet ilmenivät hänelle enimmäkseen vain avatareina pelisovelluksissa.

Etnologi on kuitenkin ensisijaisesti tutkija eikä tutkimansa kulttuurin edustaja. Vaikka tässä tapauksessa autoetnografisen metodin harjoittaja tuli ikään kuin osaksi tutkittavaa kulttuuria, Jouhki mietti usein, kuinka autenttista hänen osallistumisensa lopulta oli. Vaikka hän muodollisesti käyttäytyi kuin tutkimansa kulttuurin edustaja, hänen motivaationsa olla osa kulttuuria oli tieteellinen. Jouhki pelasi säännöllisesti, osallistui pelaajayhteisön toimintaan ja koki samanlaista jännitystä, turhautumista ja iloa pelaamisestaan kuin tutkimansa pelaajatkin. Hän teki tilaa ja omisti aikaa pelaamiselleen, joutui miettimään pelin moraalia ja viihdearvoa, keskusteli pelaamisen merkityksestä muiden pelaajien ja perheensäkin kanssa, niin kuin muutkin pelaajat.

Tieteellisessä mielessä Jouhki testasi yhtä mahdollista menetelmää, mutta häntä vaivasi silti kysymys kokemuksen ”aitoudesta”. Hän ei päätenyt tai ajautunut pokerikulttuuriin tai valinnut harrastustaan samalla tavalla omasta tahdostaan tai ympäristön vaikutuksesta kuin tutkimansa yhteisön jäsenet. Pokeri kiinnosti häntä ensisijaisesti etnologina. Hän noudatti tutkimussuunnitelmaa ja rakentamaansa peliaikataulua sekä piti kenttäpäiväkirjaa ja reflektoi kokemuksiaan suhteessa in-

formanttiensa kokemuksiin ja tutkimuskirjallisuuteen. Nämä ovat asioita, joita keskiverto kulttuurin edustaja ei tee, mikä osoittaa, ettei autoetnografiakaan välttämättä mahdollista ilmiön syvällistä kokemuksellista ymmärtämistä. Toisaalta voidaan ajatella, että myös tutkimusta tekevät autoetnografi-etnologi on yhtä ”autenttinen” kulttuurin edustaja kuin kuka tahansa muu, sillä mitään ”oikeaa” otantaa ei voi ollakaan. Samalla tavoin kukaan muukaan yksittäinen kulttuurin edustaja ei ole koskaan autenttinen kulttuurinsa edustaja, koska kulttuurit ovat aina heterogeenisiä ja *keskiverto* tai *normaali* ovat vain abstraktioita. Jouhki kuitenkin koki, että tutkijana hän ei pystynyt tulemaan osaksi ”normaalia” kenttäänsä. Toisaalta hänen ajatteli, ettei hänen tarvinnutkaan, koska täydellinen sulautuminen tarkoittaisi *going native* -ilmiötä, jolloin tutkijan positio katoaisi eikä tutkimusta voisi silloin tehdä. Etnologin onkin hyvä olla edes jossain määrin etääntynyt tutkimuskentästään, ainakin kenttätöön loputtua. Etääntyminen onkin hinta, joka on maksettava, jos haluaa ymmärtää tutkimuskenttäänsä tieteellisesti, systemaattisesti ja tutkimusprosessia reflektoiden.

Tutkimusetiikan merkitys

Tutkimustyötä säätelevät moraaliset käsitykset oikeanlaisesta tavasta hankkia tietoa ja esittää sitä. Moraalisesti soveliaalla tutkimuksella pyritään estämään tieteelliset väärinkäytökset. Yliopistossa tutkimus*moraalin* sijaan puhutaan kuitenkin tutkimus*etiikasta* johtuen sanojen ”moraali” ja ”etiikka” erilaisista konnotaatioista arkikielessä. Moraali kuulostaakin ahtaamalta ja kenties ahdasmielisemmältä kuin etiikka, joten usein kuullaan henkilön noudattavan pikemminkin eettistä ohjeis-

tusta kuin moralisääntöjä.

Tieteen eettiset periaatteet siis ohjaavat tutkimuksen tekoa, ja niiden tarkoitus on estää ennakolta huono tieteellinen käytös. (Kuula 2006.) Jyväskylän yliopisto esimerkiksi korostaa, että kaiken sen piirissä tehtävän tutkimuksen on perustuttava hyvään tieteelliseen käytäntöön. Tämä tarkoittaa, että tutkijat ja tieteelliset asiantuntijat noudattavat rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa. Yliopistossa noudatetaan Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistusta (*Eettiset periaatteet* 2012), mikä velvoittaa tutkijat noudattamaan tieteenalakohtaista tutkimuskäytäntöä, hankkimaan, käyttämään, julkaisemaan ja säilyttämään tiedollisen aineistonsa asianmukaisella tavalla.

Ettinen pohdinta on tärkeää myös sen vuoksi, että tiedeyhteisön toiminta perustuu viime kädessä voimassa olevaan lainsäädäntöön. Suomen perustuslain 16.3 §:ssä turvataan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus sekä yliopistojen itsehallinto. Tieteen vapaus edellyttää myös vastuun kantamista. Tutkimusta on aina tehtävä niin, että se turvaa ihmisten oikeudet olla ja toimia tasavertaisina yhteiskunnan jäseninä, sillä perustuslain 10 §:n mukaan Suomessa jokaisen ihmisen ”yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu”. (Kuula 2006, 15.)

Etnologinen tutkimus tuottaa kiinnostavaa tietoa ihmisistä ja kulttuureista sekä käsittelee usein henkilökohtaisiakin teemoja, kuten esimerkiksi arvoja, moraalialueita, seksuaalisuutta, uskontoa ja maailmankatsomusta. Siksi eettinen pohdinta on tieteenalalla merkittävässä asemassa, se on osa koko etnologista prosessia kenttätyöstä arkistointiin, tutkimusraportin kir-

joittamiseen ja julkaisemiseen asti. Etnologit pohtivat muiden muassa seuraavia kysymyksiä: Miten tutkimuksesta on kerrottu tutkittaville? Onko tutkittavilta saatu lupa tutkimuksen teolle? Millaisia periaatteita noudattaen aineiston keruu on toteutettu? Miten tutkimusaineistot säilytetään? Voiko tutkimuskohde joutua hyväksikäytetyksi tutkimuksen aikana tai sen jälkeen? Onko tutkimusaineistossa arkaluontoista tietoa? Miten tutkittavien henkilötietoja on käsitelty? Miten tutkimustuloksista kerrotaan tutkittaville, tiedeyhteisölle ja yhteiskunnalle? Mikä on tutkimuksen esitystapa ja esitystavan oikeutus? Onko tutkimustulosten julkaisulla seurauksia tutkijoille, tutkittaville tai yhteiskunnalle? Onko tutkijan oma henkilöllisyys, turvallisuus tai anonymiteetti suojattava jotenkin? (Ks. esim. Kuula 2006; Olsson 2005.)

American Anthropological Association (AAA) on yksi maailman merkittävimmistä kenttätönn eettisten kysymysten ja moraalisen ohjeistuksen tuottajista. Yhdistyksen seitsenkohmainen ohjeistus *Statement on Ethics: Principles of Professional Responsibility* (2012) alkaa otsikolla "1. DO NO HARM". Tämän mukaan kenttätönn tekijöiden pitää olla vahingoittamatta tutkittavaa yhteisöä suorasti ja pohtia, millaista epäsuoraa haittaa heidän tutkimuksestaan voisi olla yhteisölle. Tämä ohje on niin sanottu *primäärivelvoite*, joka velvoittaa tutkijan jopa lopettamaan tutkimuksensa, jos siitä on merkittävää haittaa yhteisölle. Mitä haitta sitten tarkoittaa, on vaikeammin määriteltävissä ja näkemykset siitä vaihtelevat kulttuurisista, sosiaalista ja taloudellisista vaikutuksista fyysiseen haittaan. Voidaan kysyä, mikä on sopiva määrä haittaa, jonka kenttätönn tekijä saa aiheuttaa, ja kuka haitan lopulta määrittelee.

Etnografian isäksi kutsuttu Bronislaw Malinowski (1884–1942) kirjoitti henkilökohtaisessa päiväkirjassaan (1967), kuinka hän unelmoi seksuaalisista suhteista lähestyssaarnaajanaisten ja tutkimansa heimon naisten kanssa, omien sanojensa mukaan ”lääppi” jälkimmäisiä sekä soimasi itseään, että edes ajatteli seksiä ”alempiroituisten” ihmisten kanssa. Malinowskin tunteisiin ja ajatuksiin vaikuttivat aikansa ideologiat ja imperialistisen vallan dynamiikka. Nykyään erilaisissa tutkimuseettisissä ohjeistuksissa vaaditaan ihmisarvon kunnioittamista (esim. Pelkonen & Louhiala 2002, 129) *a priori*, mitä Malinowski ei ohjeistuksen tiukan tulkinnan mukaan tehnyt, ei ainakaan ajatuksissaan. Malinowskin tutkimukset Trobriand-saarilta ovat nykyäänkin etnografisen tutkimuksen merkkiteoksia, mutta oliko hän huono tutkija? Toimiko hän tutkimuseettisessä mielessä väärin? Mitä tarkoittaa tutkimuseettinen velvoite *kunnioittaa* tutkittavia – sietämistä, suvaitsemista, arvostamista vai jopa lähimmäisenrakkautta?

Tutkijan tunteita – ja erotiikkaa – käsittelee myös Esther Newton, joka miettii tutkijan ja tutkimuskentän välillä vallitsevaa eroottista latausta – tai sen puutetta. Etnologit saattavat olla usein viikkoja, kuukausia tai jopa vuosia kenttätöissä, mutta Newton on huomannut, että itsereflektion vaatimuksesta huolimatta tutkijan seksuaalisuus ei näy tutkimuksissa, vaikka sitä usein toteutetaankin kenttätyön aikana:

Rarely is the erotic subjectivity or experience of the anthropologist discussed in public venues or written about for publication. If this omission is not due to any plot or conspiracy, neither is it incidental. In the dominant schematic that has set the terms of discourse, the distanced neutral observer presented in traditional anthropological texts is at the opposite pole from the sexually aroused (repelled? ambivalent?) fieldworker. (Newton 1993, 4.)

Tällaisten kysymysten merkitys saattaa tuntua vähäiseltä, jos tutkii tavalla tai toisella epävakaa yhteisöä, jossa tutkijan oma hyvinvointi on uhattuna. Muun muassa rikollisuutta tutkinut antropologi Christopher Kovats-Bernant (2002) kysyykin, kuinka tutkittavan yhteisön jäsenet voisivat varmistaa tutkijan *oman* hyvinvoinnin ja estää hänen vahingoittumisensa väkivaltaisessa ympäristössä. Hänen mielestään eettinen ohjeistus antaakin kuvan kaikkivoipaisesta tutkijasta, jolla on valta hallita tutkittaviensa elämää ja monimutkaisia yhteisöllisiä syy-seuraus-suhteita, mikä on usein kaukana kenttätutkimuksen todellisuudesta. Kenttätutkimuksessa Kovats-Bernant itse joutui usein salaamaan henkilöllisyytensä ja jopa uskottelemaan ihmisille, että hän kantaa asetta, minkä voidaan nähdä oleva ristiriidassa AAA:n eettisen ohjeistuksen kohdan 2 kanssa: *“Be open and honest regarding your work.”* Vaikka salaaminen on harvinaista kenttätutkimuksessa, ovat useimmat tutkijat joutuneet pohtimaan sitä, kuinka paljon heidän on kerrottava tutkimuksestaan, hypoteeseistaan ja mahdollisista tutkimustuloksistaan – ja kuinka monelle. Jos tutkii tapahtumaa, jossa on kymmeniä tai satoja osallistujia, kuinka monelle on kerrottava tutkimuksesta. Entä jos tutkimuksen kohteena ovat eivät edes ymmärrä sanaa ”tutkimus”, tai jos kysymys on yhteiskunnallisesta epäkohdasta, jonka tutkimista varten tutkijan täytyy soluttautua tutkittavaan yhteisöön (ks. esim. Kim 1995). Kuinka tämä suhtautuu AAA:n ohjeistukseen kohtaan 3: *“Obtain informed consent and necessary permissions?”*

AAA:n ohjeistuksen kohta 4 velvoittaa tutkijaa arvioimaan sosiaalisten suhteiden ja yhteistyömuotojen eettisiä seurauksia. Tutkijan ei tulisi esimerkiksi painostuksen alla muut-

taa tutkimustaan. Entä jos tutkimuskysymys ja kulttuurinen ilmiö, jota tutkitaan, ovat informanttien mielestä sopimattomia, suojeلتavia tai kiellettyjä, jopa tabuja? Onko tutkijan painotettava tieteellisen mission merkitystä vai kunnioitettava tutkittavaa yhteisöä? Entä jos kysymyksessä on moraalinen epäkohta, josta ei haluta puhua? Onko tutkijan alistuttava tähän tilanteeseen? Onneksi etnologisessa kenttätyössä joutuu harvoin pohtimaan näin vaikeita eettisiä kysymyksiä. Moraalisesti hyvään tutkimustyöhön riittää useimmiten se, että tutkija suojelee informanttiansa intimiteettiä, mutta toisaalta kertoo tutkimusprosessistaan avoimesti eikä ole epärehellinen. Tällaiseen tutkimustyöhön tutkimuseetiikan ohjekirjat antavat selviä neuvoja, mutta monimutkaisissa eettisissä haasteissa niiden ohjeistus jää välttämättä turhan yleiselle tasolle.

Tapaus 3: somalien perheenyhdistäminen

Etnologi Outi Fingerroos tekee kenttätyötä Suomessa ja Etiopiassa. Tutkittavana on somalien perheenyhdistämisprosessi: se, miten somalialaiset ja suomalaiset virkamiehet kokevat tämän monimutkaisen, kielellisesti ja kulttuurisesti haastavan prosessin. Osan ajasta kenttätöissä kulkee mukana myös ammattitaitoinen valokuvaaja. (Ks. Fingerroos 2013.)

Somalia on Afrikan sarvessa sijaitseva köyhä maa, jossa vallitsevaa humanitaarista katastrofia kuvataan maailman pahimmaksi. Se on johtanut massiiviseen pakolaisuuteen. On arvioitu, että yli 1,5 miljoonaa somalialaista on siirtynyt maan rajojen yli Etiopiaan, Keniaan, Jemeniin, Eurooppaan ja Pohjoiseen Afrikkaan – käytännössä ympäri maailman. (Global finland.) Suomeen tästä pakolaisvirrasta on suuntautunut noin

prosentti. Laajamittainen somalien maahanmuutto käynnistyi 1990-luvun alussa ja on jatkunut näihin päiviin asti. Suomeen laittomasti, usein myös ilman papereita saapuneet somalit hakeutuvat poliisin puheille ja ilmoittautuvat turvapaikanhakijoiksi. Monet ovat alaikäisiä lapsia, jotka on lähetetty maailmalla pitkälti tutkimattomia reittejä pitkin. Prosessissa on mukana sukulaisia ja klaaniveljiä, käytännössä somalien maailmanlaajuinen verkosto. Mukana prosessissa on salakuljettajia, kansanvälistä rikollisuuttakin. Tarinat Suomeen saapumisesta ovat yksilöllisiä, eikä etnologi ei voi niitä noin vain kysyä. Tulijat elävät keskellä myllerrystä, johon yhtyvät kokemukset somaliassa, matkalla ja uudessa kohdemaassa. Raskaiden kokemusten pukeminen sanoiksi on lähtökohtaisesti raskasta, kuuntelijalta edellytetään muutakin kuin empatiaa ja eläytymistä. On kyseenalaista haastatella tai kuvata epävarmassa tilanteessa olevaa, mahdollisesti alaikäistä somalia, joka ei tiedä, saako oleskeluluvan Suomeen, mitä tulevaisuus tuo tullessaan tai mitä taakse jäi kenties pysyvästi.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS) on lapsia koskeva ihmisoikeussopimus. Sopimuksen tärkein tavoite on perusoikeuksien takaaminen kaikille lapsille. Sopimuksen perusteella kaikkien lapsien tulisi olla tasa-arvoisia ja lapsen edun tulisi olla ensisijainen kaikessa päätöksenteossa. Lapsilla on oikeus hyvään elämään ja lapsen näkemykset olisi huomioitava. (Ks. esim. Unicef, Lasten oikeuksien sopimus; Lapsiasianvaltuutettu, Lapsen oikeudet.) Se, että monet somaliasta maailmalle lähetetyt lapset ovat alaikäisiä poikia ja tyttöjä, on ristiriidassa sen kanssa, miten Suomessa käsitetään lapsen oikeudet. Suomalainen äiti ei hevillä lähettäisi lastaan salakuljettajan mu-

kana toiselle puolelle maapalloa, tuntemattomaan tulevaisuuteen. Somaliäidille päätös ei ole yhtäläinen. Tutkimuksessaan Fingerroos pohtiikin, mitä lapsen oikeudet etnologisena tutkimuskysymyksenä tarkoittavat. Millä oikeudella ajattemme, että on eettisesti väärin lähettää alaikäinen lapsi salakuljettajien mukana maailmalle. Kenellä on lupa ja mahdollisuus ajatella, että omalla perheellä on oikeus parempaan elämään ja lapsilla mahdollisuus esimerkiksi kouluttautua. Onko väärin uhrata yksi, jos se voi mahdollistaa kymmenen elämää. Miltä pohjalta YK tai suomalainen Lapsiasiavaltuutettu lopulta määrittävät lapsen oikeudet?

Osa Suomeen pyrkineistä somalialaisista saa Maahanmuuttovirastolta oleskeluluvan, minkä jälkeen he käynnistävät lähes poikkeuksetta perheenyhdistämisen. Etiopia ja Kenia ovat Suomeen pyrkivien somaliperheiden kauttakulkumaa, portti Suomeen. Suomen suurlähetystö tekee Addis Abebassa ja Nairobissa somalialaisten perhesidehaastattelut, joissa selvitetään, ovatko Suomeen pyrkivät somalit keskenään sukua ja perheside Suomessa oleskelevaan perheenyhdistäjään todellinen. Päätöksen perheen yhdistymisestä tekee Maahanmuuttovirasto lähetystöissä tehtyjen perhesidehaastattelujen pohjalta.

Valtaosa päätöksistä on kielteisiä. Tämä tarkoittaa, että Suomessa oleskelevat perheenyhdistäjät eivät saa väitettyä perhettä läheskään aina luokseen, sillä näyttö perhe-elämästä ja todisteet sukulaisuudesta ovat riittämättömät. Joskus perheside on biologisesti todistettu mutta perhesidehaastattelujen pohjalta epäselvä. Suomessa oleva perheenyhdistäjä ei toisin sanoen ole aina elänyt Somaliassa oleskelevan perheensä kanssa tavalla, joka täyttäisi lain kirjaimen ja viranomaisten kriteerit perheen

määrittämiselle. Se mikä määrittää perheen Suomessa tai länsimaissa, ei aina kohtaa todellisuutta Somaliassa. Perhesiteet ovat väljiä, lapset eivät välttämättä muista kaikkia sisaruksiaan, äiti lastensa syntymäaikoja. Moniavioisuus ei ole tavatonta ja ottolapsia on paljon. Klaani on kategoria, joka kattaa myös perheen. Toki moni pyrkijä koettaa päästä pois somaliasta hinnalla millä hyvänsä. Globaalin muuttoliikkeen kasvot ovat erittäin raadolliset, ja varsinkin kysymys lasten oikeuksista moniselitteinen, mahdotonkin.

Etnologina Fingerroos on kiinnostunut käsitteen perhe sisällöistä osana perheenyhdistämistä. Hän on haastatellut Suomen suurlähetystössä Addis Abebassa työskentelevät maahanmuuttoasiantuntijat, konsulit, perhesidehaastattelijat ja muutaman tulkin. Hän on havainnoinut perhesidehaastatteluja haastattelutilanteissa. Haastattelutilanteet ovat olleet raskaita sekä havainnoijalle että havainnoinnin kohteena oleville somaleille, perhesidehaastatteliijoille ja tulkeille. Somalikulttuuriin kiinnittyvät, mitättömiltäkin kuulostavat yksityiskohdat vyöryvät neljän-viiden tunnin mittaisessa haastattelutilanteessa melkoisella vimalla, ja kielten, vierauden ja ristiriitojen esiintulo on voimallista. Viranomaisen tehtävänä on selvittää, mikä on kunkin haastateltavan perheside Suomessa oleskelevaan perheenyhdistäjään, tulkki kääntää kysymyksen haastateltavalle ja haastateltava vastaa, jos osaa. Havainnoijan eettinen velvollisuus on vain havainnoida ja pyrkiä ymmärtämään eri osapuolten rooleja ja keskustelun kulkua. Haastattelutilanteessa ei ole hyviä, pahoja tai voittajia, häviäjiä kylläkin.

Perhesidehaastattelut, joita Fingerroos on havainnoinut, ovat olleet arkaluonteisia ja tutkijana hän on liikkunut jopa eet-

tisyyden rajoilla osallistuessaan niihin. Toisaalta, jos hän ei olisi nähnyt yhtään aitoa haastattelutilannetta, hän ei ymmärtäisi viranomaistyön vaikeutta, tulkkien roolia kielen ja kulttuurin kääntäjänä eikä sitä, miten eri-ikäiset somalialaiset reagoivat suomalaisten viranomaisten esittämiin kysymyksiin. Kuvaajan mukanaolo tässä kaikessa on vaatinut erityistoimenpiteitä, jotta kaikkien osapuolten anonymiteetti on voitu turvata ja lähestyöalueen diplomaattinen koskemattomuus säilyy. Esimerkki todentaa, että eettisten kysymysten kenttä on etnologisessa tutkimuksessa moninainen ja työsarkea ennalta arvaamaton. Vasta kokemus antaa tutkijalle valmiuksia kohdata näinkin vaikeita haasteita.

Loputon etnologinen kenttä

Etnologista kenttätyötä ei voi koskaan tehdä täydellisesti ja tyhjentävästi. Aina jokin asia jää kysymättä, kiinnostava tilanne havainnoimatta tai tärkeitä valokuvia ottamatta. Tutkijoita askarruttavat jatkuvasti myös kysymykset, milloin oma tutkimusaineisto on riittävä ja missä menevät subjektiivisten tulkintojen rajat. Onko oma tutkimus sellainen, että se vastaa kentän näkökulmia tai tiedeyhteisön odotuksia? Ymmärrätkö tutkittavista ihmisistä ylipäätään yhtään mitään? Juuri näitä kysymyksiä ja turhautumisia Bronislaw Malinowskikin pohti kenttäpäiväkirjassaan:

As for what I am doing, my ethnological explorations absorb me a great deal. But they suffer from two basic defects: (1) I have rather little to do with the savages on the spot, do not observe them enough, and (2) I do not speak their language. (entry for Sunday, 9.27.1914.) (Malinowski 1967, 13.)

Went to the village hoping to photograph a few stages of the bara. I handed out half-sticks of tobacco, then watched a few dances; then took pictures – but the results very poor. Not enough light for snapshots; and they would not pose long enough for time exposures. – At moments I was furious at them, particularly because after I gave them their portions of tobacco they all went away. On the whole my feelings toward the natives are decidedly tending to “Exterminate the brutes.” In many instances I have acted unfairly and stupidly – about the trip to Domara, for example. I should have given 2L and they would have done it. As a result I certainly missed one of my best opportunities. (entry for Wednesday, 1.21.15.) (Malinowski 1967, 69.)

Tutkimusaineiston riittävyyden kriteerinä on pitkään pidetty saturaatio- eli kylläntymispistettä: hetkeä, jolloin uusi aineisto ei tuo esiin kysymyksenasettelun kannalta oleellisia uusia piirteitä vaan alkaa toistaa itseään. Nykyisin pätevän etnologisen tutkimuksen voi tehdä myös vain muutamaa ihmistä haastatteleamalla tai tiukkaan rajattuja tekstiaineistoja lukemalla (esim. Ukkonen 2000). Kaikki tutkijat eivät tavoittele aineistojen määrällistä edustavuutta; monesti tutkimuksen keskiössä ovat tutkittavan kentän ja kentältä peräisin olevien aineistojen erityisyys. Äärimmillään aineisto voi toimia *mainostauluna* ja *kulkuneuvona*, jonka avulla tutkija voi keskittyä teoretisoimaan ilmiötä haluamallaan tavalla (Taira 2004, 21).

Etnologiassa puhutaan usein pätevästä ja *hedelmällisestä tiedosta*, jolloin etnologien kentältä keräämiä aineistoja ei arvioida yksinomaan luotettavuuden perusteella. Sen sijaan erilaisia aineistoja arvioidaan sen mukaan, ovatko ne tutkimuskysymyksen kannalta sopivia ja informatiivisia: vastaavatko ne niihin kysymyksiin, jotka ovat tutkijalle tai tutkittaville tärkeitä. Etnologiset kenttätöaineistot ovat käyttökelpoisia *todisteita* tutkittavasta ilmiöstä; tutkijan pitää oppia lukemaan todisteita. Tällaiseen näkökulmaan sitoutunut tutkija ei pyri tutkimukses-

saan yleistyksiin vaan *suhteutuksiin*. (Ks. Alasuutari 1999; Kallela 2000.) Tällöin tutkimuskohteena oleva ilmiö näyttäytyy ja sitä tulkitaan tiettyjen tutkimuskysymysten ja tiettyjen aineistojen kautta. Etnologisen tutkimuksen tekeminen on siis kuin hallittua taidetta (Clifford 1986, 7), ja jokainen etnologinen tutkimus on omanlaisensa ja ainutlaatuinen luomus:

Ideas about method. I analyzed the nature of my ambition. An ambition stemming from my love of work, intoxication with my own work, my belief in the importance of science and art – eyes turned to the work do not see the artist – ambition stemming from constantly seeing oneself – romance of one’s own life; eyes turned to one’s own form... External ambition. When I think of my work, or works, or the revolution I want to effect in social anthropology – this is a truly creative ambition. (entry for 6.5.1918.) (Malinowski 1967, 289.)

Mikä sitten tekee etnografisesta tutkimuksesta tärkeää ja vakuuttavaa? Ensisijaisesti varmasti se, että tutkija tutustuu monipuolisesti tutkittaviin ihmisiin, ilmiöihin ja maailmoihin, jossa tietynä aikana eletään. Etnologi on taitava kyselijä, pohittaja, reflektioija, kritisoijakin, joka ymmärtää ruotia myös omaa tekemistään. Etnologi on parhaimmillaan pelle peloton: keksijä ja rohkea sanansaattaja, joka uskaltaa tehdä tutkimusta päivänpolttavista aiheista, olla avoin menneisyydelle ja nähdä myös tulevaisuuteen. Rohkeutta, tärkeää ja vakuuttavaa on tunnustaa myös oma erehtyväisyysensä.

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti 1999. *Laadullinen tutkimus*. 3. Painos. Tampere: Vastapaino.
- Amit-Talai, Veret (toim.) 1999. *Constructing Field: Ethnographic Fieldwork in Contemporary World*. Florence (KY): Routledge.
- Anttonen, Pertti J. 1996: Myyttiset uhkakuvat ja puolustuseetos Suomen ja suomalaisuuden konstituoinnissa. *Elektroloristi* 3(2) [online]. <http://

- www.joensuu.fi/~lorist/2/_96/ant296.html >. (Haettu 2.12.2006.)
- Apo, Satu 1998. Suomalaisuuden stigmatisaation traditio. – Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Clarke, Peter B. (toim.) 2008. *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Clifford, James 1986. Introduction: Partial Truths. – James Clifford & George E. Marcus (toim.) *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Clifford, James 1988. *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature and Art*. Cambridge: Harvard University Press.
- Davis, Charlotte Aull 1999. *Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Selves and Others*. London: Routledge.
- Eettiset periaatteet 2012. Jyväskylän yliopiston hallitus [online]. <https://www.jyu.fi/hallinto/strategia/periaatteet/eettiset_periaatteet> (Haettu 6.3.2013.)
- Fingerroos, Outi 2003. Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. *Elore* 10(2) [online]. <http://www.elore.fi/arkisto/2_03/fin203c.html> (Haettu 25.4.2012.)
- Fingerroos, Outi 2010. *Karjala utopiana*. Jyväskylä: Nykykulttuuri.
- Fingerroos, Outi 2013: Pieni matkakertomus Afrikasta. *J@rgonia* 21/2013 [online]. <http://research.jyu.fi/jargonia/artikkelit/jargonia21_fingerroos.pdf> (Haettu 30.9.2013.)
- Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki (toim.) 2008. *Ääniä arkistosta: Haastattelu ja tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Firth, Raymond 1989: Introduction. – Bronislaw Malinowski, *A Diary in the Strict Sense of the Term*. Republished 1989. Stanford: Stanford University Press.
- Geertz, Clifford 1988b. *Works and Lives. The Anthropologist as Author*. Stanford: Stanford University Press.
- Global.finland*, Sisällissodan runtelema Somalia pyrkii eroon väkivallan kierteestä [online]. <<http://global.finland.fi/public/default.aspx?contentid=41009>> (Haettu 19.2.2013.)
- Davies, Charlotte 1999. *Reflexive Ethnography. A Guide to the Researching Selves and Others*. London: Routledge.
- Hastrup, Kirsten 1995. *A Passage to Anthropology. Between Experience and Theory*. London: Routledge.
- Hayano, David M. 1983. *Poker Faces. The Life and Work of Professional Card Players*. Berkeley: University of California Press.
- Heikkinen, Kaija 1989. *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- 1996. Suomen karjalaisten identiteetti ja sen alueellinen konteksti. – Pekka Hakamies (toim.) *Näkökulmia karjalaiseen perinteeseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hume, Lynne & Mulcock, Jane (toim.) 2005. *Anthropologists in the Field: Cases in Participant Observation*. New York: Columbia University Press.

- Junkala, Pekka 1999. Kenttätyö etnologian profiilina. – Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.), *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatus etnologiatieteisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Järviluoma, Helmi; Moisala, Pirkko & Vilkkö, Anni 2003. *Gender and Qualitative Methods*. Lontoo: Sage.
- Kalela, Jorma 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kim, Seung-Kyung 1995. Fieldwork with a 'Disguised' Worker in a South Korean Export Processing Zone. *Anthropology Today*, 11(3), 6–9.
- Korkiakangas, Pirjo; Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) 2005. *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos.
- Kovats-Bernat, J. Christopher 2002. Negotiating Dangerous Fields: Pragmatic Strategies for Fieldwork amid Violence and Terror. *American Anthropologist*, 104(1): 208–222.
- Kuula, Arja 2006. *Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Laaksonen, Pekka & Knuuttila, Seppo & Piela Ulla 2003: Saatteeksi. –Laaksonen, Pekka, Knuuttila, Seppo & Piela Ulla (toim.) *Tutkijat kentällä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laaksonen, Pekka, Knuuttila, Seppo & Piela Ulla (toim.) 2004. *Kenttäkysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- de Laine, Marlene 2000. *Fieldwork Participation & Practice: Ethics & Dilemmas in Qualitative Research*. London: Sage.
- Lapsiasiavaltuutettu*, Yleissopimus lapsen oikeuksista [online]. <http://www.lapsiasia.fi/lapsen_oikeudet;jsessionid=ea41116333424f2b40c-05c671de3> (Haettu 30.9.2013.)
- Malinowski, Bronislaw 1922. *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Malinowski, Bronislaw 1926a. *Crime and Custom in Savage Society*. New York: Harcourt, Brace & Co.
- Malinowski, Bronislaw 1926b. *Myth in Primitive Psychology*. London: Norton.
- Malinowski, Bronislaw 1927. *Sex and Repression in Savage Society*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Malinowski, Bronislaw 1967. *A Diary in the Strict Sense of the Term*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Malkki, Liisa & Cerwonka, Allaine 2007. *Improvising Theory: Process and Temporality in Ethnographic Fieldwork*. Chicago: Chicago University Press.
- Marcus, George E. & Fischer, M. J. 1986. *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Morris, Brian 2003. *Anthropological Studies of Religion: An Introductory Text*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Newton, Esther 1993. My Best Informant's Dress: The Erotic Equation in Fieldwork. *Cultural Anthropology*, 8(1), 3–23.
- Olsson, Piia 2005. Tutkijan vastuu ja velvollisuus – tutkimuksen eettisiä

- kysymyksiä. – Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry.
- Pimiä, Tenho 2009. *Tähtäin idässä. Suomalainen sukukansojen tutkimus toisessa maailmansodassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Reed-Danahay, Deborah 1997. *Auto/ethnography: Rewriting the Self and the Social*. London: Berg.
- Ruotsala, Helena 2002. *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Said, Edward 1994. *Culture and Imperialism*. London: Vintage.
- Spradley, James P. 1980. *Participant Observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Statement on Ethics: Principles of Professional Responsibility* 2012 [online]. American Anthropological Society: Arlington (VA). <http://www.aaanet.org/coe/Code_of_Ethics.pdf> (Haettu 6.3.2013.)
- Suojanen, Päivikki 1997. Työkaluna tutkijan persoona. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutuksesta*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Taira, Teemu 2004. Kartanpiirtäjän kulkuneuvo. Kirjoituskilpailun lukumahdollisuuksista. – Tuulikki Kurki (toim.), *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkka, Lotte 1988: Karjalan kuvaus kansallisena retoriikkana. Ajatuksia karelianismin etnografisesta asetelmasta. – Irma-Riitta Järvinen, Jyrki Pöysä & Sinikka Vakimo (toim.) *Monikasvoinen folklore*. Helsinki: Helsingin yliopisto, kansanrunoustieteen laitos.
- Topelius, Zacharias 1875. *Maamme kirja: lukukirja alimmaisille oppilaitoksille Suomessa*. Suomentanut Johan Bäckwall. Helsinki: G. W. Edlund.
- Unicef, Lapsen oikeuksien sopimus [online]. <http://www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_sopimus> (Haettu 30.9.2013.)
- Ukkonen, Taina 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemusten tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Watson, Graham 1987. Make Me Reflexive – but not yet: Strategies for Managing Essential Reflexivity in Ethnographic Discourse. *Journal of Anthropological Research*, 43 (1): 29–41.
- Weißköppel, Cordula 2009. Traversin Cultural Sites: Doing Ethnography among Sudanese Migrants in Germany. – Mark-Anthony Falzon (toim.) *Multi-Sited Ethnography*. Abingdon (UK), Ashgate.

Viitteet

- 1 Artikkelin on syntynyt Outi Fingerroosin, Pekka Junkalan ja Minna Mäkisen vuonna 2012 etnologian kirjoittaman valintakoetekstin innoittamana.

- 2 *Esiymmärryksen* käsitteellä tarkoitetaan tässä tietoa, joka on kaiken uuden ymmärtämisen taustalla. Esiymmärrys kytkeytyy läheisesti myös hermeneuttisen kehän ajatukseen: se on pohja tiedonmuodotuksen tapahtumasarjalle. Esiymmärrys muuttuu ymmärtämisen ja tulkinnan edetessä.
- 3 *Representaatiolla* tarkoitetaan väljästi todellisuuden esittämistä jonkinlaisena. *Representaation kriisillä* viitataan antropologisen itsekritiikin vaatimukseen. Ilmiö syntyi, kun antropologisia representaatioita (kuvia, tekstejä jne.) pidettiin luonnollisina ja itsestään selvinä. Malinowskin kenttäpäiväkirjojen julkistaminen vaikutti ilmiön syntyyn ja johti siihen, että antropologinen tutkimus paneutui representaatioiden kriittiseen ja analyttiseen purkamiseen.
- 4 Konstruktivistisen tietoteorian mukaan kulttuuri ja sosiaalinen todellisuus ovat sosiaalisissa prosesseissa tuotettuja konstruktioita. Nykyään konstruktivistisesti orientoituneet tutkijat ovat ottaneet representaatiot jopa tutkimuksensa kohteeksi – ja väittävät representaation kriisin ratkaistuksi/ylitetyksi.

VÄKIVALLAN ARKIPÄIVÄÄ EL PASO-CIUDAD JUÁREZIN RAJALLA¹

Benita Heiskanen

Yhdysvaltain ja Meksikon rajalla sijaitsevaa Teksasin El Pason ja Chihuahuan Ciudad Juárezin kaksoiskaupunkia erottaa toisistaan vain silta. Raja-alueen asukkaat ovat perinteisesti liikkuneet sisaruskaupunkien molemmin puolin säännöllisesti – sillan toiselle puolelle on poikettu ostoksille, parturikäynnille tai vierailulle sukulaisten luo. Vuonna 2008 asukkaiden elämä muuttui, kun paikallisen Juárezin huumekartellin aselepo Meksikon valtaapitävän Sinaloan kartellin kanssa päättyi. Molemmat kartellit rekrytoivat paikallisia jengejä palvelukseensa alihankkijoiksi, minkä seurauksena väkivalta riistäytyi varsinaisen huumesodan kontekstista. Paikallinen ja liittovaltion poliisi sekä kaupunkia partioivat armeijan joukot eivät kyenneet tainnuttamaan väkivalta-aaltoa, vaan heitä syytettiin korruptiosta ja kartellien avustamisesta. Vuosina 2008–2012 Ciudad Juárezissa kuoli väkivaltaisesti arviolta 10 882 ihmistä (Molloy 2013).

Käsittelen artikkelissani El Pason ja Ciudad Juárezin suurkaupunkialueen asukkaiden väkivallan kokemuksia vuosien 2008–2012 aikana. Tarkastelen erityisesti sitä, miten raja-alueen asukkaat kokevat väkivallan merkityksen julkisessa kaupunkitilassa, miten siihen reagoidaan sekä miten se vaikuttaa asukkaiden arkielämään ja liikkuvuuteen. Väkivalta-aallon kiihdyttyä Juárezilaisten liikkuvuus hankaloitui ja ylijäinen liikehdintä Yhdysvaltain puolelta tyrehtyi lähes olemattomiin.

Texasin yliopisto El Pasossa asetti henkilökunnalleen matkustuskiellon Ciudad Juáreziin. Sadattuhannet Juárezilaiset pakenevat muualle Meksikoon tai Yhdysvaltoihin (Morales ym. 2013). Suurin osa paikallisista joutui kuitenkin jäämään alueelle ja sopeutumaan jatkuvan pelon ilmapiiriin. Kuolemasta, kidutuksista ja kidnappauksista tuli raja-alueen asukkaiden arkipäivää (Barry 2011; Bowden 2010; Gibler 2012).

Vaikka USA:n ja Meksikon tiedotusvälineet kuvasivat väkivalta-aaltoa ”huumesotana”, jonka uhrit leimattiin rikollisjärjestöjen jäseniksi, väkivalta kohdistui yhä enemmän niin kutsuttuihin tavallisiin ihmisiin, joilla ei ollut suoranaista tekemistä huumekartellien kanssa (Bunker 2011; Campbell 2009; Vulliamy 2010). Kansainvälisessä mediassa Ciudad Juárezia kuvattiin sekä Meksikon murhapääkaupunkina että maailman vaarallisempana kaupunkina. Globaalista näkökulmasta tilanne näyttäytyikin transnationaalisena ihmisoikeuskriisinä, jossa paikallinen kytkeytyi globaaliin ja päinvastoin. Pohdin kriisin merkitystä suhteessa tutkimuskäytäntöihin erityisesti monipaikkaisen etnografian näkökulmasta.

Artikkelini pohjautuu 44 haastatteluun El Pason ja Ciudad Juárezin asukkaiden kanssa jotka toteutin tammi-toukokuussa 2010 ja tammi-toukokuussa 2013 Texasin yliopistossa El Pasossa vierailevana tutkijana. Tein haastattelut joko englanniksi tai espanjaksi. Valitsin tutkimuksen osallistujat lumipallomenetelmällä, ja valintakriteerinäni oli, että haastateltavat olivat toimineet raja-alueen molemmin puolin säännöllisesti vuosien 2008–2012 aikana. Osa materiaaleistani koostuu 22 raja-alueen opiskelijan nimettömistä englanninkielisistä kirjoituksista, jotka keräsin huhti-toukokuussa 2010.² Päädyin näihin valintoi-

hin sen jälkeen, kun Texasin yliopisto asetti matkustuskiellon Ciudad Juáreziin enkä pystynyt toteuttamaan kenttätöitä rajan molemmin puolin alkuperäisen suunnitelmani mukaisesti. Paneudun artikkelin loppuosassa näiden valintojen laajempiin merkityksiin akateemisten tiedonhankintaprosessien kannalta. Haastateltavien turvallisuuden takaamiseksi osallistujille luvattiin absoluuttinen anonyymiteetti, mukaan lukien taustatietojen suojaaminen. En tästä syystä erittele haastattelusitaateissani mitään taustatietoja, kuten ammattia, ikää, sukupuolta tai vakituista asuinpaikkaa.³ Pidin kenttätöiden aikana tutkimuspäiväkirjaa, joka osoittautui erityisen tärkeäksi arkaluontoisen aiheen ja jokapäiväisten tutkimuskäytänteiden reflektoinnin muodoksi.

”Täällä on piru irti” – väkivallan vaikutukset kaupunkitilassa

Yhdysvaltain ja Meksikon 3169 km pituisen rajan molemmin puolin asuu noin 12 miljoonaa ihmistä. Guadalupe Hidalgon sopimus määritteli rajan maantieteellisen sijainnin 1848, ja vaikka se on kaukana USA:n ja Meksikon poliittisista keskuksista, raja on tärkeä laillisten ja laittomien ihmisten ja tavaroiden läpikulkuväylä (Anderson 2008; Martínez 2006; Ganster & Lorey 2008).

Raja-alue on toiminut koko olemassaolonsa ajan erilaisten väkivallan ilmentymien kuten sotien, vallankumousten ja poliittisten kansannousujen näyttämönä (Turbiville 2011; Bailey & Chabat 2002). Menneisyyden tapahtumat ovat vahvasti läsnä alueen kulttuurisessa muistissa, ja viime vuosien väkivalta-aalto onkin parhaiten ymmärrettävissä tätä historiallista taustaa vasten.

El Pason ja Juárezin suurkaupunkialueen asukkaat kuvaavat väkivaltaa osana alueen historiaa, kulttuuria ja arkipäivää. Eri sukupolvet ovat olleet tietoisia raja-alueen merkityksestä laittomien tavaroiden ja huumeiden läpikulkuväylänä Yhdysvaltain kieltolaista (1920–1933) tähän päivään asti. Väkivaltaa pidetään osana salakuljetuksen luonnetta, välttämättömänä pahana, jolle ei mahda mitään. Keskeinen ero menneen ja nykyisen väkivallan välillä on kuitenkin sen vaikutuksissa asukkaiden arkielämään:

1980- ja 90-luvuilla tiesimme keitä huumekauppiaat olivat Juárezissa, koska he olivat naapurin poikia. Kaikki puhuivat Rafael Muñosista ja Rafael Aguilarista, joka oli oikea hurmuri. Isosiskoni ystävineen kävi samoissa tansseissa hänen kanssaan. Eli olimme kyllä tietoisia huumekaupasta, mutta kaikki tapahtui jouhevasti – ei ollut verilöylyjä tai sen tyypistä väkivaltaa kuin tänä päivänä. Ainakaan väkivalta ei ollut näkyvää. (H1.)

Vuonna 2008 alkanut konflikti oli poikkeava, koska kyseessä ei ollut kotikutoinen huumekauppa, vaan päätekiäjät olivat johtavia kansainvälisiä kartelleja. Monet haastateltavista korostavat konfliktin vaikutusta juárezilaisten elämään juuri siksi, että yhtäkkiä väkivalta oli läsnä asukkaiden elinympäristössä:

Ciudad Juárezissa on aina ollut väkivaltaa. Mutta niin kauan kuin väkivalta tapahtui suljettujen ovien takana tai syrjäisissä paikoissa, joissa ihmiset eivät sitä nähneet, sillä ei ollut väliä. [Vuonna 2008 alkanut] tilanne on toinen, koska ihmisiä joukkomurhataan kaduilla. (H2.)

Haastateltavien tekemä ero väkivallan olemassaolon tiedostamisesta ulkomaailmassa ja sen näkyvyydestä omassa arkielämässä on kiintoisa. Väkivaltaa ei koeta uhkaavaksi pelkästään kuolonuhrien määrän takia, vaan nimenomaan siksi, että sen vaikutukset *näkyvät* julkisessa kaupunkitilassa:

Pystyn seuraamaan väkivaltaa omalta kotipihaltani. Yksi *narco* [huumekuningas] muutti asuinlähiööni, ja siellä tapahtui välikohtaus. Vanhempani olivat kutsuilla naapurissani, kun ryhmä toisia *narcoja* saapui paikalle. He luulivat naapuriani siksi *narcoksi*, jota he etsivät, ja tappoivat hänet kaikkien – lasten, naisten ja miesten – silmien edessä. (H3.)

Pian kaduilla alkoi kiertää legendoja Juárezilaisten kokemuksista *narcoista*. Päivisin oli yleensä melko rauhallista, mutta öisin paikalle saattoi saapua huomiota herättävien autojen letka, mistä asukkaat päättelivät, etteivät kyseessä olleet tavalliset ihmiset. Erään tarinan mukaan Sinaloa-kartellin päämies ”Chapo” Guzmán saapui paikalliseen Diana-ravintolaan villin lännen tyyliin. Hänen lakeijansa keräsivät asiakkaiden kännykät ja kielsivät ketään poistumasta paikalta. Lopetettuaan ateriansa, ”Chapo” Guzmán maksoi kaikkien ruuat ja määräsi, ettei ravintolasta saa poistua kuin vasta puolen tunnin kuluttua hänen lähdettyään. Jotkut tiesivät kertoa hurjista syntymäpäiväjuhlista, joissa *narcot* muun muassa tarjoilivat vierailleen kokkeina *piñata*-nukeista.⁴

Tietoisuutta väkivallasta ei voinut välttää kummallakaan puolella raja-aluetta. Jo satunnaisten sanomalehtien otsikot olivat paljonpuhuvia:

”Satojen tuntemattomien uhrien karu joukkohautaus Juárezissa” (Sanchez 24.1.2010).

”Kirkko väkivallan kohteena: asukkaat sammuttavat tuhopolton liekit” (Washington Valdez 5.4. 2010).

”9 uhria Juárezin ostoskeskuksen parkkipaikalla, torilla, kodissa” (Borunda 28.4.2010).

”Synkkä keskiviikko: pyssymiehet teloittavat yli 20 Juárezissa” (Ybarra ym. 29.4.2010).

”Päättömillä ruumiilla alusasut yllä” (Borunda 17.5.2010).

Haastateltavat kuvaavat kaupunkikuvassa näkyvää väkivaltaa groteskina speaktaakkelinä: milloin sillalta roikkui päättö-

miä ruumiita, milloin torille ilmestyi silvottuja ruumiin- tai eläinten osia muovikelmussa tai milloin aukiolle jätettiin uhkaviestejä. Tapa, jolla henkilö oli surmattu, kieli uhrin kuolemaan johtaneesta syystä. Esimerkiksi sormien leikkaamista pidetään koodina ilmiannosta, kielen leikkaaminen symboloi vasikointia ja käsien leikkaaminen kertoi varastamisesta (Campbell 2013, 7). Veritekojen kohteeksi joutuivat myös henkilöt, jotka kieltäytyivät yhteistyöstä rikollisten kanssa:

Kaverini löysi isänsä hirttosilmukasta kidutettuna, suukapula huulten välissä. Häneltä puuttui korva ja sormia. Hänen äitinsä muutti El Pasoon siivoojaksi sen jälkeen, kun häntä oli aseella uhaten vaadittu luovuttamaan kuolleen miehensä yritys ja tilukset. (K1.)

Juárezilaisten kertomukset muistuttavat Hollywoodin gangsterielokuvia, mutta paikallisille asukkaille makaaberit tapahtumat olivat arkitodellisuutta:

33-vuotias serkkuni siepattiin kotoaan helmikuussa 2010. Hän pelasti tyttärensä hengen jättämällä pienokaisen kadunkulmaan. Kaksi päivää myöhemmin serkkuni ruumis löydettiin toiselta puolelta kaupunkia mustista jätesäkeistä. Maaliskuussa 2010 serkkuni äitini puolelta tapettiin, ja äitini siskon tyttö ammuttiin 9-vuotiaan poikansa pesäpallo-ottelussa – kahdeksan laukausta lähietäisyydeltä. (K2.)

Väkivalta ilmeni eri tasoilla, ei pelkästään surmatöinä. Asukkaat kertovat kidnappauksista, kiristyksistä ja autojen kaappauksista, joihin syyllistyivät jengilaisten lisäksi niin rikolliset kuin poliisitkin. Yksi tyypillinen toimintatapa on, että rikollisryhmät tai virkavalta vaatii pienyrittäjiltä suojelurahoja (*cuotas*).

Isäni omistaa ravintolan Juárezissa. Eräänä päivänä paikalle saapui joukko aseistettuja miehiä, jotka väittivät olevansa La Línea -jengistä. Isäni ei ollut paikalla, mutta he jättivät hänelle työntekijöiden välityksellä viestin: ”Sanokaa hänelle, että ellei hän maksa meille 30 000 dollaria huomisen aikana, niin talo palaa poroiksi?”. (H4.)

Kidnappauksista tuli tyrmistyttävää arkipäivää rajan molemmin puolin tavallisille ihmisille, joilla ei ollut mitään tekemistä *narco*-teollisuuden kanssa:

Sitä tulee epäluuloiseksi ihmisten suhteen, koko ajan pitää olla varuillaan. Meitä saatetaan tarkkailla, kun viemme lapset kouluun; menemisemme ja tulemisemme tiedetään. Lapseni koulussa El Pasossa on ollut jo kaksi kidnappaustapausta. Poikani ystävän äidin piti hakea lapsensa tavalliseen tapaansa. Kello oli jo viisi iltapäivällä eikä naista näkynyt missään. Illan suussa perhe sai tiedon, että nainen oli siepattu. Hänet palautettiin kolmen päivän kuluttua, kun perhe oli maksanut lunnaita. (H5.)

Kulmakunnan nuoria alettiin palkata juoksupojiksi, naapuruston vahdeiksi ja jopa palkkamurhaajiksi (*sicarios*). Koska väkivalta levisi yhteiskunnan kaikille tasoille, oli mahdotonta erottaa, ketkä kuuluvat väkivallan tekijöihin, ketkä sen potentiaaliin uhreihin. Yleinen mielipide haastateltavieni keskuudessa olikin, että Ciudad Juárez oli laittomuuden vallassa ja että sekasorto uhkasi koko meksikolaista yhteiskuntajärjestelmää:

Väkivalta-aalto kyllä alkoi huumekartellien valtataistelusta, mutta se riistäytyi käsistä, ja nyt se vaikuttaa jo ihmisten jokapäiväiseen käyttäytymiseen. Olemassa olevaa väkivaltaa käytetään tekosyynä mihin tahansa rikoksiin. Mitä ikinä tapahtuukin, se laitetaan kartellien piikkiin: raiskaukset, tapot, ampumiset, varkaudet. Jos ampuu jonkun ohikulkijan, niin siitä ei joudu vastuuseen, syytetään vaan kartelleja. Ihmisten ajatusmaailma on muuttunut. Täällä on piru irti. Oikeusturvasta ei ole tietoakaan. (H5.)

Haastateltavat kuvaavat väkivallan seurausten läpituken-
vuutta arkielämässään – päivin ja öin jatkuvaa sireenien ulvontaa oli mahdoton paeta. Väkivallan tekijät käyttivät taitavasti kaupunkitilaa hyödykseen. Julkinen tila ei ollut enää demokraattisesti kansalaisten käytössä, vaan armeija, poliisi ja rikollisjärjestöt olivat jakaneet sen vyöhykkeisiin, jotka palvelivat

kunkin ryhmän tarkoitusperiä. Etenkin asevoimien läsnäolo kaduilla, valtateilla ja ostoskeskuksissa loi kaupunkiin pelon ilmapiiiriä. Ei tiedetty voiko sotilaihin luottaa – toistuvat lahjontasyytteet ja huhut kytköksistä rikollisjärjestöihin pahensivat kaupunkilaisten epäluuloa:

Heti kun armeijan joukot saapuivat kaupunkiin, ihmiset totesivat rikosten ja tappojen räjähtävän käsistä. Vaikka osa rikoksista johtui huumekartelleista, niin yleinen konsensus oli, että sotilaat ja poliisit olivat yhtäläillä syyllisiä tilanteen kärjistymiseen. (H6.)

Haastateltavat kertovat myös omakohtaisista kokemuksista yhteenotoista virkavallan kanssa. Kertomuksissa tulee esiin lahjontaa, ahdistelua, pelottelua, varkauksia ja kidutusta. Erään haastateltavani ”viimeinen pisara” oli kohtaaminen armeijan kanssa; tapahtuneen jälkeen hän luopui työpaikastaan Juárezissa:

Huhtikuussa 2008, kun sotilaat olivat juuri tulleet Juáreziin, olin ylittämässä siltaa [El Pasosta Juáreziin], ja sotilaat pysäyttivät minut. Sen sijaan, että olisivat koputtaneet ikkunaan, yksi heistä painoi konekiväärin ikkunaan vasten. Sotilas käski minut ulos autosta ja vasta silloin näin sotilaat: ne olivat pentuja! Seisoin niiden keskellä ja saattoi olla, että ne olivat 25-vuotiaita, mutta minun silmissäni ne näyttivät 15-vuotialta, eikä niillä ollut mitään käsitystä, mitä ne olivat tekemässä. Minut käskettiin takaisin autoon, mutta ei annettu lupaa lähteä. Sitten se ensimmäinen sotilas koputti ikkunaan uudelleen, ja tiedätkö mitä hän teki? Pyysi minua *treffeille!* (H7.)

Seuraavassa haastateltavani kertoo traumaattisesta kokemuksestaan jouduttuaan pidätetyksi Juárezissa:

Näin miten poliisit joukkoraiskasivat jonkun naisen. Istuimme kaikki mustassa maijassa [*paddy wagon*], ja kun tulimme poliisiasemalle (sen nimi oli *Piedras*), nainen kiskottiin ulos autosta ja kirjaimellisesti 10–15 poliisia alkoi kähmiä häntä. Viimeisin mitä näin oli, että joku puristeli hänen vartaloaan. Seuraavana aamuna näin naisen uudelleen, ja hän näytti aivan murtuneelta. Muistan sanoneeni kaverilleni: ”Katso, mitä ne tekivät tuolle naiselle!” (H8.)

Vaikka virkavallan läsnäolon julkisessa tilassa piti luoda vaikutelmaa kurista ja järjestyksestä, asukkaiden reaktiot olivat täysin päinvastaisia. Aikaisemmat tapahtumat – olivatpa ne henkilökohtaisia tai tuttavapiiristä kuultuja – vaikuttivat perinpohjaisesti ihmisten elintapoihin ja siihen, miten haasteltavat kokivat kaupunkitilan merkityksen. Oman turvallisuutensa nimissä suuri osa alkoi rajoittaa liikkumistaan julkisissa paikoissa:

Juárez muuttui. Kukaan ei enää liikkunut yksikseen, kaikki kulkivat ryhmässä. Ennen kaduilla näki viisivuotiaita ja kymmenvuotiaita lapsia leikkimässä, ja etenkin iltaisin kadut kuhisivat elämää. Enää ei kaduilla näe ketään iltaseitsemältä, kaikki ovat peloissaan sisätiloissa. (H3.)

Jotkut ketjuttivat tuttavilleen sähköpostiviestejä, joissa varotettiin ennakkoon liikkumasta ulkona tietyissä paikoissa tiettyyn aikaan levottomuuksien takia. Myös päiväsaikaan asioiden toimittaminen saattoi ajoittain olla riskialtista:

En enää yksinkertaisesti lähtenyt kotoani. Jos oli pakko mennä pankkiin, niin koko ajan rukoilin, ettei minua tapettaisi. (H9.)

Väkivallan vaikutus ihmisten sosiaaliseen kanssakäymiseen oli ilmeinen:

Olin koko ajan varovainen, missä liikuinkin. Jossain vaiheessa en enää hengailut muualla kuin kavereiden kotona, siis paikoissa minne joku sekopää ei tulisi aseiden kanssa ja alkaisi yhtäkkiä ammuskella ihmisiä. (H10.)

Väkivalta vaikutti etenkin sen keskellä elävien lasten maailmankuvaan:

Ajattelen sisarteni lapsia, heidän viattomuuttaan. Kun minä olin mukana, me leikimme Supermania, mutta nyt Juárezin lapset leikkivät *narcoja*. Se on sydäntä särkevää. (H3.)

Monet haastateltavista kertovat yrittäneensä sulkea itsensä ulkomaailmalta lopettamalla sanomalehtien lukemisen, television katselun ja radion kuuntelun. Toiset kertoivat turtumisestaan väkivallan arkirealismiin:

Alussa pelkäsin kaikkea ja näin painajaisia, mutta vähitellen aloin turtua väkivaltaan. En halunnut enää edes kuulla siitä mitään. Mitä merkitystä on kymmenellä uudella ruumiilla, viidelläkymmenellä uudella ruumiilla? Ihan vaan arkipäivää täällä USA:n ja Meksikon rajalla. (H11.)

Vaikka presidentti Felipe Calderónin hallinto lopulta siirsi kaupungin turvatoimet sotavoimilta liittovaltion poliisille, asukkaat eivät enää luottaneet virkavallan rehellisyyteen. Jotkut kokivat realistisempana, että huumekartellit, pikemmin kuin poliisi, löytäisivät tilanteeseen ratkaisun. Eristäytyminen ulkomaailmasta vallitsevissa olosuhteissa vaikuttikin ainoalta strategialta arkielämän jatkuvuuden mahdollistamiseksi. Sillä luotiin turvallisuuden tunnetta, jota kansallisvaltio virkavaltoineen ei kyennyt asukkaille takaamaan.

”Raja-alueen yhteys on mennyttä” – väkivallan vaikutukset tutkimuskentässä

El Pason ja Ciudad Juárezin asukkaiden kokemukset väkivallan arkipäivästä kytkeytyvät keskeisesti monipaikkaisen etnografian tutkimusproblematiikkaan (Marcus 1995, 1998, 1999; Holmes and Marcus 2005; Hannertz 2003; Falzon & Clare 2009). Monipaikkaisen etnografian peruspremissi on, että tutkimus sijoittuu tilallisesti hajanaiseen kenttään, ja tutkija vierailee ja havainnoi kahdessa tai useammassa paikassa tai vertailee niiden aineistoja (Falzon & Clare 2009, 2). Antropologi George Marcusin (1995) esittämä kysymys lokaalin ja globaalien rajojen

suhteesta on erityisen kiinnostava monipaikkaisen etnografian tarkastelunkohde. Yhdysvaltain ja Meksikon raja-alueen haastateltaville väkivallan vaikutukset ilmenivät erityisesti siinä, miten he ymmärtävät globaalin ja lokaalin käsitteiden muuttamisen arkielämässään. Tutkijan kannalta nämä käsitteet nivoutuvat sekä kenttätöön käytänteisiin että teoreettisiin kysymyksiin akateemisten tiedonhankintaprosessien luonteesta.

Molemmissa tapauksissa väkivallan vaikutuksilla on transnasionaalinen ulottuvuus. Raja-alueen asukkaiden elämä ei muuttunut pelkästään kaupungin sisällä, vaan väkivallalla oli seurauksia maantieteellisen rajan molemmin puolin toimivien yhteisöjen arkipäivään. Sekä Meksikon että Yhdysvaltain kansalaiset olivat perinteisesti voineet kulkea jalan rajan puolelta toiselle pelkän henkilöllisyystodistuksen tai niin kutsutun rajanylitystodistuksen turvin. Väkivallan kärjistymisen myötä sääntöjä kiristettiin vuonna 2009, minkä jälkeen kaksoiskaupungin asukkailta on vaadittu passi rajan ylittämiseen, riippumatta siitä, onko kyseessä jokapäiväinen työmatka, opiskelu tai kertavierailu:

Ennen ei tarvinnut sanoa muuta kuin ”*American*” ja pääsi jatkamaan matkaa. Nyt jonot ovat 3–4 tunnin pituisia, ja ne tenttaavat joka ikistä yksityiskohtaa: Näytä passi! Miksi olit siellä? Miksi käyt siellä niin usein? Mitä tuot mukasi? Mikä on matkasi tarkoitus? Ja jos niillä on pienikin epäilyksen häivä, niin auto otetaan tarkastukseen. (H12.)

Passiuudistus vaikutti dramaattisesti rajan molemmin puolin asuvien, binationaalisten perheiden ja sukujen elämään. Matalapalkkaisille – usein köyhyysrajan alapuolella asuville – perheille, joilla on useita lapsia, kuuden tai seitsemän passin hankkiminen saattoi muodostua ylitsepääsemättömäksi taloudelliseksi esteeksi. Rajan ylittämisen hankaluus muutti myös

transnationaalisten sukujen sosiaalisia suhteita, koska ihmiset eivät enää voineet vierailta toistensa luona tai osallistua toistensa perhetapahtumiin.

Ennen pystyimme kulkemaan puolelta toiselle. Nyt El Paso on El Paso ja Juárez on Juárez, ikään kuin USA:n ja Meksikon raja vain sattuisi kohtaamaan täällä. Raja-alueen yhteys on mennyttä. (H13.)

Yhdysvaltain puolelta tapahtuva transnationaalinen liikehdintä tyrehtyi minimiin vuosien 2008–2012 aikana, ja turismi Chihuahuan osavaltiossa romahti. Lokaalin ja globaalin raja, jonka vaikutusta raja-alueen asukkaat eivät olleet aiemmin kokeneet arkielämässään, iskostettiin heidän elämäänsä byrokrattisena rasitteena. Yliopiston asettaessa matkustuskiellon Ciudad Juáreziin, fyysisen rajan merkitys tuli keskeiseksi myös tutkijan käytännön työn kannalta.

Monipaikkaisen etnografian kysymys lokaalin ja globaalin suhteesta on relevantti tutkimuksen toteuttamiseen väkivallan polttopisteessä, jolloin tutkimukseen sisältyy niin käytännön riskejä kuin eettisiä kysymyksiäkin. Tutkijan valinnoilla riskialttiissa tutkimusympäristössä on merkittäviä seuraamuksia haastateltavien, tutkimusprosessin ja tutkimuskentän saavuttamisen kannalta. Marcusin (1998, 120) ajatus tutkijan osallisuudesta (*complicity*) tiedonhankintaprosessiin kuvaa monipaikkaisen etnografian mahdollisuuksia, haasteita ja tutkijan vastuuta tutkimuksen vaikutuksista.

El Pason ja Ciudad Juárezin tapauksessa tutkijan osallisuuden merkitys on tärkeä tutkimuksen toteuttamisen kannalta. Haastateltavia ei tule asettaa alttiiksi väkivallan riskeille. Myöskään tutkija itse ei voi tietoisesti vaarantaa turvallisuuttaan. Miten siis toimia, kun tutkimuksen toteuttaminen paikan päällä

on hengenvaarallista? Ongelmalliseksi tulee sekä alkuperäisen tutkimussuunnitelman toteuttaminen että varsinaisten johtopäätösten tekeminen. Taatakseni haastateltavieni turvallisuuden päädyin omassa tutkimuksessani tekemään kaikki haastattelut El Pason puolella huolimatta siitä kummalla puolella rajaa haastateltavat sillä hetkellä asuivat.

Tilanteessa, jossa haastatteluja ei pysty toteuttamaan määrättyissä paikoissa, voi esittää kysymyksen vesittykö koko etnografisen tutkimuksen lähtökohta? Vastaus on kyllä siinä mielessä, että perinteisesti ymmärrettyä kenttätöitä eli tutkimuksen toteuttamista tutkittavien omassa elinympäristössä ei näin ollen voi toteuttaa. Toisaalta juuri monipaikkainen etnografia voi avata mahdollisuuksia tutkimuksen tekemiseen konventionaalisten etnografisten käytänteiden ulkopuolella. Sosiologit Mark-Anthony Falzon ja Clare Hall (2009, 10) peräänkuuluttavatkin etnografian vastuuta oman tutkimuskentän luomisessa. Tutkimuskenttää ei siis nähdä staattisena kokonaisuutena, vaan tutkija ja tutkittavat osallistuvat aktiivisesti sen luomiseen olemassa olevien valtasuhteiden puitteissa. Näin ymmärrettynä monipaikkainen etnografia edellyttää joustavaa tutkimuskenttää, jonka puitteissa tutkija pystyy reagoimaan ympäröivän yhteiskunnan muutoksiin (Gustavson & Cytrynbaum 2003).

Marcus (1995) korostaa etnografisen tutkimuksen etabloitujen rajojen problematisoimista tärkeänä osana tutkimusprosessia. Koska monipaikkaisen etnografian rajat ovat häilyviä, sille on ominaista uuden tiedon tuottaminen. Tästä syystä monipaikkainen etnografia on lähtökohtaisesti ennalta-arvaamatonta. Omassa tutkimuksessani yllätyksellisyys ei liittynyt

pelkästään tutkimuksen toteuttamiseen, vaan myös lähteisiin, joihin olemme akateemisessa tutkimuksessa tottuneet tukeutumaan. Vallitsevan korruption takia kirjallisiin lähteisiin, kuten tutkinta-asiakirjoihin, pöytäkirjoihin ja viranomaisten lausuntoihin, ei voinut luottaa. Jouduinkin pohtimaan uudelleen tutkimuskysymyksiä, tiedonlähteitä sekä epäkonventionaalisempien lähteiden, kuten huhupuheiden, blogien ja populaarikulttuurin, hyödyntämistä tutkimuskentän hahmottamisessa.

Raja-alueen asukkaat totesivat väkivallan suhteen, että tiedotusvälineiden raportointi sekä USA:ssa että Meksikossa oli usein ristiriidassa heidän omien sekä tuttavien kokemusten kanssa. Haastateltavat luottivat usein enemmän omien, ruohonjuuritason lähteidensä versioihin tapahtumista kuin julkiseen sanaan. Väkivalttaan liittyvä informaatio ja sen tulkitseminen olikin epävirallisten verkostojen varassa. Keskeistä ei tällöin ollut kuulopuheiden faktuaalinen todenmukaisuus tai autenttisuus vaan niiden välitön vaikutus ihmisten elämään. Koska väkivallasta uutisointi oli ankaran sensuurin kohteena ja journalistit joutuivat usein väkivallan uhreiksi, anonyymit blogikirjoittajat alkoivat raportoida tapahtumia reaaliajassa internetissä, joskus jopa paikan päältä.

Epäkonventionaalisilla lähteillä on olennainen merkitys tutkimuksen johtopäätöksille. Lähteiden valinta liittyy laajempaan epistemologiseen kysymykseen tiedon tuottamisen luonteesta ja arvottamisesta. El Paso-Ciudad Juárezin tapauksessa kuulopuheet, huhut ja urbaanit legendat osoittautuivat tärkeämmiksi lähteiksi väkivallan arkipäivän merkitysten ymmärtämisessä kuin arkistot, julkiset asiakirjat tai tiedotusvälineet. Lähteiden valinnasta tuli olennainen osa monipaikkaisen

etnografian problematiikkaa. Kenttätyössä tutkija ei neuvottele pelkästään omaa tilallista positionaalisuuttaan vaan myös valitsevien tieteellisten paradigmojen ja yhteiskunnallisten valtasuhteiden rajoja.

Ajatukseen tutkijan osallisuudesta tutkimusprosessissa liittyy myös eettisiä kysymyksiä. Missä esimerkiksi kulkee tutkimuksen tavoitteiden ja sen käytännön seuraamusten raja? Mikä on tutkimuksen merkitys yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa? Raja-alueen väkivallan tutkimuksen suhteen eräs haastateltavani esitti kiperiä kysymyksiä tutkijan toimijuudesta ja tutkimustyön merkityksestä yhteiskunnassa:

Monet ihmiset antavat tänä päivänä ymmärtää, että he välittivät Juárezista, kun väkivalta alkoi. Eivät he siitä välittäneet. Juárez ei välittänyt siitä. Ihmiset alkoivat välittää väkivallasta vasta, kun siitä oli hyötyä heidän uralleen. Tutkijat, kuten sinä, jotka tulevat El Pason tai Juáreziin hyötyvät merkittävästi väkivallan olemassaolosta kirjoittamalla, pitämällä esitelmiä ja luentoja siitä, mutta he eivät muuta sitä väkivaltaista systeemiä, jonka osallisia he ovat ja josta he *suuresti* hyötyvät. (H7.)

Etnografeina meidän on pohdittava oman tutkimuksemme – ja tutkijuutemme – osallisuutta yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin. Oma kantani on, että joudumme jokaisessa tutkimushankkeessamme miettimään eettisiä kysymyksiä, mutta myös ottamaan huomioon, että tutkimuksen seuraukset ovat yllätyksellisiä. Tämä ei kuitenkaan voi olla syy jättää tutkimatta aiheita, jotka koemme tärkeiksi. Tutkimuksen merkitys korostuu entisestään juuri siksi, että El Pason ja Ciudad Juárezin väkivallan tutkimukseen liittyy vaikeita eettisiä, käytännön ja teoreettisia kysymyksiä. Väkivallan kokemukset ja merkitykset kimpoavat monimutkaisten valtasuhteiden vyyhdistä ja niiden vaikutukset ulottuvat laajalle yli lokaalien ja globaalien rajojen.

Loppupäätelmät

Olen artikkelissani avannut, miten väkivalta ilmeni El Paso-Ciudad Juárezin raja-alueella vuosien 2008–2012 aikana useilla tilallisilla tasoilla: kaksoiskaupungin sisällä, raja-alueen molemmin puolin ja lokaalissa ja globaalissa kontekstissa. Väkivallan vaikutukset ulottuivat niin arkielämään, yhteiskunnallisiin kysymyksiin kuin akateemisiin diskursseihin. Väkivalta-aalto muutti olennaisesti asukkaiden toimintaa sekä julkisessa kaupunkitilassa että transnationaalisessa yhteisössä; samalla se vaikutti keskeisesti tutkimuksen toteuttamiseen Yhdysvaltain ja Meksikon raja-alueella.

Kun julkisesta tilasta tulee väkivallan taistelutanner, sillä on sekä konkreettisia että symbolisia vaikutuksia. Joillekin se merkitsee tilan valtaamista, toisille liikkuvuuden ja toimintamahdollisuuksien supistumista – kyseessä on ennen kaikkea territoriaalinen taistelu. Myös tutkijan on sopeuduttava näihin tilallisiin muutoksiin. Kaikki osapuolet – haastateltavat, rikolliset, virkavalta ja tutkija – joutuvat tahoillaan hahmottamaan uudelleen ennakkokäsityksensä tilan luonteesta, olipa kyse sitten asuinalueesta, kaupungista tai maantieteellisestä rajasta. Lokaalin ja globaalin tilallinen suhde on jatkuvassa käymistilassa.

Viime kädessä myös etnografinen tutkimusprosessi on tilallinen neuvottelu. Monipaikkaisen etnografian huomattava merkitys onkin juuri siinä, että se mahdollistaa tilan käsitteen uudelleen hahmottamisen niin teoreettisella kuin käytännön tasolla. Tilan käsite ei ole stabiili, vaan se muuttuu alati suhteessa tutkimushankkeeseen, yhteiskunnallisiin olosuhteisiin ja akateemisiin diskursseihin. Korostamalla tutkijan ja tutkitta-

vien osallisuutta tutkimusprosessin- ja kentän luomisessa, monipaikkainen etnografia problematisoi implisiittisesti tiedonhankinnan tilallista ulottuvuutta. Merkityksellistä ei näin ollen ole ainoastaan se *mitä* tiedämme vaan myös *missä* tiedämme. Sijoittamalla tilallisuuden monipaikkaisen etnografian keskiöön voimme löytää kokonaan uusia merkityksiä yksilöille, yhteisöille ja akateemisille tiedonhankintaprosesseille.

LÄHTEET

Haastattelut

- H1: 19.2.2010, El Paso, Texas.
- H2: 1.3.2010, El Paso, Texas.
- H3: 29.1.2013, El Paso, Texas.
- H4: 20.4.2010, El Paso, Texas.
- H5: 18.2.2010, El Paso, Texas.
- H6: 15.2.2013, El Paso, Texas.
- H7: 3.3.2010, El Paso, Texas.
- H8: 18.5.2010, El Paso, Texas.
- H9: 31.1.2013, El Paso, Texas.
- H10: 12.3.2013, El Paso, Texas.
- H 11: 23.3.2010, El Paso, Texas.
- H12: 4.3.2013, El Paso, Texas.
- H13: 5.3.2010, El Paso, Texas.

Kirjoitelmat

- K1: 3.5.2010.
- K2: 3.5.2010.
- K3: 3.5.2010.

Sanomalehtiartikkelit

- Borunda, Daniel. 28.4.2010. <http://www.elpasotimes.com/ci_14980973>. (17.5. 2011). 9 Killed at Juárez Mall Parking Lot, Market, Home. *El Paso Times* 17.5.2010. <http://www.elpasotimes.com/news/ci_15100660>. (4.4.2012). Juárez: Headless Bodies Wore Lingerie. *El Paso Times*.
- Molloy, Molly. <http://fronteralist.org/category/ciudad-juarez/> (15.3.2013). 20.2.2013. Yearly Death Rates in Ciudad Juárez. *Frontera-List, Archivos/Ciudad Juárez*.
- Sanchez, Stephanie. <http://www.elpasotimes.com/ci_14256740> (5.4.2012). 24.1.2010. Hundreds of Victims Unclaimed, Buried Unceremonious-

- ly in Juárez. *El Paso Times*.
- Washinton Valdez, Diana <http://www.lowellsun.com/redsox/ci_14821059> (5.4.2012). 5.4.2010. Church Targeted in Mexico Violence: Residents Rush to Put Out Fire after Attempted Arson. *El Paso Times*.
- Ybarra, Maggie Gómez Licón, Adriana & Borunda, Daniel. <http://www.elpasotimes.com/ci_14980973> (17.5.2011). 29.4.2010. Gunmen Kill More than Twenty in Juárez. *El Paso Times*.

Kirjallisuus

- Anderson, Joan B. 2008. *Fifty Years of Change on the U.S.-Mexico Border: Growth, Development, and Quality of Life*. Austin: University of Texas Press.
- Bailey, John & Chabat, George (eds.) 2002. *Transnational Crime and Public Security: Challenges to Mexico and the United States*. La Jolla: University of California at San Diego Center for U.S.-Mexican Studies Press.
- Barry, Tom 2011. *Border Wars*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Bowden, Charles 2010. *Murder City: Juárez and the Global Economy of Killings*. New York: Nation Books.
- Bunker, Robert J. (ed.) 2011. *Narcos Over the Border*. London: Routledge.
- Campbell, Howard 2012. Narco-Propaganda in the Mexican Drug War: An Anthropological Perspective. Latin American Perspectives. [online] <<http://lap.sagepub.com/content/early/2012/04/30/0094582X12443519.abstract>> (21.11.2013).
- Campbell, Howard 2009. *Drug War Zone: Frontline Dispatches from the Streets of El Paso and Juárez*. Austin: University of Texas Press.
- Falzon, Mark-Anthony & Hall, Clare (eds.) 2009. *Multi-Sited Ethnography: Theory, Praxis and Locality in Contemporary Social Research*. London: Ashgate.
- Ganster, Paul & Lorey, David E. 2008. *The U.S.-Mexican Border into the Twenty-First Century*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Gibler, John 2011. *To Die in Mexico: Dispatches from Inside the Drug War*. San Francisco: City Lights.
- Gustavson, Leif & Cytrynbaum, Joseph 2003. Illuminating Spaces: Relational Spaces, Complicity, and Multisited Ethnography. – *Field Methods* 15(3), 252–270.
- Hannerz, Ulf. 2003. Being There ... and There ... and There!: Reflections on Multisite Ethnography. – *Ethnography* 4(2), 201–216.
- Holmes, Douglas & Marcus, George E. 2005. Refunctioning Ethnography: The Challenge of an Anthropology of the Contemporary – Norman Denzin & Yvonna Lincoln (eds.), *Handbook of Qualitative Research*, 3rd ed, 1099–1114. Thousand Oaks: Sage.
- Marcus, George E. 1995. Ethnography In/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. – *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- Marcus, George E. 1998. *Ethnography Through Thick and Thin*. Princeton:

- Princeton University Press.
- Marcus George E. 1999. What Is At Stake--And Is Not--In the Idea and Practice of Multi-Sited Ethnography. – *Canberra Anthropology* 22(2), 6–14.
- Martínez, Oscar J. 2006. *Troublesome Border*. Tucson: University of Arizona Press.
- Molzahn, Cory, Ríos, Viridiana & Shirk, David A 2012. *Drug Violence in Mexico Data and Analysis through 2011*. San Diego: Trans-Border Institute, University of San Diego.
- Morales, María Cristina, Morales, Oscar, Menchaca, Angelica C. & Sebastian, Adam 2013. The Mexican Drug War and the Consequent Population Exodus: Transnational Movement at the U.S.-Mexican Border. – *Societies* 3, 80–103.
- Turbiville, Graham H. Jr. 2011. Firefights, Raids, and Assassinations: Tactical Forms of Cartel Violence and their Underpinnings. – Robert J. Bunker (ed.), *Narcos Over the Border: Gangs, Cartels, and Mercenaries*, 123–144. London: Routledge.
- Vulliamy, Ed 2010. *Amexica: War along the Borderline*. London: The Bodley Head.

Viitteet

- 1 Tutkimustani on rahoittanut osittain Turun yliopiston ihmistieteiden tutkijakollegium (TIAS). Texasin yliopiston El Pason kampuksen Center for Inter-American and Border Studies tarjosi tutkimuksen tekemiseen tarvittavat puitteet Yhdysvalloissa. Artikkelini pohjaa VII Kansantieteen päivillä pitämäni esitelmään Jyväskylässä maaliskuussa 2012. Kiitos kirjan toimittajille sekä Ina Hasselblatille ja Lotta Kähköselle artikkelin raakaversioon lukemisesta ja kommentoimisesta.
- 2 Olen kääntänyt alkuperäiset haastattelut suomeksi.
- 3 Haastatteluviitteet ovat merkitty tekstiin lyhenteellä H, kirjoitusviitteet lyhenteellä K.
- 4 *Piñata* on narusta roikkuva värikäs hahmo, jonka sisään on kätkeyty esimerkiksi karamelleja ja leluja. Sitä lyödään kepillä silmät sidottuna, kunnes sisältö irtoaa nukesta. *Piñatas* ovat yleinen osa meksikolaislasten syntymäpäiväjuhlia.

ALKUPERÄISKANSOJEN TIETO TUTKIMUKSESSA: TIETEENFILOSOFINEN NÄKÖKULMA¹

Inkeri Koskinen

Kuten antropologi George Marcus huomauttaa tähän kokoelmaan suomennetussa artikkelissaan, tutkimukseen pyritään nykyään ottamaan mukaan sellaisia ihmisryhmiä ja sellaisia tiedon lajeja, jotka aiemmin jäivät akateemisen tiedon tuottamisen ulkopuolelle. Yksi näistä ryhmistä ovat alkuperäiskansat, ja alkuperäiskansojen tietoa pyritäänkin yhdistämään tieteelliseen tietoon lukuisilla aloilla ja monenlaisilla tavoilla. Mutta mitä alkuperäiskansojen tieto oikein on? Miten sitä voidaan käyttää tutkimuksessa? Hankkeiden epäyhtenäisestä kirjosta seuraa, että ”alkuperäiskansojen tieto” käsitetään niissä hyvin eri tavoin. Toistuvasti kuitenkin puhutaan erilaisista tiedon lajeista. Kehitystutkija Catherine A. Odora Hoppers (2011) tunnistaa tilanteen hämmentävyyden: halutaan tehdä jotain, mutta on toistaiseksi epäselvää miten.

Olisi hyvä päästä jonkinlaiseen yksimielisyyteen siitä, miten ”alkuperäiskansojen tieto” pitäisi ymmärtää – tai aluksi edes siitä, miten sitä ainakaan ei pitäisi ymmärtää. Tämän artikkelin tarkoitus onkin huomauttaa, että tietyt alkuperäiskansojen tiedon luonnetta koskevat melko suositut teoreettiset lähtöoletukset eivät sovi yhteen sen tavoitteen kanssa, että alkuperäiskansojen tietoa käytettäisiin tutkimuksessa.

Aloitän puhumalla lyhyesti olemassa olevasta tutkimuksesta, jossa alkuperäiskansojen tietoa pyritään yhdistämään

tieteelliseen tietoon. Siirryn sitten siihen, miten erilaisia tiedon lajeja on jäsennetty etnografisessa tutkimuksessa. Antropologiassa tutkittavien perinteistä tietoa on tavattu kohdella eri tavoin kuin akateemista tietoa; väitteitä, joiden on katsottu kumpuavan eri käsite- ja tietojärjestelmistä, ei ole verrattu toisiinsa. Taustalla on ajatus, että eri tiedon lajit eroavat toisistaan radikaalisti. Vertailematta jättäminen muuttuu kuitenkin sekä tiedollisesti että eettisesti ongelmalliseksi, kun raja tutkijoiden tiedon ja tutkittavien tiedon välillä hämärtyy. Lisäksi ajatus alkuperäiskansojen tiedon ja tieteellisen tiedon yhteismitattomuudesta johtaisi käytännössä siihen, että alkuperäiskansojen tieto olisi tutkijoille joko käsittämätöntä tai käyttökelvotonta.

Lopuksi käyn lyhyesti läpi muutamia ajatuksia, joita on kehitetty viimeaikaisessa tieteiden välisiä suhteita ja monitieteellistä tutkimusta tarkastelevassa tieteenfilosofisessa keskustelussa. Niistä saattaa löytyä välineitä alkuperäiskansojen tiedon ja tieteellisen tiedon suhteen tarkasteluun ilman, että ajaututaan yhteismitattomuusoletuksiin.

Yhdistämisen tapoja

Alkuperäiskansojen tietoa pyritään ottamaan osaksi tutkimusta monilla eri aloilla ja tavoilla. Erityisesti kehityshankkeissa, kehitysmaatutkimuksessa ja ympäristönsuojeluhankkeissa alkuperäiskansojen tietoa pyritään hyödyntämään jo tutkimuksen tekovaiheessa. Myös ilmastonmuutoksen tutkimuksessa erityisesti arktisella alueella alkuperäiskansojen edustajilla on laajoissa tutkimushankkeissa oma roolinsa. Samaan aikaan monilla kulttuurien tutkimuksen aloilla on kehitetty osallistavia ja yhteistyölle perustuvia tutkimuskäytäntöjä. Alkuperäis-

kansojen edustajat ovat myös kehittäneet postkolonialistista alkuperäiskansatutkimusta (*indigenous studies*). Nämä erilaiset tavat hyödyntää alkuperäiskansojen tietoa tutkimuksessa voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään.

Ensinnäkin erityisesti monitieteellisissä kehityshankkeissa tavoitellaan nykyään transdisiplinaarista tutkimusta ja ”mode 2” -tietoa. Transdisiplinaarinen tutkimus on paitsi monitieteellistä, myös tieteenalarajat ylittävää: tutkimuksen tuottama tieto syntyy sovelluskohteensa yhteydessä ja tutkijoiden lisäksi myös erilaiset intressiryhmät osallistuvat tutkimukseen. Tavoitteena on toisaalta tiedon tuotannon demokratisoiminen ja tutkimusprosessin tuominen lähelle niitä ihmisiä, joiden elämään tutkimuksen tulokset vaikuttavat ja toisaalta paikallisesti mahdollisimman sovelluskelpoisen tiedon tuottaminen. Alkuperäiskansojen tietoa käytetään transdisiplinaarisessa tutkimuksessa silloin kun tutkimushankkeen kannalta merkittävien intressiryhmien joukkoon kuuluu alkuperäiskansoja. Hankkeet voivat olla laajojakin, esimerkiksi biodiversiteetin suojeluun tai ilmastonmuutoksen tutkimukseen liittyviä kansainvälisiä projekteja. (Zierhofer & Burger 2007; Russell & al. 2008; Mobjörk 2010.)

Toiseksi alkuperäiskansojen tietoa pyritään saattamaan osaksi tieteellistä tutkimusta osallistavassa (*participatory*) ja yhteistyölle perustuvassa (*collaborative*) tutkimuksessa. Transdisiplinaarinen tutkimus on usein jompaakumpaa, mutta kaikki osallistava tai yhteistyölle perustuva tutkimus ei ole transdisiplinaarista, sillä tutkimushankkeisiin ei välttämättä liity useita eri tieteenaloja, eivätkä tutkimuksen tulokset ole välttämättä suoraan sovellettavissa käytäntöön. Osallistava tutkimus

on viime vuosikymmeninä yleistynyt kulttuurien tutkimuksen eri aloilla. Tavoitteena on tutkijan ja tutkittavan välisen suhteen muuttaminen subjektin ja objektin välisestä suhteesta kahden subjektin väliseksi suhteeksi (Smith 1997). Ideaalisesti osallistavassa etnografisessa tutkimuksessa informantti saa kollegamaisen roolin. Yhteistyölle perustavalla tutkimuksella on samankaltaisia tavoitteita. Terminologia ei ole täysin vakiintunutta, joten eri aloilla samantyyppisiin pyrkimyksiin viitataan eri nimityksillä – etnologian ja folkloristiikan piirissä käytetään esimerkiksi kansatutkijan käsitettä (Honko 1992). Ero yhteistyölle perustuvan ja osallistavan tutkimuksen välillä on liukuva. Osallistava tutkimus on kuitenkin kunnianhimoisempaa kuin yhteistyölle perustuva: ei-akateemiset yhteistyökumppanit pyritään ottamaan tiiviisti mukaan tutkimusprosessin kaikkiin vaiheisiin. Usein osallistava tai yhteistyölle perustuva tutkimus on tavoitteiltaan emansipatorista ja tähtää heikossa sosiaalisessa asemassa olevien tutkittavien aseman parantamiseen. (Finis 2004; Hall 2005; Wylie 2003; Wylie 2012.) Osallistavaa ja yhteistyölle perustuvaa tutkimusta tehdään myös alkuperäiskansojen parissa; esimerkiksi amerikkalaisessa arkeologiassa (Zimmermann 1991) on tehty tutkimuksia, joissa alkuperäiskansojen edustajat ovat saaneet vaikuttaa muun muassa tutkimuskysymysten muotoiluun.

Kolmanneksi alkuperäiskansojen tietoa pyritään tuomaan osaksi tutkimusta alkuperäiskansatutkimuksessa. Emansipatoriset pyrkimykset näkyvät siinä erityisen selvästi. Ala on syntynyt viime vuosikymmeninä alkuperäiskansojen oikeuksia kansainvälisesti ajavan postkolonialistisen poliittisen liikkeen myötä, ja alkuperäiskansatutkimus onkin avoimesti poliittis-

ta tutkimusta (ks. esim. Smith 1999). Erityisesti Australian, Uuden-Seelannin, Yhdysvaltojen ja Kanadan alkuperäiskansat sekä saamelaiset ovat onnistuneet vakiinnuttamaan tutkimusalan aseman. Saamelainen korkeakoulu Koutokeinossa on erikoistunut alkuperäiskansatutkimukseen. Tavoitteena on mentaalinen dekolonisaatio, alkuperäiskansoja koskevan tutkimuksen ottaminen kansojen itsensä käsiin ja jopa kansakunnanrakennus (Stordahl 2008). Tutkimushankkeet ovat usein käytännönläheisiä, ja tutkijat osallistuvat myös transdisciplinaarisiin tutkimushankkeisiin. Esimerkiksi Saamelaisen korkeakoulun tutkimushankkeissa toisaalta kehitetään saamen kielen opetusta ja elvytetään perinteisiä käsityötaitoja, ja toisaalta korkeakoulun tutkijoita osallistuu arktisen alueen ilmastonmuutoksen transdisciplinaariseen tutkimukseen. Teoreettinen keskustelu lähestyy varhaisempia alkuperäiskansoja koskevia tutkimuksia usein hyvin kriittisesti. Yksi alkuperäiskansaliikkeen tärkeistä tavoitteista on koulutusjärjestelmän ottaminen omiin käsiin ja opetuksen perustaminen kansojen omille kulttuuriarvoille ja ideologioille (Seurujärvi-Kari 1996). Tavoite ulottuu tutkimukseen saakka, ja alkuperäiskansatutkijat vaativatkin ”alkuperäiskansojen filosofoiden” hyväksymistä akateemiseen keskusteluun, eikä pelkästään ”kiinnostavina tutkimuskohteina (väitteinä jotka jotkut uskovat tosiksi) vaan intellektuaalisina suuntauksina, jotka kartoittava tapoja saada maailmasta asioita selville” (Garrouette 2003, 10, suomennos IK). Osa alkuperäiskansatutkijoista pyrkiikin kehittämään metodeja, jotka perustuisivat alkuperäiskansojen omille tietokäytännöille (esim. Porsanger 2006). Alkuperäiskansatutkimuksessa kehitetty ajattelu on nykyään merkittävässä asemassa

saamen tutkimuksessa yleisemminkin, ei pelkästään Saamelaisessa korkeakoulussa (Mustonen 2012).

Erityisesti postkolonialistista osallistavaa tutkimusta ja alkuperäiskansatutkimusta on kritisoitu kulttuurien reifioimisesta ja essentialismista. Lisäksi niissä esiintyvä tieteen kritiikki on kirvoittanut useita perusteltuja vastalauseita. Ajoittain ”alkuperäiskansojen tieto” ja ”länsimainen tieteellinen tieto” asetetaan hyvin mustavalkoisesti vastakkain. Jälkimmäinen käsitetään yhtenäiseksi ja sitä luonnehditaan kartesiolaisen dualismin leimaamaksi (esim. Scott 2011). Kuten kehitystutkija Arun Agrawal (1995) huomauttaa, tällaiset kuvaukset länsimaisesta tieteestä ovat epäuskottavia ja olkiukkomaisia: kritiikot luovat ”länsimaisesta tieteestä” vääristellyn kuvan. Esitetty tieteen kritiikki ei myöskään ole erityisen omaperäistä; samantyyppisiä ajatuksia on kuultu länsimaisen ajattelun itsekritiikissä ainakin Herderin ajoista lähtien. Pahimmillaan vaikuttaakin siltä, että väitetyllä alkuperäiskansojen tiedolla on vain välinearvo; kuten antropologi Adam Kuper (2003) ja arkeologi Robert McGhee (2008) ovat huomauttaneet, alkuperäiskansoihin vedotaan samalla tavalla kuin jo 1700-luvun romantikot vetosivat jaloihin villeihin. Osassa heidän kritisoimistaan pamfleteista on siis kyse pikemminkin vain tiedekriittisestä polemiikista kuin vakavasta yrityksestä tuoda alkuperäiskansojen ajattelusta jotain uutta tieteelliseen ajatteluun.

Suomessa politiikan tutkija Sanna Valkonen on kiinnittänyt huomiota alkuperäiskansan käsitteen sosiaaliseen rakentumiseen. Hän analysoi alkuperäiskansan käsitettä tehokkaana poliittisena työkaluna, joka kuitenkin voi johtaa tutkimusta harhaan. Tutkijat saattavat omaksua essentialisoidun kuvan

saamelaisuudesta: ”Tietynlainen käsitys saamelaisista ja saamelaisuudesta, eli että saamelaiset ovat yksi kulttuurisesti yhtenäinen kansa ja perinteisen luonnonläheinen alkuperäiskansa, otetaan annettuna. Toisin sanoen saamelaisuuden poliittinen projekti alkaa hallita tulkintaa” (Valkonen 2010, 317).

Kritiikki on perusteltua, mutta se ei merkitse, etteikö ajatus erilaisista tiedon lajeista olisi kiinnostava – etenkin jos niitä voi käyttää tutkimuksessa hedelmällisin tavoin. Kriittikkojen huomiot on mahdollista ottaa varteen ja säilyttää silti ajatus, että joillain niistä ryhmistä, jotka käyttävät alkuperäiskansan käsitettä itseidentifikaatiossaan, voi olla sellaista perinteistä tietoa, joka voisi hyödyttää tiedettä.

Millaista tietoa?

Kuten arvata saattaa, alkuperäiskansojen tiedon käyttö tutkimuksessa voidaan ymmärtää hyvin monella tavalla. Transdisciplinaarista tutkimusta tarkastellessaan kehitystutkija Malin Mobjörk (2010) on erottanut toisistaan konsultoivan ja osallistavan tutkimuksen. Tieteentutkijat Wolfgang Zierhofer ja Paul Burger (2007) tekevät samantyyppisen erottelun informatiivisen ja deliberatiivisen osallistavan tutkimuksen välillä. Ero perustuu sille, lähestytäänkö tutkimushankkeen kannalta tärkeitä intressiryhmiä (esimerkiksi alkuperäiskansoja) tiedonlähteinä, joita tutkijat haastattelevat, vai otetaanko heidät mukaan tutkimuksen tekemisen kaikkiin vaiheisiin – siis esimerkiksi päättämään tutkimuskysymyksistä ja käytettävistä metodeista.

Tieteenselitys Alison Wylie (2012) puolestaan on tarkastellut alkuperäiskansojen tiedon käyttöä arkeologisessa tutkimuksessa. Hän erottaa toisistaan kaksi tapaa ymmärtää ”al-

kuperäiskansojen tieto”. Se voi olla sinänsä tutkijoiden tiedon kanssa sinänsä ongelmitta yhteensopivaa tietoa, jota tutkijat eivät vain voi saada tietoonsa muuten kuin konsultoimalla alkuperäiskansojen edustajia. Esimerkiksi paikalliset havainnot luonnossa tapahtuneista muutoksista saattavat olla tällaista tietoa. Toisaalta alkuperäiskansojen tietokäytännöt voisivat myös aidosti haastaa tieteessä vakiintuneita ajattelun ja argumentaation tapoja.

Nähdäkseni on syytä tehdä vielä kolmas erottelu: tutkimushankkeiden lopputulokset voivat olla kahdentyyppisiä: alkuperäiskansojen (tai muiden tutkimukseen osallistuvien intressiryhmien) tuottama tieto voidaan integroida tai jättää integroimatta tutkijoiden tuottamaan tietoon. Nimitän jälkimmäisenkaltaista tutkimusta moniääniseksi: tutkimustulokset kirjoitetaan useiksi erillisiksi kertomuksiksi siitä, mistä tutkimuskohteessa on kyse (ks. Rountree 2007). Esimerkiksi arkeologista aineistoa esittelevissä museoissa saatetaan kertoa näytteillä olevan esineen vierellä sekä tutkijoiden näkemys että paikallisen yhteisön näkemys siitä, mistä esineessä on kyse. Erilaisia tiedon lajeja yhdistävä tutkimus sen sijaan pyrkii tuottamaan yhden, yhteisen tutkimusraportin, jossa tutkijoiden ja muiden tutkimusprosessiin osallistuvien tieto sulautetaan yhteen.

Näiden kolmen erottelun avulla on helppo nähdä mikä olisi erityisen kiinnostava tapa käyttää alkuperäiskansojen tietoa tutkimuksessa: osallistava tutkimus, jossa alkuperäiskansojen tietokäytännöt aidosti haastavat tieteessä vakiintuneita ajattelun ja argumentaation tapoja ja jossa tutkimus tuottaa eri tiedon lajeja yhteen sulauttavaa tietoa.

Kiehtovuudestaan huolimatta ajatus on kuitenkin monitulkintainen ja epäselvä, sillä toistaiseksi jää hämärän peittoon mitä erilaisilla tiedon lajeilla tarkoitetaan. Aihetta on puitu antropologian filosofiaa ja relativismia käsittelevissä keskusteluisissa. Seuraavaksi pyrin osoittamaan miksi relativistiset tavat lähestyä ajatusta erilaisista tiedon lajeista eivät sovi yhteen sen tavoitteen kanssa, että alkuperäiskansojen tietoa käytettäisiin tutkimuksessa.

Relativismi ja arvottavan vertailun välttäminen

Relativismi ei ole yksi asia vaan monta. Relativismin lajeja yhdistää niiden rakenne: jonkin tärkeän asian, kuten merkityksen, tiedon, totuuden tai etiikan väitetään olevan suhteellista johonkin viitekehykseen nähden – esimerkiksi kieleen, kulttuuriin tai uskomusjärjestelmään (Swoyer 2010). Relativismin historiaa tutkinut Maria Baghramian (2010) nimeää viimeisen sadan vuoden aikana vaikutusvaltaisimmiksi relativismin lajeiksi kulttuurirelativismin, käsitteellisen relativismin ja postmodernin tiedollisen relativismin. Mikään niistä ei ole selvärajainen oppi, jolla olisi suuri tunnustautunut kannattajakuntansa, vaan ne ovat löyhiä mutta laajalle levinneitä jäsenyystapoja.

Kulttuurirelativismi voidaan ymmärtää väitteeksi, ettei ole olemassa mitään neutraaleja kriteerejä, joiden avulla voitaisiin määrittää kumpi kahdesta keskenään ristiriitaisesta väitteestä on parempi, jos väitteet tulevat eri kulttuurisista viitekehyksistä (Baghramian 2010, 31). Tämän ajatuksen poliittinen merkitys on ollut ja on edelleen huomattava, mutta se on niin yleisluontoinen, ettei sen rooli kulttuurien tutkimuksen metodien ja käytäntöjen kehityksessä ole enää moniin vuosikymmeneihin

ollut yhtä suuri kuin tarkemmin rajattujen relativismin lajien.

Käsitteellisen relativismin mukaan ihmiset ajattelevat aina jonkin käsitejärjestelmän sisällä. Järjestelmät vaikuttavat ajatteluun niin vahvasti, että kahdessa eri käsitejärjestelmässä esitetyjä väitteitä ei voi mielekkäästi verrata toisiinsa (Mandelbaum 2010, 68). Toisin sanoen käsitteellinen relativisti vie ajatuksen vertailun mahdottomuudesta pidemmälle kuin kulttuurirelativistin. Kulttuurirelativistin mielestä voimme todeta, että kaksi eri kulttuureista tulevaa väitettä on keskenään ristiriidassa. Käsitteellisen relativistin mielestä tähän toteamukseen ei voida koskaan päästä. Käsitteellinen relativisti näet katsoo, että väitteiden merkitys on suhteellista käsitejärjestelmään nähden, ja kääntäminen kahden eri käsitejärjestelmän välillä on mahdotonta. Kahdesta eri viitekehyksestä tulevien väitteiden vertailu ei siis ole edes sen vertaa mahdollista, että voitaisiin todeta niiden olevan ristiriidassa keskenään.

Postmoderni tiedollinen relativismi on nietscheläinen kanta, joka painottaa tiedon ja vallan välistä kytköstä. Kaikki tieto ymmärretään jollain tapaa yksipuoliseksi, tietystä näkökulmasta tuotetuksi ja valtarakennelmiin kytkeytyneeksi. Väitteet ovat tosia tai epätosia ainoastaan tietojärjestelmän sisällä, eikä ole keinoa panna eri tietojärjestelmiä paremmuusjärjestykseen. Lisäksi jokainen tietojärjestelmä kytkeytyy elimellisesti valtajärjestelmään, ja vallitseva valtajärjestelmä määrää myös vallitsevan, ”universaalisti pätevän” tietojärjestelmän (Baghramian 2010, 45).

Käsitteellinen relativismi ja viime vuosikymmeninä myös postmoderni tiedollinen relativismi ovat vaikuttaneet kulttuurien tutkimuksen metodeihin, käytäntöihin ja teoreettisiin

keskusteluihin. Nähdäkseni kumpikin johtaa ajatukseen, ettei vieraista käsitejärjestelmistä ja tietojärjestelmistä tulevia väitteitä pitäisi tarkastella samalla kriittisellä otteella kuin omasta akateemisesta viitekehystä tulevia väitteitä. Tämä on käytännössä ongelmallista jos alkuperäiskansojen tietoa halutaan käyttää tutkimuksessa.

Jyrkkä käsitteellinen relativismi on kulttuurien tutkijalle ongelmallinen kanta, sillä se tuomitsee vieraiden käsitejärjestelmien ymmärtämisen mahdottomaksi – tai vaikka tutkija voisi oppia vieraan käsitejärjestelmän, hän ei ainakaan kykenisi välittämään oppimaansa muille tutkijoille oman käsitejärjestelmänsä keinoin. Vieraiden kulttuurien tutkiminen on usein ymmärretty juurikin kääntämistä muistuttavaksi toiminnaksi, joten jyrkkä käsitteellinen relativismi ei sovi sen teoreettiseksi taustaoletukseksi. Käsitteellisen relativismin metodiset versiot suhtautuvatkin kääntämisen mahdollisuuteen maltillisemmin: kääntäminen eri käsitejärjestelmien välillä ei ole mahdotonta, vaan vaikeaa. Se saattaa vaatia esimerkiksi tutkijan käsitejärjestelmän venyttämistä äärimilleen, jotta tutkittavan käsitejärjestelmän merkityksien ilmaiseminen onnistuisi (esim. Geertz 1973).

Toisin sanoen on periaatteessa mahdollista verrata kahdessa eri käsitejärjestelmässä esitettyjä väitteitä, mutta vasta pitkällisen, usein työlään käänösprosessin jälkeen. Käänösprosessiin ryhtyessään tutkijan on kuitenkin pidättäydyttävä vertailuista, sillä ne voivat olla harhaanjohtavia. Tutkija ei siis esimerkiksi oleta, että myyttinen kuvaus tutkittavien alkupe-
räästä olisi ristiriidassa tieteellisen kuvauksen kanssa, vaikka ne ensi näkemältä siltä vaikuttaisivatkin. Antropologien ja mui-

den kulttuurien tutkijoiden tutkimuskysymykset ovat harvoin sellaisia, että tästä metodisesta arvottavan vertailun välttämisestä täytyisi luopua. Lisäksi kääntämisprosessi ymmärretään usein alati keskeneräiseksi. Niinpä tutkijat kohtelevat kollegoitensa esittämiä väitteitä hyvin eri tavalla kuin informanttien esittämiä väitteitä: ainoastaan kollegoitien kanssa käydään teoreettisiin kiistoihin. Antropologi Talal Asad on muotoillut tämän kannan erityisen selvästi:

Miksi olen tässä artikkelissa koettanut väittää, että kenen tahansa, joka on tekemisissä toisista kulttuureista kääntämisen kanssa, täytyy etsiä diskursseista johdonmukaisuutta, ja olen silti käyttänyt niin monta sivua osoittaakseni, että Gellnerin teksti on huomattavan epäjohdonmukainen? Syy on varsin yksinkertainen: Gellner ja minä puhumme samaa kieltä, kuulumme samaan akateemiseen ammattikuntaan, elämme samassa yhteiskunnassa. Omaksuessani kriittisen kannan hänen tekstiään kohtaan kyseenalaistan sen, mitä hän sanoo, en käännä sitä, ja se mitä, minä painotan, on nimenomaan radikaali ero näiden kahden toiminnan välillä. (Asad 1986, 156, suomennos IK.)

Postmoderni tiedollinen relativismi on sekin vaikuttanut kulttuurien tutkimuksen käytäntöihin ja teoreettisiin keskusteluihin. Tiedon ja vallan suhdetta koskevat keskustelut ovat ohjanneet tutkijoita herkistymään tutkimuksen poliittisille seurauksille. Jotkut postmodernista relativismista vaikuttuneet tutkijat ovat päätyneet toteamaan, että jos tutkimus on aina vääjäämättä poliittista, tutkijoiden tulisi pyrkiä paljastamaan olemassa olevaa epätasa-arvoisuutta, vahvistamaan sorrettujen ääntä ja jopa osallistumaan aktiivisesti heidän poliittisiin pyrintöihinsä (esim. Kurelek 1992; Hale 2006).

Osallistavassa tutkimuksessa kuullaankin melko usein postmoderneja äänenpainoja: tutkijat pyrkivät emansipoimaan tutkittavia, jotka tyypillisesti ovat sosiaalisesti heikossa asemassa. Tavoitteena on tutkittavien aseman parantaminen, ja

tutkimushankkeilla yritetään lisätä tutkittavien omien tiedon tuottamisen tapojen arvostusta: jos tietojärjestelmä ja valtajärjestelmä ovat vääjäämättä kietoutuneet yhteen, tai saman asian kaksi puolta, valta-asetelmia voidaan muuttaa lisäämällä sorretun tietojärjestelmän painoarvoa. Tutkijat pyrkivät siis löytämään tapoja, joilla tutkittavien omaa paikallista tietoa pystyttäisiin käyttämään tutkittavia itseään hyödyttävillä tavoilla. Toisin sanoen postmoderni tiedollinen relativismi ei johda tutkimuskäytäntöihin, joissa vieraisiin tietojärjestelmiin suhtauduttaisiin kriittisesti. Pikemminkin se johtaa vieraiden tietojärjestelmien systemaattiseen tukemiseen.

Käsitteellinen relativismi ja postmoderni tiedollinen relativismi eivät ole ongelmitta sovitettavissa yhteen. Jälkimmäinen suhtautuu kääntämisen vaikeuteen huomattavasti ensimmäistä kevyemmin. Käsitteellinen relativismi johtaa käytännössä eri käsite- ja tietojärjestelmien pitämiseen tiukasti erillään, postmoderni relativismi puolestaan johtaa yrityksiin haastaa vallitseva tietojärjestelmä alisteisessa asemassa olevien tietojärjestelmien avulla. Yhtä kaikki, kummankin relativismin lajin maltillisistakin versioista seuraa käytännössä, että tutkijat kohtelevat vieraissa käsite- ja tietojärjestelmissä esitettyjä väitteitä eri tavalla kuin omassa akateemisessa käsite- ja tietojärjestelmässään esitettyjä väitteitä. Vieraissa järjestelmissä esitettyihin väitteisiin ei suhtauduta samanlaisella kriittisellä asenteella kuin kollegoiden näkemyksiin.

Arvottavaa vertailua voi välttää niin kauan kun käsite- ja tietojärjestelmät pysyvät riittävällä etäisyydellä toisistaan. Tutkija voi suhtautua šamaanin väitteisiin ja tiedon tuottamisen tapoihin vertaamatta niitä omiin tai kollegoittensa väitteisiin

ja tiedon tuottamisen tapoihin – mutta vain niin kauan kun tutkija ja šamaani eivät kohta konferenssissa. Jos šamaanin tavat tuottaa tietoa ja šamanistiseen tietojärjestelmään sisältyvät argumentaation tavat tuodaan akateemiseen keskusteluun, tutkijan on voitava suhtautua niihin samalla kriittisellä asenteella kuin muihinkin tarjolla oleviin teoreettisiin järjestelmiin. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että ainoastaan arvottavan vertailun avulla tutkijan on mahdollista päättää mitä argumentteja hän pitää uskottavina ja minkä varaan hän haluaa omaa tutkimustaan rakentaa. Toiseksi, kun toisissa tietojärjestelmissä tuotettu tieto, vaikkapa alkuperäiskansojen tieto, tulee osaksi akateemista keskustelua, se siirtyy alueelle, jossa kriittisyyttä tavataan pitää tutkijan eettisenä velvollisuutena. Kun informantti muuttuu kollegaksi, häntä on kohdeltava kuten kollegoita kohdellaan.

Tieteenfilosofi Helen Longino (2002; ks. myös Jukola & Koskinen 2013) on painottanut, että on tärkeää altistaa tutkimusta mahdollisimman monista näkökulmista tulevalle kritiikille. Tieteelliseen keskusteluun tarvitaan diversiteettiä, ja esimerkiksi alkuperäiskansojen ajattelusta saattaa – kuten Wyliekin huomautti – kummuta kiinnostavia haasteita, joiden tuominen mukaan akateemiseen keskusteluun on suotavaa. Samalla on kuitenkin pidettävä huoli siitä, että kaikkiin keskusteluun osallistuviin näkökulmiin suhtaudutaan samalla kriittisellä otteella: ”hypoteesien, aineiston, järkeilytapojen ja taustaoletusten altistaminen monista eri näkökulmista esitettävälle kritiikille” (Longino 2002, 205, suomennos IK) on olennainen osa tieteellistä tiedon tuottamisen prosessia. Jonkin näkökulman suojaaminen kritiikiltä merkitsee sen marginalisoimista; ainoastaan

kritiikin avulla se voi kehittyä. Pahimmillaan kritiikin puute voi johtaa alan tai tutkimussuuntauksen taantumiseen. Jos siis halutaan käyttää alkuperäiskansojen tietoa tutkimuksessa, siihen on voitava suhtautua kriittisesti.

Jos tavoitteena on tuottaa pelkästään moniäänistä tutkimusta, relativistinen arvottavan vertailun välttäminen on mahdollista. Tutkimusprosessin jälkeen lopputuloksena on toisistaan irrallisia selontekoja siitä, mistä tutkittavassa asiassa on eri ryhmien mielestä kyse. Tutkijat voivat suhtautua kunnioittavasti toisten ryhmien tuottamaan tietoon ja esittää sitten omat näkemyksensä vertailematta eri selontekoja toisiinsa. Tällöin muiden kuin tutkijoiden tuottamat raportit jäävät kriittisen tieteellisen keskustelun ulkopuolelle. Jos sen sijaan on tarkoitus ottaa erilaisia tiedon lajeja tutkimuskäyttöön, ja siis yhdistää tieteellistä tietoa vaikkapa alkuperäiskansojen tietoon, arvottavaa vertailua ei voi välttää.

Alkuperäiskansojen tieto ja yhteismitattomuus

Useat relativismin lajit johtavat väitteeseen, että eri viitekehykset – käsitejärjestelmät, tietojärjestelmät, uskomusjärjestelmät, kulttuurit – ovat keskenään yhteismitattomia. Kuten todettu, tutkijat jotka tahtovat käyttää alkuperäiskansojen tietoa tutkimuksessa vastustavat näkemystä, ettei tätä tietoa voisi verrata tieteelliseen tietoon. Filosofi Peter Winch (1964) oli väärässä: alkuperäiskansojen tieto ja tieteellinen tieto ovat vertailukelpoisia asioita. ”Alkuperäiskansojen epistemologiat” tai ”paradigmat” tulee hyväksyä akateemiseen keskusteluun siinä missä mitkä muutkin teoreettiset kokonaisuudet tai järjestelmät. Vaikuttaisi siis siltä, että tutkijat, jotka haluavat käyttää alku-

peräiskansojen tietoa tutkimuksessa tai kehittää tutkimusmetodeja, jotka perustuisivat alkuperäiskansojen tiedolle, vastustaisivat väitettä näiden eri tiedon lajien yhteismitattomuudesta. Näin tehdäänkin; alkuperäiskansojen tieto ja tieteellinen tieto esitetään merkittävistä eroistaan huolimatta nimenomaan yhteismitallisina (esim. Smith 1999, 174). Yhtä kaikki, vaikutelma ei ole yksiselitteinen. Ajoittain kuulostaa siltä, että etenkin postkolonialistisessa keskustelussa ajaudutaan jyrkkiin yhteismitattomuusväitteisiin. Tähän on ainakin kaksi syytä.

Ensinnäkin, kuten Agrawal (1995, 420) toteaa, alkuperäiskansojen tiedon asemaa ajavat aktivistit ovat sitoutuneita perustavanlaatuisen eroon ”länsimaisen tieteellisen tiedon” ja alkuperäiskansojen tiedon välillä. Eroa jyrkentää entisestään se, että tieto ja valta liitetään postkolonialistisessa keskustelussa yhteen tavalla, joka vaikuttaa usein relativistiselta. Nietzscheäinen ajatus ”toisen” ymmärtämisen väkivaltaisuudesta on postkolonialistisessa ajattelussa vaikutusvaltainen. Ymmärtäminen nähdään ainutkertaisten asioiden käsitteellisenä haltuunottona, niiden pakottamisena kielen tarjoamaan muottiin.

Koska eri kielet ovat erilaisissa asemissa, hallitsevassa asemassa olevilla on valta ymmärtää sorrettuja, eli pakottaa sorrettut, heidän kielensä ja kulttuurinsa hallitsevassa käsitejärjestelmässä valmiina oleviin lokeroihin riippumatta siitä, millainen sorrettujen oma käsitejärjestelmä on (Derrida 1989; Meretoja 2007). Kun tämä ajatus yhdistetään vaatimukseen, että alkuperäiskansojen tutkimuksen tulisi olla näiden kansojensa itsensä käsissä ja tutkimusmenetelmät tulisi rakentaa alkuperäiskansojen omille tietojärjestelmille, ei olla kaukana yhteismitattomuuden

ajatuksesta. Onko niin, ettei hallitsevassa asemassa oleva tieteellinen ajattelu kykene kuin ymmärtämään alkuperäiskansoja ja vääriin? Ja jos on, ymmärtävätkö länsimaiset tutkijat myös alkuperäiskansojen tietojärjestelmät aina vääjäämättä vääriin?

Toiseksi, myös puhe alkuperäiskansojen ”paradigmoista” herättää kysymyksen yhteismitattomuudesta. Ilmaus on yleinen alkuperäiskansojen tietoa käsittelevässä postkolonialistisessa kirjallisuudessa, ja joskus länsimainen tiede saatetaan jopa käsittää yhdeksi ainoaksi paradigmaksi, jonka alkuperäiskansojen paradigma haastaa (esim. Scott 2011, Kuokkanen 2000). Thomas Kuhn (1962) toi paradigman käsitteen ja siihen läheisesti liittyvän ajatuksen eri paradigmojen yhteismitattomuudesta osaksi tieteenfilosofista keskustelua. Hänen mukaansa tieteelliset vallankumoukset merkitsevät tutkimusalalla vallitsevan paradigman vaihtumista, ja koska eri paradigmat ovat keskenään yhteismitattomia, niissä tuotettua tietoa ei voi helposti vertailla. Jos alkuperäiskansoilla on omia, länsimaisista tieteellisistä paradigmoista voimakkaasti eroavia paradigmojaan, on syytä kysyä onko mielekästä olettaa, että ne ja tieteelliset paradigmat ovat jyrkästi yhteismitattomia.

Yhteismitattomuuden käsite ei ole yksiselitteinen. Se voidaan ymmärtää useilla eri tavoilla. Filosofisessa kirjallisuudessa puhutaan ainakin kahdenlaisesta jyrkästä yhteismitattomuuden lajista, semanttisesta ja metodologisesta (Soler 2008). Semanttinen yhteismitattomuus seuraa käsitteellisestä relativismista: eri paradigmoissa esitettyjä väitteitä ei voi verrata toisiinsa koska niiden kääntäminen toistensa kielille epäonnistuu. Metodologinen yhteismitattomuus taas seuraa tiedollisesta relativismista: eri paradigmoissa on täysin erilaiset tavat

tuottaa tietoa, tietoväitteet oikeutetaan niissä eri tavoin, niissä hyväksytään toisistaan jyrkästi poikkeavia argumentaatiotapoja ja merkittävistä tutkimuskysymyksistä on täysin erilaiset näkemykset. Tämän vuoksi tietoväitteet voivat olla tosia vain paradigman sisällä – eri paradigmoissa tuotettujen tietoväitteiden vertailuun ja arvottamiseen ei ole olemassa minkäänlaisia paradigmat ylittäviä mittareita.

Alkuperäiskansojen tietoa ei voi pitää kummassakaan merkityksessä yhteismitattomana tieteellisen tiedon kanssa mikäli tavoitteena on sen käyttö osana tieteellistä tutkimusta. Jyrkkä semanttinen yhteismitattomuus merkitsisi, että alkuperäiskansojen tietojärjestelmissä tuotettua tietoa ei voisi tehdä kansainvälisessä tieteellisessä keskustelussa ymmärrettäväksi. Toisin sanoen, kun kansatieteilijä Jelena Porsanger (2006) käyttää saamelaisia uskonnollisia käsitteitä teoreettisina työkaluinaan tutkiessaan uskontoa, tulokset eivät olisi käännettävissä samoja aihepiirejä tarkastelevalle kansainväliselle tutkijayhteisölle. Tämä ei selvästikään vastaa todellisuutta. Jyrkkä metodologinen yhteismitattomuus puolestaan johtaisi siihen, että vaikka yksittäinen tutkija voisi ymmärtää kahdessa eri tietojärjestelmässä hyväksytyjä tiedon tuottamisen ja argumentaation tapoja, hänellä ei olisi mitään keinoa verrata niitä toisiinsa. Ei olisi mahdollista sanoa onko saamelaisessa tietojärjestelmässä tuotettu tietoväite sovitettavissa yhteen tieteellisessä tietojärjestelmässä tuotetun väitteen kanssa vai ei. Toisin sanoen alkuperäiskansojen tiedon ja tieteellisen tiedon integroiminen olisi lähtökohtaisesti mahdotonta.

Ajatus yhteismitattomuudesta johtaa siis kelvottomiin käytännön seurauksiin. Puhe paradigmoista ja kiinnittyminen

nietzscheläiseen ajatteluun eivät kuitenkaan ole vailla perusteita. Nähdäkseni niillä pyritään tarttumaan kahteen varsin todelliseen asiaan. Ensinnäkin, on olemassa erilaisia tapoja tuottaa tietoväitteitä. Toiseksi, maailma ei ole sellainen, että tietoväitteitä ja niiden tuottamisen tapoja määriteltäisiin toisia paremmiksi ja huonommiksi pelkästään tiedollisin perustein. Valtakysymyksillä on tiedontuotannossa väliä.

Lopuksi: tieteidenvälisyys ja alkuperäiskansojen tieto

Erilaisten näkökulmien tuominen mukaan tieteelliseen keskusteluun on toivottavaa, mutta niihin tulee kaikkiin suhtautua samalla kriittisellä otteella. On mahdollista, että alkuperäiskansoilla (kuten muillakin ihmisryhmillä) on sellaisia näkökulmia, käsitteitä, periytyvää tietoa tai argumentaation tapoja, joiden tuominen mukaan akateemiseen keskusteluun olisi hedelmällistä. On myös mahdollista – jopa todennäköistä – että tällaisella tiedolla ei ole aiemmin ollut mahdollisuuksia tulla luetuksi niiden näkökulmien joukkoon, jotka akateemisessa keskustelussa otetaan edes alustavasti vakavasti. Vallinneelle tilanteelle ei välttämättä ole tiedollisia perusteita.

Jos alkuperäiskansojen tietoa halutaan käyttää tutkimuksessa, sitä olisi tarkasteltava tavoilla, jotka täyttävät neljä ehtoa. Ensinnäkin täytyy olla mahdollista puhua toisistaan eroavista tavoista tuottaa tietoväitteitä: vaikka ei hyväksyttäisi ajatusta jyrkkäräjaisistä tietojärjestelmistä, toisistaan eroavia ja toistensa kanssa limittyviä tietokäytäntöjä selvästi on olemassa. Toiseksi täytyy olla mahdollista tarkastella tiedon tuottamiseen liittyviä valtakysymyksiä. Kolmanneksi erilaisia tiedon lajeja ei voi pitää keskenään jyrkästi yhteismitattomina. Neljänneksi

kaikkiin tiedon lajeihin on voitava suhtautua kriittisesti.

Yksi mahdollinen suunta, josta lähteä etsimään teoreettisia työkaluja tähän tarkoitukseen, on Kuhnia tuoreempi tieteenfilosofia. Erityistä huomiota kannattaa kiinnittää keskusteluun, jossa tarkastellaan toisistaan eroavia tieteellisiä tapoja tuottaa tietoa. Jos alkuperäiskansojen tietokäytäntöjä halutaan tuoda akateemiseen keskusteluun muiden tieteellisten tai akateemisten lähestymistapojen rinnalle, niitä on mielekästä tarkastella samoilla välineillä kuin muitakin tutkimuksessa käytettäviä lähestymistapoja.

Tieteenfilosofi Ian Hacking (2002 [1980]) on kehittänyt osittain foucaultlaisista lähtökohdista ajatuksen erilaisista järkeilytyyleistä. Hänen mukaansa uusien järkeilytyylien syntyessä avautuu mahdollisuus esittää uudentyyppisiä väitteitä, joista voidaan ratkaista ovatko ne tosia vai epätosia. Hän pyrkii välttämään ongelmalliset yhteismitattomuusoletukset, mutta kiinnittämään kuitenkin huomiota siihen, että esimerkiksi monimutkaisten tilastollisten väitteiden esittäminen ei ollut mahdollista ennen tilastotieteellisen järkeilytyylin syntyä. Hacking on hahmotellut samantyyppistä ajatusta myös puhumalla tiedon muodoista:

Sanoisin, että vuonna 1870 ei ollut ajateltavissa, että atomi koostuisi äärettömän pienestä massatiivistymästä tyhjiydessä, jonka ulommat rajat ovat atomin muut osat. [...] Jopa silloin kun Rutherford oli löytänyt atomin ytimen vuonna 1911, hän alkoi puhua siitä hyvin varovaisesti, eikä ensi alkuun kiinnittänyt siihen paljoakaan huomiota tuon ajan pienissä tieteellisissä kongresseissa. Häneltä todella vei kaksi tai kolme vuotta – ei ytimen hyväksymiseen tosiasiana, vaan sen ajattelemiseen mahdollisuutena. Tosiasia, että atomilla on ydin, oli Rutherfordille vähäisempi ongelma kuin tiedon muodon muuttaminen sellaiseksi, että ytimellinen atomi tulisi mahdolliseksi (ja samanaikaisesti tunnetuksi tosiasiaksi). (Hacking 2009 [1999], 237–238.)

Jos alkuperäiskansojen tietokäytännöt voisivat Alison Wylie-
en toivomalla tavalla haastaa tieteessä vakiintuneita ajattelun
ja argumentaation tapoja, kyse voisi periaatteessa olla saman-
tyyppisistä muutoksista kuin mitä Hacking kuvaa yllä. Ajatus
on tietysti innostava.

Tieteen sisältä ei puutu valta-asetelmia. Tieteenalojen vä-
lisiä suhteita tarkastelevassa poikki- ja monitieteellisyuden
filosofiassa on jopa otettu käyttöön imperialismiin metafora.
Tieteenfilosofi John Dupré (1996) on aloittanut keskustelun tie-
teellisestä imperialismista: joskus tietyt tieteenalat, esimerkiksi
evoluutiopsykologia tai taloustiede, levittäytyvät omine keinoi-
neen paljon niiden alkuperäistä sovelluskohdetta laajemmalle.
Tieteenfilosofi Uskali Mäki (2013) on kritisoinut ja tarkentanut
Duprén ajatusta. Hän huomauttaa, että tieteenalarajojen haas-
taminen ja uudenlaisten tutkimustapojen soveltaminen toisten
alojen perinteisiin tutkimuskohteisiin ovat sinänsä neutraaleja
asioita. Onnistuessaan valloitushanke voi viedä tiedettä eteen-
päin vaikka se jättäisikin toisia aloja tai teoreettisia suuntauksia
jalkoihinsa. Toisaalta akateemisen valtakamppailun tulos voi
ratketa muutenkin kuin tiedollisin perustein ja lopputulok-
set voivat olla epäsuotavia. Kysymys siitä, johtaako tieteelli-
nen imperialismi toivottaviin vai epätoivottaviin tuloksiin, on
empiirinen. Vastaavasti voidaan kuvitella esimerkiksi tilanne,
jossa ensin kehitetään tutkimusmetodi tietyn alkuperäiskan-
san perinteisen tietokäytännön varaan. Sitten alalla käydään
perusteltua kriittistä keskustelua, kehitetty metodi todetaan
epätyydyttäväksi ja toiset, alkuperältään ”länsimaiset” menet-
tävät alaa. Tällaisessa tapauksessa ”länsimaisten” metodien
voittokulku on tiedollisesti hyvä asia.

Voidaan kuitenkin ajatella, että jos vaikkapa tietty tapa tuottaa tutkimuskysymyksiä ei koskaan pääse kehittymään, yksi Helen Longinin kaipaaman kaltainen mahdollinen näkökulma jää kokeilematta. Maailmassa on varmasti paljon sellaista tietoa, joka on sivuutettu akateemisessa tutkimuksessa aivan muilla kuin tiedollisilla perusteilla. Jos alkuperäiskansojen tiedolla ei ole realistisia mahdollisuuksia päästä sille akateemisen tiedon tuottamisen areenalle, jolla kriittistä keskustelua käydään, saatamme hukata kiinnostavia mahdollisuuksia. On siis hyvä, että alkuperäiskansojen tiedon varaan pyritään rakentamaan tutkimusta; se antaa mahdollisuuden kokeilla tieteessä uusia tapoja tuottaa tietoa. Samalla on toivottavaa, että siihen suhtaudutaan yhtäläisellä kriittisellä otteella kuin muihinkin tieteelliseen keskusteluun tuotaviin ajatuksiin.

LÄHTEET

- Agrawal, Arun 1995. Dismantling the Divide between Indigenous and Scientific Knowledge. – *Development and Change* 26, 413–439.
- Asad, Talal 1986. The Concept of Cultural Translation in British Social Anthropology. – J. Clifford & G. E. Marcus (eds.) *Writing Culture*, 141–164. Berkeley, CA: University of California Press.
- Baghramian, Maria 2010. A Brief History of Relativism. – M. Krausz (ed.) *Relativism, a Contemporary Anthology*, 31–50. New York: Columbia University Press.
- Derrida, Jacques 1989. Interpreting Signatures (Nietzsche/Heidegger): Two Questions. Tr. Michelfelder & Palmer. – D. P. Michelfelder & R. E. Palmer (eds.) *Dialogue and Deconstruction: The Gadamer Derrida Encounter*, 58–71. Albany: State University of New York Press.
- Dupré, John 1996. Against scientific imperialism. – M. Forbes, D. Hull & R. M. Burian (eds.) *PSA 1994: Proceedings of the 1994 Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, vol. 2, 374–381. East Lansing, MI: Philosophy of Science Association.
- Finnis, Elizabeth 2004. Anthropology and Participatory Research: Ethical Considerations in International Development. – *NEXUS* 17(1), article 2.
- Geertz, Clifford 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.

- Hacking, Ian 2002 [1980]. Language, Truth, and Reason. – *Historical Ontology*, 159–177. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Hacking, Ian 2009 [1999]. *Mitä sosiaalinen konstruktioismi on?* Suom. I. Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- Hale Charles R. 2006. Activist Research v. Cultural Critique: Indigenous Land Rights and the Contradictions of Politically Engaged Anthropology. – *Cultural Anthropology*, 21(1), 96–120.
- Hall, Bud L. 2005. In From the Cold? Reflections on Participatory Research From 1970 – 2005. – *Convergence* 38(1), 5–24.
- Honko, Lauri 1992. Dialogisesta kenttämätodista. – *Sananjalka* 34, 123–137.
- Hoppers, Catherine A. Odora 2011. Towards the Integration of Knowledge Systems. – *The Postcolonial Science and Technology Studies Reader*, ed. S. Harding, 388–402. Durham & London: Duke University Press.
- Jukola, Saana & Koskinen, Inkeri 2013. Helen Longino tieteidien rajalinjoilla. – *Niin & näin*, 3/13.
- Kuhn, Thomas 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kuokkanen, Rauna 2000. Towards an 'Indigenous Paradigm' from a Sami Perspective. – *The Canadian Journal of Native Studies* 20 (2), 411–436.
- Kuper Adam 2003. The Return of the Native. – *Current Anthropology* 44 (3), 389–402.
- Kurelek, Cathy 1992. Anthropological Participatory Research among the Innu of Labrador. – *Native Studies Review*, 8(2), 75–97.
- Longino, Helen 2002. *The Fate of Knowledge*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Mandelbaum, Maurice 2010. Subjective, Objective and Conceptual relativisms. – M. Krausz (ed.) *Relativism, a Contemporary Anthology*, 53–79. New York: Columbia University Press.
- McGhee, Robert 2008. Aboriginalism and the Problems of Indigenous Archaeology. – *American Antiquity* 73(4), 579–597.
- Meretoja, Hanna 2007. Language – a Bridge or a Barrier? Hermeneutic and Post-Structuralist Views on the Possibility of Rational and Ethical Communication. – J. Ólafsson & J. Räikkä (eds.) *Rationality in Global and Local Contexts, Reports from the Department of Philosophy*, 105–120. Turku: University of Turku.
- Mobjörk, Malin 2010. Consulting versus participatory transdisciplinarity: A refined classification of transdisciplinary research. – *Futures* 42, 866–873.
- Mustonen, Tero 2012. Kohti saamelaisuutkimuksen uutta tulkintakehystä. – V-P. Lehtola, U. Piela & H. Snellman. (toim.) *Saamenmaa: Kulttuuritieteellisiä näkökulmia, Kalevalaseuran vuosikirja* 91, 254–266. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mäki, Uskali 2013. Scientific imperialism: Difficulties of definition, identification and assessment. – *International Studies in the Philosophy of Science* 27 (3), 322–336.
- Porsanger, Jelena 2006. *Bassejoga čáhci: gáldut nuortasámiid eamioskkoldad-*

- ga birra* álgoálbmotmetodologijaid *olis*. Romsa: Romssa universitehta humanisttalaš fakultehtta.
- Rountree, Kathryn 2007. Archaeologists and Goddess Feminists at Çatalhöyük: An Experiment in Multivocality. – *Journal of Feminist Studies in Religion* 23(2) 7–26.
- Russell, Wendy A., Wickson, Fern & Carew, Anna L. 2008. Transdisciplinarity: Context, contradictions and capacity. – *Futures* 40, 460–472.
- Sámi allaskuvla. <<http://www.samiskhs.no>>. (Haettu 9.10.2013).
- Scott, Colin 2011. Science for the West, Myth for the Rest? The Case of James Bay Cree Knowledge Construction. – S. Harding (ed.) *The Post-colonial Science and Technology Studies Reader*, 175–197. Durham & London: Duke University Press.
- Seurujärvi-Kari, Irja 1996. Cooperation in the Field of Education and Training among Indigenous Peoples. – I. Seurujärvi-Kari & U-M. Kulonen (ed.) *Essays on Indigenous Identity and Rights*, 170–178. Helsinki: Helsinki University Press.
- Smith, Linda Tuhiwai 1999. *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books.
- Smith, S. E. 1997. Deepening Participatory Action-Research. – S. Smith, D. G. Willms & N. Johnson (ed.) *Nurtured by Knowledge: Learning to do Participatory Action Research*, 173–263. New York: Apex Press.
- Soler, Léna 2008. Introduction. – L. Soler, H. Sankey & P. Hoyningen-Huene (eds.) *Rethinking Scientific Change and Theory Comparison*, 1–18. S.I: Springer.
- Stordahl Vigdis. 2008. Nation Building Through Knowledge Building: The Discourse of Sami Higher Education and Research in Norway. – H. Minde (ed.) *Indigenous Peoples: Self-Determination, Knowledge, Indigeneity*, 249–265. Delft: Eburon.
- Swyer, Chris. 2010. Relativism. – *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2010 Edition), ed. E. N. Zalta. <<http://plato.stanford.edu/archives/win2010/entries/relativism/>> (Haettu 29.11.2013.)
- Valkonen, Sanna. 2010. Essentiaalisten kategorioiden koettelua. Performatiivisuus saamelaisten poliittisen identiteetin ja subjektiuden analyysissä. – *Politiikka* 52(4), 306–320.
- Winch, Peter. 1964. Understanding a Primitive Society. – *American Philosophical Quarterly* 1 (4), 307–324.
- Wylie, Alison. 2003. Why Standpoint Matters. – S. Harding & R. Figueroa (ed.) *Science and other Cultures: Issues in Philosophies of Science and Technology*, 26–48. New York & London: Routledge.
- Wylie, Alison. 2012. A Plurality of Pluralisms: Does Collaborative Archaeology Undermine Ideals of Objectivity? 2012 Cedric Evans Lecture, University of Nebraska (March 2012).
- Zierhofer, Wolfgang & Burger, Paul. 2007. Disentangling Transdisciplinarity: An Analysis of Knowledge Integration on Problem-Oriented Research. – *Science Studies* 20(1), 51–74.
- Zimmerman, Larry J. 1991. The Northern Cheyenne Outbreak of 1879: Using Oral History and Archaeology as Tools of Resistance. – R. H.

McGuire & R. Paynter (eds.) *The Archaeology of Inequality*, 64–78.
Oxford, UK, Cambridge, Mass: B. Blackwell.

Viite

- 1 Artikkelin perustuu osittain työn alla olevalla artikkelilleni ”Critical Subjects: Participatory Research Needs to Make Room for Debate”, joka on osa tulevaa väitöskirjaani.

MONIKERROKSISTEN MUISTELU- JA TALLENNUSPROSESSIEIN VAIKUTUS MUISTITIEDON TULKINTAAN ETNOGRAFISESSA HISTORIAN TUTKIMUKSESSA

Sofia Kotilainen

Tarkastelen artikkelissani, millaisia haasteita historioitsija koh-
taa tehdessään tutkimusta arkistoihin tallennettua etnografista
muistitietoa lähteenä käyttäen. Tämä muistitieto on voitu ke-
rätä ja tallentaa eri arkistoihin jo aiempina vuosikymmeninä ja
-satoina, mutta se poikkeaa kuitenkin luonteeltaan historian-
tutkimuksen perinteisesti käyttämistä asiakirjalähteistä siten,
että varsinkin varhaisemmalla ajalla muistitieto on usein ke-
rätty haastattelujen avulla ja kerääjä on sitten muuntanut sen
kirjalliseen muotoon kirjoittamalla sen muistiin omin sanoin,
äänittämättä tai muuten tallentamatta haastattelutilannetta ko-
konaisuudessaan. Näiden lähteiden tuottamiseen ovat osallis-
tuneet aktiivisesti paitsi muistelijat, myös tiedon kerääjät, ja ne
ovat usein jo syntytapansa vuoksi ajallisesti monikerroksisem-
pia kuin välittömästi jonkin tapahtuman yhteydessä laaditut
asiakirjalähteet (esimerkiksi pöytäkirjat tai sopimusasiakirjat).
Tämä lähteiden erityinen synty tapa on tarpeen ottaa huomioon
myös arvioitaessa ja tulkittaessa lähteiden sisältämää tietoa.

Analysoin tässä artikkelissa tarkempana etnografisena ai-
neisto esimerkkinä keskisuomalaista kirkollista ja seurakunnal-
lista kansanelämää koskevaa paikallista muistitietoaineistoa.
Sittemmin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunous-

arkistoon tallennettu kirkollisen kansanperinteen yleiskyselyn kyselyaineisto on kerätty 1970-luvulla kolmesta maaseudun seurakunnasta, Kannonkoskelta, Kinnulasta ja Kivijärveltä.¹ Alun perin kirkollisen kansanperinteen keruut tehtiin Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitoksen toimesta (Murtorinne 1986). Olen käyttänyt tätä etnografista aineistoa tutkimuksissani jo aiemmin ja tutkinut lisäksi muun muassa Suomen sodan paikallista historiaa kansanrunousarkiston muistitietoa lähteenä käyttäen (ks. Kotilainen 2008; Kotilainen 2010a ja Kotilainen 2010b). Jo tuolloin muistitietoaineisto herätti tutkimuksen edetessä yhä uusia kysymyksiä siitä, miten keräystapa mahdollisesti vaikutti sen sisältöön ja välittymiseen myöhemmän ajan tutkijoille.

Ennen muuta pohdin artikkelissani yleisemmin metodologiselta kannalta, millaista on pääasiassa etnografista aineistoa tai tutkimusmenetelmää hyödyntävä historian tutkimus, joka eroaa jossain määrin perinteisestä arkistolähteiden tai haastattelujen tutkimuksesta, ja millainen on sen kirjoittamisen ja tulkinnan prosessi. Pohdin, mikä on tutkijan osuus ja vastuu tulkittaessa etnografisissa lähteissä ilmeneviä ajattelutapoja. Muistitietoaineiston analyttinen lähiluku johtaa kysymään, kuka aineistoa keräsi, miten, milloin ja miksi, ja mitkä asiat vaikuttivat keräämiseen sen taustalla. Millaisia ongelmia tai haasteita tähän aineiston syntytapaan mahdollisesti liittyy etnografisen historian tutkimuksen näkökulmasta ja miten ne voi ratkaista? Mitä etua etnografisesta aineistonkeruusta on historian tutkimukselle?

Etnografinen historiantutkimus ja muistitietoaineistot

Etnografialla voidaan tarkoittaa jonkin kulttuurin tai yhteisön parissa tehtyä kenttätutkimusta ja erilaisten havaintojen tai haastattelujen avulla koottua tietoa sen perinteistä, toiminta- ja ajattelutavoista. Etnografialle tyypillinen piirre on ollut pyrkimys kokonaisvaltaisuuteen eli siihen, että yhdessä tutkimusraportissa kuvataan koko tutkimuksen kohteena oleva kulttuuri, ryhmä tai yhteisö mahdollisimman laajasti. Esimerkiksi antropologit, samoin kuin kansatieteilijät, ovat menneinä vuosikymmeninä tehneet etnografista tutkimusta eläen jonkin aikaa osana tutkimaansa yhteisöä ja sen jäsenten elinympäristöä sekä tulkiten samalla sen (vierasta) kulttuuria oman kokemusmaailmansa ja tietämyksensä kautta. Sittemmin vastaavanlaisia kokonaisvaltaisia etnografisia tutkimuksia on tehty myös lähempänä sitä yhteisöä ja yhteiskuntaa, jossa tutkija itse elää. (Dyck 2000, 34–35; Erikson 2004, 43–62; Huttunen 2010, 39–40; Ruotsala 2005, 45–46.)

Kenttätutkimuksen lisäksi etnografista tutkimusta on mahdollista tehdä asiakirjoja ja muita arkistoihin tallennettuja lähteitä analysoiden (ks. myös Kaivola-Bregenhøj 2003). Mutta miten historiantutkija tulkitsee menneeseen aikaan sijoittuvaa tutkimuskohdettaan siinä tapauksessa, että käyttää lähteenä arkistojen muistitietoa, jonka kerääjä on jo tulkinnut kertaalleen muuttaessaan sen puhutusta kielestä kirjoitetuksi ja suodattaessaan kuulemansa muistiinpanoiksi? Missä määrin aineisto edustaa kertojan alkuperäistä kerrontaa tai ajattelua, ja missä määrin siihen on suodattunut kerääjän ajattelua? Etnologisessa tutkimuksessa etnografista perinteenkeruuprosessia on usein tulkittu neuvotteluna ja dialogina kertojan ja kerääjän välillä, jolloin

tiedon kerääjä tai sitä tutkiva aikalainen voi osallistua oman aikansa ilmiöistä kertovien aineistojen luomiseen (esim. Kurki 2002, 29–36, 84–85; Mikkola 2009, 53–56). Vaikka tutkimuskenttä sijoittuu menneisyyteen, myös aineistojen keruuhetkellä on merkittävä vaikutus kyseisestä kentästä kertovan aineiston syntyyn. Etnografisessa historiantutkimuksessa pohditaan vastaavalla tavalla arkistolähteiden moniäänisyyttä, muistitietoaineiston muodostamisen problematiikkaa ja menneisyyttä koskevien kertomusten tulkintaa. Siinä missä etnologisessa tutkimuksessa menneisyyttä tarkastellaan usein nykypäivän näkökulmasta, jolloin lähdetään liikkeelle nykyisyydestä ja selitetään ajankohtaisten kulttuuri-ilmiöiden taustaa, historiantutkimuksessa tutkimuskohteena on ensisijaisesti mennyt aika.

Etnografinen historiantutkimus tarkoittaa tässä artikkelissa tutkimusta, jossa joko käytetään lähteenä jo aiemmin muussa yhteydessä etnografisesti kerättyä aineistoa, tai sitten tutkimusprosessi on toteutettu etnografisesti eli tutkija on osallistunut itse myös esimerkiksi haastattelujen tekemiseen. Molemmat ulottuvuudet voivat lisäksi toteutua samassa tutkimuksessa. Etnografisessa historiantutkimuksessa kenttä sijaitsee aina menneisyydessä ja esimerkiksi kirkollisen kansanperinteen kyselyaineisto on kerätty mennessä ajassa, kun sitä tutkitaan 2000-luvulta käsin. Kerääjä on yleensä eri henkilö kuin aineiston myöhempi analysoija. Aiemman haastatteluprosessin tuloksena ovat ainoastaan kerääjän laatimat ja arkistoon tallentamat haastatteluäänitteet, muistiinpanot ja keruukertomus. Käyttämässäni esimerkkiaineistossa haastateltuja ei voi haastatella enää uudelleen, koska he olivat haastatteluhetkellä jo niin iäkkäitä, etteivät eläneet enää 2000-luvun alkuvuosikymmeninä.

Etnografinen historiantutkimus sijoittuu menetelmällisesti lähelle mikrohistorian, suullisen historian ja muistitiedon tutkimusta, samoin kuin haastatteluja lähteenään käyttävää historiantutkimusta (ks. Connerton 1989; Fentress & Wickham 1992; Ginzburg 1992[1986]; Halbwachs 1980; Portelli 2006; Ruusuvuori & Tiittula 2005). Näiden kaikkien avulla voidaan analysoida mikrotasolla ja yksityiskohtaisesti yhteisöllisiä merkitysrakenteita ja kulttuuriin sisältyviä symbolisia käytäntöjä, joiden asettamien ehtojen rajoissa yhteisön jäsenet toimivat. Etnografiselle historiantutkimukselle on ominaista, että voidakseen havainnoida mahdollisimman monipuolisesti tutkimuksensa kohdetta tutkija täydentää muiden (arkisto)lähteiden antamia tietoja käyttämällä lähteenä myös muistitietoa² tai muistelmia ja omaelämäkertoja.

Muistitietolähteiden avulla on mahdollista tuoda tarkasteluun useampia erilaisia (myös epävirallisia tai kansanomaisia) näkökulmia, joita ei välttämättä kirjattu näkyviin virallisuonteisempiin lähteisiin. Muistitietoa tulkittaessa on tärkeintä havainnoida sitä, miten asioista kerrotaan. Varman tiedon saavuttamisen sijasta historiantutkimuksen tavoitteena on tutkimuksen kannalta hedelmällinen tieto. Tutkija voi päätellä monia seikkoja siitä, miksi kertoja muistaa juuri tiettyjä asioita ja tietyllä tavalla. (Kalela 2006, 75–76.) Samalla muistitiedon ja myös kertojien käyttämän kielen yksityiskohtainen tarkastelu luo mahdollisuuksia havaita arjen ilmiöissä eroja ja yhteneväisyyksiä sekä uudenlaisia tulkintoja siellä, missä niitä ei muuten ehkä havaittaisi esimerkiksi viranomaisten tuottamien lähteiden perusteella, ja tehdä eri kulttuurien välisiä vertailuja juuri näiden pienten, mutta usein merkittävien tekijöiden osalta.

Historiantutkijan tutkimustehtävää rajaavat kolme pääpremissiä ovat tutkimuskohteen valinta, näkökulman valinta (missä asiayhteydessä tutkija tarkastelee tutkimuksensa kohdetta) ja näkökulman merkittävyys eli tutkijan esioletus siitä, miksi hänen on tärkeää tarkastella kohdettaan juuri tässä asiayhteydessä (Kalela 2000, 76). Nämä samat tutkimuksen peruslähtökohdat ohjaavat osaltaan myös lähteiden analysointia. Historioitsija ei voi kuitenkaan enää etnografista arkistoon tallennettua muistitietoaineistoa lähteenä käyttäessään valita näkökulmaa yksin, koska joku toinen on hänen puolestaan tehnyt sen valinnan, mistä näkökulmasta asiaa on tarkasteltu tietoa kerättyä. Eli näkökulma on jo osittain valmiiksi rajattu. Ensinnäkin muistelija ja hänen muistonsa, toiseksi muistitietoaineiston kerääjä(t) ja keruun laatija(t), ja kolmanneksi aineistoa analysoiva(t) tutkija(t) tuottavat jokainen oman kerroksensa muistitiedon prosessoimiseen. Eri aikakausien kerrostumien huomioiminen sekä niiden välisten erojen ja vaikutussuhteiden analysointi on sen vuoksi eräänlaista ”muistojen arkeologiaa”.

Historiantutkimuksessa tyypillisesti käytettävän lähteen eli jonkin arkistoihin tallennetun asiakirjan on tuottanut henkilö, joka on laatinut sen tai toiminut kirjurina asiakirjaa laadittaessa. Hän on kuitenkin ollut aktiivinen toimija tapahtumassa, jonka tuloksena asiakirja on syntynyt. Muistitietoaineistojen syntyminen taas edellyttää useimmiten kerääjän ja muistelijan toimivan yhteistyössä aineiston tuottamiseksi. Tallentajan osuudella on keskeinen merkitys siinä, miten puhuttu muistitieto muuttuu kirjalliseksi muistitietoaineistoksi. Toisaalta muistitieto ja asiakirja-aineisto täydentävät saman tutkimuksen lähteenä paljonkin toisiaan, vaikka niiden syntyvän välillä on merkittäviä eroja.

Miten historiantutkija sitten voi päästä selville kerääjien tai kertojien käsityksistä ja saada selville heidän motiivinsa? Suurin osa muistitiedosta on enemmän tai vähemmän kerääjän tulkinnan läpi kulkeutunutta ja välittyntä tietoa. Miten näiden kerrosten alta voi erottaa, mikä on haastateltavan kertomaa ja mikä taas haastattelijan tulkintaa siitä? Voiko näitä kerrostmia ylipäänsä erottaa toisistaan tarkkarajaisesti, ja onko se edes tarpeen?

Muistitietoaineistot ovat ensisijaisesti kerääjien tekstiksi muuttamaa tietoa. Ne ovat kuitenkin moniäänisiä siten, että ne perustuvat suulliseen puheeseen ja kerääjän tekemiin havaintoihin, jotka on muunnettu tutkijoiden käsitteistöksi ja tutkimuksen tarpeita varten informatiiviseksi tekstiksi. Vaikka äänessä ovat ensisijaisesti informantit, aineisto on tuotettu yhteistyössä, eli kertoja on antanut aiheen, ja kerääjä sitten enemmän tai vähemmän muokannut tätä teemaa tallentaessaan tiedot arkistoon. Lisäksi kerronta on sidoksissa oman ajan-kohtansa kulttuuriin ja kokemusmaailmaan. Toisaalta muistelijä on päättänyt, mistä haluaa ja voi kertoa. Korkea ikä on vaikuttanut tähän, samoin myös se, että kertoja oli yleensä eri sukupolven edustaja kuin kerääjä, joka ei ole voinut mitenkään täysin tavoittaa alkuperäisiä tapahtumia, vaan on tallentanut tiedot kertojan kertomuksen varassa. Toisaalta hänellä on saatanut vaikkapa tutkimuskirjallisuuden perusteella olla laajempi kokonaiskuva historian tapahtumista, jota taas haastateltavalla ei välttämättä ole ollut.

Muistitietoaineisto muodostaa aina tietyn aikakauden ja sukupolven näkökulman perinteeseen (sukupolvinäkökulmasta yleensä ks. Mannheim 1959[1952] ja sukupolvien näkökul-

mien eroista esimerkiksi Suomen sodan paikallisten muistojen yhteydessä tarkemmin ks. Kotilainen 2009). Muistelijat ja kerääjät puhuvat jo tästä syystä hieman eri kieltä, koska heidän kokemusmaailmansa on erilainen. Tämä tulee havainnollisesti esille esimerkkiaineistossani vaikkapa siinä, miten kerääjät tarkensivat joidenkin käsitteiden ja ilmiöiden nimityksiä, ja miten vastaajat määrittelivät ne. Keruuvihossa on käytetty tiettyjä käsitteitä, mutta vastaajilla on saattanut olla maantieteellisen ja murrealueen perusteella jokin toinen, hänelle oikea nimitys samalle käsitteelle. Esimerkiksi eräs kannonkoskelainen haastateltava mainitsi, että kinkerien sijasta entisaikaan käytettiin nimitystä lukuset (SKSÄ KKA 1. Kannonkoski 2N). Aineisto on kaiken kaikkiaan hyvin monikerroksista: ajallisesti, kertojien, näkökulmien ja merkityksenantojen osalta. Muistitieto on kulkenut monien henkilöiden välityksellä 1800–1900-luvun vaihteesta 2000-luvulle, ja ajan kuluminen on vaikuttanut myös sen säilyvyyteen ja muuntumiseen. Kun muistitieto on suullisessa muodossa kiertänyt kertojalta toiselle ja muuntunut myös alkuperäisen muistelijan elämäkokemuksen karttumisen myötä, vasta sen tallentaminen keruun yhteydessä on lukinnut sen kirjalliseen muotoon, jolloin siitä on jäänyt ”jälki” tutkimusta varten.

Ajallisen etäisyyden vuoksi tutkijan tulisikin erityisesti pohtia, miten tutkimuksen kohteena olevat ihmiset käsittivät ja ilmaisivat omaa todellisuuttaan, ja miten tämä tapa poikkesi myöhempien sukupolvien tavasta käsittää samat asiat (Kalela 2000, 106). Keruuhetken ja tutkimuksen tekemishetken välillä on tärkeää huomioida ja kyseenalaistaa lyhytkin etäisyys. Etnografisen historiantutkimuksen tuloksiin vaikuttaa siis mitä

suurimmassa määrin se, kuinka muistitietoaineiston keruu on toteutettu. Siksi kyseisiä aineistoja lähteenään käyttävän on tärkeää perehtyä tarkemmin siihen, millaiset taustatekijät ja olosuhteet vaikuttivat keräämiseen.

Kirkollisen kansanperinteen keruuprosessi

Ensimmäinen Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitoksen kirkollisen kansanperinteen kyselyvihko julkaistiin vuonna 1968. Kirkollisen kansanperinteen yleiskysely keskittyi kahteen suureen kysymykseen. Ensinnäkin tavoitteena oli saada tietoa siitä, millaisen muutoksen meneillään ollut laaja yhteiskunnallis-taloudellinen murros oli aiheuttanut vanhoihin kirkollisiin kansantapoihin, joita oli noudatettu vielä viitisenkymmentä vuotta aiemmin. Toisen tärkeän tarkastelukohteen muodostivat herätysliikkeiden levinneisyys ja niiden toimintamuodot. (Murtorinne 1986, 1–2.)

Keruuohjeissa kehoitettiin haastattelemaan ensisijaisesti iäkkäitä henkilöitä, jotka voivat kertoa 1900-luvun ensimmäisen neljänneksen tai sitä varhaisemman ajan tapahtumista. Haastattelviksi tuli valita sekä kirkon toimintaan aktiivisesti osallistuneita että siihen arvostelevasti suhtautuneita. Haastattelijan tuli perehtyä kyselykaavakkeeseen (joka sisälsi kaikkiaan 316 kysymystä) huolellisesti jo ennen haastattelutilannetta. Tarkoitus ei kuitenkaan ollut, että haastattelun aikana saataisiin vastaus kaikkiin näihin kysymyksiin, vaan oli parempi keskittyä niihin, joista vastaajalla vaikutti olevan tietoa. Ohjeissa todettiinkin: ”Vastaus on sitä arvokkaampi, mitä yksityiskohtaisempi sen sisältämä kuvaus on.” Taitavaa kertojaa oli syytä haastatella useampina päivinä. (Murtorinne 1986, 2.)

Haastattelumuistiinpanojen laatimisesta annettiin myös yksityiskohtaisia ohjeita. Kerronta tuli kirjoittaa tarkasti muistiin, mieluiten haastateltavan omia sanoja käyttäen. Vastaukset oli syytä kirjoittaa puhtaaksi mahdollisimman pian haastattelun jälkeen. Puhtaaksikirjoitusta varten kirkkohistorian laitos lähetti vastaajalle omat vastauskaavakkeensa, joihin oli varattu tilaa myös laitoksen omia merkintöjä varten. Lisäksi jokaiselta haastateltavalta kysyttiin esimerkiksi ikään, omaan ja/tai puolison ammattiin tai asemaan, koulutustaustaan, asuinpaikkaan ja uskonnolliseen vakaumukseen liittyviä henkilötietoja. (Murtorinne 1986, 2–3.) Kysely oli siis alusta asti suunniteltu huolellisesti ja sen avulla pyrittiin keräämään keskenään hyvin vertailukelpoista aineistoa eri puolelta Suomea.

Kirkollisen kansanperinteen kerääjät toimivat ”kenttä-tutkijoina”, kun he toteuttivat perinteen keruun käytännössä. Esimerkkipaikallisyhteisöissä toimineet kerääjät Esa Tuomaala ja Kristiina Hakkarainen työskentelivät heille tutuissa pitäjissä. Niinpä haastatteluihin valmistautumisessa ja kertojien valinnassa oli mahdollista hyödyntää paikallistuntemusta. Tutkimiani seurakuntia koskevien, 1970-luvulla laadittujen keruukertomusten perusteella voi havaita, mitkä tekijät olivat keskeisiä haastatteluihin valmistautumisessa ja kertojien valinnassa.

Perholaissyntyinen Esa Tuomaala toimi Kivijärven kirkkoherrana vuosina 1969–1985. Hän oli tunnettu vanhoillislestadiolaisten saarnaajana ympäri Suomea. Tuomaala toimi myös monien lehtien avustajana kirjoittaen muun muassa Keski-suomalaiseen, Päivämieheen ja Siionin lähetyslehteen. Lisäksi hän kirjoitti pohjoisessa Keski-Suomessa Karstulassa ja sen

naapurikunnissa ilmestyneeseen paikallislehti Viiden Kunnan Sanomiin pakinoita nimimerkillä ”Arkki-Vaari”. Tuomaalan harrastuksena oli kirjoittamisen lisäksi historiantutkimus, jota hän opiskeli kirkkoherran viran ohessa Jyväskylän yliopistossa. Vuonna 1980 ilmestyi hänen Perhon seurakunnan vaiheista kokoamansa historiateos. Tuomaala tutki innokkaasti myös Kivijärven seurakunnan historiaa ja oli 1986 ilmestyneen Kivijärven kirjan eli pitäjänkirjan historiatoimikunnan jäsen. (Tuomaala S. 1986, 329.)

Haastattelujen tekemistä edelsi ensinnäkin huolellinen valmistautuminen:

Tämän kirjoittajan tavoitteena oli saada sekä Kivijärven että siitä osaksi muodostetun Kannonkosken perinnekeruut hoidetuksi. Kannonkosken haastattelulle oli suurta apua siitä kokemuksesta ja niistä ennakkotiedoista, mitä haastattelijat on saanut Kivijärven perinnettä kerätessään, joka suurimmaksi osaksi tuli kerätyksi ennen. (Esa Tuomaalan keruukertomus 1975.)

Tuomaala painotti kertomuksessaan, miten tärkeää oli tutustua myös naapuriseurakunnan perinteeseen siinä tapauksessa, että molemmilla oli yhteinen historia ja toinen seurakunta oli itsenäistynyt toisen yhteydestä 1900-luvun aikana. Esimerkiksi papistosta ja kirkkomatkoista naapuripitäjien väestöllä oli hyvin usein samanlaisia kokemuksia, joiden vertaaminen keskenään mahdollistaa monipuolisemman käsityksen saamisen tutkimuskohteen kulttuurista (Esa Tuomaalan keruukertomus 1975).

Tuomaala kuvasi kannonkoskelaisten kertojien valintaa suhteellisen vaivattomaksi prosessiksi:

Kertojien löytäminen ei naapuripitäjässä Kivijärvellä jo vuosia asuneelle papille ollut vaikea asia. Tärkeimmät vihjeet tässä kohden antoi

maanviljelijä NN, joka kykeni, paitsi antamaan kertojien nimiä, myös ennakkokuvaa siitä, mitä haastateltavalta voi odottaa. Lisävihjeitä saatiin kertojilta itseltään. Kertojia valittiin tietoisesti sekä vanhan Viitasaaren, että vanhan Kivijärven alueelta sellaisessa suhteessa, että siinä ei liene juuri suuresti korjaamista. Valinta onnistui sikäli, että turhaa kulkemista ei juuri tapahtunut, vaikka toisten kertojien anti eri syistä jäi verrattain vähäiseksi. (Esa Tuomaalan keruukertomus 1975.)

Keruukertomuksessa painottuu työekonomia ja ennakkotietojen hankinta tutuilta seurakuntalaisilta, jotta työhön varatun ajan voisi käyttää tehokkaasti haastatteluihin. Tästä huolimatta kertojat valikoituivat maantieteellisessä mielessä tasaisesti niin, että kertojina oli eri kyläkuntien ihmisiä. Hakkarainen puolestaan kertoo joutuneensa 1974 tekemään turhiakin matkoja etsiessään haastateltavia ja sopiessaan haastatteluista, koska useille vanhuksille ei ollut vielä tuolloin puhelinta (Kristiina Hakkaraisen keruukertomus 1974). Tuomaalan haastattelemista kertojista enemmistö kuului jonkin herätysliikkeen piiriin, ja puolet saman herätysliikkeen piiriin kuin kerääjä itse ja hänen paikallinen neuvonantajansa. Tämä antaa aineistolle ehkä uskonnollisemman sävyn kuin jos haastateltavat olisi valittu tasaisesti kaikkien seurakuntalaisten joukosta. Samalla se myös kaventaa hieman tarkastelunäkökulmaa. Keruukertomuksessa ei kuitenkaan perustella tarkemmin sitä, miksi valinnat tehtiin näin. Tavoitteena oli varmasti nimenomaan herätysliikkeisiin kuuluneiden henkilöiden haastattelu riittävän runsaassa määrin, jotta liikkeisiin liittyvät erityispiirteet tulisivat aineistossa esille, olihan tämä myös keruun päätavoitteita.

Paikallistuntemuksesta oli monin tavoin etua keruun toteuttamisessa, samoin kuin siitä, että haastattelijä asui samassa pitäjässä kuin haastateltavat. Joissakin ammateissa paikallisen väestön oppi tuntemaan erityisen hyvin. Erityisesti kirk-

koherrat olivat virkansa vuoksi tässä suhteessa erinomaisessa asemassa, sillä he tunsivat hyvin seurakuntalaisensa pienissä maaseutupitäjissä. Tämän havaitsi myös Kinnulassa perinnettä kerännyt Hakkarainen:

Aloitin työni vasta heinäkuun lopulla, mutta sitä ennen tein jo tutkimuksia kauan aikaa sopiviksi vastaajiksi suositelluista henkilöistä. Kirkkoherra ja hänen vaimonsa olivat suurena apuna siinä. Myös isäni, joka on metsäteknikko ja joutuu liikkumaan paljon ympäri pitäjää, tunti vanhoja ihmisiä ja tiesi usein, onko tämä vielä niin hyvässä kunnossa, että pystyy vastaamaan ja juttelemaan. (Kristiina Hakkaraisen keruukertomus 1974.)

Tuomaala puolestaan totesi, kuinka haastateltavien löytäminen on ollut hänelle varsin mutkatonta:

Kyselijöiden löytäminen on ollut haastattelijalle helppoa. Henkilökohtaisen tuntemuksen perusteella ja pitkän ajan kuluessa saatujen viitteiden perusteella, vanhojen kerhossa ja muissa yhteyksissä opittuani tuntemaan henkilökohtaisesti suurimman osan paikkakunnan vanhoista ihmisistä on tie heidän luokseen löytynyt helposti. – – Toisaalta pitkä 5–6 vuoden viipymiseni paikkakunnalla on suonut minulle monia etuja. Kertojia on useassa tapauksessa vapauttanut se tuttuus, mikä heillä muissa yhteyksissä on syntynyt seurakunnan ainoaan pappiin. Joskus joissakin aroissa asioissa virka on voinut vaikeuttaakin kyselyä. (Esa Tuomaalan keruukertomus 1975.)

Tuomaala siis arvioi itsekin kriittisesti ”kotikentällä” tehdyn keruun vaikutusta sen tuloksiin (ks. myös Dyck 2000). Tästä lähestymistavasta on etua myös myöhemmin aineistoa käyttävälle tutkijalle.

Keruuohjeista seurasi, että keräys kohdistettiin iäkkäisiin informantteihin. Vastaajien sukupuolijakauma sitä vastoin oli suhteellisen tasainen. Enemmistö heistä oli 1800-luvulla syntyneitä, keruuhetkellä he olivat yhtä lukuun ottamatta yli 60-vuotiaita ja joukossa oli muutamia yhdeksissäkymmenissä olleita (SKSÄ KKA1. Kannonkoski, Kinnula ja Kivijärvi).

Kinnulassa on suhteellisen paljon vanhuksia ja yli kahdeksankymmenen vuoden ikäisiä ihmisiä on toistakymmentä. Halusin mielelläni jututtaa heitä, sillä he ovat käyneet Kivijärvellä rippikoulun ja kirkkomatkoilla-kin ja he tajusivat hyvin, kuinka suuri merkitys on oman seurakunnan perustamisella. (Kristiina Hakkaraisen keruukertomus 1974).

Hakkarainen viittaa tässä siihen kaukaisemman kyläkunnan ja kappeliseurakunnan näkökulmaan, joka kinnulalaisilla muistelijoilla oli paikalliseen seurakunnalliseen historiaan. Heidän kertomassaan muistitiedossakin korostuu kirkonkyläkeskeisyys. Toisaalta syrjäkulmilla oli oma erityinen kulttuurinsa, joka oli osittain pitkien välimatkojen sanelema. Tämä käy ilmi myös Kannonkosken alueen muistitiedosta (Kinnulan seurakunta ja kunta itsenäistyivät 1910-luvulla ja Kannonkosken 1930-luvulla, aiemmin molemmat alueet olivat osa Kivijärven seurakuntaa ja pitäjää). Esimerkiksi Kinnulassa haastattelut olivat henkilöitä, joiden nuoruudessa seurakuntakysymys oli ajankohtaistunut. Väestö pyrki tuolloin saamaan oman itsenäisen seurakunnan, jotta muun muassa kirkkomatkat olisivat lyhentyneet huomattavasti aiempaan verrattuna.

Tutkimistani seurakunnista koottu kirkollisen kansanperinteen aineisto sisältää useita haastattelijoiden pieniä huomauksia, tarkennuksia ja korjauksia informantin kertomuksen lomassa. Ne ovat tarpeellisia, jotta kaikki muistikerrontaa koskeva taustainformaatio välittyy aineistoa myöhemmin tutkivalle. Tuomaala toteaa muistiinpanoissaan esimerkiksi: ”ajatus saattaa olla haastattelijan syöttämä, haast. huom.” (SKSÄ, KKA1, Kivijärvi 9N). Hän pyrki siis erottamaan myöhemmän lukijan näkyville hyvin tarkasti sellaiset kohdat, joissa oli saattanut omilla kysymyksillään vaikuttaa haastattelun kulkuun ja merkitsi muutenkin näkyviin huomaamiaan epäjohdonmukaisuuksia siinä,

jos haastateltava muisti jonkin asian ensin toisin ja myöhemmin aivan toisin. Joskus hän esitti kysymyksiä sillä tavalla ovelasti, että vaikka tiesi jo muun muistitiedon perusteella vastauksen, niin kysyi asiaa kuin se olisi hänelle täysin vieras, tai arveli asian olevan päinvastoin kuin se todellisuudessa oli, jotta sai haastattelutavan kiistämään väitteen ja kertomaan lisää asiasta.

Haastattelujen kulkua on mahdollista seurata myöhemminkin, koska suurin osa haastatteluista on nauhoitettu 1970-luvun kelanauhoille. Lisäksi ne litteroitiin tekstiksi, ainakin vastausten osalta.

Ottaessani haastattelutehtävän vastaan sain siihen varsin vähän koulutusta, vain yhden ainoan iltapäivän assistentti Pentikäisen johdolla. Osittain tästä ja osittain muista syistä oli haastattelijalla vaikeuksia – mm. pitkään tapahtunut 4-urainen nauhoitus, jonka korjaaminen vei runsaasti aikaa. Joitakin tästä johtuvia puutteita ja kömpelyyksiä lienee työhönkin jäänyt. (Esa Tuomaalan keruukertomus 1975.)

Välillä haastattelujen tekoa vaikeutti myös se, ettei joidenkin ikäihmisten asumuksissa ollut sähköä, ja haastattelujen tekoon tarkoitettua, ainoastaan sähköllä toiminutta nauhuria ei näin ollen voinut käyttää haastattelujen tallentamiseen (Kristiina Hakkaraisen keruukertomus 1974).

Haastattelut seurasivat melko tarkasti kyselyvihkoa. Haastattelijat huolehtivat siitä, että kyselyvihkossa esitetyt kysymykset tulivat kysytyiksi. Toisaalta haastattelutilanteessa kysymyksiä saatettiin tarkentaa ja toistaa. Välillä käytiin myös vapaampaa keskustelua aiheen tiimoilta. Tuomaalan litteroimista teksteistä voi havaita, että niissä hänen syntyperäisesti puhumansa perholainen Keski-Pohjanmaan murre on jonkin verran siirtynyt myös haastateltavien puheen litteraatioihin. Nauhalta kuunnellussa selviää, että todellisuudessa haastateltavat puhuivat pääosin kivijärveläisittäin savolaismurteella (murreraja sijaitsi suunnilleen Perhon ja Kivijärven välillä) (SKSÄ, KKA1, Kan-

nonkosken ja Kivijärven haastattelut). Siten haastattelijan oma tausta vaikutti joskus tälläkin tavalla muistitiedon tallentamiseen. Kaiken kaikkiaan paikalliset kerääjät tallensivat muistitietoa tiedostaen oman osuutensa keruuprosessissa ja heidän analyttisestä lähestymistavastaan on apua myös myöhemmän tutkimuksen kysymyksenasetteluille.

Etnografisen historian kirjoittamisen ja tulkinnan prosessi

Tutkimuskohteen ja tietyn tarkastelunäkökulman valinta ovat osa historioitsijan oman ajan yhteiskunnan ajankohtaista keskustelua. Tutkija määrittää oman paikkansa yhteiskunnassa tutkimusaiheensa rajaamisen myötä ja samalla hän valitsee myös yleisönsä. (Kalela 2000, 77.) Tutkimuksen rajaamisessa ja kysymyksenasettelussa on otettava huomioon se, mitä tarkoitusta varten aineisto on alun perin kerätty.

Kirkollisen kansanperinteen keruuaineisto on ”tietoisesti tuotettu” tutkimuksen lähde. Se ei ole dokumenttina syntynyt spontaanisti ihmisten muun toiminnan ja elämisen ohessa, vaan arkielämän eri vaiheissa karttuneiden muistojen ja muistitiedon kokoamiseksi on laadittu keruukysely ja organisoitu käytännön keruutyö. Yksittäinen kerääjä on toteuttanut keruun omalla alueellaan, valikoinut ne henkilöt, joiden muistot on tallennettu, ja sittemmin niistä on karttunut arkistoon sijoitettu lähdeaineisto, jota tutkijat voivat myöhemmin käyttää työssään. Ihmisen toiminnan myötä syntyneet asiakirjatkin on usein tuotettu tietoisesti, muttei niinkään arkistoja ja tutkimusta kuin arkielämää varten. Toimijat itse tai heidän edustajansa ovat voineet tarvittaessa palata tekemiinsä päätöksiin myöhemmin (esimerkiksi vuokrasopimukset, testamentit ja

avioliittotodistukset). Niinpä arkistoon tallennetun asiakirjan ja muistitietolähteen erilaisen syntyvän vuoksi myös niiden tulkintaprosessi on erilainen.

Tutkija ratkaisee kuitenkin aina omasta tutkimusprosessistaan käsin, muuttuuko sinänsä mykkä todistuskappale lähteeksi, joka puhuu menneisyyden tapahtumista ja ilmiöistä. Lähdekään ei puhu itsestään, vaan vasta sen jälkeen, kun tutkija on kysynyt siltä tutkimusaiheeseensa liittyviä (merkityksellisiä) kysymyksiä (Kalela 2000, 96). Tutkija siis päättää omakohtaisesti, mistä asioista haluaa saada lähteet puhumaan ja kertomaan.

Historioitsija tarkastelee aina jonkin yhteisön ja ihmisryhmän historiakuva (Kalela 2000, 78). Esimerkiksi kirkollisen kansanperinteen merkittävä lähdearvo on siinä, että muistitiedon avulla voi tavoittaa sellaisia kiinnostavia paikallisia arkielämän yksityiskohtia, joista ei muuten voisi saada tietoa. Näitä asioita ei ole niinkään tietoisesti kysytty keruuhetkellä, mutta informantit ovat kertoneet niistä muiden muistojen ohessa. Esimerkiksi eräs kyläläinen muistelee, kuinka maanviljelijä Lauri Vesterinen (ks. Vesterisestä myös Kotilainen 2013) rakennutti Riikka-laivansa, joka kuljetti väkeä kirkonkylään Kivijärveä pitkin muun muassa kirkkomatkoilla 1900-luvun alussa:

Se tehtiin ... ihan siinä omissa rannassa. -- Se laskettiin sitten vesille ja nehän lähti sitten sillä kokkeilemaan, ajelmaan, ja ne ajel niin pitkästi kun ne sillä pääs. Ja laiva lähti väkeä täyteen, niin paljon kun sopi, niin Vesterinen otti sitten sinne mukkaasa. Käytiin semmonen huvireissu, ensin kierrettiin siellä, kokeiltiin sitä laivaa. (SKSÄ, KKA1, Kivijärvi 9N.)

Eräs historiantutkimuksen perusoletuksista on se, ettei menneisyyteen koskaan voi palata sellaisenaan. Siitä on säilynyt vain epätäydellisiä todistuskappaleita, koska väistämättä

osa alkuperäislähteistä on aina hävinnyt ajan kuluessa, eikä kaikkia aikalaisten toiminnasta jääneitä jälkiä voida enää tarkastella. Niiden avulla ei ehkä voi tutkia kaikkia niitä ilmiöitä, joista on kiinnostunut, vaan lähteisiin jää tutkimustehtävän kannalta aukkoja ja katkoksia, jotka herättävät lisäkysymyksiä. Kuitenkin samaa teemaa koskevat useat eri haastattelut ja erilaiset kertojat täydentävät toistensa muistoja, ja haastattelujen lukeminen suhteessa toisiinsa tarjoaa arvokkaita vertailumahdollisuuksia. Aineistoa voi edelleen analysoida verraten sitä muihin lähteisiin, kuten keruukertomuksiin ja haastateltavia (tai haastattelijoita) koskeviin elämäkerrallisiin tietoihin.

Etnografista historiantutkimusta tekevä taas on vähintään kaksinkertaisen haasteen edessä, kun hän kohtaa nauhoitetut äänitteet tai litteroidun tekstin ja kirjoitetun keruukertomuksen. Miten hän voi kerääjän tallenteita tarkastelemalla päästä lähemmäs kertojien kokemuksiä ja tehdä ”kenttätyötä” menneessä ajassa? Tekemällä saman rippikoulumatkan tai kirkkomatkan kuin kertojat maastoon tutustuen, havainnoimalla tutkittavan seurakunnan kirkkorakennusta (joka yleensä on vielä säilynyt) ja sen vanhaa esineistöä sisältä ja ulkoa käsin tai istumalla muutaman tunnin ajan paikoillaan kirkonpenkissä? Vieraillemalla pitäjäläisten kirkkomatkojen ”kortteeritalojen” piha-piirissä ja kulkemalla kirkonkylän raittia pitkin? Tämä kaikki tietysti elävöittäisi mukavasti tutkimusprosessia, mutta se ei ole välttämätöntä, sillä vastaavaa aikamatkailua voi ja tuleekin tapahtua myös tutkijan pään sisässä.

Menneisydessä lymyilevä historioitsijan kenttä materiaalistuu arkistoissa. Levittäessään arkistolähteet eteensä pöydälle tutkija on ”kentällä”, mutta se ei tule näin vaivattomasti hänen

luokseen materiaalistumalla menneisyydeksi sellaisenaan, vaan hänen on lähteiden kautta konstruoitava kenttensä käyttäen apuna aiempaa tutkimusta, alkuperäislähteitä koskevia tietojaan ja mielikuvitustaan, muodostaen erilaisia tutkimuskysymyksiä erilaisista näkökulmista ja kokeillen näin kentän potentiaalisia mahdollisuuksia tutkimuksen toteuttamiseksi. Siten kenttä on aina tutkijan itsensä rakentama, ja tulkintakehykset samoin kuin aikaan ja paikkaan sidoksissa olevat tiedonintressit muuttuvat tutkimuksen edetessä. Historiantutkija on aina jälkiviisas siten, että hän tietää yleensä pääpiirteittäin, mitä haastateltavien nuoruuden päivien jälkeen on tapahtunut, paitsi näiden omassa elämässä, niin koko yhteiskunnassa. Toisaalta hän ei voi siitä huolimatta palata menneisyyteen muuten kuin lähteiden avulla. Eli jossain mielessä hän on aina tämän ajallisen asetelman vanki.

Historiantutkijalle tutkimuskohde edustaa aina vierasta kulttuuria (Kalela 2000, 88). Vieraus syntyy ajallisesta etäisyydestä, silloinkin kun tutkitaan suomalaisen yhteiskunnan ilmiöitä ja esimerkiksi itselle tuttuja yhteisöjä, tai vaikkapa kotiseudun historiaa. Aikalaisten ajatusmaailma on kuitenkin ollut aivan toinen ja rakentunut usein hyvin erityyppisten arvojen ja toimintakäytäntöjen varaan, mitä kauemmas menneisyyteen tutkimuskohteen elämä tai toiminta sijoittuu. Koska kohde on vieras, lähteinä käytetyt todistuskappaleet on sijoitettava osaksi oman aikansa kulttuuria, jotta kävisi selville, mistä ilmiöistä jäljelle jääneitä jälkiä ne ovat (Kalela 2000, 99–100). Erityisen kiinnostavaa ajallisten etäisyyksien ja ajatusmaailmojen eroavaisuuksien pohdinta on silloin, kun muistitiedon kerännyt tai sitä tulkitseva henkilö on ollut itse aktiivinen osa tutkittavaa

yhteisöä ja sen kulttuuria. Ajallinen etäisyys keruuprosessista ja historiantutkijan tekemä arkistotyö muodostavat tutkimuksesta ”moninkertaista etnografiaa”, kun mukaan luetaan myös ne vaiheet, jolloin muistitiedon keruuhaastattelut on tehty ja varsinainen muistojen rakentuminen on tapahtunut kertojan mielessä elämäkokemuksen myötä. Lähteiden alkuperäisyyden ja toisaalta kerääjän tai tutkijan osuuden määrittelemineen on siksi haasteellista.

Historiantutkimuksen näkökulmasta arkistoon tallennettu kirkollinen kansanperinne on paitsi muistelijan tekemiä valintoja, rajauksia ja tulkintoja, myös kerääjän tekemää tulkintaa siitä, mitkä kysymykset olivat tärkeitä kyseisen yhteisön seurakunnallisen perinteen kannalta. Aineistonkeruu oli mitä suurimmassa määrin vuoropuhelua. Sillä oli aina vähintään kaksi eri tuottajaa, mutta kuinka saumattomasti he ymmärsivät toisiaan ja puhuivat yhteistä kieltä, kun edustivat jo lähtökohdaisesti eri sukupolvia? Joskus haastateltavia oli yhdellä kertaa kaksi, mikä teki haastattelusta vieläkin moniäänisemmän. Toisaalta nämä informantit saattoivat täydentää toistensa muistelu silloin, kun toinen heistä muisti vain joitakin yksityiskohtia kysytystä temasta ja toinen joitakin muita.

Kirkollisen kansanperinteen keruu tuo esille piirteitä myös haastatteluajankohdan eli 1970-luvun maaseutuyhteiskunnasta. Vuosisadan jälkipuoliskolla myös monet perinteisen maaseutuyhteisön itsestään selvään hierarkiaan liittyneet käsitteet olivat murroksessa, mikä jätti jälkensä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa syntyneiden informanttien maailmankuvaan.

– (haastateltava) ... ja sitten siinä ol palavelijoita, niin niitä lähti, piika ja renki sanottiin. Nythän ei saa, se on loukkaus nyt jos sanna, että piika, mutta semmosta sanna käytettiin. (SKSÄ, KKA1, Kivijärvi 11N.)

Toisaalta eräs haastateltava saattoi esimerkiksi kertoa hie-
man anteeksipyytävään sävyyn siitä, miten seurakuntalaiset
keskustelivat aiempina vuosikymmeninä kirkon palvelijoista.

- (haastattelija) Raakaa puhetta.
- (haastateltava) Raakaa puhetta, se ol keskuuessa, ei kirkossa, mutta keskuuessa. (SKSÄ, KKA1, Kivijärvi 10N.)

Muistitietoaineisto kertooikin yhtä aikaa paitsi haastattelu-
ajan, myös tarkasteltavan ajan aikaisesta historiakäsityksestä ja
maailmankuvasta.

Haastattelujen kieli ja puhuntatavat kuvaavat muun muas-
sa sitä, millä sanoin tutkittavan ajan paikallisyhteisöissä tehtiin
eroa herätysliikkeisiin kuuluneiden ja kuulumattomien välille.
Ne, jotka eivät kuuluneet herätysliikkeeseen, puhuivat ”usko-
vaisista”. Kirkkomatkoilla syrjäkyliltä saapunut väestö yöpyi
kortteeritaloissa. Pappilassakin oli yöpyjiä, mutta

siellä ol paremmin nuita, jotka ol uskovaisia, niin ne män pappilaan. Ne
ol het Rankan [kirkkoherra Krank³] vieraita, jotka ol kerran uskovaisia,
ne män aina sinne. (SKSÄ, KKA1, Kivijärvi 9N.)

Lisäksi vaikkapa ilmaukset ”ottaa siunaus vastaan”, ”paran-
nuksen tekeminen”, ”uskottomat”, ”uskovaisuus” ja ”kristilli-
syys” puolestaan olivat herätysliikkeisiin kuuluneiden, erityi-
sesti lestadiolaisuuden piiriin lukeutuneiden sanastoa (esim.
SKSÄ, KKA1, Kannonkoski 9N; Kinnula 2, 10N; Kivijärvi 5N,
14N, 16–17N).

Etnografista historiantutkimusta kirjoittaessa on hyödyllis-
tä pohtia sitä, mitä muistitietoaineisto ei kerro ja miksei kerro.
Edustaako se vain tiettyjen ryhmien historiaa? Onko aika kul-
lannut muistot tai halutaanko asiat muistaa (yhteisöllisesti) jol-

lakin tietyllä tavalla? Annetaanko menneisyydelle muistoissa sellaisia merkityksiä, jotka palvelevat enemmänkin nykyisyyden tavoitteita? Muistitiedon (lähde)kriittisessä arvioinnissa ei ole kyse niinkään siitä, kuinka ”totuudenmukaista” tieto on ja muistaako informantti asiat oikein vain väärin, sillä historiallinen totuus on aina suhteellista. Se, mikä on jollekulle totta, voi jollekin toiselle aikalaiselle olla vääristymää ja virheellinen tulkinta ajan tapahtumista. Jokainen tarkastelee maailmaa omista lähtökohdistaan käsin ja muistaa itselleen tai yhteisölleen merkityksellisiä asioita. Siksi onkin tärkeämpää kysyä, miksi jotakin tulkintaa tapahtumien kulusta pidetään totuudenmukaisena jossakin tietyssä yhteisössä tai kulttuurissa. (Ks. myös Kalela 2000, 90–91, 158–161; Kalela 2006, 75; Portelli 2006[2002], 55–57.)

Tutkimusnäkökulman rajaamiseen ei vaikuta ainoastaan se, tutkiiko itselleen tuttua vai vierasta yhteisöä, vaan myös tutkijan omalla elämäkokemuksella ja hänelle karttuneella tietämyksellä on merkitystä siinä, mihin asioihin hän tutkimuksessaan kiinnittää huomiota ja miten taitavasti hän (tai haastattelija, jos haastattelun toteuttaja on eri henkilö kuin tutkija) kysymyksensä asettaa (Dyck 2000, 36). Kirkollista kansanperinnettä kerännyt Esa Tuomaala osasi kysyä haastateltaviltaan esimerkiksi jumalanpalveluksen etenemisestä, seurakunnan osallistumisesta siihen ja kastekäytännöistä yksityiskohtaisiakin tietoja, koska hän oli itse teologi ja kiinnostunut kirkollisten tapojen historiasta ja muutoksesta. Elämäkokemus ja tahdikkaus tulivat esille, kun esimerkiksi iäkäs haastateltava ei muistanut tarkempia yksityiskohtia kysytystä asiasta. Tuomaala pelasti tilanteen toteamalla: ”kun en minä ainakaan muistas nuin pitkältä

ajalta” (SKSÄ, KKA1, Kivijärvi 9N). Taitava kerääjä voikin auttaa tekemällään kenttätyöllä aineistoa myöhemmin analysoivaa tutkijaa, olemalla osittain ikään kuin tutkimusavustaja tai jopa kansatutkija koko tutkimusprosessissa.

Miten maaseudun kirkolliseen kansanperinteeseen liittyvät muistot muuttuvat, ennen kuin ne tulevat osaksi julkaistua tutkimustekstiä? Tiedon kerääjä toimii välittäjänä tutkimuskohteen ja siitä tuotetun arkistoaineiston välillä. Historiantutkimuksen näkökulmasta tähän kytkeytyy useita haasteita. Tutkijan on perehdyttävä seikkaperäisesti lähteiden syntyprosessiin ja niiden tallentamisen tapaan. On keskeistä tarkastella sitä, miten eri tavalla haastattelija havainnoi perinnettä silloin, jos hän on vain ulkopuolinen tarkkailija, kuin jos hän asuu ja elää tutkittavassa yhteisössä. Aineiston kerääjän tai myöhemmän tutkijan oma kulttuuri(sidonnaisuus) saattaa estää havaitsemasta huomionarvoisia seikkoja, mutta toisaalta se voi merkittävällä tavalla auttaa häntä tunnistamaan kerronnan risiiritaisuuksia. Lisäksi on hyvä pohtia, miten keruun tuloksiin vaikutti, jos kerääjä oli paikallisesti tunnettu henkilö tai merkittävässä asemassa yhteisössään, kuten kirkkoherra tai vahvan herätysliikkeen johtohahmoja. Voitiinko hänen kysymyksiinsä vastata toisinaan siten, millaisia vastauksia hänen oletettiin odottavan saavansa vastaukseksi? Tällöin kerääjältä vaadittiin erityistä tarkkaavaisuutta siinä, miten hän tallensi muistot ja arvioi niitä kriittisesti. Esimerkiksi Esa Tuomaala toimi tässä suhteessa esimerkillisen huolellisesti.

Kirkollisen kansanperinteen keruiden yhteydessä yleensä yhden haastattelukerran eli keskustelutuokion perusteella kahden tai useamman henkilön vuorovaikutuksen kautta tallen-

nettu muistitieto ei ole niin suuressa määrin kertojan henkilökohtaisen tai omakohtaisen ajattelun ohjaamaa, kuin jos kertoja olisi itse tallentanut muistonsa kirjoitettuun muotoon. Tuolloin muistelijä itse karsii ja rajaa kirjoittamaansa, ja muokkaa muistojen sisältöä koskevaa tekstiä enemmän oman mielensä mukaan useita kertoja ennen sen tallentamista. Agraari perinne on kuitenkin aina ollut luonteeltaan voimakkaasti yhteisöllistä (Kalela 2000, 38). Se ei ilmennä vain yksittäisen henkilön kokemuksia, vaan kuvaa laajemminkin aikalaisten käsityksiä ja maailmankuvaa, ja on siksi erityisen hyvä lähde etnografiselle historialliselle analyysille, koska muutaman informantin muistojen avulla voi tehdä johtopäätöksiä maaseudun väestön toimintatavoista laajemminkin silloin, kun muistitietoa käytetään historiantutkimuksen lähteenä yhdistettyinä muiden lähteiden sisältämiin tietoihin. Esimerkiksi kirkollisen kansanperinteen kertojat edustivat suuressa määrin omaa sukupolveaan ja maaseudulla melko yhtenäisesti myös samaa sosiaaliryhmää, maataloudesta elantonsa saanutta väestönosaa. Muistoissa korostui lisäksi keruukäytännöistä johtuen kertojien korkean iän vaikutus. He kertoivat sellaisista seikoista, joihin olivat kiinnittäneet nuoruudessaan niin erityisellä tavalla huomiota, että muistivat ne vielä ikäihmissinä.

Etnografisen menetelmän käyttömahdollisuudet

historiantutkimuksessa

Kenen muistoista ja tiedoista kirkollisen kansanperinteen aineistoissa oikein on kyse? Keruuvihkon laatija määrittä raamit, haastattelija loi kerrontatilanteen puitteet, ja haastateltava päätti, kuinka paljon halusi elämästään paljastaa sitä tarkasteleville

kerääjille ja tutkijoille. Muistitiedon kerääjät toimivat ja elivät jokapäiväistä elämäänsä keskellä sitä yhteisöä, jonka menneisyyttä tallensivat yhdessä informanttiansa kanssa. Etnografinen muistitieto syntyi vuoropuheluna kertojan ja haastattelijan välillä. Tässä toisen ymmärtäminen oli avainasemassa. Keruutilanteessa solmittiin ikään kuin kerääjän ja kertojan välinen sanaton sopimus: näitä asioita käsitellään, toisia ei käydä läpi syvemmin. Haastattelija tulkitse haastateltavan äänenpainoja ja ilmeitä ja eleitä, kysyi varovasti jostakin aiheesta, mutta keskustelu ei edennyt, mikäli haastateltava siirtyi toiseen aiheeseen, ei halunnut muistella tai ei muistanut kyseisestä asiasta enempää. Näistä kaikista kohteliaista eleistä, epäroinneista ja asenteista tiedon keräämisen prosessia kohtaan historioitsija tietää vain sen verran kuin hänelle on arkistoon tallennetuissa dokumenteissa paljastettu.

Muistitiedon käyttö etnografisen historian tutkimuksen lähteenä edellyttää tutkijalta tarkkaa ja kriittistä tapaa analysoida aineistoaan. Esimerkkiaineistoni kerääjillä oli paikallistunte-musta, joiden avulla he arvioivat haastateltaviaan. Tutkija ei voi enää tutustua henkilökohtaisesti informantteihinsa, vaan hänen on perehdyttävä henkilöiden luonteeseen ja toimintaan käytössään olevien dokumenttien kautta, ja lisäksi ristiinvalotettava niitä muiden, täydentävien elämäkerrallisten lähteiden avulla. Toisaalta esimerkiksi kansanperinteen keruun huolellinen suunnittelu ja toteutus mahdollistavat sen, että myöhemmin aineistoja käyttävä tutkija voi varsin vaivattomasti tehdä eri seurakuntien välillä vertailuja keskenään yhteismitallisten aineistojen välillä. Tällä tavoin on mahdollista havaita mahdollisia alueellisia kulttuurieroja kirkollisissa tavoissa.

Lopuksi voi tehdä kaikkein tärkeimmän päätelmän: etnografista tutkimusta tehdessään myös historiantutkijan on tiedostettava osallisuutensa ”kentän” muodostamiseen, eli hän on aktiivinen toimija tutkimusprosessissa ja osaltaan vastuussa siitä, miten prosessin aikana tehdyt valinnat vaikuttavat tutkimuksen suuntaan. Varsin merkittävä osa muistitiedon etnografista keräämistä on ollut sen tallentaminen nauhoituksiksi tai teksteiksi, koska samalla on tapahtunut tietoa koskevaa rajausta ja tulkintaa. Ne muistot, joista tämä on halunnut kertoa valitsemastaan näkökulmasta, ovat saaneet pysyvemmän muodon. Muistelija on siis asettanut aineistolle ensimmäiset rajat. Kerääjä taas on tehnyt jo aineistoa tallentaessaan oman pienoistutkimuksensa taustoittamalla, koostamalla, karsimalla ja rajaamalla muistitietoa, tehden johtopäätöksiä ja synteesejä keräämistään muistoista ja niiden suhteesta tarkasteltavana olevaan teemaan.

Historiantutkija on usein vasta kolmas muistitiedon tuloksija muistelijan ja kerääjän jälkeen. Siten etnografinen historiantutkimus on tulosta monikerroksisesta muistojen keräämisen, tallentamisen ja analysoinnin jatkumosta. Se koostuu kuitenkin ajallisesti peräkkäisistä vaiheista, jolloin muistelija, kerääjä ja tutkija eivät välttämättä voi käydä vastavuoroista dialogia keskenään, eikä muistelijalta tai kerääjältä voi enää hakea vahvistusta tulkintoihin lisähaastattelujen avulla. Muistitiedon äärellä historiantutkijan on hyvä muistaa, että hänellä on tästä huolimatta oma vastuunalainen paikkansa etnografisessa tutkimusprosessissa. Hänen tehtävänä on erottaa aineistosta keruun laatijan, yksittäisen kertojan, yhteisön, kerääjän ja kaikkien näiden oman aikakauden yhteiskunnan ja kulttuurin

äännet, ja nivoa ne yhdeksi, kaikkien eri tahojen näkökulmat mahdollisimman kattavasti huomioivaksi kertomukseksi, osaksi kirjoitettua historiaa.

LÄHTEET

Arkistomaineisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto, Äänitearkisto (SKSÄ), Helsinki
Kirkollisen kansanperinteen arkisto (KKA)
Kirkollisen kansanperinteen yleiskysely (kysely nro 1):
Kannonkoski (haastattelija Esa Tuomaala 1975)
Kinnula (haastattelija Kristiina Hakkarainen 1974)
Kivijärvi (haastattelija Esa Tuomaala 1975)

Muu aineisto

Murtorinne, Eino 1986. *Kirkollisen kansanperinteen yleiskysely*. 3. muuttumaton painos. Helsinki: Helsingin yliopiston Suomen kirkkohistorian laitos.

Kirjallisuus

Connerton, Paul, 1989. *How societies remember*. Themes in the Social Sciences. Cambridge: Cambridge University Press.
Dyck, Noel 1999. Home field advantage? Exploring the social construction of children's sports. – Amit, Verden (ed.) *Constructing the field: ethnographic fieldwork in the contemporary world*, 32–53. London – New York: Routledge.
Eriksen, Thomas Hylland 2004. *Toista maata? Johdatus antropologiaan*. Helsinki: Gaudeamus.
Fentress, James & Wickham, Chris 1992. *Social Memory. New perspectives on the past*. Oxford: Blackwell.
Ginzburg, Carlo 1992[1986]. *Clues, Myths, and the Historical Method*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
Halbwachs, Maurice 1980. *The collective memory*. Harper colophon books. New York: Harper & Row.
Huttunen, Laura 2010. Tiheä kontekstointi: haastattelu osana etnografista tutkimusta. – Ruusuvoori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.), *Haastattelun analyysi*, 39–63. Tampere: Vastapaino.
Kaivola-Bregenhøj, Annikki 2003. Kentällä kansanrunousarkistossa. – Laaksonen, Pekka, Knuuttila, Pekka & Piela, Ulla (toim.) *Tutkijat kentällä*. Kalevalaseuran vuosikirja 82, 291–303. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Kalela, Jorma 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Hanki ja jää. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalela, Jorma 2006. Muistitiedon näkökulma historiaan. – Fingerroos, Outi ym. (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214, 67–92. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologia näkökulmia muistiin ja muisteluun. – Fingerroos, Outi et al. (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214, 120–144. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kotilainen, Sofia 2008. *Suvun nimissä. Nimenannon käytännöt Sisä-Suomessa 1700-luvun alusta 1950-luvulle*. Bibliotheca Historica 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kotilainen, Sofia 2010a. Sodan äänet ja niiden jälkikaiku siviiliväestön mielissä: kuinka tulkita 1900-luvulla tallennettua muistitietoaineistoa Suomen sodan kokemuksista. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2010, 304–315.
- Kotilainen, Sofia 2010b. Lokalsambället och minnena av finska kriget. Det senare politiska utnyttjandet av erfarenheterna från krisåren. *Historisk Tidskrift för Finland* 3/2010 (95), (Finska kriget och lokalsambället), 471–509.
- Kotilainen, Sofia 2013. From religious instruction to school education: elementary education and the significance of ambulatory schools in rural Finland at the end of the 19th century. – Buchardt, Mette, Markkola, Pirjo & Valtonen, Heli (eds.), *Education, state and citizenship*, 114–137. NordWel Studies in Historical Welfare State Research 4. Helsinki: The Nordic Centre of Excellence NordWel.
- Kurki, Tuulikki 2002. *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 880. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mannheim, Karl 1959[1952]. The Problem of Generations. – Mannheim, Karl, *Essays on the Sociology of Knowledge*, 276–322. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Portelli, Alessandro 2006. Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? – Fingerroos, Outi et al. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214, 49–64. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ruotsala, Helena 2005. Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä. – Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.), *Polkuja etnologian menetelmiin*, 45–76. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) 2005. *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Tuomaala, Saara 1986. Kivijärven seurakunnan elämää. – Peltonen, Martti

(toim.), *Kivijärven kirja*. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan kotiseutusarja N:o 23, 305–374. Kivijärvi: Kivijärven kunta ja seurakunta.

Viitteet

- 1 Kirkollinen kansanperinne on tallennettu litteraatioiksi ja osin myös nauhoitteina kansanrunousarkiston äänitearkistoon (SKSÄ). Kirkollisen kansanperinteen arkisto (KKA), Kirkollisen kansanperinteen yleiskysely (kysely nro 1): Kannonkoski (haastattelija Esa Tuomaala 1975), Kinnula (haastattelija Kristiina Hakkarainen 1974) ja Kivijärvi (haastattelija Esa Tuomaala 1975).
- 2 Muistitietotutkimus on yleensä hyvin monitieteistä, ja historiantutkimus voi hyödyntää monia lähitieteiden lähestymistapoja. Esim. Kalela on määritellyt tarkemmin muistitiedon asemaa lähteenä historiantutkimuksessa. Kalela 2006. Muistitiedon käsitteestä etnologia-tieteissä vrt. Korkiakangas 2006.
- 3 Krank kuului myös lestadiolaiseen herätysliikkeeseen. Tuomaala S 1986, 322.

II KATSE JA VUOROVAIKUTUS TUTKIJAN TYÖVÄLINEINÄ

VALLANKÄYTTÖÄ LINSSIN EDESSÄ JA TAKANA: VISUAALINEN ETNOGRAFIA JA KAKSI TUTKIMUSTA LÄNSI-AFRIKASTA

Sidylamine Bagayoko ja Sanna Tawah

Visuaalinen materiaali on tärkeä osa etnografista tutkimusta ja tiedon tuottamista, mutta visuaalisen aineiston kerääminen etnografisin kenttätutkimusmenetelmin ei ole yksiselitteistä. Mikä on visuaalisen etnografian merkitys etnologisessa tutkimuksessa ja mikä ohjaa visuaalisen aineiston keräämistä ja tuottamista? Millä tavalla videokameran käyttö kenttätutkimuksessa vaikuttaa kerätyn tiedon luonteeseen ja luotettavuuteen? Lähestymme aihetta kahden eri Länsi-Afrikassa toteutetun kenttätutkimuksen kautta ja kahdesta eri näkökulmasta: malilainen visuaaliantropologi keräämässä videoaineistoa etnografisia dokumenttifilmejä varten malilaisissa yhteisökouluissa ja suomalainen etnologi keräämässä haastatteluaineistoa videokameraa apuna käyttäen kamerunilaisilla toreilla. Tarkastelemme sitä, miten tutkija kuvaajana, tutkimusympäristö ja kulttuurinen konteksti vaikuttavat kenttätutkimukseen. Millä tavalla videokameran käyttö tutkimuksessa eroaa paikallisen tutkijan tai ulkomaalaisen tutkijan käyttäminä ja mitä eettisiä kysymyksiä tulee ottaa huomioon? Millä tavalla aineiston käyttötarkoitus (tutkimusmateriaalina käyttö tai etnografisen dokumentin editointi videoaineistosta) ohjaa visuaalisen materiaalin keräystä? Käsittelemme näitä kysymyksiä kenttätöidemme kautta ja pohdimme videomateriaalin keräämiseen ja visuaalisen materiaalin tuot-

tamiseen liittyviä metodologisia haasteita.

Antropologit Margaret Mead ja Rhonda Métraux (1953) ovat klassisessa teoksessaan ”The Study of Culture at a Distance” todenneet, että valokuvaa, filmiä ja visuaalista aineistoa on pidetty etuoikeutettuina todentajina tutkijan osallistumisesta paikalliskulttuurin elämään; ne ovat toimineet myös henkilökohtaisen kenttäkokemuksen korvaajina. Kulttuuriantropologiassa on yleisesti ajateltu, että visuaalinen dokumentaatio ei ole riittävää ”todistusaineistoa” sellaisenaan, vaan sen lisäksi tarvitaan aina visuaalisen aineiston kontekstiin asettava ja tulkitseva etnografin tulkinta (ks. AAA 2002, 305–306). Etnografi toimii tällöin valokuvan tai muun visuaalisen aineiston äänenä ja todistaa sen avulla läsnäolonsa tiettyssä ajassa ja paikassa, riippumatta tutkittavien roolista tutkimuksessa (Crawford ja Turton 1992).

Etnografisessa tutkimuksessa visuaalinen materiaali ei siten useinkaan esitä ”meitä” vaan ” muita”, toisin sanoen tutkijan näkemystä tutkimuskohteista. Tulkitsevan etnografin rooli on nähty tärkeänä visuaalisen materiaalin tulkinnessa. Onko akateemisen, ”oppineen” ihmisen ääni ja kommenttiraita antaneet visuaaliselle materiaalille suuremman painoarvon? Kuten antropologi Deborah Poole (2005, 168) huomauttaa, visuaalista materiaalia on myös arvioitu siitä lähtökohdasta, että se tekisi havainnointiprosessista tieteellisempää. Visuaalinen todistusaineisto ikään kuin kesytetään toteuttamaan ja todistamaan etnografisen tutkimuksen päämääriä, mutta toteuttaakseen tämän tavoitteen, on vaadittu että ”kova” ja objektiivinen visuaalinen materiaali tarvitsee tuekseen ”pehmeän” ja subjektiivisen etnografin äänen.

Nykytutkimuksessa otetaan yhä enemmän huomioon visuaalisen materiaalin kertova luonne, sen lisäksi että visuaalinen aineisto on ikään kuin säilyttäjä kaikille niille merkityksille, joita tietty tapahtuma, henkilö tai arkikäytäntö ilmentää visuaalisessa kontekstissa. Juuri tämä visuaalisen materiaalin ominaislaatu ja sen todistusvoima liittyen tapahtumiin, jotka eivät ole toistettavissa samanlaisina, yhdistää menneisyyden ja tämän hetken, muuttaen sen visuaaliseksi todistusaineistoksi (Poole 2005, 168).

Kuten visuaaliantropologi Cristina Grasseni (2004, 27) kuvailee, etnografinen ymmärrys muodostuu erityislaatuisen näkemyksen tuloksena sekä tarkan havainnoinnin, huolellisen tarkkailun ja keskeisten arkipäivän ”kaavojen” tunnistamisen avulla. Etnografinen kenttätutkimus vaatii aina eettisten näkökulmien pohdintaa ja videokameran tuominen tutkittavien luo on usein haastavaa. Tutkija kameran kanssa kohtaa erilaisia rajoituksia kuin tutkija ilman kameraa. Tutkijan on kameraa kantaessaan ja käyttäessään seurattava normaaleja tutkimuskäytänteitä ja -etiikkaa, mutta lisäksi myös kuvaukseen liittyviä sääntöjä. Tutkijan on myös vakuutettava kentän toimijat hyväksymään tutkijan ja kameran jokapäiväinen ja joskus myös jokahetkinen läsnäolo. Kameraa käytetään usein joko osallistuvan havainnoinnin välineenä tai välittäjänä jokapäiväisen sosiaalisen kanssakäymisen tallentajana myöhempää analyysia varten.

Visuaaliantropologi Marcus Banks (1995) jakaa visuaaliset tutkimusmenetelmät kolmeen laajaan kategoriaan. Ensimmäinen kategoria, visuaalinen representointi, tarkoittaa yhteisön tai ihmisryhmän tutkimista tuottamalla siitä visuaalista materi-

aalia. Toinen kategoria viittaa jo olemassa olevien visuaalisten aineistojen tutkimiseen, joka on joko median, yhteisön itsensä tai muiden tutkijoiden tuottamaa. Kolmas kategoria on yhteistyön tekeminen sosiaalisten toimijoiden kanssa visuaalisten aineistojen tuottamisessa; näin tehdään etnografisissa filmiprojekteissa ja useissa kehitysyhteistyöhankkeissa, jotka sisältävät visuaalista materiaalia. Kaikki nämä kolme lähestymistapaa nostavat etnografin roolin keskeiseksi. Etnografin rooli aineiston tuottamisessa ja/tai tulkinnassa muuttaa visuaalisen aineiston todistusaineistoksi jostakin ilmiöstä, tapahtumasta tai asiasta. Siten visuaalista aineistoa käsittelevän etnografin on tiedostettava, miten hänen taustansa, oletuksensa ja opitut arvojärjestelmät vaikuttavat kerätyn materiaalin luonteeseen. Lisäksi on huomioitava, millaisia oletuksia, ennakkoluuloja ja stereotypioita etnografiin kohdistuu, sillä ei ole yhdentekevää, kuka kuvaa, ketä kuvaa ja millaisessa tilanteessa.

Tässä artikkelissa käsittelemme visuaalista etnografiaa eräänlaisena linssin takana olevan tutkijan ja linssin edessä olevan toimijan välisenä valtasuhteena. Tämän erityislaatuisen suhteen tarkastelussa käytämme esimerkkeinä omia kokemuksiamme videokameran käytöstä kenttätutkimuksessa; lisäksi arvioimme omia tutkijaroolejamme kulttuurisista näkökulmista. Esimerkkimme havainnollistavat kahta eri tapaa käyttää videokameraa etnografisessa tutkimuksessa. Artikkeliki kuvaa käytännön tasolla etnografisen kenttätutkimuksen haastavuutta, jännittävyttä sekä jännitteitä Afrikan urbaaneissa ja maaseutu-ympäristöissä. Malilainen visuaaliantropologi Sidylamine Bagayoko kuvaa osuudessaan kenttätutkimusta malilaisissa yhteiskouluissa¹, joissa hän kohtasi hyvin erilaisia suhtautumistapoja

kenttätööhönsä, erityisesti koska käytti kameraa tutkimukseen. Bagayokon yksi tutkimusalueista sijoittui köyhään Sabalibougoun kaupunginosaan Malin pääkaupungissa Bamakossa ja toinen taas köyhään N’Korobougoun maalaiskylään. Suomalainen etnologi Sanna Tawah puolestaan kirjoittaa kokemuksestaan visuaalisen aineiston keräämisestä kamerunilaisilla toreilla Kamerunin englanninkielisellä alueella, joilla hän keräsi tutkimus- ja haastatteluaineistoa osin myös videokameraa käyttäen.

Kenttätöitä malilaisissa yhteisökouluissa (Bagayoko)

Aloitin visuaalista materiaalia hyödyntävän kenttätöön Malissa vuonna 2008 maisterin opinnäytettä varten. Olin aluksi epäileväinen, kuinka pystyisin suoriutumaan kenttätöistä, koska tutkimusalueeni, Bamakon laitakaupungilla sijaitseva Sabalibougou, oli hankalan alueen maineessa. Toisaalta olin kiinnostunut tekemään kenttätöitä juuri sillä alueella, koska siellä sijaitsi paikallisyhteisön ylläpitämä yhteisökoulu, jollaista halusin tutkia, vaikka alue olikin köyhä ja vaikeasti lähestyttävissä. Odotin kohtaavani paljon vastustusta tutkimushankkeelleni, koska epäilin, että ihmiset luulisivat minun pyrkivän paljastamaan heidän elämäntilanteensa kuvien ja kameran avulla. Olin saanut suosituskirjeen alueen hallinnolliselta pormestarilta, joka oli kovan, epäluotettavan ja toisia alistavan päätöksentekijän maineessa. Hänen hyväksyntänsä kuitenkin avasi tutkimukselleni paljon ovia.

Saatuani kaikki viralliset tutkimusluvut Bamakon alueviranomaisilta kuten pormestarilta, kiertelin alueella ja vierailin alueen yhteisökoulussa kertomassa tulevasta tutkimusprojek-

tistani, ajatuksestani käyttää videokameraa osana tutkimusta ja etnografisen dokumentin teosta. Aikomukseni oli koulussa vieraillessani paikallistaa kuvaus- ja tapahtumapaikat huolellisesti myöhempää kuvausta varten, koska tavoitteenani oli tehdä etnografinen dokumenttifilmi koulun arkielämästä ja koulun kohtaamista haasteista osana laajempaa tutkimusta. Kuten Grasseni (2004, 16) ohjeistaa, pyrin etsimään erilaisia tapoja nähdä kohteena oleva tila sekä päästä seuraamaan tilassa tapahtuvia käytänteitä pystyäkseni ymmärtämään koulu yhteisön arvoja, identiteettejä, arvostuksia ja sosiaalista vuorovaikutusta. Kun olin kertonut yhteisökoulussa tutkimusprojektistani, koulun rehtori hyväksyi tutkimuspyynnön ja pyysi opettajakollegoitaan ja oppilaita toivottamaan minut tervetulleeksi kouluun ja sallivan minun kuvata eri tilanteissa. Olin onnellinen ja helpottunut, että olin löytänyt kuvauskohteen tutkimukselleni pitkän paperisodan jälkeen.

Täysin erilaisen tilanteen kohtasin, kun muutamaa vuotta myöhemmin aloitin väitöskirjatyöhöni liittyvän aineistonkeruun maaseudulla N’Korobougoun alueella. Käydessäni kylässä ensimmäistä kertaa tapasin kylän perinteisen päällikön kertoakseni hänelle projektistani; minulla oli tuolloin jo virallinen tutkimuslupa aluehallinnon viranomaisilta, johon myös N’Korobougoun kylä kuului. Olin aiemmin Bamakon laitakaupungin yhteisökoulussa pelännyt tutkimusprojektin vastaanottoa, mutta etukäteen oletin että maaseutukylässä kaikki sujuisi ongelmitta. N’Korobougoun kylässä päädyin kuitenkin kolmen päivän ajan perustelemaan tutkimukseni tärkeyttä ja luonnetta tutkimuksen vastustajille. Olin olettanut, että pieni 500 hengen kylä ottaisi minut hyvin vastaan, koska kylän paikallispäällikkö

oli antanut suostumuksensa. Olin väärässä, kun oletin että saisin N’Korobougoun kylän asukkaiden hyväksynnän yhtä helposti kuin Bamakon laitakaupungin yhteisökoulussa. En ollut ymmärtänyt, millaisen konfliktin kuvausprojektini voisi paljastaa paikallistason hallinnon ja maaseutuyhteisön välillä, ja mikä kyläläisten suhtautuminen kuvausprojektiin tosiasiasa oli. Yhden ihmisen kieltäytyminen tulemasta kameran eteen ja kertomasta ajatuksiaan osoitti, kuinka yleinen käsitys yhtenäisestä maaseutuyhteisöstä on vailla pohjaa.

Kokemukseni osoittivat, että yhteisössä oli paljon erimielisyyksiä, riitoja ja myös keskustelua kylän yhteisökouluun liittyen. Konsensuksen ja hyväksynnän löytäminen vaatii paljon neuvottelua, koska kylän eri klaaneilla, sukuilla ja perheillä on erilaisia näkemyksiä siitä, kuinka asiat tulisi hoitaa. Aluetason auktoriteettien ja perinteisen kyläpäällikön lupa tutkimukselleni ei taannut, että kyläläiset hyväksyisivät ulkopuolelta tulevan tutkijan helposti ja ilman neuvotteluja. Jouduin taistelemaan ja vakuuttelemaan saadakseni suostumuksen osalta kyläläisistä ennen kuvauksen aloittamista. Paikallisten tapojen mukaisesti jaoin pieniä lahjoja ihmisille osoituksena hyvistä aikeistani. Myös raha ja tutkimukseni rahoitus herätti keskusteluja. Puhuessani maaseutualueen hallinnollisen pormestarin kanssa kylän asioista, hän sanoi, että kuvaamallani materiaalilla pystyisin helposti löytämään rahoituksen ulkomailta alueen yhteisökouluille. Olin kommentista vaivaantunut ja jouduin sanomaan, että minulla ei valitettavasti ole tietoa, miten rahoitusta hankitaan ulkomailta paikalliskoulujen tarpeisiin, muutoin tekisin sen lasten tulevaisuuden turvaamiseksi.

Neuvottelujen aiheuttaman viivytyksen positiivinen puoli oli se, että sain samalla mahdollisuuden silmäillä kuvauspaikkoja etukäteen. Tutkimuksessani halusin kunnioittaa havainnoinnin eri ulottuvuuksia samalla tavoin kuin visuaaliantropologi Marc Piauult (2000, 7), joka elokuvateoreetikko Dziga Vertovia mukaillen käy kirjassaan ”Anthropologie et cinéma: passage à l’image, passage par l’image” läpi videokuvauksen eri vaiheet. Ensimmäinen vaihe on ympäristön yleinen ”silmillä editoiminen” ilman kameraa, toinen vaihe koostuu yleisen havainnoinnin jälkeisestä ”editoimisesta kameran kanssa”, jolloin tutkija järjestää mielessään ympäristön antamia vinkkejä ja johtolankoja. Kolmannessa vaiheessa kuvataan seuraten ensimmäisen ja toisen vaiheen antamia vihjeitä. Neljäs vaihe tapahtuu havainnoinnin ja kuvaamisen jälkeen, jolloin kuvattu materiaali järjestetään temaattisesti ja siitä etsitään mahdollisesti puuttuvia huomioita, merkityksiä ja lähteitä.

Kenttätyöprosessi ja strategia videoetnografiassa

Sosiaaliantropologi Christian Lallier (2009, 39) olettaa, että kuvataksaan sosiaalisia vuorovaikutustilanteita etnografian tulisi pyrkiä tallentamaan tilanteet mahdollisimman luonnollisina ja häiritsemättä toimijoita. Välttääkseen noloja ja hankalia tilanteita, etnografi-kuvaajan tulisi toimia mahdollisimman huomaamattomasti, jotta tilanteet pysyisivät mahdollisimman autenttisina. Ensimmäisenä viikkona kyläkoulussa oli mahdollonta saada minkäänlaisia kuvia, koska oppilaat olivat kiinnostuneita isosta kamerastani ja halusivat kokeilla kuvaamista sen sijaan, että olisivat keskittyneet koulutyöhön. Tämän takia vietin kyläkoulussa monta päivää teeskennellen käyttäväni kame-

raa ja kuvaavani heitä, jotta he tottuisivat kameran läsnäoloon. Kokemus osoitti, kuinka haastavaa lasten kuvaaminen on, koska kaikki halusivat tulla kuvaan, kun tavoitteeni oli kuvata kouluyhteisöä arkitoimissaan.

Tähän sopeutumisvaiheeseen kului noin viikko, kunnes oppilaat ja opettajat suhtautuivat kameran läsnäoloon luonnollisena asiana. Kameran läsnäolo ymmärrettiin ja hyväksyttiin minun kauttani ja ensi-innostuksen laannuttua minua kutsuttiin lyhyesti ”kameramieheksi”. Kun myöhemmin editoin ja järjestin kuvamateriaalia, ymmärsin, että kamera edusti yhtä aikaa silmiä, yleisöä ja etnografia, koska kuva-aineisto auttaa jälkikäteen jatkamaan havainnointia kuvatuista tilanteista.

Etnografinen kenttätyö kameran kanssa on yhtä aikaa sekä jännittävää että turhauttavaa. Kahdelta eri kuvausalueelta, kylästä ja kaupungista, tein huomion, että kaupunkialueella ihmiset suhtautuivat kameraan luontevammin, oletin sen johtuvan televisiokulttuurin yleisyydestä kaupungissa. Kameran nähdessään kaupunkilaiset ajattelevat kyseessä olevan journalistin tekemässä tv-reportaasia. Kylässä kamera herätti enemmän huomiota. Sen nähdessään ihmiset jähmettyvät paikoilleen ja pysäyttävät aktiviteettinsa. He alkavat poseerata kameralle olettaen sen olevan valokuvakamera ja ajattelevat poseerauksen helpottavan kuvaajan työtä. Etnografille tämä on hankalaa, koska paikalleen jähmettynyt kuvattava ei anna luonnollista kuvaa tilanteista ja tällaisia osioita on myöhemmin hankala käyttää filmissä.

Innostavimmat kokemukset kenttätyössä tulevat yhteisen asian eteen toimimisesta. Yhteisökoulun rehtori Bamakossa toivoi, kuten minäkin, että dokumenttifilmi voisi herättää ul-

komaisten kansalaisjärjestöjen kiinnostuksen koulua kohtaan. Myös se oli innostavaa, että kuvattavat toivoivat saavansa valokuvia ja filmin muistoksi kuvausprojektista: visuaalinen materiaali auttoi ihmisiä säilyttämään ja tallentamaan osia omasta henkilöhistoriastaan. Kuten Lallier (2009) on todennut, usein ihmiset hyväksyvät kuvatuksi tulemisen, ei siksi että kuvaaja antaisi heille jotain tai olisi heidän ystävänsä, vaan siksi että ihmiset saavat kokemuksen heidän oman elintapansa tai elämänsä arvostuksesta.

Tutkijan rooli

Malilaisena tutkijana katson kuuluvani tutkittavien kanssa sisäryhmään, koska puhun samaa kieltä ja kuulun samaan etniseen ryhmään kuin suurin osa tutkittavistani. Siitä huolimatta ihmiset sekä kylässä että kaupunkialueella katsoivat minun olevan ulkopuolinen. Osa tutkimustani oli myös Bamakossa yhteisökoulun naapuruston ja rehtorin asuinrakennuksen kuvaaminen. Seurasin kameran kanssa erästä oppilasta kotiin ensimmäistä kertaa ja jouduin kysymysten ristituleen. Oppilaan perhe epäili minua journalistiksi, vaikka kerroin että olen antropologi kuvaamassa visuaalista tutkimusmateriaalia. He pyysivät rahaa, jotta he antaisivat minulle luvan kuvata asuinpaikkojaan tai lähipiiriään. Osassa naapurustoa ihmiset pyysivät minua poistamaan materiaalia, jossa he esiintyivät, ja minua jopa uhkailtiin.

Maaseudulla jouduin todistelemaan jatkuvasti, että myös vanhempani asuvat tällä alueella, mutta ihmiset eivät uskoneet minua, vaan kutsuivat minua ”bamakolaiseksi”. Identiteettini oli ”Bamakois”, pääkaupungista tuleva. Opettajat näkivät mi-

nut ystävällisenä asiantuntijana, joka voisi auttaa heitä heidän palkkoihinsa liittyvissä ongelmissa. Pahimmat väärinkäsitykset ja ongelmat syntyivät julkisilla paikoilla, joilla liikui kameran kanssa. Kylässä kuvasin myös paikallisella torilla, jolla osa koulun opettajista kävi ostoksilla perjantaisin. Torilla minulle huudeltiin loukkaavasti, joskus ihmiset vaativat minulta rahaa, koska olettivat minun myyvän heidän kuvansa ”valkoisille”. Julkisia paikkoja kuvatessa minua myös uhkailtiin ja suorasanaisesti jopa käskettiin poistamaan kuvamateriaalia, ellen suostuisi maksamaan kuvaamisesta.

Onneksi informantit olivat aina puolellani ja pyysivät minua olemaan välittämättä ihmisten huuteluista ja sanoivat, etteivät kyläläiset ymmärrä kameran merkitystä. Tulin ajatelleeksi tällaisissa tilanteissa, kuinka kameran läsnäolo voi antaa myös paikallisille ihmisille erilaisia lähestymistapoja nähdä ja tulkita omaa rooliaan osana paikallisyhteisöä. Ihmiset eivät olleet epäileviä tutkimusprojektin suhteen, vaan sen, mitä aion tehdä heidän kuvillaan. Kaikki varsinaiseen tutkimusprojektiin osallistuneet ihmiset yhteisökoulussa suhtautuivat hyvin eivätkä pyytäneet rahaa kuvaamisesta, mutta koulun ulkopuoliset ihmiset aiheuttivat eniten ongelmia. Valokuvaaminen on arvostettua Malissa, mutta taustalla on epäily kuvien käyttämisestä kaupallisiin tarkoituksiin.

Kameran rooli kenttätyössä

Videokameraa ei käytetä tutkimuksessa pelkän visuaalisen lopputuotoksen takia, vaan kuvat ja kentän äänet voivat olla hyvin hyödyllisiä analyysissa. Kuten visuaalianthropologi Annie Comolli (1981, 51; viitaten de Franceen 1979) toteaa, on väitetty

että elokuvallista observointia on arvostettava itsenään, ei ainoastaan filmin tekemisen kohteena. Kuvallinen antropologia pystyy tulkitsemaan ihmistoiminnan jatkuvuutta, eleellisyyttä, pysähtyneitä kohtia ja arkielämän tavallisia tapahtumia kokonaisuutena prosessina, johon kuuluu myös ääniä ja hiljaisuutta. Kameralla on yhtäläillä omanlaisensa status kuin tutkijallakin. Kamera on näkyvä työväline, joka tekee työstä visuaalisen tai näkyvän myös ulkopuolisille.

Kuvaustilanteen neuvottelu on dialoginen tapahtuma, jossa kuvaaja kysyy lupaa ennen kuvausta ja kuvattava hyväksyy tai hylkää sen. Hyväksynnän saaminen kuvaamiseen antaa tutkijalle erilaisen aseman, kuin jos hän olisi ilman kameraa. Tästä syystä tutkija voi kameran kanssa käydä sisään yhteisölle pyhään rakennukseen, jossa järjestetään erilaisia rituaaleja ja jossa tutkijan läsnäolo olisi muutoin kielletty. Miespuolisena tutkijana koen myös tärkeänä kameran vaikutuksen sukupuolirooleihin. Tilanteissa, joissa olin kameran kanssa pelkästään naisten keskuudessa, ymmärsin, että ilman kameraa en pystyisi olemaan samassa tilanteessa tutkijana, koska paikalliset sukupuolinormit Malissa olisivat estäneet sen. Ilman mukana olevaa kameraa naisten aviomiehet olisivat saattaneet epäillä minun rikkovan sukupuoleen liittyviä käyttäytymisnormeja ja rajoituksia. Toisin sanoen tutkijalla on enemmän valtaa ja oikeuksia kameran kanssa. Valta kasvaa, kun kuvattava hyväksyy tulewansa kuvattavaksi. Haastattelutilanne kameran edessä on asymmetrinen, vaikka haastateltavalla on myös valtaa siihen, mitä itsestään kertoo.

”Valkoihoinen eurooppalainen” kenttätöissä Kamerunissa (Tawah)

Keskusteltuamme kenttätökokemuksistamme Sidylamine Bagayokon kanssa, huomasimme, että meidän kahden eri tutkijan kokemuksissa on paljon samaa liittyen kameran rooliin visuaalisessa tutkimuksessa, mutta myös eroavaisuuksia suhteessa tutkijan rooliin liittyviin odotuksiin. Eurooppalaiseen tutkijaan kohdistuu erilaisia olettamuksia ja stereotypioita kuin paikalliseen, jotka väistämättä vaikuttavat myös kenttätöön luonteeseen. ”Whitemanwoman” eli valkoihoinen² nainen Kamerunissa, kamera kädessä torilla identifoidaan automaattisesti amerikkalaiseksi rikkaaksi naiseksi, ehkä televisio- tai kuvausryhmän jäseneksi, joka on tullut kuvaamaan Kamerunin köyhyyttä ja ongelmia ja rahastamaan näillä visuaalisilla köyhyyden representaatioilla. Nämä paikallisten ihmisten olettamukset (ja joskus myös todelliset kokemukset) rikkaasta amerikkalaisesta eivät ole yllättäviä, koska usein kuvaus- ja turistiryhmät käyttäytyvät näin. ”Valkoihoiset” matkailijat, journalistit ja kuvaajat todentavat maailmaa kameran linssin takaa, jonka taakse osittain myös piiloudutaan. Bagayoko kertoo myös samantyyppisestä paikallisyhteisön suhtautumisesta kameraa kohtaan Malissa, jossa tilanteesta riippuen kamera on edustanut etuoikeutta, valtaa ja varallisuutta.

Käsitykset valkoihoisista ihmisistä ovat muokkautuneet Kamerunissa jo 1800-luvulta alkaen, kun pitkän siirtomaa-ajan kuluessa valkoihoisten eurooppalaisten määrä alueella on kasvanut. Siirtomaa-ajalta on periytynyt monia tarinoita ja käsityksiä valkoihoisista, joita kerrotaan ja siteerataan edelleen. Kenttätöni aikana kuulin myös näitä tarinoita tutkimusmatkailijoista ja eurooppalaisten siirtomaahallinnosta. Tutkimus-

alueellani, Kamerunin englanninkielisellä alueella on myös viime vuosisadalla työskennellyt useita brittiläistä sosiaaliantropologiaa edustavia tutkijoita (ks. mm. Kaberry 1952; Chilver 1966; Warnier 1993, 2007; Goheen 1996; Argenti 2007), lähetyssaarnaajia ja kehitysyhteistyöntekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet ihmisten kokemuksiin ja mielikuviin valkoihoisista. Kaupunkikuvassa näkyvimmit ”valkoihoiset” ovat kuitenkin matkailijoita. Viime vuosisadan loppupuolella lisääntynyt matkailu on tuonut alueelle paljon ”länsimaalaisia” turisteja, jotka ovat asuneet alueella pidemmän tai lyhyemmän aikaa. Lisäksi transnationaalien parisuhteiden ja avioliittojen yleistymisen on muokannut ihmisten mielikuvia ”valkoihoisista”, kategoriasta, johon eurooppalaisten ja amerikkalaisten lisäksi liitetään usein myös aasialaiset.

Nykyään myös media, internet ja diasporassa elävien kamerunilaisten kertomukset ”valkoisten miesten maasta” (ks. Nyamnjoh 2005) ovat osaltaan vaikuttaneet ihmisten käsityksiin eurooppalaisista. ”Valkoihoisten” vierailut ja matkareitit Kameruniin, heidän elintasonsa ja heille saatavilla olevat vaihtoehdot ovat usein selviä osoituksia etuoikeuksista, joita suurimmalla osalla paikallisista ihmisistä ei ole. Sosiologi Bar-nor Hesse (1999) ja maantieteilijä Doreen Massey (1999) ovat nostaneet esiin nämä globaalit käytänteet, jossa ihmisen ”rotu” toimii ikään kuin merkitsijänä muuttoliikkeen kontekstissa: Hesse ja Massey kutsuvat tätä globalisaation rotukieliopiksi. Tämän globalisaation rotukieliopin mukaan sillä, kuka matkustaa minne ja mistä syystä, on merkitystä.

Rodun käsite on kuitenkin ongelmallinen, koska käsitettä biologisesti määriteltävissä olevista ”ihmisroduista” on aiem-

min käytetty todistamaan biologisia ja geneettisiä eroja ihmisryhmien välillä. Rotu on ennemminkin erilaisissa historiallisissa ja kulttuurisissa konteksteissa luotu, eriarvoisuutta korostava sosiaalinen konstruktio ja myytti, joka biologisena käsitteenä on vailla tieteellistä perustaa. Ihmisten arkielämässä etniset stereotyypit ja ennakkoluulot, jotka usein liitetään kulttuuriin eroihin, elämäntapaeroihin ja ajatustapojen eroihin, kuitenkin elävät vahvana (Hall 1992, 14–15). Stereotypia onkin tehokas ja yleistävä ”todiste” jonkin paikkansapitävyydestä, koska se sisältää ajatuksen konsensuksesta; se on ilmentymä yleisestä käsityksestä, jota ei tarvitse erikseen todistella muille, jotka jakavat saman ajatuksen (Dyer 1993, 14–15).

Kirjoittaessani ”globaalista rotukieliopista” viittaa toiseuden representaatioihin ja eroihin, jotka tulivat näkyviksi kenttätutkimuksen aikaa. Antropologi Caroline Knowlesin (2006, 517) mukaan jonkun ihmisryhmän etuoikeus on yhtälailla poliittisesti latautunut kysymys kuin toiseen ihmisryhmään kohdistuva epäoikeudenmukaisuus. Jo etuoikeuden olemassaolo ja ilmentymismuodot vaativat, että sen olemassaoloa pidetään niin itsestään selvänä, että se jätetään huomiotta ja jopa kiistetään. ”Länsimaissa” rodun käsite ja sen käyttäminen on nykyään melkein tabu, mutta esimerkiksi Kamerunissa ihmisen ”rotuun” viitataan yleisesti arkikeskusteluissa ja ihmisen olemusta sekä käyttäytymistä luokitellaan ja kommentoidaan rotuun liitetyillä oletuksilla. Valkoisen ihmisen etuoikeus on Kamerunissa esillä ja nähtävillä. Kamerunilainen antropologi Francis Nyamjohin (2002, 612) mukaan valkoinen ruumis nähdään toisaalta vastenmielisenä, mutta myös loppumattoman materiaalsen hyvinvoinnin ja vallan edustajana. Kuten

Nyamnjoh toteaa, nämä mielikuvat ovat vain osa sitä ambivalenttia suhdetta, johon Kamerun ja ”länsimaat” ovat sidoksissa. Nyamnjohin (2002, 609) mukaan kamerunilainen ylläpitää mustaa ”itseyttään” tuottamalla valkoisen ”toiseuden”.

Kamerunissa olin yksinkertaisesti ”white”, ”whitemanwoman”, joka edustaa ”whiteman kontria” (valkoisen miehen maata, ”länsimaita”) ja siten vaurautta, ”valkoisen miehen” etuoikeuksia, koulutusta ja mahdollisuuksia, vastakohtana monen kamerunilaisen ihmisen epäoikeudelliseen ja mahdollisuuksista riistettyyn asemaan. Edustin Kamerunissa etuoikeutettua ihmisryhmää, koska olin tullut tekemään työtä, jonka olin itse valinnut ja johon minut oli koulutettu. Etuoikeuteni näkyi myös siinä, että minulla oli mahdollisuus matkustaa maahan, jonka torikulttuuria halusin tutkia ja pystyin elämään maassa tutkimusrahoitukseni turvin.

Oma ”valkoisen” roolini oli kahtalainen. Toisaalta roolini oli tutkija, mutta toisaalta olin myös kamerunilaisen perheen ”vaimo”. Erityisesti tilanteissa, joissa tuntemattomat ihmiset kysyivät perheenjäseniltäni tai ystäviltäni, mitä valkoinen nainen täällä tekee ja vielä kameran kanssa, lyhyt toteamus ”hän on meidän vaimomme” [sic], tarkoittaen että kuulun läheisesti heidän perheeseensä, avasi minulle enemmän ystävällisempiä ovia kuin jos vastaus olisi ollut ”hän on tutkija ulkomaisesta yliopistosta”.

Kokemuksia kamerunilaisilta toreilta

Aivan tutkimukseni alkuvaiheessa olin epävarma siitä, millaista visuaalista materiaalia tarvitsisin ja miten sitä saisin; olin myös erittäin naiivi kameran käytön suhteen eri tilanteissa.

Eräs ensimmäisistä torivierailuista Bamendan kaupungin ruokatorille opetti minulle tärkeän läksyn. Olin tutkimusavustajani Bihn³ kanssa käymässä ruokatorilla, jossa tapasimme erään naispuolisen jamssinmyyjän, jonka olimme tavanneet muutamia kertoja aiemminkin. Jamssinmyyjä kertoi, että seuraavana aamuna kello seitsemän torin toiseen laitaan on tulossa lava-autoilla maataloilta ja kylistä ostettuja maataloustuotteita ja että meidän olisi hyvä tulla paikalle, jos haluamme nähdä miten tuotteet tuodaan ja jälleenmyydään torimyyjille. Jamssinmyyjä sanoi itse tulevansa myös paikalle, ja että tapaisimme hänet aikaisin seuraavana aamuna torin reunalla, jonne ruokakuormat tuotaisiin.

Seuraavana aamuna olimme paikalla torin laidalla ennen seitsemää. Seisoimme hieman kauempana ihmisjoukosta ja etsimme jamssinmyyjää, joka oli sanonut tulevansa paikalle. Torin laitaan oli tuotu iso kuormallinen ruokatuotteita maaseudulta ja suuri joukko torimyyjiä oli valitsemassa kasasta omia myyntituotteitaan. Kysyin Bihltä, voinko kuvata yleisesti torin toimintaa ja hän sanoi, ettei siinä pitäisi olla ongelmaa, koska kyseessä on yleinen paikka. Aloitin kuvaamisen, kun eräs ruokakuormaa lajitteleva torimyyjä huomasi meidät ja alkoi huutamaan kovaan ääneen. Nainen oli raivoissaan, syyttäen minua amerikkalaiseksi, joka on tullut kuvaamaan heidän köyhyyttään. Hän huusi minulle käskien sammuttamaan kameran (jonka olinkin jo tehnyt) sillä uhalla, että saan selkääni. Nainen oli todella vihainen ja lähestyi minua ja Bihtä huutaen ja uhkaillen. Yllättäen kaksi lähellä seissyttä torimyyjänäistä veti meidät sivummalle huutaen lähestyvälle naiselle, että antaisi meidän olla rauhassa. Nämä kaksi naista johdattivat meidät

pois tilanteesta. Kuljimme naisten mukana jonkin matkaa pitkän torin laittaa kohti heidän myyntipaikkojaan. Naiset sanoivat, ettei minun tulisi välittää raivoavasta naisesta, koska jotkut eivät vaan siedä toisenlaisia ihmisiä. Tästä alkoi pitkä ”tutkimussuhteeni” näiden kahden torimyyjänaisen kanssa ja he ovat olleet aina hyvin myötämielisiä tutkimukseni suhteen.

Minulla oli toreilla, kylissä ja kodeissa käydessäni usein digitaalinen kamera ja videokamera mukana, koska halusin tallentaa visuaalista ympäristöä, haastatteluita ja ihmisten arkielämää. Motiivini kameran käyttöön ja visuaalisen materiaalin keräykseen oli siis osin erilainen kuin kollegallani Bagayokolla, joka editoi kenttätöäineistostaan etnografisia filmejä ja pohti etukäteen kuvauskulmia ja -asetelmia. Vaikka en ollut tekemässä etnografista dokumenttia tutkimusaiheestani, vaan keräämässä aineistoa Banksin (1995) mainitsemaa ”visuaalista representointia” käyttäen, luottamuksen syntyminen minun ja haastattelemini ihmisten välille oli yhtälailla tärkeää tutkimukseni kannalta. Minun oli mietittävä tilannekohtaisesti, otanko kameran esiin ja kysynkö lupaa saada kuvata, koska esimerkiksi toreilla pelkästään jo minun, valkoihaisen, läsnäolo aiheutti kielteisiä reaktioita. Useat ihmiset kieltäytyvät kuvaamisesta vedoten siihen että olin ”whiteman” ja siihen mitä se tavalliselle kamerunilaiselle edustaa, erityisesti kaukaisemmillä kylätoreilla, joilla ”valkoisen naisen” läsnäolo aiheutti epäilyksiä. Ihmiset olivat kiireisiä omassa torimyyntityössään ja heidän prioriteettinsa oli myydä tuotteitaan ja saada työstään elantoa. Monet kieltäytyivätkin haastattelusta kiireeseen vedoten.

Opin toki ajan myötä tuntemaan useita torimyyjiä, joiden myyntipaikoilla kävin säännöllisesti ja jotka oppivat tuntemaan minut ja hyväksyivät kuvaamisen. Yleisellä tasolla kameran aktiivinen käyttö osana kenttätutkimusta herätti suurempia ja hyökkäävämpiä reaktioita kuin jos olisin ollut ilman kameraa. Jo se, että olin valkoihoinen, herätti epäilyksiä motiiveistani ja kuulin puheita, että minun epäiltiin olevan ulkomaalainen vakoaja. En tosin koskaan saanut selville, mitä minun epäiltiin vakoilevan. Tällaisissa tilanteissa kameran esiin ottaminen katkaisi kommunikaation.

Kerroin lähestymilleni ihmisille tutkimusprojektistani ja selitin, että halusin kuvata torielämää ja toriympäristöä. Jotkut ihmiset ärsyntyivät silminnähdessä olettaessaan, että olin keräämässä kuvamateriaalia heidän köyhyydestään ja rahastamassa sillä. Jotkut taas sanoivat, että suostuvat kuvattavaksi, jos maksaisin heille ensin, olettaen, että teen kuvilla paljon suurempia summia kuin mitä heille antaisin. Valkoinen ihminen nähdään Kamerunissa monesti kävelevänä lompakkona, kuten Nyamnjoh (2002, 612) toteaa. Kenttätyöni ei kuitenkaan ollut pelkästään negatiivisten reaktioiden sävyttämää. Useat torimyyjät suostuivat mielellään haastatteluihin ja kuvattavaksi ilman suurempia epäilyksiä, he kertoivat toribisneksistään ja elämästään avoimesti ja suhtautuivat minuun ystävällisesti ja kiinnostuneesti. Mutta se ei vähentänyt sitä tosiseikkaa, että tunsin oloni melko usein epämurkavaksi kamera kädessäni, koska tiesin mitä ”valkoinen ruumiini” minusta toreilla viestitti.

Suhtautuminen minua kohtaan Kamerunissa oli kaksijaakoista. Toisaalta minuun kohdistui erilaisia sosiaalisia oletta-

muksia siitä, millaisia ”valkoiset” ovat ja miten he käyttäytyvät, millaisen roolin he ottavat eri tilanteissa ja mitä heiltä voi odottaa, joskus myös avointa inhoa, ihailua tai verbaalisesti ilmaistua vihaa ”valkoista ihmistä” kohtaan. Omassa mielessäni negatiiviset kohtaamiset ehkä ylikorostuivat ja tekivät minut tutkijana varovaisemmaksi, vaikka suurin osa ihmisistä suhtautui toreilla tutkijanrooliini ystävällisesti tai avoimen uteliaasti. Monet torimyyjät osallistuivat mielellään tutkimukseen, jotkut myös ihailivat minua ”valkoisuuteni” tai ”eurooppalaisuuteni” takia.

Olin ottanut kameran ja videokameran mukaan kenttätöihin Kameruniin, koska ajattelin että niiden avulla saatu visuaalinen materiaali toimisi myöhemmin muistin apuna ja materiaalin tarkempi läpikäyminen myöhemmin voisi tuoda uusia näkökulmia tutkimukseeni. Koska en varsinaisesti ollut tekemässä etnografista dokumenttia, en miettinyt kuvausprosessin aikana kuvausympäristön eri tasoja ja lähestymiskulmia. Oikeastaan otin kameran esiin vain jos jotain mielenkiintoista oli tapahtumassa tai halusin tallentaa tietyn torinäkökuvan tai kuvata haastattelun. Tässä suhteessa visuaalinen tutkimustapani oli erilainen kuin kollegallani Bagayokolla, joka oli koulutettu miettimään visuaaliantropologin silmin ja joka oman kotimaansa hyvin tuntien oli tietoinen siitä, miten kameraa kannattaa Malissa eri tilanteissa käyttää.

Ihmiset, jotka opin ajan ja paikan rajoissa tuntemaan hyvin, luonnollisesti hyväksyivät kameran läsnäolon eri tilanteissa ja minua pyydettiin kuvaamaan myös eri perhetilaisuuksiin. Kamerunissa oleskeluni aikana suvussani ja naapurustossa tapahtui muutamia kuolemantapauksia ja minua pyydettiin

kuvaamaan hautajaisia. Hautajaistilanteet olivat täysin erilaisia kuin monet kuvauskokemukseni torilla, sillä hautajaisissa ihmiset hyväksyivät kuvaamisen ja suhtautuivat siihen varauksettomasti. Hautajaisissa olin kuvaamassa tapahtumaa ja dokumentoimassa sitä lähiomaisille, en keskittymässä tiettyihin ihmisiin. Tosin hautajaisissa oli myös salassa pidettäviä osioita, joiden kuvaaminen ei ollut sallittua ulkopuolisille, saatikka valkoihoiselle eurooppalaiselle.

Kokemuksia visuaalisen etnografian tekemisestä

Bagayokolle videorepresentaatio tutkimuksessa edustaa rajatila antropologian ja elokuvan tekemisen välillä. Hänen kokemuksensa tutkimuskentiltä ovat opettaneet, että editointitaito on välttämätön edellytys hyvän materiaalin kuvaamiselle. Kun osaa editoida, kuvaaminen on helppoa. Oikeassa dokumenttielokuvassa, kuten etnografisessa filmissä tarinan juoni kirjoitetaan vasta jälkikäteen. Tämä sama pätee myös etnografiseen monografiaan, jonka kokonaisuus tarkentuu vasta kenttäaineiston keräämisen jälkeen. Lisäksi kuvaajan tulisi kuvata niin kuin hän ei olisi linssin takana, mikä tarkoittaa että kuvaaja ei valitse kuvattavia eikä heidän toimintojaan, eikä puutu tapahtumien kulkuun tai pyydä kuvattavia toistamaan tilanteita tai tapahtumia. Kuvaamiseen liittyy aina osaltaan improvisaatiota, mutta suora havainnointi ilman kameraa on hyvin erilaista kuin havainnointi kameran kanssa. Etnografinen kuvaaminen tai kerronta on kuvausta todellisuudesta. Kommunikointi kuvattavien kanssa antaa tilan toimijoille puhua heidän elämästään ja todellisuudestaan. Sellaisia tositilanteita ei aina pääse todistamaan kuin kameran avulla. Esimerkiksi Bagayokon

(2009) kuvaamassa filmissä *The Principal's Fight* Sabalibougoun yhteisökoulusta hän kuvasi myös koulun rehtorin perhettä ja yksityiselämää, joka paljasti rehtorin työskentelevän myös toisessa ammatissa yövärtijana.

Kun Bagayokon kuvamateriaali oli koossa, hän näytti sen myös kuvausprojektiin vastustaneille henkilöille. Mediatutkija Eduardo Da Veigan (2007, 315) mukaan kuvamateriaalin läpikäyminen kuvattavien kanssa helpottaa visuaalisen etnografian tekijöitä läpikäymään uudelleen tilanteita, jotka auttavat tutkijaa ymmärtämään tilanteiden tunnereaktioita. Visuaalinen materiaali myös edesauttaa etnografia ymmärtämään yhteisön sisäisiä ja eriäviä näkökantoja aiheeseen. Informantit myös saattavat kieltää jonkun kuva-aineiston käyttämisen, erityisesti jos henkilö esitetään siinä epäedullisessa valossa. Tällaisessa tilanteessa on tärkeää keskustella kuvista ja siitä, mitä ne merkitsevät kuvatuille. Myös Tawah näytti kuvaamaansa visuaalista materiaalia joillekin informanteistaan. Useimmiten informantit pyysivät valokuvia muistoksi haastattelutilanteista, erityisesti jos tutkimussuhde oli pitkäaikainen ja kuvamateriaalia oli kertynyt useista eri tilanteista.

Kokemustemme mukaan kuvauksen jälkianalysointi yhdessä kuvattavien ja informanttien kanssa on hyödyllinen prosessi kirjoittamista ajatellen, koska kuvattujen kommentit ja analyysit tilanteista auttavat hahmottamaan myös tutkijan omaa analyysia ja muita mahdollisia näkökulmia. Kaikki kuvausprosessin aikana käydyt neuvottelut ja tehdyt sitoumukset yhteistyöhön prosessin alusta loppuun saakka tekevät video-etnografiasta ”todellista sosiaaliantropologista etnografiaa”. Tällöin sosiaalinen aspekti on todella todennettavissa, koska etnografi

altistuu pakolliselle analyttiselle prosessille, joka on välttämätön tutkimukselle.

Visuaalinen kieli koostuu kuvista, jotka on tarkoituksella laitettu tiettyyn järjestykseen elokuvan aikaansaamiseksi. Kuten ranskalainen kielitieteilijä ja filmitooreetikko Christian Metz (1974) on tuonut esiin, visuaalisen materiaalin editointi on ollut suuri kielellinen keksintö, koska yksittäinen kuva luo merkityksensä sen kautta, mikä on edellinen ja mikä seuraava kuva, samalla tapaa kuin puheessa luodaan sanomalle merkitys ja koherenssi. Bagayoko on ollut omien etnografisten filmiensä suhteen huolissaan siitä, miten ihmiset ymmärtävät materiaalin välittämän sanoman ja miten kuvat puhuvat yleisölle ilman kertojan tai tekstityksen ylikorostumista. Bagayoko on kuitenkin tietoinen siitä, että kulttuuria voi olla helpompi kuvata tekstin kautta kuin visuaalisin keinoin.

Kuten australialainen filmietnografi David MacDougall (1997) mainitsee, toisin kuin kirjalliset kuvaukset, jotka aina luovat jonkinlaisen kontekstin, valokuvaa voidaan tulkita katsojan toimesta ilman minkäänlaista taustatietoa. Tällaisia pelkoja on nykyään herännyt antropologeilla, jotka pelkäävät joidenkin filmien olevan vaarallisia katsojille (tai filmin subjekteille) riippuen siitä, mitä niissä on jätetty näyttämättä tai sanomatta (MacDougall 1997, 289–290). Kuvan ja tekstin tulisi olla yhteneväisiä aina kun se on tarpeen visuaalisen materiaalin todenmukaisuuden kannalta.

Lopuksi

Esimerkit kenttätutkimuksistamme Länsi-Afrikassa osoittavat tutkijan oletetun roolin ja kameran statusarvon keskeisyyden.

Tutkija voi olla paikallinen tai ulkomainen, mutta yhtäläillä tutkijan rooli edustaa ”ulkopuolisuutta” ja erilaisuutta suhteessa paikallisyhteisöihin: koulutusta, rahaa ja valtaa. Köyhissä naapurustoissa, maaseutukylissä ja toreilla kuvausteknologia ja sen kalleus ja poikkeuksellisuus herättävät myös erilaisia reaktioita. Sekä Bagayokon että Tawahin tutkimusten oikeutus kyseenalaistettiin usein. Heillä on osin samantyyppisiä kokemuksia kuvaamisesta julkisilta paikoilta, erityisesti toreilta. Joissain tilanteissa kameran merkitys sai suuren painoarvon vahvistaen tutkijan edustamaa ”ulkopuolista” roolia. Toisaalta eteen tuli tilanteita, joissa kameran käyttö koetaan normaaliksi ja hyväksytyksi, kuten juhlaseremonioissa ja hautajaisissa. Ihmisten arkielämän kuvaaminen on haastavampaa kuin juhlatilanteiden. Arkielämää kuvatessaan tutkija kohtaa usein kysymyksen, kuka nyt toreja haluaisi kuvata, tai paikallista koulua? Jokapäiväisen elämän arvo ei näy ihmisille arkielämässä, mutta etnografisen, visuaalisen materiaalin avulla arkipäivän arvo voidaan tehdä näkyväksi.

Visuaalinen etnografia on hyvä metodologia kenttätyössä, mutta on muistettava että tutkijoina meidän on tuotava jotakin uutta tieteelliseen keskusteluun. Tutkimuksen tuomien valta-asetelmien purkaminen ja yhteiskunnallisten vaikutusten laajempi arviointi onnistuu vain etnografisen metodin tarkkuudella ja tutkimuksen visuaalisen kielen laadulla. Eettisiä perusasioita kuten tutkittavien yksityisyyden kunnioitusta ja etnografisen työn laatua ei tule koskaan hylätä visuaalisuuden vuoksi. Visuaalinen materiaali auttaa etnografista tutkimusta siinä mielessä, että yleisö ja tutkimukseen osallistuvat ihmiset näkevät suoraan mitä aineiston tuottamisen aikana tapahtuu.

Mutta edes visuaalinen materiaali ei voi näyttää kaikkea, koska kaikkea ei ole mahdollista kuvata. Bagayokon tutkimustyössä visuaalinen materiaali on auttanut aineiston läpikäymisessä yhdessä tutkittavien kanssa, ja niistä nousseet keskustelut ovat päätyneet osaksi analyysia. Bagayokon etnografisilla dokumenteilla on myös tavoitteena löytää laajempia katsojakuntia paikallisten ihmisten arkeen vaikuttaville yhteiskunnallisille ongelmille ja niiden mahdollisille ratkaisuille. Tawahin tutkimuksessa visuaalinen materiaali on toiminut kenttätöyön aikana ja sen jälkeen muistiapuna, aineistona, johon voi tarvittaessa palata uudelleen, tarkentaa tilanteita ja haastatteluiden eri vivahteita. Ne toimivat myös dokumenttina menneestä, jolloin tulevaisuudessa niitä voi käyttää yhteiskunnallisen muutoksen havainnoimiseen ja todentamiseen. Visuaalinen etnografinen materiaali tuokin tutkimustyölle lisäarvoa, etenkin jos sillä on myös yhteiskunnallista merkitystä paikallisyhteisöille ja se herättää laajempaa kiinnostusta paikallisia ja globaaleja ongelmia kohtaan.

LÄHTEET

Etnografinen dokumenttiefokuva

Bagayoko, Sidylamine 2009. *The Principal's Fight*. Norway, Tromsø University.

Kirjallisuus

AAA 2002. AAA Statement on Ethnographic Visual Media 2001. – *American Anthropologist* 104(1), 305–306.

Argenti, Nicolas 2007. *The Intestines of the State: Youth, Violence and Belated Histories in the Cameroon Grassfields*. Chicago: The University of Chicago Press.

Bagayoko, Sidylamine 2009. *Community Schools in the Inner Suburbs of Bamako: The case of Sabalibougou*. MA Thesis. University of Tromsø, Norway.

- Banks, Marcus 1995. Visual Research Methods. – *Social Research Update*. Issue 11.
 [online] <<http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU11/>>. (Haettu 30.5.2013.)
- Chilver, Elizabeth 1966. *Zintgraff's Explorations in Bamenda, Adamawa and the Benue Lands 1889-1892*. Buea: Cameroon Government Printers.
- Comolli, Annie 1981. Une méthode de description profilmique. Son application à l'étude des procès d'initiation. – *Le Film documentaire: options méthodologiques*, 49–65. Nanterre, FRC - Paris X, coll. Cinéma et Sciences Humaines.
- Crawford, Peter Ian & Turton David (eds.) 1992. *Film as Ethnography*. New York: Manchester University Press.
- Da Veiga, Eduardo 2007. A Review of: "Reflecting Visual Ethnography". – *Visual Anthropology* 20(4), 315–317.
- Dyer, Richard 1993. *The Matter of Images. Essays on Representation*. London: Routledge.
- Grasseni, Cristina 2004. Video and ethnographic knowledge, skilled vision in the practice of breeding. – Sarah Pink, L. Kürti & A.I. Afonso (eds.): *Working Images, Visual Research and Representation in Ethnography*, 12–27. London: Routledge.
- Goheen, Miriam 1996. *Men Own The Fields, Women Own The Crops: Gender And Power In The Cameroon Grassfields*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Hall, Stuart 1992. *Kulttuurin ja politiikan murrosia*. Suom. ja toim. Juha Koivisto, Mikko M. Lehtonen, Lawrence Grossberg ja Timo Uusitupa. Tampere: Vastapaino.
- Hesse, Barnor 1999. Reviewing the Western spectacle: Reflexive globalization through the black diaspora. – Avtar Brah, Mary Hickman & Mairtin Mac an Ghail (eds.). *Global Futures: Migration, Environment and Globalization*, 122–143. London: MacMillan.
- Kaberry, Phyllis 1952. *Women of the Grassfields*. London: Her Majesty's Stationery Office.
- Knowles, Caroline 2006. Seeing race through the lens. – *Ethnic and Racial Studies* 29(3), 512–529.
- Lallier, Christian 2009. *Pour une anthropologie filmée des interactions sociales*. Paris: Editions des Archives Contemporaines.
- MacDougall, David 1997. The Visual in Anthropology. – Marcus Banks and Howard Morphy (eds.) *Rethinking Visual Anthropology*. London: Yale University Press.
- Massey, Doreen 1999. Imagining Globalization: Power Geometrics of Time-Space. – Avtar Brah, Mary Hickman & Mairtin Mac an Ghail (eds.) *Global Futures: Migration, Environment and Globalization*. London: MacMillan.
- Mead, Margaret & Métraux, Rhonda (eds.) 1953. *The Study of Culture at a Distance*. Chicago: University of Chicago Press.
- Metz, Christian 1974. *Language and cinema*. La Haye: Mouton.
- Nyamnjoh, Francis 2005. Images of Nyongo amongst Bamenda Grassfielders in Whiteman Kontri. – *Citizenship Studies* 9(3), 24–269.

- Poole, Deborah 2005. An Excess of Description: Ethnography, Race and Visual Technologies. – *Annual Review of Anthropology* 34, 159–179.
- Piault, Marc-Henri 2000. *Anthropologie et cinéma: passage à l'image, passage par l'image*. Paris: Nathan.
- Warnier, Jean Pierre 1993. *Lesprit d'entreprise au Cameroun*. Paris: Editions Karthala.
- Warnier, Jean Pierre 2007. *The Pot-King: the Body and Technologies of Power*. Leiden, Boston: Brill.

Viitteet

- 1 Englanniksi *Community schools*, ranskaksi *École communautaire*. Malissa yhteisökoulu tarkoittaa paikallisyhteisön ylläpitämää koulua.
- 2 Käytän termiä valkoihoinen viittaamaan ”länsimaisen” kulttuurin edustajaan, koska termiä ”whiteman” käytetään yleisesti Kamerunissa puhuttaessa eurooppalaisen kulttuurin edustajista.
- 3 Silloinen tutkimusavustajani Bih oli parikymppinen, kamerunilaisessa Yaounde I -yliopistossa kandidaatin tutkinnon englanninkielisestä filologiasta suorittanut nainen, joka työskenteli apunani v. 2011 ja 2012. Hän on alun perin kotoisin Bamendan kaupungista ja tunsi alueen ruokatorit hyvin.

KUINKA TAVOITTAAN HOIVAKODIN HENKI? VALOKUVAELISITAATIO TUTKIMUSMETODINA

Helky Koskela

Laitoksissa ja palvelukodeissa asuvien vanhusten tutkimista kyselyjen ja haastattelujen avulla pidetään pulmallisena, koska asukkaat ovat informanteina tietystä mielessä marginaalinen ihmisryhmä. Tässä yhteydessä marginaalinen tarkoittaa, että he ovat usein hyvin hauraita toimintakyvyltään. Heidän on esimerkiksi aistitoimintojen rajoitteiden ja sairauksien vuoksi hankala osallistua tutkimuksiin. Heidän äänensä ei ole tullut riittävästi kuulluksi palvelujen käyttäjinä ja tutkimustulokset ovat siten jääneet siltä osin melko laihoiksi. (Koskela 2010; Outinen 1999.) Ratkaisuna on ehdotettu teknisten ja monimutkaisten laatumittausten rinnalle aistivaraisen laadun käsitettä ja siihen niveltäviä mittaamisen keinoja (Vartiainen 2006). Tavoitteenani on näistä syistä ollut kokeilla uusia tutkimusmetodeja, jotka sopivat haasteellisen, marginaalisen ihmisryhmän tutkimiseen.

Etnografia ja sen teknisenä apuna käyttämäni valokuvaus, videointi ja näihin liittyvä valokuvaelisitaatio ovat tarjonneet tähän metodiseen ongelmaan käyttökelpoisen vaihtoehdon. Tässä artikkelissa tarkastelen kokemuksia, jotka ovat syntyneet valokuva-avusteisen etnografian kokeilemisestä. Tämän valokuvaelisitaatioksi (photo elicitation) nimetyn metodin on kehittänyt amerikkalainen antropologi-valokuvaaja John Col-

lier Jr., jonka mukaan kulttuuriantropologia on ollut tavallaan sokea jättäessään huomiotta sen, miten paljon ”nähtävää” olisi käyttämällä hyväksi nonverbaalista herkkyyttä. Collierin poikkeuksellinen sensitiivinen kuvan käyttö sai aikaan sen, että häntä on pidetty visuaalisen antropologian ja visuaalisen sosiologian metodologisena pioneerina.

Valokuvaelisisitaation voi määritellä tutkimusmenetelmäksi, jossa valokuvia käytetään haastatteluissa systemaattisesti tavoittamaan informaatiota ja näkemystä ilmiöistä. Collierin (1986) mukaan valokuvaelisisitaatio on karkeasti määriteltynä valokuvaamiseen pohjaava tiedon keräämisen prosessi, joka saattaa sisältää kuvaamistilanteiden yhteydessä tapahtuvaa kuvakohteiden valinnasta neuvottelua, kuvauskohteessa syntyvää haastattelua (photo interview) tai kerätyn kuvamateriaalin reflektiota jälkikäteen yhdessä tilanteisiin osallistuneiden henkilöiden kanssa. Sanalla elisisitaatio viitataan siis tiedon keräämiseen, ”saalistamiseen” tai ”kalasteluun” kuvan avulla. (Collier 1986.) Viimeksi mainitulla termillä ei kuitenkaan tarkoiteta salaa kuvaamista vaan termi viittaa tilanteeseen, jossa kuvan avulla ajatellaan saavutettavan jotakin sellaista, jota olisi vaikea tai mahdoton muutoin tavoittaa. Tällainen tilanne on muun muassa silloin kun tutkittava ilmiö on monimutkainen tai informanttien kyky ilmaista itseään on merkittävästi rajoittunut. (Collier 1957, 858; Collier 1986; Harper 2002; Hurworth 2003.) Viime vuosina valokuvaa on alettu käyttää myös eräänä terapian muotona, sosiaalikasvattaja ja valokuvaaja Miina Savolaisen esittelemänä voimauttavana kuvana. Omassa tutkimuksessani en kuitenkaan ole pyrkinyt terapeuttisiin interventioihin kuvan avulla (ks. Savolainen 2008).

Sekä etnografiaa että valokuvausta kuvataan joskus termillä toisin kertominen tai toisin näkeminen (esim. Skeggs 1999, 33; valokuvasta esim. Berger 1987). Määrittelen etnografian ihmisen elämän kokonaisvaltaiseksi ja samalla intensiiviseksi kuvaustavaksi, jolloin sillä on luonnostaan monitieteinen lähtökohta. Etnografian monialaisuudesta johtuneeksi, että se on määritelty joskus eräänlaisena siirtymäriittinä tieteeseen (Willis & Trondman 2000). Tällöin sitä on pidetty jopa epäselvänä, ”hämäränä tieteenalana” (blurred genre), joka on jotakin tieteen ja fiktion välissä (Gobo 2008). Tutkijan positio on sosiologi-antropologi Christopher Wellin ja sosiaalipsykologi Gary Alan Finen mukaan (Wellin & Fine 2001) tällaisessa tilanteessa yhdistelmä teoreettista orientaatiota, innovatiivisuutta ja konkreettista läsnäoloa. Käytännössä etnografinen ote on tutkimuksessani ajoittain merkinnyt kaikkea tätä.

Aineistot

Keskeisin tutkimusaineistoni käsittää 250 digitaalista valokuvaa, 90 eripituista liikkuvan kuvan tallennetta sekä 50 ääninauhaa. Osa tallenteista on eräänlaisia metatallenteita, nauhoitettuja haastatteluita syntyneistä tallenteista, jotka liittyvät käyttämäni valokuvaelisisitaatioprosessiin. Koska kysymys on digitaalisesta materiaalista, pelkät lukumäärät eivät anna käsitystä kertyneestä materiaalista. Yksi virtuaalisessa työhuoneessani toteutettu videotallenne saattaa sisältää kahden tunnin intensiivisen valokuvarefleksion informantin kanssa, kun taas yhdestä lyhyestä tapahtumasta on saatettu ottaa riittävän teknisen tarkkuuden saamiseksi useita lähes täsmälleen samansisältöisiä tavallisia digitaalisia still-valokuvia. Myös suu-

rin osa kenttäpäiväkirjoistani on tehty paperimuistiinpanojen sijasta digitaalisina äänitteinä tai videotallenteina. Videot ja muu liikkuva kuvamateriaali muodostavat yhteensä arviolta noin 60 tuntia videoita kuvaa. Olen kuvannut itse suurimman osan materiaalista, mutta mukana on myös avustamassa olleen ammattivalokuvaajan otoksia, vanhuksen ja hänen omaisensa ottamia valokuvia sekä valikoima kahden hoivakodin henkilökunnan edustajien taltioimia kuvia.

Edellä kuvattu materiaali on syntynyt vanhusten hoivakohteissa, jotka valikoituivat aluksi lumipallotekniikalla (snow ball sampling) pyytämällä vanhustyön kenttää tuntevilta asiantuntijoilta vihjeitä sopivista kohteista (myös Castillo 2009). Myöhemmin sain vihjeitä myös sosiaalialan ammattilaisten *Talentia*-lehden kyselyn avulla. Kyselyssä pyydettiin ilmoituksia hyväksi koetuista vanhusten hoivayksiköistä. Tällä tavoin tietooni tuli yhteensä kymmenen mahdollista tutkimuskohdetta kahdeksassa eri maakunnassa. Näistä kohteista otin mukaan kuusi, jotka edustavat sekä perheyrityksiä, isompia liikeketjuja, kolmatta sektoria että julkisia palveluja. Kahta ilmoitusta lukuun ottamatta ilmoittajina olivat vanhusten omaiset.

Pienimmässä tutkimassani hoivakodissa asui 9 vanhusta ja suurimmassa noin 80. Kohteista viisi sijaitsi kaupunkimaisessa ympäristössä, yksi syrjäisellä maaseudulla. Kenttäkäynnit tapahtuivat vuosina 2007–2013 siten, että pisimmillään oleskelin kohteessa viikon ajan aina muutaman tunnin kerrallaan, eri vuorokaudenaikoina. Yhtä kohdetta lukuun ottamatta kävin kohteissa useita kertoja. Lyhyin käynti oli kertaluontoinen ja kesti kohteessa vain yhden illan. Käyntien aikana tein havain- toja, kirjoitin tai sanelin muistiinpanoja, jututin paikalla ollei-

ta asukkaita, vieraita ja henkilökuntaa. Samalla kuvasin joko tavallisella kameralla tai videokameralla. Verrattuna moniin etnografioihin vierailuni ovat olleet suhteellisen lyhyitä, sillä resurssit eivät sallineet pidempää havainnointia kohteissa. Aiemman 14 vuoden vanhustyön työkokemukseni sekä kameran ansiosta pääsin useimmiten nopeasti sisälle kunkin paikan toimintakulttuuriin, joten tässä mielessä lyhyempikin oleskelu kohteessa antoi informaatiota riittävästi. (Myös esim. Lappalainen 2007, 11.) Olen kuvannut tähän liittyviä haasteita tarkemmin kenttäkokemuksia koskevassa luvussa.

Vaikka valokuvan käyttöä etnografiassa onkin käytetty paljon, itse päädyin valokuvaamiseen sattuman oikusta. Eräällä hoivakotikäynnilläni vaikutuin ammattikuvaaajan kyvystä saada vanhukset vapautumaan kameran edessä. Myös Leena Eräsaaren (1995) sosiaalityön alaan kuuluva etnografia rohkaisi kokeilemaan valokuvaa havainnoinnin tukena. Eräsaaren tutkimuksen haastattelut ja havainnoinnit on raportoitu paljolti kuvina. Tämän vuoksi raportista käytettiinkin mainintaa ”yhteiskuntatieteelliseksi tutkimukseksi poikkeuksellisen rikas katsottava” (Pösö 1995). Eräsaaren (emt. 1995) käyttämät valokuvat toivat runsaasti lisäinformaatiota ja samalla korostivat tutkimuksen etnografista luonnetta.

Valokuva etnografiassa

Etnografian ja valokuvan samankaltainen määrittely toisin kertomisena tai näkemisenä johtaa pohtimaan tarkemminkin valokuvan ja yleensä visuaalisen roolia etnografiassa. Visuaalisen kielen on sanottu olevan ihmisaivojen ensimmäinen kieli, kuten viittomakielen luonnetta tutkinut kliinisen neurologi-

an professori Oliver Sacks (1989) kirjoittaa. Mielenkiintoinen seikka onkin, että valokuvaelisitaatio-metodin luoja, John Collier Jr. oli itse kuuro (The American Image). Viestintäteoreetikko Roland Barthes (1984) on määritellyt valokuvan ”koodittomaksi sanomaksi”, jolloin valokuvan sanoma katsotaan pysyväksi (Barthes 1984, 122). Samaa tarkoittava termi esiintyy myös toisella valokuvan tunnetulla teoreetikolla, John Bergerillä (1987, 36), joka määrittelee valokuvan epäjatkokumoksi ja siten aina moniselitteiseksi. Moniselitteisyydestään huolimatta valokuvalla on merkittävä rooli antropologiassa, kansatieteessä ja kulttuurin tutkimuksessa. Alun perin valokuvaa on käytetty kohtalaisen paljon myös sosiologiassa ja sen lähitieteissä, mutta sittemmin sen suosio sosiaali- tutkimusmetodinä on ollut vaihtelevaa verbaalisten ja numeraalisten metodien rinnalla (Collier 1993, 235–248; Uusitalo ja Sinnemäki 1992).

Omassa kenttätöyssäni käytin kameraa kahdella tavalla; toisaalta kenttään sisälle pääsemiseen, toisaalta aineiston dokumentointiin. Ensiksi mainittu tarkoittaa, että minun oli mahdollista tutustua nopeasti kunkin paikan tiloihin, ihmisiin ja tapahtumiin katselemalla kuvia toistamiseen välittömästi kunkin käynnin jälkeen niin kauan, että mahdollisimman paljon tuli havaituksi ja muistetuksi. Tällä tavoin seuraavalle käynnille oli helpompaa valmistautua palauttamalla mieleen henkilöiden kasvoja, nimiä tai heidän tarinoitaan. Toisaalta valokuvat tarjosivat myös kohtalaisen tarkkoja muistiinpanoja havainnoista. Näin kamera toimi Collierin (1957) kuvaamalla tavalla ”tutkijan väsymättömänä jatkeena” kentällä.

Koska kamera oli alun perin varsin kookas laatikon muotoinen esine, sen tuotoksia pidettiin ilmeisesti juuri esineluon-

teisuutensa vuoksi virheettöminä, todellisuudelle täysin uskollisina (Bourdieu 1965, 189). Collierin (1979) näkemyksen mukaan tämä pitää sikäli paikkansa, että kamera voi varastoida ja säilöä sellaistaakin materiaalia, jota tutkija ei ole huomannut tai ymmärtänyt, jolloin kamera voi antaa yksinkertaisesti tutkijan nähdä enemmän. Nämä kameran ominaisuudet antavat mahdollisuuden käyttää valokuvausta sellaisenaan etnografisena metodina, mutta myös normaalia haastattelua tukevana menetelmänä. (Collier 1979, 212–223.) Valokuvan on sanottu sisältävän lisättyä realismia, sillä kuva on joskus vaikuttavampi kuin itse todellisuus. Tämä on ehkä syynä siihen, että valokuvalla on ainakin aiemmin ollut oma erityinen viehätysvoimansa. Vielä 1900-luvun alussa tavalliset ihmiset uskoivat, ettei valokuva voi valehdella. (Hine 1984, 60.) Sekä valokuva että video ovat sikäli luotettavia tutkimusvälineitä, että ne tarjoavat mahdollisuuden uudelleen katseluun ja uudelleen tulkintaan. Näin toisetkin voivat suorittaa tutkimuksen tältä osin uudelleen, ja kuvamateriaali olisi jopa mahdollista katseluttaa kahdella arvioijalla ja katsoa päätyvätkö nämä samoihin tutkimustuloksiin. (Esim. Metsämuuronen 2003, 44–48.)

Nykyään kuvien editointimahdollisuudet ovat murentaneet luottamusta valokuvien todellisuuteen. Kun tahalliset manipulaatiot suljetaan pois, jää jäljelle valokuvan luotettavuuden tärkein heikentäjä, kuvaajan omat ratkaisut kuvaustilanteessa sekä kuvan tulkinta sinänsä. Tosin valinnat ovat mukana myös haastatteluissa ja kyselyissäkin, silloin kun tutkija päättää, mitä hän katsoo tarpeelliseksi kysyä. Kysymysten valinnan taidosta on joskus sanottu, että tutkijan ehdoton, ellei ratkaiseva ominaisuus on kyky nähdä mikä on kysymisen arvoista eli hänen

taitonsa nostaa esiin todella hedelmällisiä kysymyksiä ja murtautua siten uuteen tietoon. (Kisiel 1983, 279.) Haastattelija siis valitsee kysymykset samaan tapaan kuin valokuvaajakin valitsee harkintansa perusteella kuvaamisen arvoiset kohteet. Bergerin (1987) mukaan valokuvat kuljettavat mukanaan todistetta kuvaajan valinnoista lähtien jo siitä, mitä hän on katsonut tallentamisen arvoiseksi. Valokuva sisältää siis monimutkaisen paradoksin; vaikka se on automaattinen tallenne, sisältää se samalla valintoja tilanteessa jota tallennetaan. Valokuvausta voidaan siten pitää perustellusti käänösprosessina, joka muuttaa havainnoinnin tietoiseksi itsestään. (Berger 1987, 19–20.) Valokuvan todellinen sisältö on täten näkymätön, jopa niin, että kuva viittaa siihenkin mitä ei ole nähty. Valokuva erottaa, säilöo ja esittää jatkumosta leikatun hetken.

Aineistoni kuvat ja videot ovat tietystä mielessä valokuvaelisitaation idean mukaisesti dokumentti dokumenteista. Tämä tarkoittaa, että ottamani kuvat ovat dokumentti valinnoistani eli minkä (havaitsemisen, kokemisen) käyntipäivinäni koin tutkijan roolissa dokumentoinnin arvoiseksi ja kiinnostusta herättäväksi. (Berger 1987; Uusitalo & Sinnemäki 1992.) Jos olisin käyttänyt hoivakodin asukkaiden vanhoja henkilökohtaisia kuva-albumeita tai laitoksen henkilökunnan aiemmin toiminnastaan tallettamia kuvia, nekin kertoisivat kulloisistakin valinnoista, tosin en voisi aina tietää kuka kulloinkin on kuvannut, valikoinut ne albumiin kiinnitettäväksi tai miksi kuvat oli otettu.

Tässä tullaan mielenkiintoiseen näkökulmaan valokuvasta ja kamerasta visuaalisena etnografian apuvälineenä. Bergerin (1987) mukaan käsitys valokuvan objektiivisuudesta on posi-

tivistisen tieteenteorian ”viheliäinen harha”. Tuo harha kätkee sisäänsä oletuksen, että valokuva olisi itsenäinen pysyvä dokumentti, jonka viesti ei muutu riippuen kuvaajasta, kuvatun tilanteen kontekstista tai katsojan tulkinnasta. Valokuva on sikäläkin paradoksaalinen metodi, että toisaalta se on viesti sinänsä, toisaalta vain ”puolikieltä”, kuten Berger (emt.) ilmaisee. Hänen mukaansa valokuvaa saatettaisiin virheellisesti pitää ehdottomana tieteellisenä dokumenttina, mikäli uskotaan hypoteesiin ”kun jokin on nähtävissä, se on tosiasia ja ainoastaan tosiasiat sisältävät ainoan totuuden”. Berger toteaa, että ”positivismi, kamera ja sosiologia kasvoivat yhdessä” (emt. 47). Tällä tavoin valokuvaus on säilynyt pitkään positivismin perillisenä, jolloin valokuvan moniselitteisyys ja subjektiivisuus mielellään kiistetään ja sen sijaan ylikorostetaan objektiivisuutta.

Viimeksi mainitun taipumuksen Berger liittää puhtaasti siihen, että samalla halutaan kiistää myös subjektiivisuuden tärkeä sosiaalinen tehtävä. Tällainen käsitys valokuvasta on säilynyt pitkään hallitsevana huolimatta siitä, että parhaat valokuvaajat työskentelevät nimenomaan intuitiivisesti eikä teorian puute ole paljoakaan haitannut heidän työtään. (Emt. 49–50, 75.) Visuaalinen metodi on siten yhtä aikaa sekä luotettava että vajavainen. Tämän toteaminen on toisaalta itsestään selvää, ovathan kaikki tieteellisen metodin käyttäjät vain ihmisiä, tieteen tekijöinäkin vajavaisia, puolueellisia ja erehtyväisiä (Nii-niluoto 2001).

Tarkasteltaessa kuvaa informaation lähteenä, on pohdittava myös sanan ja kuvan liittoa, etenkin kun valokuvaelisisitaatiossa nämä liittyvät toisiinsa kiinteästi. Lehtikuvaajien kokemus on usein, että ensin tulee teksti ja sitten vasta kuva ja pahimmil-

laan valokuvaajan rooliksi jää vain autonkuljettajan ja kassin kantajan osa. Tämän käsityksen vastakohtana voi pitää Barthesin ajatusta sanasta vain kuvan loisiviestinä, jonka tehtävä on konnotoida kuvaa eli ujuttaa siihen toissijaisia merkityksiä (Barthes 1984). Meillä jokaisella on varmasti kokemuksia dokumenttikuvista, jotka eivät aukea täydellisesti tai peräti harhauttavat ilman sanallista selitystä. Yhteiskuntatieteilijä Janne Seppänen (2002) korostaakin, että mikäli valokuvalla ajatellaan olevan sekä pää- että sivumerkityksiä, denotaatioita ja konnotaatioita, sanallinen tulkinta voi jopa määrittää vahvasti näitä eri merkityksiä. Toisaalta on katsottu, että vaikka visuaalinen ja kielellinen lomittuvat näin läheisesti toisiinsa, ne eivät kuitenkaan täysin palaudu toisiinsa. Ihmisellähän voi olla esimerkiksi näköaistimuksia, joita hän ei pysty sanallistamaan. (Seppänen 2002, 36–37; 2005, 125.)

Berger (1987) määrittelee valokuvan ja sanojen yhteyden vieläkin selkeämmin: hänen mukaansa valokuva suorastaan anoo tulkintaa, joka tavallisesti on mahdollista sanojen avulla. Näin valokuva, joka on kiistämätön todiste, mutta heikko merkitykseltään, saa merkityksen sanojen avulla. Toisaalta tällöin yleistyksen tasolle jäävät sanat saavat erityistä autenttisuutta valokuvan kumoamattomuuden ansiosta. Bergerin mukaan valokuvan viesti voi olla yksinkertaisempi kuin ensin ajattelemmekaan, eikä tämä seikka sulje kuitenkaan pois kuvan moniselitteisyyttä periaatteessa. Kuvassa näkyvä ja sen ulkopuolelle jäävät konkreettiset ja symboliset merkitykset muodostavat yhdessä totuusjoukon, joka ei koskaan voi olla riippumaton katsojastaan. Valokuva anoo tulkintaa, ja sana tarjoaa sen. Näistä syistä valokuvaelisitaatio -menetelmässä yhdistetyt

valokuva ja sanat tulevat yhdessä hyvin vahvoiksi ja kuvassa oleva ilmentymä on mahdollista ymmärtää täysin. (Vrt. Berger 1987, 22–23, 37.)

”Kaikkein sinäkin kuvaat!” – kokemuksia kentältä

Tutkimuslupien saaminen oli kenttätutkimukseni helpoin vaihe. Syynä tähän oli mahdollisesti se, että olin tullut keräämään aineistoa hyvästä enkä osoittamaan puutteita. Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, mitä näyttää tapahtuvan hyväksi koettuna hoivakodissa, sellaisessa, jossa sekä vanhukset että omaiset viihtyvät. Huonosta ja epäonnistuneesta vanhustenhoidosta tiedämme melko paljon, mutta sen sijaan vähemmän on tutkittu aidosti onnistuneita hoivaympäristöjä. Tutkimuslupien saaminen saattoi paljastaa jotakin oleellista tutkimuskohteiden avoimesta toimintakulttuurista. Lupamenettelyt ovat sosiaali- ja terveyssektorilla normaalisti äärimmäisen tiukkoja siten, että kaikkein sensitiivisin tietosuojamenettely on terveystietojen osalta (Salokannel 2013). Joskus tavattoman työläs tutkimuslupaprosessi tosin herättää ajatuksen enemmänkin organisaation kuin palvelun käyttäjien suojelemisesta.

Lupaprosessin nopeuden lisäksi myös pitkä vanhustyön kokemukseni helpotti tutkimuskentälle pääsyä ja siellä oloa. Osin tarvittaessa tukea toimintakyvyltään heikkoja vanhuksia niin, että he saattoivat osallistua haluamallaan tavalla haastattelu- ja kuvaushetkiin. Kaikissa tutkimuskohteissa tapahtui lisäksi niin, että kohdalleni osui aina hoivakodin asukas, omainen tai työntekijä, joka toimi ikään kuin avainhenkilönä käyntien ajan. Eräissä hoivakodissa yksi asukas esitteli minut asuintovereilleen, jotka sitten suhtautuivat minuunkin kuin ystävään.

Kentän tuttuuden ja kohdalleni sattuneiden avainhenkilöiden ansiosta en siis tarvinnut pitkiä havainnointijaksoja päästäkseni perille hoivan toimintakulttuureista havainnointikohteissa. Pidempi läsnäolo kohteissa olisi itse asiassa kuluttanut kohtuuttomasti voimia, johtuen valokuvaelisitaatioprosessin monikerroksisesta luonteesta ja siitä, että olin kentällä useimmiten yksin. Totesinkin kahden kenttäkäynnin jälkeen tutkimuspäiväkirjassa olleeni oudolla tavalla yhtä uupunut kuin aikanaan vanhainkodin johtajana ylipitkän työpäivän jälkeen. Kummassakaan tilanteessa uupuminen ei johtunut vanhusten vakavista elämäntilanteista tai kuoleman läheisyydestä. Sen sijaan tilanteiden intensiivisyys ja siten havaintojen ”tiheys” kulutti voimia yllättävän paljon. Aito läsnäolo edellytti vasta-uuoroista mahdollisimman luonnollista kohtaamista ihmisten kanssa ja sen lisäksi mukana olleesta kamerakalustosta huolehtimisesta. Tilanteiden jälkeen oli vaikea irtautua intensiivisistä tuokioista, etenkin kun käynnin aikana syntynyt kuvamateriaali piti useimmiten purkaa muistikorteilta ja tallentaa välittömästi seuraavaa päivää varten. Pelkkä kaluston lataus ja tallessa pysyminen vaativat kohtalaisen paljon huomiota.

Teknisen kaluston käytöstä on omat seurauksena luonnollisesti myös informanteille. Etenkin useat iäkkäämmät ihmiset ujostelevat kameraa tai pitävät kuvan ottoa erityistä asettautumista vaativana tilanteena, jolloin syntyy helposti teennäinen tulos. Videokamera on joillekin vanhuksille kokonaan vieras kapine. Omissa kenttätilanteissani en havainnut kameratyön haitanneen merkittävästi. Jännittyneet tilanteetkin laukesivat yleensä huumorilla tai selitettyäni, että tarkoitus oli kuvata aivan tavallista talon elämää. Hyödyin kenttätyön eräässä vai-

Kuva 1. Vanhuksen omainen refleктоimassa kuvia. Kuvaaja: Helky Koskela.

heessa paljon avustavasta ammattikuvaajasta, joka keskittyi tekniikkaan, valaistuksen riittävyteen ja kuvien siirtämiseen tallenteille, jolloin minä saatoin puolestani keskittyä havainnointiin tai haastateltavan tarinaan.

Valokuvaelisaatioon kiinteästi liittyvä vaihe, haastattelu ja kuvien reflektointi yhdessä vanhuksen tai omaisen kanssa vaati myös oman tekniikkansa. Yleensä toteutin sen asettamalla videokameran jalustoineen nauhoittamaan kasvokkaista tai internetin avulla tapahtuvaa keskustelua. Videointi oli tarpeen, jotta saatoin jälkikäteen varmistua, mistä kuvasta kulloinkin keskusteltiin. Näihin tilanteisiin liittyvä tekniikka tuotti usein ongelmia, jotka johtuivat internet-yhteyden ominaisuuksista. Oheinen kuva on otettu eräästä haastattelutilanteesta, johon

informantti osallistui internetin sijaan paikan päällä.

Kenttäkäyntien aikana todentui valokuvaelisaation luojan, John Collier Jr:n toteamus tekniikan toissijaisuudesta, ainakin siltä osin, ettei yksinkertainen tekniikka ole este valokuvaelisaation onnistumiselle. Pikemminkin oli niin, että mitä monimutkaisempaa kalustoa tulin kuljettaneeksi kentälle, sitä vähemmän sisältöä sain kuviini. Suuri varustemäärä innosti jollakin tapaa liikaa hyödyntämään tekniikkaa aidon kohtaamisen kustannuksella. Haastavin tilanne sattui eräässä hoivakodissa, jossa jo eteisaulassa minua luultiin toimittajaksi. Syynä oli todennäköisesti se, että mukanani oli sillä kertaa poikkeuksellisen massiivinen kamerakalusto. Sen vuoksi aulassa oleskellut asukas karttoi minua pitkään. Normaalisti pyrin selviämään yhden ainoan kameran avulla, jolla saattoi ottaa sekä staattista että liikkuvaa kuvaa. Mainitun tilanteen ansiosta sain kuitenkin aluksi minua kartelleesta asukkaasta tärkeän informantin. Hän suostui refleктоimaan otettuja kuvia kanssani, vaikkei sallinutkaan tulla itse kuvatuksi.

Tahalliset ja tahattomat valinnat kuvaustilanteissa muodostavat suuren haasteen valokuvan käytölle tutkimuksessa. Jonkin asian merkitys voi olla varsin erilainen kuvaajalle, tutkijalle, hoitajalle tai vanhukselle. Esimerkkeinä tästä voi mainita arkiset asiat, kuten päivällispöydän suolapurkki tai vessan pytyn koko. Eräs hoivakodin asukas tokaisi huvittuneena kuvatessani hänen vessaansa: ”Kaikkei sinäkin kuvaat!” Tutkija tekee valintoja kohteen lisäksi myös kuvauskulman ja kuvan laaja-alaisuuden suhteen. Kuvaaja saattaa pyrkiä kuvaamaan esteettisesti hyviä asetelmia kun taas tutkimuksen kannalta voi olla tärkeää kuvata keittiön katossa roikkuvaa karpäpaperia tai

tylsältä näyttävää, mutta samalla helposti kuljettavaa lattiapiintaa. Kuten monet kuvaajat tietävät, hyviä kuvia ei oteta vaan ne saadaan kuin kohtalon oikusta. Tässäkin mielessä termi valokuvaelisisitaatio, vapaasti käännettynä tiedon kalastelu valokuvan avulla, osuu oikeaan. Kalastamisessakin tarvitaan rekvisiitan lisäksi kalaonnea.

Kuvausvalinnat riippuvat aina kuvaajasta, olipa hän sitten informantti, ammattikuvaaja tai tutkija. Suurimmat virhevalinnat voitaisiin mahdollisesti välttää, jos tutkimuksen päätavoite olisi kaikille kuvaamiseen osallistuville tuttua. Lopputulosta voidaan auttaa myös annetuilla ohjeilla, silloin kun kuvaajana ovat informantit itse. Asioiden liioittelu tai kaunistelu on kuitenkin aina mahdollista valokuvan avulla. Omien kokemusteni pohjalta yksi suuri ongelma on ollut olla oikeassa paikassa oikeaan aikaan ja selvittää vähäisestäkin kuvausrekvisiitasta.

Silloin tällöin videokamerasta loppui virta kesken tärkeän episodin. Koska kalusto oli osittain lainattua, ei minulla ollut mahdollisuutta kuvata kovin pitkiä aikoja tai käyttää esimerkiksi ilman kuvaajaa toimivaa ”kylmää” kameraa, yleistilanteen jatkuvaan tallentamiseen. Usein myös tavallisen, eli still-kuvan laukaisu myöhästyi ratkaisevat sekunnit, tilannetta ilmentävän asennon tai ilmeen juuri ehdittyä kadota. Kuvaustilanteissa oli suostuttava myös keskeytyksiin ja esimerkiksi auttaa asukkaita liikkumisessa. Velvoitetta tähän ei tietenkään ollut, mutta koin auttamisen tärkeämmäksi kuin dokumentoinnin. Dokumenttielokuvan tekijöiden mukaan harmilliset poisjäännit eivät ole harvinaista ammattilaistenkaan kuvauksissa, tärkeimmät tarinat on saatettu lausua kameralaukun sulkeuduttua. Tilanne ei toistettuna enää ole sama eikä aina onnistu lainkaan.

Epäonnea kompensoivat usein onnekkaat sattumukset. Joskus minulle tarjoutui puuttuva episodi odottamatta. Kerran istuskelimme avustamassa olleen opiskelijan kanssa erään hoivakodin hämärällä porrastasanteella. Ihmettelimme tilan heikkoa valaistusta ja kovin pienikokoista ilmoitusta hissien oven vieressä. Paperissa kerrottiin viikon ruokalista niin pienellä kirjasinkeella, että meidänkin oli lähes mahdotonta lukea sitä. Pohdimme, ketä varten tiedote oli oikeastaan tarkoitettu ja harmittelimme havainnon jäämistä pelkästään oman tulkintamme varaan. Samassa paikalle kuitenkin ilmestyi talon asukas ja alkoi ihmetellä ääneen samaa seikkaa. Otimme tilanteesta kuvan, kirjoitimme asukkaan kommentit talteen ja näin oli saatu tallennettua yksi epäkohta muutoin mieluisaksi ilmoitetussa hoivakodissa.

Siinä missä helpoin vaihe kenttätutkimuksessa oli tutkimusluvan saaminen, kaikkein vaikeinta on ollut ratkaista informanttien anonymisointiin liittyvät kysymykset. Yksilön henkilöllisyyteen liittyvästä suojasta on tullut tutkimuksen tekijöille mittava haaste yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden parissa. Syynä tähän on tutkimusaineistojen käyttöä koskeva hajanainen ja vaikeaselkoinen lainsäädäntö, joka on EU:n säädösten myötä yhä tiukkenemassa. Tutkittavat ovat kuitenkin useimmiten hämmästyneitä siitä, että heidän vaimannäkönsä koituu vain yhden ainoan tutkimuksen hyödyksi. (Myös esim. Kuula 2006; Peltonen 2013.) Taiteentutkijat ovat puolestaan kertoneet, että heillä ei ole minkäänlaisia ongelmia kuvien käyttö- ja julkaisulupien kanssa, sillä kaikki haluavat tulla kuvatuiksi. Kuinka siis voisi kuvata kohtaamisia kuvaamatta ihmisiä? Ihminen kuvassa ilman tunnistettavia kasvoja

olisi absurdia. Olen ratkaissut tämän ongelman pyytämällä henkilökohtaisesti kuvatuilta tai heidän omaisiltaan julkaisuluvan. Toisena ratkaisuna olen käyttänyt valokuvaelisaation jälkivaihetta, reflektiota, jolloin otettua materiaalia tarkastellaan metatasolla. Käytännössä se on tarkoittanut sitä, että olen keskustellut videoidussa tilanteessa kuvista omaisen tai hoitajan kanssa, jolloin omainen tai hoitaja saattaa olla tunnistettavissa tallenteesta, mutta varsinaiset alkuperäiset reflektion kohteena olleet kuvat eivät.

Kun kuvamateriaalia on reflektoitu yhdessä tutkimukseen osallistuneiden ja ulkopuolisten kanssa on havaittu, että ulkopuolinen näkee kuvissa merkityksellisiä asioita, joita hoivakodin asukkaat pitävät puolestaan itsestään selvyyksinä. Erään hoivakodin ruokapöydässä oli iso suolapurkki, lisäksi sirottimia kunkin vanhuksen kohdalla. Suolapurkin vieressä komeili lisäksi sillipurkki ja ”punaista” eli rasvaista maitoa. Kahvipöytään katettiin myös kermakannu. Minua entisenä vanhainkodin johtajana nuo merkit ilahduttivat, sillä ne kertoivat minulle paitsi mahdollisesta tarkasta suolatasapainon hoidosta myös vanhusten mieltymysten kunnioittamisesta.

Aineistossani on kuva päiväleivolla olevasta vanhuksesta. Eräs ulkopuolinen reflektoi kuvaa sanomalla, että hän näkee vanhusta hoidetun hyvin. Itse kiinnitin huomiota vain vanhuksen hymyileviin kasvoihin ja tuikkiviin sinisiin silmiin. Ulkopuolinen perusteli kantaansa havainnollaan pehmeistä, heleän värisistä ja puhtaista vuodevaatteista sekä puhtaista ja kauniisti kammatuista hiuksista. Kuvassa esiintyvistä merkeistä päätellen vanhusta rakastettiin ja kunnioitettiin. Olin kuvaushetkellä vanhuksen lähetyvillä ja aistin ympärilläni samaa, mitä kuvas-

Kuva 2. Mahdollisuus suolaisen syötiin: tutkijalle merkityksellistä, kuvatulle kenties itsestäänselvyys. Kuvaja: Aaro Koskela.

sakin näkyi. Ilman kuvaa olisi ollut vaikeaa tai ainakin työlästä todentaa sama tunnelma sanallisesti. Valokuvaelisitaatio, siihen sisältyvä valokuvahaastattelu ja reflektio antanevat todellisuudesta enemmän kuin pysäytetyn visuaalisen todisteen. Näiden menetelmien soveltaminen yhdessä kertoo kuvattujen läsnäolosta, heidän elämästään. Näin voi sanoa, että menetelmän avulla syntyy ”sosiaalisia kommentteja” (Berger 1987, 131).

Hoivakotien asukkaat ovat usein terveydentilansa vuoksi kykenemättömiä ja haluttomiakin ottamaan itse kuvia, mutta yllättäen yksi halukas löytyi. Hän oli ottanut elämänsä aikana vain yhden valokuvan, joka sekin hänen kertomansa mukaan oli epäonnistunut. Hän tuotti kohtalaisen suuren määrän onnistuneita kuvia tutkimusta varten. Hänen kokoelmassaan oli

kuvia kahvitauoista, nimipäivähalauksista, kampaajalla käynneistä sekä kyläilyretkistä. Tällaisia informanttien itse ottamia valokuvia on pidetty erityisen arvokkaana materiaalina, sillä niiden katsotaan tuovan esiin eniten yksityiskohtaisia kokemuksia heidän elämästään. Kuvat tuovat tämän näkemyksen mukaan esille paremmin myös henkilöiden statuksia ja heille merkityksellisiä asioita. (Hurworth 2003; Sinisalo 1995, 71–73.)

Eräässä hoivakodissa ulkopuoliset ja vanhusten vieraat näyttivät kulkevan talossa kuin kotonaan, ilman säädeltyjä vierailuaikoja. Hoivakoti oli suhteellisen pieni, 9 asukkaan yksikkö, mutta havainnointikäyntieni aikana siellä kulki silmiinpistävästi paljon vieraita. Jotkut vieraista kävivät useita kertoja päivässä välillä tuoden asukkaalle ylimääräisiä herkkuja, välillä vain juttelemassa. Eräässä valokuvassa tällainen vieras muistelee innokkaasti karhunkaatotarinaa asukkaan kanssa. Mietityäni näitä havaintoja syntyi vaikutelma siitä, että huolimatta hauraasta toimintakyvystään vanhukset olivat asemaltaan kuin isäntiä ja emäntiä. Ilmapiiri vaikutti olevan luonnollinen ja hyvä. Hyvästä ilmapiiristä on todettu, että sen vallitessa sallitaan myös epätäydellisyyttä ja jopa virheitä ja että silloin jokainen hyväksytään sellaisena kuin on. Kun kävin ensimmäisiä kertoja edellä kuvatussa hoivakodissa, panin merkille ulkoseinälle unohtuneet joulukoristeet, vaikka oli jo maaliskuu. Oltuani talon iloisessa ja lämpimässä ilmapiirissä tuo ulkoinen seikka lakkasi häiritsemästä. Eräässä toisessa hoivakodissa huomasin keittiön katossa roikkuvan karpäpaperin, johon oli tarttunut saalistakin. Kaiken hyvän tunnelman ympäröimänä näkymä tuntui pikemminkin kotoisalta kuin epähygieeniseltä.

Edellä kuvattu materiaali kertoo valokuvan sosiaalisesta

Kuva 3. Nimipäivähalaus. Hoivakodin asukkaan ottama kuva.

luonteesta. Kuvat sisältävät merkkejä yhteisön avoimesta toimintakulttuurista, hyvästä ilmapiiristä ja yhteyden kokemuksesta, ja nämä seikat avautuvat ja todentuvat täydellisemmin saadessaan tuekseen sanallista tulkintaa. Hine (1984, alkuperäinen teksti 1909) toteaa, että sosiaalityön tunnuslauseena pitäisikin olla ”tulkoon valkeus” ja että tässä taistelussa valolla kirjoittaminen eli valokuvaus voi olla apuna. (Emt. 61.)

Yhteenveto

Edellä olen kuvannut valokuvaelisitaatiota teoriassa ja käytännössä. Valokuvaelisitaatio ja kentällä tapahtunut havainnointi voivat yhdistyneinä tarjota tutkijalle kyvyn ”nähdä toisin”. Suurimpana antina etnografisessa kenttätöyssä koin sen tarjo-

amat mahdollisuudet marginaaliryhmien kuulemiseen ja näkemiseen. Toisaalta elisitaatio visuaalisena menetelmänä voi tavoittaa ilmiöitä, jotka ovat aineettomia tai symbolisia, kuten rakkaus ja välittäminen tai yhtä hyvin torjunta ja välinpitämättömyys. Visuaalisella metodilla voidaan paljastaa tilanteita, joissa sanallinen, formaali informaatio on selkeästi ristiriidassa visuaalisesti nähtävän todellisuuden kanssa. Valokuvaelisitaation haasteena on kuitenkin näennäisen helppouden sijaan menetelmän työläys. Siinä missä menetelmän avulla voi päästä nopeasti kentälle, ja dokumentoida vaivatta, se kuitenkin vetottaa runsaasti aikaa kaluston ja kuvankäsittelyn vuoksi.

Oma problematiikkansa syntyy myös suuren kuvamateriaalin vaatimasta tilasta tietokoneella ja sen turvallisesta säilymisestä tallenteina. Suurin haaste kokemukseni mukaan sisältyy kuitenkin Collierinkin (1986) toteamaan teoreettiseen ja filosofiseen tekijään, kuten esimerkiksi kuvaustilanteisiin liittyviin valintoihin sekä siihen, mitä kuvista lopulta osataan tulkita. Visuaalisten metodien käyttö vaikuttaa olevan suuressä määrin toimiva ratkaisu tiedonkeruuseen erityisesti nyky-yhteiskunnassa, jossa visuaalinen informaatio on laajentunut merkittävästi verrattuna perinteiseen verbaaliseen informaatioon (myös Uusitalo ja Sinnemäki 1992). Ei olisi ihme, vaikka kuva muodostuisikin yhä keskeisemmäksi tutkijan välineeksi.

LÄHTEET

- Barthes, Roland 1984 [1961]. Sanoma valokuvassa. – Martti Lintunen (toim.) *Kuvista sanoin. Ajatuksia valokuvasta*. Porvoo: Suomen valokuvataiteen Museon säätiö.
- Becker, Howard S. 1974. – Photography and sociology. *Studies in the anthropology of visual communication* 1(1).
- Berger, John 1987. *Toisinkertoja*. Helsinki: Literos.
- Bourdieu, Pierre 1965. Valokuvauksen sosiaalinen määritelmä. – Martti

- Lintunen (toim.) *Kuvista sanoin. Ajatuksia valokuvasta*. Porvoo: Suomen valokuvataiteen museon säätiö.
- Castillo, Juan Jose 2009. Snowball Sampling. Chain Referral Sampling [online]. <<http://explorable.com/snowball-sampling>>Snowball Sampling. (Haettu 11.8.2013.)
- Collier, John Jr. 1986. *Visual Anthropology: Photography as a research method*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Collier, John Jr. 1957. Photography in Anthropology. – *American Anthropologist* 59(5), 843–859.
- Collier, Malcolm 1979. *A Film Study of Classrooms in Western Alaska*. Fairbanks, AK: Center for Cross-Cultural Studies, University of Alaska Fairbanks.
- Collier, Malcolm 1993. “John Collier, Jr.: Cultural Diversity and the Camera. – Steve Yates & Robin Jacobson (ed.) *Threads of Culture*. Albuquerque: Museum of New Mexico.
- Eräsaari, Leena 1995. *Kohtaamisia byokraattisilla näyttämöillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Gobo, Giampietro 2008. *Case study: Ethnography as a “blurred genre”* [online]. <<http://www.uk.sagepub.com/gobo/Chapter-15b.pdf>>. (Haettu 9.8.2013.)
- Harper, Douglas 2002. Talking about pictures: a case for photo elicitation. – *Visual Studies* 17 (1), 15–26.
- Hine, Lewis 1984 [1909]. Sosiaalinen valokuvaus. – Martti Lintunen (toim.) *Kuvista sanoin. Ajatuksia valokuvasta*. Porvoo: Suomen valokuvataiteen museon säätiö.
- Hurworth, Rosalind 2003. *Photo-Interviewing for research*. Social Research Updat. Issue 40. University of Surrey.
- Kisiel, Theodore 1983. Scientific Discovery: Logical, psychological or hermeneutical? – David Carr & Edward S. Casey (toim.) *Explorations in Phenomenology*. The Hague: Martinus Nijoff.
- Koskela, Helky 2010. Mielipiteitä pelaamalla. Lautupeli vanhusten tulkkina. – *Yhteiskuntapolitiikka* 75(4), 431–442.
- Koskela Helky 2004. Koti vai kasarmi? Vanhusten ajatuksia vanhainkodista. Liseniaatin tutkielma Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto [online]. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/11553/URN_NBN_fi_jyu-2005398.pdf?sequence=1>. (Haettu 30.11.2013.)
- Kuula, Arja 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Lappalainen, Sirpa 2007. Mikä ihmeen etnografia? – Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana*, 9–14. Tampere: Vastapaino.
- Niiniluoto, Ilkka 2001. Tieteiden ykseyt [online]. <<http://www.tieteessatapahtuu.fi/014/niiniluoto.htm>>. (Haettu 18. lokakuu 2013.)
- Otinen, Maarit 1999. Lautupelin avulla asiakkaan ääni kuuluviin. *Dialogi no 5/99: 1999*.
- Peltonen, Ulla-Maija 2013. *Näkökulmia arkistoitujen muistitietoaineistojen jatkokäytön periaatteisiin* [online]. Esitys tutkimusaineistojen jat-

- kokäyttöä ja tietosuojaa käsittelevässä tilaisuudessa Helsingin yliopistossa. <http://www.helsinki.fi/oikeustiede/tutkimus_ja_julkaisut/tapahtumat/peltonen_kalvot_pdf.pdf>. (Haettu 11.8.2013.)
- Pösö, Tarja 1995. *Byrokratioiden rattaissa. Leena Eräsaari rikkoo tieteellisen kirjoittamisen sääntöjä*. Helsingin Sanomat, 8.5.1995.
- Rouch, Jean 1995. The Camera and Man. – Paul Hockings (ed.) *Principles of Visual Anthropology*. New York: Mouton de Gruyter.
- Sacks, Oliver 1989. *Seeing Voices. A journey into the land of deaf*. London: Vintage.
- Salokannel Marjut 2013. *Tieteellinen tutkimus ja EU:n tietosuoja-asetus* [online]. Esitys 21.11.2013 Tutkimusaineistojen jatkokäyttöä ja tietosuojaa käsittelevässä tilaisuudessa Helsingin yliopistossa. <http://www.helsinki.fi/oikeustiede/tutkimus_ja_julkaisut/tapahtumat/salokannel_kalvot_pdf.pdf>. (Haettu 9.8.2013.)
- Savolainen, Miina 2008. *Maailman ihanin tyttö = The loveliest girl in the world*. Helsinki: Blink Entertainment.
- Seppänen, Janne 2002. *Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa*. Tampere: Vastapaino.
- Sinisalo, Hannu 1995. Kyläkuvaajien otokset kulttuurin kuvastajina. – Anja Tuomisto & Heli Uusikylä (toim.) *Kuva, teksti ja kulttuurinen näkeminen*. Tietolipas 141. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Skeggs, Beverley 1999. Seeing differently, Ethnography and explanatory power. – *Australian educational researcher* 26(1), 33–53.
- The American Image [online]. <<http://americanimage.unm.edu/index.html>>. (Haettu 31.7.2013).
- Uusitalo, Ritva & Sinnemäki, Aino 1992. *Sosiologia ja valokuva. Tutkimusharjoituksia visuaalisessa sosiologiassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiologian laitos.
- Vartiainen, Pirkko 2006. Kommenttipuheenvuoro. Pohjanmaan sosiaali- ja terveysalan alueellinen kehittämisseminaari Vaasassa 31.8.–1.9.2006.
- Wellin, Christopher & Fine, Gary Alan 2001. Ethnography as work. Career socialization, settings and problems. – Paul Atkinson (ed.) *Handbook of Ethnography*, 323–339. London: Sage.
- Willis, Paul & Trondman, Mats 2000. Manifesto for Ethnography. – *Ethnography* 1(1), 5–16.

ETNOGRAFIN KATSE ERITYISPÄIVÄKODISSA: REFLEKTIOTA AINEISTON TUOTTAMISESTA JA ETIIKASTA

Sirkka Komulainen

Tässä artikkelissa kuvaan tutkijan matkaa ja osallistuvaa havainnointia refleksiivisesti niin sanotulla terapeuttisella kentällä. Artikkelini perustuu väitöskirjatutkimukseeni (Komulainen 2004), jossa havainnoin päivittäistä vuorovaikutusta sekä kommunikaatiota pienten vammaisten lasten ja heidän kanssaan toimivien työntekijöiden välillä erityispäiväkodissa Isossa-Britanniassa 2000-luvun alussa. Tutkimuksessa havainnoin pienten vammaisten lasten ja heidän kanssaan työskentelevien aikuisten välistä sosiokulttuurista vuorovaikutusta. Alun perin lähdin etsimään kentältä tietoa siitä, miten voisimme ymmärtää vammaisten lasten kommunikaatiota paremmin lähinnä lastensuojelutilanteissa. Tutkimuksen suunta muuttui kuitenkin juuri osallistuvan havainnoinnin pohjalta pääosin arkipäivän kommunikaatiotilanteita kuvaavaksi.

Tutkimukseeni sisältyi kokonaisuudessaan kaksi kenttää, joista toisessa tarkkailin tarkkailijoita, toisin sanoen moniammatillista sosiaali- ja terveydenhoitoalan ammattilaisten ryhmää, joiden jäsenet arvioivat pienten lasten mahdollisia erityistarpeita, kuten esimerkiksi puheterapian tarvetta. En tehnyt kyseisellä kentällä videonauhoituksia, koska kuvaaminen olisi häirinnyt arviointitilanteita.

Tässä artikkelissa keskityn siis kentistä toiseen – erityispäiväkotiiin – jossa sain luvan tehdä nauhoituksia sopimuksen

mukaan. Erityispäiväkodissa tein osallistuvaa havainnointia, kirjoitin muistiinpanoja ja tein jonkin verran videokuvauksia sekä terapia- että tavallisista arkipäivän tilanteista joko yksittäisten lasten kanssa tai ryhmässä. Nauhoitukset olivat kirjaimellisesti nauhoja: vaikka oltiin jo 2000-luvun alussa, tein videonauhoitukset olkapäällä pidettävällä "möhkälekameralla" VHS-kasetille. Tutkimuksessa ei siis tuotettu digitaalista aineistoa. Enimmäkseen tein perinteisiä muistiinpanoja kynällä lehtiöön niin havainnoista kuin spontaaneista keskustelutilanteista, joissa olin itse osallisena. Sain myös käyttööni visuaalista dokumenttimateriaalia, mukaan lukien puheterapeuttien käyttämiä kuvia ja pelejä, joilla harjoiteltiin puhe- ja lukutaitoja.

Tein videonauhoituksia harkitusti vain tietynlaisista tilanteista. Tilanteissa oli aina mukana päiväkodin työntekijä ja havainnointi kohdistui erilaisissa tilanteissa tapahtuneeseen kommunikaatioon. Nauhoitusten tarkoituksena oli kuvata kohdistetusti erilaisia toimintoja: puheterapiaa, kommunikatiivälineiden käytön opettelua (esim. kuvakortit, joissa oli vaikkapa hedelmien kuvia) tai päiväkodin tavallista arkea. Kuvauksiin pyydettiin aina lupa vanhemmilta, ja luottamukselliset nauhoitukset annettiin analyysin jälkeen päiväkodin johtajan haltuun.

Olen tarkoituksella kirjoittanut tämän artikkelin alusta loppuun refleksiivisellä otteella pyrkimyksenä ottaa lukija mukaan matkalle, jonka itse tohtorintutkintoa suorittavana tutkijana kävin läpi. Teksti perustuu pitkälti väitöskirjaani vuodelta 2004, joka edusti *institutionaalista etnografiaa* (kts. Smith 2002). Tämän myös autoetnografiaa muistuttavan refleksiivisen kirjoitustavan (kts. Uotinen 2008) tavoitteena on, että lukija

pääsisi kiinni tutkimusprosessin aikana tehtyihin ratkaisuihin

Huomautan lisäksi, kenties jälkiviisaasti, ettei etnografisen tutkimus välttämättä vanhene kymmenessäkään vuodessa. Eräästä aiemmin kirjoittamastani artikkelista (Komulainen 2007) on käyty viime vuosina melko paljon kansainvälistä keskustelua lapsuuden ja vammaistutkimuksen piirissä. Artikkelini on herättänyt tutkijoita pohtimaan, miten aikuiset tulkitsevat lapsen ääntä, mitä se merkitsee lapsen osallisuuden suhteen ja mitä ulottuvuuksia ihmisen äänellä ylipäänsä on (esim. Oswell 2013; Olli ym. 2012; Schnoor 2012; Spyrou 2011; Lewis 2010). Samoin kuin muut lasten kanssa toimivat aikuiset, myös tutkija tulkitsee edellä mainittuja seikkoja (Komulainen 2007). Korostan, että tässä mielessä tutkimuksen ansiot olivat nimenomaisesti etnografisen, refleksiivisen tutkimusotteen tuloksia, jossa myös tutkijan oma katse ja sen kohdistaminen päätyivät kritisoitavaksi.

Puhun aineistonkeruusta prosessina, erityisesti etiikan ja epistemologian näkökulmista. Aluksi kuvaan erityispäiväkotiä tutkimuskenttänä ja sen jälkeen kerron käyttämistäni metodeista tutkimusprosessin aikana. Kuvaan erityisesti, millä tavoin tutkimus oli *institutionaalista etnografiaa* ja miten siinä hyödynnettiin esimerkiksi videokameralla tallennettua aineistoa. Lopuksi pohdin sitä, millaisia mutkia matkan aikana tuli vastaan ja miten niistä selvittiin. Artikkelin yhteenvedossa pohdin tutkijan etnografista katsetta tutkimuskysymysten, -etiikan ja tieteen validiteetin viitekehyksissä. Keskeiseksi nousee tällöin kysymys esimerkiksi siitä, miten tutkimuksesta tulee niin sanotusti moniäänistä. Tällöin etnografisen tutkimuksen taustalla olevat arvot, tieteen paradigmat ja ”eletyt todellisuus-

det” joutuvat suurennuslasin alle niin moraalis-eettisistä kuin käytännön syistä (ks. Komulainen 2007 & 2005).

Tutkimuskenttänä erityispäiväkoti

Tutkimusmatkani alkoi erityispäiväkodista, jota kävivät alle 8-vuotiaat lapset, joilla kaikilla oli diagnosoitu CP-vamma. Päiväkodissa oli paikalla enimmillään viisitoista lasta päivittäin arkipäivisin. He olivat pääasiassa syntyperäisiä brittejä ja oletettavasti äidinkieleltään englanninkielisiä. Lasten terapeuttiset tarpeet vaihtelivat ja saattoivat olla sekä fyysisiä että kognitiivisia. Useimmat lapsista saivat puheterapiaa. Monet puhuivat vain vähän tai eivät ollenkaan tai heillä oli muita maallikonkin tunnistettavissa olevia ongelmia puheenmuodostuksessa, kuten ”ässävikoja”.

Päiväkoti sijaitsi fyysisesti isommassa rakennuksessa, jossa lapsille oli tarjolla useita eri palveluita. Itse päiväkotitila oli yksi huone, jossa oli erilaisia alueita. Esimerkiksi ”lattianurkka” oli hiljainen alue varattuna niille lapsille, jotka yleensä istuivat pyörätuolissa. Lattianurkassa he saivat rauhassa maata lattialla, samalla kun liikkuvammat lapset juoksentelivat ja leikkivät muilla alueilla. Joskus kaikki lapset katsoivat televisiota lattianurkassa. Tilan toisessa päässä sijaitsi ”keittiönurkka”, jossa oli keittiöleluja lapsille.

Päivittäinen ruokailu tapahtui päiväkotitilan keskellä, jossa oli pöytiä ja tuoleja. Näitä käytettiin myös muihin tarkoituksiin, kuten esimerkiksi lastentarhanopettajien tai terapeuttien vetämissä yhteisissä tarinatuokioissa, ohjatussa leikissä ja vapaan leikin aikana. Huonekaluja siirrettiin silloin tällöin toiminnan tarkoitusta vastaaviksi. Esimerkiksi ”piirin” (engl.

circle time) aikana tuolit laitettiin rinkiin, jossa jotkut lapset istuivat tuoleilla ja pyörätuolia käyttävät heidän takanaan. Järjestelyn tarkoituksena oli muun muassa edistää lasten keskinäistä sosiaalista vuorovaikutusta.

Havainnointieni aikana päiväkodissa oli tyypillisesti yksi aikuinen lasta kohti. Tämä oli tarpeen etenkin niiden lasten kohdalla, jotka eivät pystyneet kontrolloimaan esimerkiksi raa-jojensa toimintaa. Aikuisten joukossa oli miltei päivittäin eri terapeutteja, kuten puhe- tai fysioterapeutteja. Yleensä terapiaa annettiin erillisissä terapiahuoneissa, mutta esimerkiksi fysioterapiaa annettiin myös päiväkotitilassa. Toisinaan terapeutit osallistuivat muihinkin päiväkodin toimintoihin, kuten ryhmätoimintojen vetämiseen. Terapeutit ja muut vapaaehtoiset apulaiset saattoivat osallistua myös esimerkiksi lasten syöttämiseen, joka oli aikaa vievää erityisesti sellaisten lasten kohdalla, joilla oli vammastaan johtuen nielemisvaikeuksia.

Fysioterapiaan kuului toisinaan erilaisia kookkaita laitteita ja apuvälineitä, jotka ilmeisesti mahtuivat paremmin isompaan tilaan kuin mitä terapiahuoneet olivat. En perehtynyt kovin tarkkaan kyseisten laitteiden terapeuttiseen luonteeseen, joskin kysyessäni terapeutit kertoivat selkeästi, minkälainen kuntoutusmuoto milloinkin oli kysymyksessä. Esimerkiksi pitkään pyörätuolissa istuville lapsille saattoi muodostua lihasjännitteitä, joihin kuntoutuksella haluttiin vaikuttaa. Pääasiassa havainnoin kuitenkin puheterapia- ja kommunikaatiotilanteita, enkä niinkään fysioterapiaa.

Havainnoin päiväkodissa noin yhdeksän kuukauden ajan, vierailen kaksi kertaa viikossa puoli päivää kerrallaan. Siinä ajassa aloin jo tutustua lapsiin ja he minuun. Vierailin paikan

päällä eri viikonpäivinä, koska kunakin viikonpäivänä päiväkodin lukujärjestyksessä oli erilaisia, joskin säännöllisiä toimintoja, ja halusin saada yleiskäsityksen niistä kaikista. Toimintoihin kuuluivat esimerkiksi kirjojen lukuhetket, vapaat ja terapeuttiset leikkituokiot, tai vaikkapa rauhallista piirrettyjen katsomista televisiosta. Vierailin erityispäiväkodissa myös vaihtelevasti eri aikaan päivästä, mutta yleensä olin paikalla lounasaikana.

Ruokailun yhteydessä käytettiin myös päivittäin kommunikaatioapuvälineitä (kuvakortteja ja viittomakieltä), jonka vuoksi aloin jonkun ajan kuluttua keskittyä havainnoinnissani nimenomaan ruokailutilanteisiin. Tällöin halusin fokusoitua sekä kielellisen että ei-kielellisen kommunikaation eri ilmene-mismuotoihin aikuisten ja lasten välillä. Lapsia yleensä kannustettiin tekemään itse valintoja, kuten valitsemaan vaikkapa banaanin tai omenan välillä mielensä mukaan kuvakorttien avulla. Taustalla oli ajatus lapsen aktivoinnista ja siitä, ettei lapsia ainakaan pakkosyötetty, mikä ei ole ollut ennenkuulumatonta vammaisten ihmisten hoidossa ja mikä mielletään nykynormien mukaan epäinhimilliseksi toimintatavaksi (DSCB 2013).

Päiväkotitilassa minun oli mahdollista liikusella melko vapaasti, olla vuorovaikutuksessa lasten kanssa oma-aloitteisesti tai lasten kutsumana ja etsiä erilaisia ”kuvakulmia” havainnoille – kuitenkin niin, etten ollut esteenä päiväkodin toiminnoille. Koska minulla ei ollut terapeuttista tai hoitotaustaa, päätimme, että en osallistu varsinaiseen lasten auttamiseen.

Havainnoinnin lomassa istahdin välillä kirjoittamaan muistiinpanoja vihkoon. Kirjoitin muistiinpanot koneella puhtaaksi aina samana päivänä, kun olin havainnoinut. Toisinaan näytin

puhtaaksikirjoitettuja tekstejä tutkimukseni kahdelle ohjaajalle, jotka kommentoivat niiden laatua ja hyväksyttävyyttä sekä tieteelliseen että käytännön työhön vammaisten lasten parissa. Molemmat ohjaajani näkivät myös otoksia videonauhoituksista.

Metodologian kehitys tutkimusprosessin aikana: etnografian

”tekeminen” ja epistemologia

Ennen varsinaisia tutkimusaineistohavainnointeja tein muutamia pilottiobservointeja, joissa ei ollut erityistä fokusta mutta jotka auttoivat hahmottamaan kenttää. Tällöin lähtökohtina olivat geertziläinen *tiheä kuvaus* (engl. thick description) ja *ankkuroitu teoria* (engl. grounded theory; Geertz 1988; Glaser 1992; Koppa 2013). Havaintojen peruseräpäätteenä oli ymmärtää, mitä kentällä tapahtui, miten teoria nousee kentän todellisuudesta, tutkijaposition jatkuvaa kehittymistä prosessinomaisesti suhteessa kentän toimijoihin ja miten ihmiset jatkuvasti muokkaavat maailmaa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Painotus oli muutoksessa, prosesseissa ja elämän monimuotoisuudessa sekä siinä, miten merkitykset muodostuvat toimijoiden näkemysten ja tekojen välisissä suhteissa (Glaser 1992, 16). Tällöin havainnointi siirtyi pelkistä *mitä*-kysymyksistä *miten*-kysymyksiin (Gubrium & Holstein 2000). Kenttätöön edistyessä aloin kiinnostua siitä, mitä siellä saatiin aikaan (*what was accomplished*), missä olosuhteissa ja millä resursseilla. Tällöin yhdistin geertziläisiä ja ankkuroidun teorian lähestymistapoja etnometodologisiin ja foucault’laisiin intresseihin; toisin sanoen siihen, kuinka diskurssit (puhuvat) rakentuvat ja rakentavat sosiaalisia todellisuuksia sekä merkityksiä (Potter 1996).

Osallistuva havainnointi auttoi hahmottamaan päiväkodin tyypillisiä arjen toimintoja ja tapahtumia reaaliajassa sekä ihmisten välisen vuorovaikutuksen ulottuvuuksia yksityiskohdaisesti ”tässä ja nyt” (Mason 1996). Aluksi kirjoitin kiivaassa tahdissa muistiin kaiken havainnoimani ja esitin toimijoille jatkuvasti paljon kysymyksiä. Jonkun ajan päästä havainnot alkoivat saturoitua siten, etten enää havainnut mitään olennaisesti uutta. Siinä vaiheessa olin valmis keskittymään niihin toimintoihin, jotka liittyivät selkeämmin tutkimuskysymyksiin, ja havainnoista tuli systemaattisempia.

Siirtymät eri havainnoinnin tavoista toiseen olivat melko liukuvia. Havainnot jäsenyivät eli strukturoituivat havainnointiprosessin myötä, eikä prosessiin tarvittu esimerkiksi ennalta suunniteltua strukturoitua ja standardisoitua havainnointimatriisia. Olin aiemmin nähnyt matriiseja käytettävän terveystalvelujen tutkimuksessa ja niitä oli minulle suositeltukin. Ne eivät kuitenkaan sopineet minun tutkimukseeni, jossa myös itse tutkimuskysymykset kehittyivät ja fokusoituivat matkan aikana. En ollut myöskään suorittamassa kentällä lasten tai työntekijöiden arviointia ennalta laadittujen mittareiden tai hypoteesien mukaan (Komulainen 2004). Nämä seikat mainittakoon tässä yhteydessä, koska jouduin toisinaan perustelemaan tutkimukseni päämääriä, validiteettia ja etiikkaa kentällä: minulta kyseltiin toisinaan hieman epäluuloisesti, mitä oikein kirjoittelen vihkooni. Tällöin selitin, että ”kuvaan ihan kaikkea, mitä näen” ja yritän ymmärtää kentällä tapahtuvia kommunikaatioprosesseja ulkopuolisen silmin ja sosiologisista näkökulmista käsin.

Havainnoissa katseeni kiinnittyi seuraaviin kohteisiin: *tila* (miten päiväkotitila rajoitti tai mahdollisti tiettyjä toimintoja),

toimijat (heidän roolinsa), *toiminnot* (esim. piirit tai ruokailuajat), *esineet* (esim. kuvakortit), *yksittäiset toiminnot* (esim. yksittäinen lapsen syöttämistilanne), *tapahtumat* (esim. joulujuhla, jossa lasten vanhemmat olivat myös paikalla), *aika* (esim. toimintoihin käytetty aika ja toiminnan raamit), *tavoitteet* (esim. että lapselle annetaan mahdollisuus valita) ja *tunteet* (esim. toimijoiden reaktiot lapsiin tai omat voimakkaakin hämmennyksen tunteeni vammaisuudesta) (Komulainen 2004). Geertziläisittäin määriteltynä havainnot kirjoitettuna tekstinä kuvaavat ”ohikiitäviä” hetkiä; ne eivät niinkään väitä tavoittavansa ”toimijoiden sielunelämiä”, vaan kuvaukset kertovat toiminnasta tietyissä konteksteissa, olosuhteissa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Schwandt 1994).

Koodasin aineiston laadullisessa sosiologisessa tutkimuksessa laajalti käytetyn Glaserin (1992) vertailevan menetelmän (*constant comparative method*) mukaisesti vertaamalla havaintoja kirjallisuuteen. Analysoin koodeja Atlas.ti-ohjelmalla muodostaen koodiryhmiä ja käsittekarttoja. Vasta tässä vaiheessa oli tarkoituksenmukaista laatia matriiseja, joiden avulla pystyin vertailemaan yksittäisiä havaintoja keskenään. Tällöin havainnoista alkoi syntyä ylemmän tason käsitteitä, joiden kautta oli mahdollista tehdä teoreettisia yleistyksiä. Matriisit siis rakentuivat aineistolähtöisesti teorian avustuksella, sekä auttoivat kehittämään uutta teoriaa tutkimuskysymysten viitekehityksessä.

Mikä teki tästä tutkimuksesta refleksiivistä etnografiaa?

Tutkimustani voi luonnehtia *institutionaaliseksi* etnografiaksi (Smith 2002), jossa erityinen fokus on kentän sosiaalisessa

luonteessa. Sillä tarkoitetaan yksinkertaistetusti sitä, mitä ihmiset tekevät ja miten he puhuvat tekemisistään tietyissä 'instituutioissa', kuten esimerkiksi päiväkodissa. Instituutioiden päivittäistä toimintaa säätelevät monenlaiset muun muassa ammatilliset, eettiset ja lakisääteiset raamit. Päivittäiset toiminnot kuitenkin elävät 'ohikiitävässä hetkissä' ihmisten tilannekohtaisessa vuorovaikutuksessa. Foucault'laisittain (1972) toiminnassa yhdistyvät tällöin diskurssit ja käytänteet.

Institutionaalinen etnografia ja analyysi lähtevät siitä, mikä on todellista kentän toimijoille (kts. Honkasalo 2008). Keskeistä havainnoinneissa ovat myös tekstit ja objektit (kuten esimerkiksi kuvakortit kommunikaation välineinä tai videonauhat) sen suhteen, mihin niitä käytetään ja miten niistä puhutaan (Smith 2002). Tekstien ja objektien käyttäminen voi viitata esimerkiksi erilaisiin valtapositiioihin kentällä, vaikkapa lasten ja aikuisten välillä. Lisäksi institutionaalinen etnografia sijoittaa paikalliset havainnot laajempaan kontekstiin tietynä aikana tietyssä paikassa ja sosiokulttuurisessa tilassa, mikä osaltaan mahdollistaa teoreettisten yleistysten tekemisen. Monet etnografit korostavat myös tarvetta tehdä itse tutkimusprosessi läpinäkyväksi; toisin sanoen on tärkeää kuvata ja avata, miten tutkija omalta osaltaan vaikuttaa tilanteisiin ja olosuhteisiin kentällä. Keskeiseksi tutkimuseettiseksi ja -poliittiseksi toiminnaksi nousee tällöin reflektio (Adkins 2002).

Kulttuurintutkija Outi Fingerroos (2003) on viitannut neljään eri reflektion muotoon: itsereflektio, metodologinen reflektio, epistemologinen reflektio ja tutkimuksen sitoumusten reflektio. Omassa tutkimuksessani reflektio tarkoitti alusta lähtien sitä, että kiinnittäisin huomiota tutkijan ja kentällä ol-

leiden toisten (*others*) välisiin tieto- ja valtapositiioihin. Itse halusin asettua sosiologisen asiantuntijan rooliin, mutta kentän muut toimijat tekivät minulle hyvinkin selväksi, että he itse olivat varsinaisia asiantuntijoita lasten hoidon ja vammaisuuden suhteen. Minulla ei siis ollut itsestään selvää oikeutta mennä kentälle, koska lapset luokiteltiin haavoittuvaksi ryhmäksi, eikä minulla ollut terveystai sosiaalialan ammatillista pätevyyttä. Tätä toistettiin minulle moneen kertaan, jo siitä lähtien, kun hain Isossa-Britanniassa lääketieteellisen eettisen toimikunnan tutkimuslupaa. Terapeutit ja lääkärit ammattikuntina olivat molemmilla tutkimuskentilläni myös suojeltuja; toisin sanoen tutkija ei päässyt videokameransa kanssa kuvaamaan vapaasti ihan mitä tahansa tilannetta liittyen heidän ammatilliseen toimintaansa.

Minun piti jonkun verran taistella oman tutkijan asemiani hyväksyttävyyden puolesta. Muistan esimerkiksi, että minulle ulkomaalaistaustaisena henkilönä huomautettiin, etten varmaankaan kykene erottamaan ääntämisvikoja lasten puheessa, koska englanti ei ole äidinkieleni. Tällaista sanottiin siitä huolimatta, että yritin selittää, etten ollut lasten puheongelmien terapeuttisia arvioita kentällä edes tekemässä. Olin kuitenkin tietoinen, että toimijat itse työskentelivät työyhteisöissä, joissa he kohtasivat kritiikkiä jatkuvasti.

Vammaistutkijat ovat 1990-luvulta alkaen kritisoineet kovastikin niin sanottua lääketieteellistä katsetta (*medical gaze*) ja ”vale-asiantuntijoita” (*pseudo-professions*), jotka pahimmillaan patologisoivat vammaisuutta ja pyrkivät ”normalistamaan” vammaisia (Barnes & Mercer 1997). Toisin sanoen, kentän luonnetta kuvasi pelkistetysti se käsitys, että on olemassa joko

hyviä tai huonoja käytäntöjä ja joko oikeaa tai väärää tietoa. Tutkimukseni aikana jouduin jatkuvasti selvittämään muille, millä tavalla tutkijan katseeni erosi työntekijöiden katseesta tai oli kenties ”parempi”. Toimijat tuntuivat kuitenkin useimmiten parhaiten hyväksyvän sen ajatuksen, että olin opiskelija ja että olin kentällä nimenomaan oppimassa.

Jouduin jatkuvasti selvittämään oman katseeni luonnetta, tärkeyttä ja etiikkaa myös itselleni reflektion avulla. Muistan esimerkiksi tilanteen, jossa aloin noudattamaan tutkimuksen ohjaajan antamaa ohjetta lapsuuden tutkimukseen, jonka mukaan minun kannattaisi yhden päivän aikana seurata vain yhtä lasta sen sijaan, että tarkastelisin koko ryhmää. Rupesin sitten katselemaan yhtä tyttöä, joka istui pyörätuolissa ja josta ensin ajattelin, että hän ei varmaan näkövammasta johtuen näe minua. Olin väärässä. Tyttö vaikutti hämmentyneeltä tuijotuksestani, ja yksi työntekijöistä huomautti minulle tästä. Olin työntekijän kanssa samaa mieltä, tulkiten tytön ei-sanallista kommunikaatiota. Jos minulla olisi ollut vielä videokamera tilanteessa, mitähän lapsi silloin olisi ajatellut? Shanon K. Phelan ja Elizabeth Anne Kinsella (2013) ovat myös viitanneet lapsen oikeudesta yksityisyyteen lapsuuden ja terveydenhoitoalan tutkimuksessa, jossa tarpeen vaatiessa lasten oikeuksien kunnioittamisen tulee mennä visuaalisen dokumentoinnin ja koko tutkimuksen teon edelle.

Monia eettisiä kysymyksiä nousi juuri suhteessa yksilön-oikeuksiin. Olinko puhumassa vammaisten lasten puolesta, kuten vammaistutkijoiden mielestä tutkijan tulee tehdä? Oli sanomattakin selvää, että lasten itsensä kanssa kirjallisen tutkimussopimuksen solmiminen ei onnistunut, ja vanhempien suostumus todettiin riittäväksi. Vanhempien ja lasten hyväk-

synnän läsnäololleni täytyi tapahtua sitä kautta, että paikalla olleet aikuiset todistivat, ettei minusta ollut ainakaan haittaa. Aikuisilla oli silti tuon tuosta tapana kysyä minulta (toisinaan kenties silkkaa uteliaisuuttaan), mitä minä näin, mitä he eivät nähneet (*what do you see that we don't*).

Mutkia matkassa: menetelmällisiä ja analyttisiä ratkaisuja

Aloin kutakuinkin tutkimuksen puolessavälissä omaksua hyvinvinkin konstruktionistista, tieteen sosiologista lähestymistapaa (*social studies of science*, ks. esim. Karin Knorr-Cetina 1995), jolloin aloin nähdä kaiken toiminnan sekä terapeuttisen että lasten oman toiminnan, sosiaalisesti rakennettuina, ja vieläpä sellaisina, että toimintoja ohjaavat arvot ja periaatteet oli mahdollista purkaa olemattomiin. Olin kohdannut niin sanotun epistemologisen kriisin, jonka seurauksena en enää osannut erottaa konkretia merkitysten sosiokulttuurisesta rakentamisesta, enkä ainakaan sitä, miten voisin tutkijana kuvata kumpaakaan toista jotenkin laiminlyömättä. Kysymys oli olennainen, sillä olihan kyseessä kenttä, jolla hoidettiin pieniä vammaisia lapsia, joiden moraalis-eettisistä syistä tulisi jotenkin konkreettisesti hyötyä tutkimuksestani. Lisäksi: jos työntekijöiden ja lasten sanomiset ja tekemiset olivat sosiaalisesti rakennettuja, niin sitä olivat loogisesti ajateltuna myös omat tutkimusmenetelmäni. Epäilin, että kenties itsekin rakentelin jälkimodernin sosiologisen teorian satureoimia irrallisia ja yksipuolisia kuvauksia, jotka eivät välttämättä vastanneet oikeudenmukaisesti sitä, mitä kentällä tapahtui tai mitä työntekijät olivat velvollisia tekemään lasten hyvinvoinnin suhteen (kts. May & Perry 2011).

Osittainen ratkaisu edellä mainittuun ongelmaan löytyi Alfred Schutzin (Schwandt 1994) fenomenologiasta, jossa keskeistä on todellisuuksien moninaisuus. Schutz on myös käyttänyt termiä ”ei-kiinnostunut tarkkailija” (*disinterested observer*). Tällä tarkoitetaan sitä, että havainnoija kykenee katsomaan omaa henkilökohtaista viitekehystä pitemmälle ja tuottamaan havainnoista sellaisia loogisia tulkintoja, jotka tutkimuksessa mukana olleet (ainakin aikuiset ja lukutaitoiset) pystyvät tunnistamaan. Lisäksi institutionaalisessa etnografiassa kentällä toimivien ihmisten tulee pystyä luottamaan siihen, että heidän arkitodellisuuksiaan ei ehdoin tahdoin vääristellä ulkopuolisten tutkimusintressien nimissä.

Toki ihmisillä on erilaisia tulkintoja todellisuuksista ja ääri-relativisti jättäisi asian pohdiskelun siihen. Minä en kuitenkaan voinut tyytyä tähän, enkä olla täysin välinpitämätön, koska koin tutkijana, että minun tuli tuottaa oikeudenmukaista ja lasten oikeuksia palvelevaa tietoa. Samalla tutkimukseni tapahtui melko pitkälti lääketieteen ja terapeuttien hallitsemalla kentällä, jossa operoitiin erilaisten fyysisten faktojen ja ammatillisten vastuiden viitekehyksissä (esim. Barnes & Mercer 1997). Tällaisella kentällä tutkijan/opiskelijan positio oli kenties olla altavastaaja-maalikko tai pahimmassa tapauksessa hoitovirheitä etsivä kriitikko.

Sosiologi Carol Warrenin (2011) mukaan videokamerat ja muut tekniset laitteet ovat monin tavoin helpottaneet esimerkiksi etnografian tekemistä, joskaan tekniikasta ei tarvitse tulla itseisarvo. Minun tutkimuksessani tekniikalla ”kikkailu” ei sitä ollut: videokamera oli tavallaan tutkijan katseen jatke ja väline, jonka avulla pystyin jakamaan näkemäni toisten kanssa. Kokoonnuimme jälkepäin toimijoiden kanssa television

ääreen ja katselimme videoita yhdessä. Tällöin videokamera toimi tavallaan ”sieluni peilinä”, jonka kautta schutzilaisittain tai goffmanilaisittainkin tarkastelin sosiaalisia järjestyksiä (*social order*) kentällä. Saatoin samalla antaa nauhoituksen ”puhua puolestaan” tarjoamatta omia tulkintojani ennen kuin olin kuunnellut toimijoiden omia kommentteja ja palautetta. Se helpotti tilannettani itse asiassa huomattavasti, koska melkein koko tutkimusprosessin ajan koin tutkimusteoreettisten ajatusteni kehittymisen selvittämisen ja niiden sanallistamisen hankalana (emt. 554–8; Elie 2013; Lewis & Russell 2011).

Lisäksi korostan, että pelkän katseen ja visuaalisen materiaalin lisäksi videokameralla tallensin luonnollisesti myös ääntä (kts. Forsey 2010). Tällöin kuuntelin aluksi konkreettisesti erilaisia aikuisten ja lasten fyysisiä ääniä, ja sen lisäksi heidän niin sanottuja ihmisoikeuksiin ja yksilön toimijuuteen liittyviä ääniään. Esimerkiksi ruokailussa valintatilanteet vaikkapa omenan ja banaanin välillä edellyttivät lapselta melko rationaalista tapaa ajatella. Kuvakorttien avulla lapsen oli mahdollista ilmaista ainoastaan *kyllä* tai *ei*. Korttien mahdollistamat kysymys-vastaus-menetelmät eivät aina tuottaneet toivottuja tuloksia, kun lapsi ei sanonut tai muutoin osoittanut eleillä itsestään selvästi kumpaakaan. Oliko tällöin syy lapsen huonossa kommunikaatiossa tai kyvyttömyydessä tehdä valintaa vai siinä, että kortit eivät mahdollistaneet hänen sanovan vaikkapa ”en tiedä”, tai ”haluan molemmat”? Rationaalinen ajattelu edellytti, että lapsella oli selkeä ajatus valinnasta, ja että hän oli halukas ilmaisemaan ajatuksensa ääneen tai eleillä. Vuorovaikutustilanteet lasten ja aikuisten kanssa kentällä eivät kuitenkaan olleet aina näin suoraviivaisia. Tällöin päättelin laajemmalla tasolla,

kuten myös Oswell (2013, 313–314) on sittemmin todennut, että näennäisesti tasa-arvoa korostavan lasten äänen retoriikan taustalla voivat olla rationaalisen ja uusliberalistisen ajattelun poliittiset intressit. Tällöin pahimmillaan kuunnellaan valikoidusti vain niitä, jotka kykenevät ”huutamaan kovimmin” marginaalisempien äänien kustannuksella.

Olin aluksi kuunnellut lapsia erityisesti vammaisuuden näkökulmasta eli siitä, ymmärrettiinkö vammaisten lasten ”normaalista poikkeavia” ääniä. Havaintojen lopputuloksena ymmärsin kuitenkin, että lapsen ääni on hyvin moniulotteinen konsepti (Komulainen 2005 ja 2007). Myös kulttuurintutkija Helena Saarikoski (2008, 32) on todennut, että etnografiassa ääni on suhteellinen käsite: ihmisääni jäsentää ruumiin suhdetta yhtäältä kieleen, kun ääni toteutuu puheena, ja toisaalta yhteiskuntaan, kun se muodostaa suhteen puhujan ja kuulijoiden välille. Saarikosken mukaan äänen voi määritellä fysikaalisena, metaforisena tai tietoisuutena. Kysymys on joka tapauksessa tulkinnoista siitä, minkälainen ääni jollekulle annetaan ja suodaan kuulijan toimesta. Kuten aiemmin mainittiin, olivatpa vammaisten lasten äänet minkälaisia tahansa – selviä tai epäselviä; sorrettuja, vaiennettuja tai esiin tuotuja; kuultuja, luetuja tai ymmärrettyjä (emt. 35, 47) – ne olivat aina aikuisten tulkitsemia (Komulainen 2005 ja 2007).

Tutkimuksessani videonauhoitukset auttoivat selittämään sitä, miten toimijat rakensivat lapsen ääntä sosiaalisesti toisinaan melko uusliberalistisesta näkökulmasta, kun lapsi asetettiin ”asiakkaan” ja autonomisen subjektin positioon. Jälkmodernistina en etsinyt kentän äänistä oikeita tai vääriä vastauksia tai totuuksia. Etsin jotain, mitä en edes tiennyt löytäväni, mutta

mikä bahtinilaisessa sosiokulttuurisessa teoriassa (Farr & Rommetveit 1995) oli huomattu jo kauan sitten – että merkitykset, jotka syntyvät ihmisten välisessä kommunikaatiossa ovat kontekstisidonnaisia. Tämä oivallus helpotti epistemologisesta kriisistäni selviytymistä. Täten vältin niin kutsutun jälkimodernin ”halvaantumisen” (*paralysis*; Denzin 2009, 316), jossa tutkija jää loukkuun todistusaineistoa sekä kovaa dataa vaativien ”positivistien” ja jälkistrukturalististen ”relativistien” väliin. Sen sijaan pystyin tuottamaan johdonmukaista tietoa molempiin suuntiin ilman toisinaan tarpeetonkin vastakkainasettelua. Tehtävä ei ollut helppo, minkä vuoksi puntaroin sitä edelleen vielä kymmenen vuotta sen päättymisen jälkeen. Samalla olin tietoinen, että reaaliajassa oivallukseni eivät lievittäneet lasten kipuja tai pidentäneet heidän elinikäänsä. Tällöin tutkijan positioon kuului myös eräänlainen *nöyryys*.

Toisaalta tutkimustuloksistani on sittemmin ollut konkreettista käytännön apua esimerkiksi puheterapeuttien ohjeistukseen vuorovaikutuksesta ja kommunikaatiosta vammaisten lasten kanssa vaikkapa kuvakorttien käytössä. Tarkka etnografinen kuvaukseni vuorovaikutuksen ongelmista on saanut puheterapeutteja miettimään, miten he itse voivat kehittää omaa työtään, ja kenties sanallistanut tieteellisiä termejä käyttäen niitä sosiokulttuurisia seikkoja, joita he olivat kohdanneet ja pohtineet päivittäisessä työssään muutenkin. Tämä on tärkeää terveydenhoidon ja lääketieteen maailmassa, missä normaalia usein ovat standardisoidut välineet ja menetelmät myös tilanteissa, joissa ne eivät sellaisenaan toimi (De Lamo White & Jin 2011; Komulainen 2005). Lisäksi teoreettista kritiikkiäni sellaista lapsuudentutkimusta kohtaan, jossa lapsen äänen

moniulotteisuutta ei joko tiedosteta tai tunnusteta, on argumentoitu ja kehitetty edelleen kansainvälisessä kirjallisuudessa (esim. Lewis 2010; Phelan & Kinsella 2013; Schnoor 2012; Spyrou 2011).

Yhteenveto

Tässä artikkelissa olen reflektoinut tutkimuksen tekemistä visuaalisen aineiston tuottamisen kannalta kysyen mitä tein, miten ja miksi. Reflektiossani olen korostanut, että teknisesti videomateriaali mahdollistaa monenlaisia eri analyysitapoja ja voi toimia todistusaineistona. Videonauhoituksella voi tuottaa erittäin yksityiskohtaista aineistoa ja analyysiä ja samaa videota voi katsoa yhä uudestaan (Maynard 2006), kun taas perinteiset kenttämuistiinpanot jäävät pakosta hajanaisemmiksi. Kuitenkin videoaineisto – kuten mikä tahansa muu etnografinen materiaali – on aika- ja kontekstisidonnaista, eikä sulje pois tai korvaa tutkijaa kameran linssin takana. Etnografin täytyy tällöin perustella, minkälaista analyysia hän pystyy keräämään aineistosta tuottamaan ja mitkä ovat käsinkirjoitettujen muistiinpanojen ansiot. Itse sanoisin, että olisin luultavasti kuvannut enemmän videokameralla, jos olisin saanut luvan niin tehdä. Toisaalta myös pelkistä puhtaaksikirjoitetuista muistiinpanoista syntyi valtava määrä aineistoa.

Tutkijan etnografinen katse operoi tutkimuskysymysten, -etiikan ja tieteen validiteetin viitekehyksissä. Tällöin olennaisiksi refleksiivisyyden kysymyksiksi nousivat seuraavat seikat: 1) Kommunikaation moniulotteinen luonne ja tulkinnat merkityksistä; 2) Valtapositionit aikuisten sekä aikuisten ja lasten välillä; 3) Tiedon tuottaminen ja erilaiset, jopa toisiinsa nähden

vastakkaiset asiantuntijuudet; 4) Erilaiset toiminnan päämäärät ja aineisto todistusaineistona ja 5) Lapsen oikeudet, osallisuus ja ”asiakkuus”.

Näihin kysymyksiin liittyen sosiologi Sam Hillyard (2010) on korostanut teorian ja tutkimusmenetelmien läheistä dialektiikkaa laadullisessa ja etnografisessa tutkimuksessa. Sosiologina minulle oli itsestään selvää, että valjastaisin aineiston analyysiin sosiologisia teorioita ja asetin nimenomaan empirian ja teorian vuoropuhelun johdonmukaisuuden tutkimuksen tärkeäksi laatukriteeriksi. Laadun kysymykset kulkivat mukana aina kenttätyöstä aineiston teksteiksi kirjoittamiseen asti ja avautuivat lukijoille metodologisen läpinäkyvyyden ja reflektion ansiosta. Olin valmis kirjoittamaan analyysin auki vasta siinä vaiheessa, kun olin itse käynyt tutkimusprosessin läpi. Yhtenä käännekohtana analyysini kehittymisessä oli nimenomaan se, että löysin Bahtinin sosiokulttuurisen kommunikaatioteorian (Farr & Rommetveit 1995), joka auttoi minua hahmottamaan paremmin, mitä aineistossani oli löydettävissä.

Tutkimuksessa siis syntyi uutta teoriaa hyvinkin aineistolähtöisesti (ks. esim. Uotinen 2008) ja videokameralla tuotettu aineisto toimi tavallaan myös todistusaineistona. Tämä tarkoitti esimerkiksi sitä ennalta arvaamatonta oivallusta, että pelkäsään vammaisen lapsen fyysinen ääni ei ollut se, mitä minun tuli taltioda nauhalle, vaan minun tuli pikemminkin selvittää, mitä aikuiset tarkoittivat oikeanlaisilla, normaalisti kehittyneillä, toivottavilla tai ei-toivottavilla äänillä. Tällöin huomio kiinnittyi lapsen yksilöllisen vammaisuuden sijasta ihmisten väliin, melko tavalliseenkin vuorovaikutukseen. Tulokset olivat monelta osin yleistettävissä ei-vammaisten lasten ja aikuisten

väliseen kommunikaatioon sosiaalisena toimintana, jolloin päästiin lähemmäksi perusihmisyiden kysymyksiä. Näitä olivat näkemykset ihmisestä rationaalisena (valistuksen ajan) aktiivisena toimijana, asiakkaana, autonomisena subjektina tai ”kuluttajana”, joita pidettiin ja kenties edelleenkin pidetään tavoiteltavina ihanteellisen ihmisyiden ominaisuuksina yhteiskunnassa (kts. Komulainen 2007). Tutkimukseni lopputuloksissa oli siis kysymyksessä eräänlainen lasten arjesta nouseva kannanotto sitä vastaan, että uusliberalismia – tietoisesti tai tiedostamatta – naamioidaan hyväntekeväisyyden vaatteisiin.

Tekstinä väitöskirjastani tuli väistämättä refleksiivinen minä-muodossa kirjoitettu kertomus kuten tästä artikkelistakin: siitä ei olisi muuta voinut tulla (kts. esim. Uotinen 2010). Refleksiivisyys ei kuitenkaan tarkoita pelkästään jälkiviisasta muistelua kentän tapahtumista tai oman navan kaivelua elämäkerralliseen tyyliin. Se ei myöskään tarkoita tutkijan ongelmien paljastuskertomuksen vuodatusta tai oman tekstin dekonstruoinnista niin pitkälle, että jäljelle ei jää mitään (ks. esim. Fingerroos 2003). Mitä se siis voisi tarkoittaa etnografiassa, ottaen huomioon edellämämainitun teorian ja menetelmien dialektiikan? Sosiologien Tim Mayn ja Beth Perryn (2011, 9) mukaan tutkimustoiminta saavuttaa terveen itseluottamuksen ja luotettavuuden tilan silloin, kun tutkija pystyy toimimaan monissa erilaisissa tiedontuotannon kulttuureissa (esimerkiksi sosiologiset ja terapeutitiset paradigmat), toimimaan niiden välillä ja lähtökohtaisesti välttämään turhaa polarisointia.

Eettiset kysymykset eivät ole muusta tutkimustoiminnasta irrallisia – ne kulkevat mukana koko prosessin ajan ja korostuvat erityisesti haavoittuvien ryhmien kanssa tehtävässä tut-

kimuksessa. Noviiitutkijalla, joka itse olin kymmenen vuotta sitten, oli huomattava määrä opittavaa kentällä niin lapsilta kuin aikuisilta. Lisäksi *haavoittuvuus* itsessään on käsitteenä moniulotteinen. Tässä tutkimuksessa ajattelin lapsia haavoittuvina siten, että he olivat täysin riippuvaisia aikuisista, ja että myös minulla oli heidän seurassaan aina etusijalla aikuisen vastuu (Liamputtong 2007). Eettisen toiminnan takaamiseksi tutkijalta vaaditaan refleksiivisyyden lisäksi rehellisyyttä ja jopa luonteenlujuttua silloin, kun tutkimuksessa tulee mutkia matkaan.

LÄHTEET

- Adkins, Lisa 2002. Reflexivity and the politics of qualitative research. – Tim May (ed.) *Qualitative Research in Action*, 332–348. London: Sage.
- Barnes, Colin & Mercer, Geof 1997. *Doing Disability Research*. Leeds: The Disability Press.
- De Lamo White, Caroline & Lixian Jin 2011. Evaluation of speech and language assessment approaches with bilingual children. – *International Journal of Language & Communication Disorders* 46(6), 613–627.
- Denzin, Norman K. 2009. *Qualitative Inquiry Under Fire. Toward a New Paradigm Dialogue*. Walnut Creek, California: Left Coast Press Inc.
- DSCB (Doncaster Safeguarding Children's Board') 5.2 Abuse of disabled children [online]. <http://doncasterscb.proceduresonline.com/chapters/p_abuse_disab.html> (Haettu 5.3.2013).
- Elie, Serge D. 2013. From ethnography to mesography: A praxis of enquiry for a postexotic anthropology. – *Qualitative Inquiry* 19(3), 219–231.
- Farr, Robert M. & Rommetveit, Ragnar 1995. The communicative act: An epilogue to mutualities in dialogue. – Ivana Marková, Carl F. Graumann & Klaus Foppa, (eds.) *Mutualities in Dialogue*, 264–274. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fingerroos, Outi 2003. Refleksiivinen paikantaminen kulttuurin tutkimuksessa [online]. – *Elore* 2/2003. <http://www.elore.fi/arkisto/2_03/fin203c.html>. (Haettu 24.6.2013.)
- Forsey, Martin. G. 2010. Ethnography as participant listening. – *Ethnography* 11(4), 558–572.
- Foucault, Michel 1972. *The Archaeology of Knowledge*. London: Routledge.
- Geertz, Clifford 1999. Thick description: Toward an interpretive theory of culture. – Alan Bryman & Robert G. Burgess (eds.) *Qualitative Re-*

- search: Volume 3, 346–368. London: Sage.
- Glaser, Barney G. 1992. *Basics of Grounded Theory Analysis*. Mill Valley: Sociology Press.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. 2000. Analyzing interpretive practice. – Norman K. Denzin & Yvette S. Lincoln (eds.) *Handbook of Qualitative Research*, 483–506. London: Sage.
- Hillyard, Sam 2010. Ethnography's capacity to contribute to the cumulation of theory: A case study of strong's work on Goffman. – *Journal of Contemporary Ethnography* 39(4), 421–440.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2008. *Reikä sydämessä*. Tampere: Vastapaino.
- Komulainen, Sirkka 2007. The ambiguity of the child's 'voice' in social research. – *Childhood* 14(1), 11–28.
- Komulainen, Sirkka 2005. The contextuality of children's communication difficulties in specialist practice: A sociological account. – *Child Care in Practice* 11(3): 357–374.
- Komulainen, Sirkka 2004. *An Institutional Ethnography of Young Children's 'Communication/Difficulties' in Two Specialist Settings*. Department of Sociology, University of Surrey, UK.
- Koppa 2013. Ankkuroitu teoria eli Grounded Theory, Humanistinen tiedekunta, Jyväskylän yliopisto [online]. <<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/ankkuroitu-teoria-eli-grounded-theory>>. (Haettu 11.6.2013.)
- Knorr-Cetina, Karin D. 1995. Laboratory studies: The cultural approach to the study of science. – Sheila Jasanoff, Gerald E. Markle, James C. Petersen & Trevor J. Pinch (eds.) *Handbook of Science and Technology Studies*, 140–166. London: Sage.
- Lewis, Ann 2010. Silence in the context of 'child voice'. – *Children & Society* 24(1), 14–23.
- Lewis, Susan J. & Russell, Andrew J. 2011. Being embedded: A way forward for ethnographic research. – *Ethnography* 12(3), 398–416.
- Liamputtong, Pranee 2007. *Researching the Vulnerable. A Guide to Sensitive Research Methods*. London: Sage.
- Mason, Jennifer 1996. *Qualitative Researching*. London: Sage.
- May, Tim & Perry, Beth 2011. *Social Research & Reflexivity. Content, Consequence and Content*. London: Sage.
- Maynard, Douglas W. 2006. Ethnography and conversation analysis: What is the context of an utterance? – Sharlene N. Hesse-Biber & Patricia Leavy (eds.) *Emergent Methods in Social Research*, 55–94. London: Sage.
- Olli, Johanna, Vehkakoski, Tanja & Salanterä, Sanna 2012. Facilitating and hindering factors in the realization of disabled children's agency in institutional contexts: literature review. – *Disability & Society* 27(6), 793–807.
- Oswell, David 2013. *The Agency of Children. From Family to Global Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Phelan, Shanon K. & Kinsella, Elizabeth Anne 2013. Picture this . . . Safety,

- dignity, and voice - ethical research with children: Practical considerations for the reflexive researcher. – *Qualitative Inquiry* 19(2), 81–90.
- Potter, Jonathan 1996. *Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.
- Saarikoski, Helena 2008. Kuultavia ääniä ja kuuntelemisen keinoja. – Outi Fingerroos & Tuulikki Kurki (toim.) *Ääniä arkistosta*, 27–53. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Schnoor, Oliver 2012. Early childhood studies as vocal studies: Examining the social practices of 'giving voice to children's voices' in a crèche. – *Childhood*: Published ahead of print 13.12.2012.
- Schwandt, Thomas A. 1994. Constructivist, interpretivist approaches to human inquiry. – Norman K. Denzin & Yvette S. Lincoln (eds.) *Handbook of Qualitative Research*, 118–137. London: Sage.
- Smith, Dorothy E. 2002. Institutional ethnography. – Tim May (ed.) *Qualitative Research in Action*, 150–161. London: Sage.
- Spyrou, Spyros 2011. The limits of children's voices: From authenticity to critical, reflexive representation. – *Childhood* 18, 151–165.
- Uotinen, Johanna 2010. Kokemuksia autoetnografiasta. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat Metodit*. Kultaneito VIII, 178–189. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Warren, Carol A.B. 2011. The eyes have it. – *Ethnography* 12(4), 543–555.

EMPATIA JA RUUMIILLINEN TIETO ETNOGRAFISESSA TUTKIMUKSESSA

Johanna Aromaa ja Miia-Leena Tiili

Johanna: Olen tehnyt tutkimusta ruumiillisesta tiedosta opettajan työssä esteettömän tanssin¹opettajien parissa kirjaimellisesti tanssien, sillä minulla on kenttätöiden alusta alkaen ollut tapana osallistua tutkimiini tanssiryhmiin yhtenä osallistujana muiden joukossa. Lähtökohta on ollut haasteellinen, koska se on vienyt huomiota pois ympäristöstä (tutkimuksen kohteesta) omiin kokemuksiini tanssimisesta. Vähitellen olen ymmärtänyt, että yhdessä tanssiminen voi toimia lähteenä etnografiselle tutkimustiedolle. ”Esteetön tanssi täytyy kokea ennen kuin sitä voi ymmärtää”, tutkittavani tapasivat sanoa. Tanssin pyörteissä saadut oivalluksen kokemukset, joita en useinkaan ole heti osannut sanallistaa, ovat opettaneet, että tutkijan liikkuva, aistiva ja tunteva ruumis voi johdattaa jonkin oleellisen tiedon jäljille.

Miia: Suomenlahden merivartioston² ammattikulttuuria käsittelevässä tutkimuksessani ymmärrän osallistuvan havainnoinnin moniaistiseksi ja käytännönläheiseksi läsnäoloksi, tutkimuksen tekemiseksi ”pers-tuntumalta”, kuten olen tutkittavilleni luonnehtinut. Tämä lausahdus osoittautui kenttätöiden edetessä kuvaavammaksi kuin alun perin uskoin. Arkea vieroksumaton tutkimusote otettiin hyvin vastaan tutkittavien keskuudessa. Mukanaoloani jakso- ja kolmivuorotyön vaihtelevina työaikoina ja muuttuvissa olosuhteissa ihmeteltiin ja arvostettiin: ”Oletpa aikaisin jaksanut tulla tutkimaan” tai ”Tulee pitkä päivä sullekin... Ei kukaan toimistossa tämmöistä tekisi. Mutta ymmärrätpähän mitä tämä on.”

Etnografiseen tutkimukseen ja sen osana osallistuvaan havainnointiin liittyy ajatus kokemalla oppimisesta läheisessä kanssakäymisessä tutkittavien kanssa. Tutkijan on katsottu pääsevän lähelle tutkittaviaan ja heidän todellisuuttaan osallistumalla konkreettisesti tutkittavien arkeen – olemalla läsnä kokonaisvaltaisesti, ruumiillisesti ja emotionaalisesti. (Frykman & Gilje 2003; Lappalainen et al. 2007; Pink 2009.) Etnografisen

kenttätöön tavoitteena on pidetty tietämyksen lisääntymistä kokemuksen myötä tutkijan alkaessa vähitellen ymmärtää tutkittavien toiminta- ja ajattelutapoja. Käytännössä tämä lähestymistapa on edellyttänyt tutkijoilta pyrkimystä ”elää tutkittavien kanssa ja heidän laillaan” (Van Maanen 2011, 2, 151).

Läsnäolon merkitys ei ilmene ainoastaan mahdollisuutena saavuttaa tutkittavan yhteisön hyväksyntä ja luoda luottamuksellisia vuorovaikutussuhteita sen jäseniin, kuten usein on tuotu esille. Läsnäoloon liittyy myös analyttisempia näkökulmia. Kenttätöön kokemuseräisyyden painottaminen viittaa ajatuksen arjen käytäntöjen synnyttämien ruumiillisten tuntemusten ja niiden reflektoinnin keskeisestä roolista tiedon muodostumisen prosesseissa. Lähtökohtana on käsitys *tietämisen paikantumisesta toimintaan*. (Pink 2009, 34. Ks. myös Hervik 1994, 83; Spinney 2006, 711.) Antropologi Sarah Pink (2009, 42–43, 64–65) huomauttaakin, ettei osallistuvan havainnoinnin tulisi olla vain toisten ihmisten käytöksen observointia ja dokumentointia, vaan pyrkimystä kehittää erilaisia moniaistisia, kokemuseräisiä ja paikantuneita tietämisen tapoja, jotta voisimme paremmin ymmärtää sitä, mitä tutkittavat toiset kenties kokevat ja tietävät.

Yhä useampi tutkija on viime vuosina tuonut esille, kuinka omille aistikokemuksille ja tunteille herkistymällä ja niitä refleksiivisesti tulkitsemalla on mahdollista saavuttaa ymmärrystä tutkittavista yhteisöistä tai kulttuureista. ”Aistisen käänteen” (Howes 2003) myötä muun muassa antropologisessa tutkimuksessa on parin viime vuosikymmenen aikana alettu pohtia ruumiin ja aistien merkitystä etnografisen tiedon muodostumisessa. (Esim. Ingold 2000; Pink 2009; Samudra 2008;

Stoller 1997; Ylönen 2004.) Kenttätyön kokonaisvaltaisuus ja kokemusperäisyys ovat painottuneet myös pohjoismaisen kulttuurianalyysin piirissä, vaikkakin moniaististen aineistojen rooli on usein ollut muita aineistoja täydentävä. (Ehn & Löfgren 2004, 137–140; Frykman & Gilje 2003, 19–20.) Lisäksi eri tieteenalojen fenomenologiset suuntaukset ovat korostaneet aistihavainnon ja kokemuksen merkitystä ihmisen maailmasuhteen ymmärtämisessä (esim. Desjarlais & Throop 2011; Frykman & Gilje 2003; Katz & Csordas 2003; Utriainen 1999).

Tässä artikkelissa lähdemme ajatuksesta, että hienovarainen ruumiillinen ja emotionaalinen herkkyys havainnoida ja aistia kentän tapahtumia sekä kyky tulkita myös sanatonta informaatiota ovat erottamaton osa etnografista tutkimusta.³ Nämä taidot ovat liitettävissä *ruumiillisen tiedon* käsitteeseen, joka on näkemysmme mukaan etnografisessa tutkimuksessa keskeinen, mutta vaikeasti tavoitettava ja sanallistettava tietämisen muoto.

Luvun alussa raotimme ajautumistamme ruumiillisen tiedon jäljille. Johannalle yhteiset tanssikokemukset antoivat luottamusta siihen, kuinka herkistymällä kuuntelemaan sekä oman että toisen ruumiin sanattomia viestejä, oli mahdollista saavuttaa tietoa, joka auttoi ymmärtämään ja myöhemmin myös kielellistämään sitä mitä hän kentällä näki, kuuli ja tunsu. Miian käsitys ruumiillisuuden ja moniaistisen tiedon merkityksestä tutkimuskohteen ymmärtämisessä puolestaan vahvistui sitä mukaa, kun merivartiostossa kohdattujen puhumisen tapojen suhde organisaation arjen käytäntöihin alkoi näyttäytyä yhä kiinteämpänä.

Antropologi Judith Okelyn (1994) tavoin pidämme ruumiillista tietoa olennaisena etnografisen ymmärryksen muodostami-

nessa. Hänen mukaansa kieli ei ole ainoa reitti toisen kokemukseen, vaan tutkijan ja tutkittavan väliseen dialogiin liittyy aina myös tietoista ja tiedostamatonta ruumiillista tietoa. Osallistuvan havainnoinnin myötä antropologi voi hyödyntää erilaisia tiedon tyyppisiä tulkinnoissaan. (Okely 1994, 49.) Artikuloimatoman tiedon merkitys ei kuitenkaan usein välity tutkimustekstistä, sillä tieteen ilmaisu on abstraktia ja ruumiillisen tiedon sanallistaminen vaikeaa. Jotta kenttätyössä muodostuneen tiedon konteksti hahmottuisi, tulisi tutkijoiden Okelyn mukaan pyrkiä avoimesti tuomaan esiin se, miten ruumiilliset kokemukset ovat ohjanneet heidän tulkintojaan. (Okely 1994, 61–62.)

Toistaiseksi kulttuurien tutkimuksessa ei ole riittävästi avattu sitä, miten ruumiillinen tieto kentällä konkreettisesti muodostuu ja välittyy ja miten sitä voidaan käytännössä hyödyntää osana tutkimuksen metodologiaa. Oletuksemme mukaan empatialla on tässä keskeinen rooli. Pohdintamme perustuu näkemykseen tutkimusprosessista tutkijan ja tutkittavan välille syntyvänä vuorovaikutussuhteena, jolla on ruumiillinen ulottuvuutensa (esim. Finlay 2005; Gieser 2008)⁴. Empatia näyttäytyy lähestymistavassamme ruumiillisena ja emotionaalisenä, vastavuoroisuutta edellyttävänä asennoitumisena toisen kohtaamiseen. Empaattinen orientoituminen voi siis olla myös sanatonta. Ruumiillisen tiedon ja empatian avulla on mahdollista saavuttaa ja tuoda tietoisuuteen kokijoiden välisissä kohtaamisissa esiin nousevia asioita, jotka voivat olla vaikeasti kielellistettäviä tai joille ei kenties edes löydy sanallisia vastineita (Wikan 1992, 463; Ylönen 2004, 34–35).

Artikkelimme tarkoituksena on näiden lähtökohtien pohjalta avata ruumiillisen tiedon ja siihen liittyvän empatian mer-

kitystä etnografisissa kohtaamisissa. Pureudumme sekä empatian että ruumiillisen tiedon käsitteisiin ja pohdimme, miten niiden kuljettaminen rinnakkain auttaa käsitteellistämään kentällä muodostuvaa tietoa. Olemme rajanneet aiheemme tutkijan ja tutkittavan välisen ruumiillisen vuorovaikutusprosessin kuvaamiseen. Käyttäen esimerkkeinä omia kenttäkokemuksiamme tanssinopettajien ja merivartijoiden parissa keskitymme pohtimaan, 1) miten tutkijan ruumiillinen tieto muodostuu, 2) miten ruumiillista tietoa välitetään ja miten se välittyy tutkijan ja tutkittavan välisissä kohtaamisissa ja 3) miten ruumiillista tietoa voidaan hyödyntää etnografisen tiedon tuottamisen muotona. Samalla tulemme pohtineeksi keinoja käsitteellistää ruumiillista tietoa ja käsitellä sitä etnografian metodologisena ulottuvuutena.

Esitämme, että ruumiillinen tieto ja empatia mahdollistavat herkistymisen toisen kohtaamiselle ja vuorovaikutuksen analysoinnille, mikä puolestaan voi johtaa ymmärryksen saavuttamiseen tutkittavasta toisesta. Tämänkaltainen empaattinen eläytyminen kiteytyy etnografista kenttätöitä tekevän tutkijan kykyyn havainnoida, tunnistaa ja tulkita sekä omia että toisten ruumiillisia viestejä. Väitteemme mukaan empatiakykyä voidaan siis tarkastella osana tutkijan ruumiillista tietoa. Päädyimmekin ehdottamaan, että ruumiillisen tiedon ja sen osana empatian tunnistaminen ja tiedostaminen tulisi nähdä etnografista kenttätöitä tekevän tutkijan ammatillisina valmiuksina.

Ruumiillinen tieto

Miia: Kuvailen kenttätyöpäiväkirjassa eksynyttä oloani ja jännittyntä tunnelmaa työyksikössä, johon menin ensimmäistä kertaa. Vieraaseen ympäristöön joutuminen oli raskasta. Vieraus oli minua ympäröivissä tiloissa, ihmisten eleissä, eteen tulevissa tilanteissa. Ulkopuolisuuden tunne väheni kuitenkin nopeasti. Aloin oppia millä varusteilla ja tahdilla erilaisiin tehtäviin lähdetään, mihin minun tuli asettua eri tilanteissa ja millainen kehonkieli niihin liittyy. Vieraus vaihtui tuttuuden tunteeksi yhdessä tekemisen ja yhteisten keskustelujen myötä.

Klassikkoartikkelissaan *Techniques of the Body* (1973[1935]) sosiologi ja antropologi Marcel Mauss pohti jo 1930-luvulla, kuinka kulttuurinen tieto on kiteytynyt mitä moninaisimpiin ”ruumiintekniikoihin”. Myöhemmin esimerkiksi antropologi Tim Ingold (2000) on esittänyt kulttuurisen tiedon ilmenevän ennemminkin kokemuksen myötä syntyvissä ruumiillisissa taidoissa kuin kielellisesti ilmaistavissa abstrakteissa (ruumiittomissa) merkityksissä. Kulttuurin ”hiljainen tieto” kietoutuu arjen usein itsestään selvinä pidettyihin käytäntöihin, liikkumisen tapoihin ja sanattomaan viestintään, jotka tulevat tulkituiksi ja ymmärretyiksi osittain ruumiillisen tiedon pohjalta (Dewalt & Dewalt 2000, 265).

Antropologi Jaida Kim Samudra (2008) puhuu etnografiasta *tiheänä osallistumisena*, jolla hän tarkoittaa kulttuurisen tiedon tavoittamista jaetun kokemuksen ja tutkijan oman ruumiin kautta. Hän esittää kiinnostavan ajatuksen, jonka mukaan kulttuurinen tieto tallentuu ensin tutkijan ruumiiseen. Sanalliset muotonsa kokemus saa vasta jälkikäteen.⁵ (Samudra 2008, 667.) Myös Ingold painottaa jaettujen kokemusten merkitystä todetessaan, että tutkijan ja tutkittavien yhteinen kokemuspohja muodostaa verbaalisen kommunikoinnin perustan. Yhteinen kokemuspohja syntyy siitä, että olemme läsnä samassa

maailmassa ja osallistumme samoihin tapahtumiin. (Ingold 2000, 167, 409.)

Vaikka aistimusta tai kokemusta ei sellaisenaan voi välittää toiselle, voi sen pukea sanoiksi ja jakaa toisen kanssa (Ropo & Parviainen 2001, 5). Tilanteiden jakaminen voi näin toimia pontimina osapuolten kommunikaatiolle ja luovalle ajatusten- vaihdolle, vaikka yksilöiden kokemukset ja aistihavainnot eivät olisikaan yhteneväisiä (Okely 1994, 47).

Johanna: Yhteisten tanssikokemusten pohjalta on ollut paljon helpompi käydä keskustelua tutkimukseeni osallistuneiden opettajien kanssa. Usein on riittänyt viittaus ”muistatko silloin, kun...” tai keskustelukumppani on saattanut näyttää jonkin liikkeen ”silloin, kun te tanssitte tällä tavalla...”. Tapahtumien kertaaminen ja visualisointi yhdessä on auttanut ymmärtämään ja sanottamaan kokemuksia, jotka eivät olleet lainkaan itsestään selvästi kielellistettävissä.

Ruumiillisen tiedon paradoksaalisuus piilee siinä, ettei sitä ole helppo artikuloida (Ropo & Parviainen 2001, 5). Filosofin Michael Polanyin (1983, 4) sanoin ”tiedämme aina enemmän kuin voimme kertoa”. Kulttuurintutkija Johanna Uotisen mukaan ruumiin hiljainen tieto on suoriin aistihavaintoihin ja ruumiillisiin kokemuksiin perustuvaa tiedostamatonta ja suodattamatonta, niin sanottua alkutietoa, jonka Uotinen erottaa tietoisesta, älyllisestä toiminnasta. Hän kutsuu ruumiillista tietoa ”sumeaksi” kuvatakseen tällaisen tiedon epämääräisyyttä, ”piiloisuutta” ja käsitteellistämisen vaikeutta. (Uotinen 2010, 87, 92–93.) Samudra kuitenkin huomauttaa, etteivät vaikeasti sanallistettavat ruumiilliset kokemukset välttämättä kuulu tiedostamattoman piiriin. Päinvastoin, tietoisuus ei edellytä kielellistämistä eikä sanattomuus tee toiminnasta merkityksetöntä. (Samudra 2008, 666.) Tanssipedagogi Eeva Anttila (2009) puolestaan korostaa, ettei ruumista tulisi nähdä lainkaan erilli-

senä ajattelun prosesseista, vaan erottamattomana osana niitä, tietoisuuden perustana. Hän tuo esille, että ei-kielellisellä kokemuksella on suora yhteys ajatteluun ja kieleen.⁶

Tässä artikkelissa määrittelemme ruumiillisen tiedon ruumiillisiin aistimuksiin ja tuntemuksiin pohjautuvana, *ruumiin tietoisuuden* tavoitettavissa olevana tietona – tietämisenä ruumiissa ja sen kautta (Parviainen 2002). Yhdymme filosofi Jaana Parviaisen (2002) näkemykseen, jonka mukaan ruumiillinen tieto ei ole pelkästään ”vaistojen varaista”, vaan sitä tulisi tarkastella osana ruumiin kykyä kommunikoida refleksiivisesti ja älykkäästi ympäristönsä kanssa. Ruumiillinen tieto ei siten ”sijaitse” materiaalisessa ruumiissa, vaan se kumpuaa ajattelun, ruumiin ja ympäristön muodostamasta kokonaisuudesta (Gieser 2008, 303). Omat kenttäkokemuksemme tukevat ajatusta tietoisuuden ja ruumiillisuuden tiiviistä yhteenkietoutumisesta.

Miia: Merivartioasemalle ilmoitetaan hälytystehtävistä puhelimitse. ”Hälykännyn” soiminen on jännitteinen tilanne. Paikalla olevat hiljenevät, valpastuvat ja kääntyvät katsomaan vastaajaa. Jos puhelimeen vastannut tervehtii soittajaa rennosti, jännitys laukeaa ja muut jatkavat puuhiaan. Kynään ja paperiin tarttuminen voi sen sijaan tietää ”keikkaa” – esimerkiksi nopeaa lähtöä meripelastustehtävään. Miehet saattavat jo puhelun aikana sopia muutamalla sanalla, katseella tai nyökkäyksellä, mitä kukin tekee. Opin pian lukemaan näitä eleitä. Ne auttoivat minuakin ennakoimaan tulevaa ja ehtimään ajoissa veneelle.

Ruumiillinen tieto voi tarkoittaa herkistymistä tietyllä tavalla tai tietylle asialle (Ropo & Parviainen 2001, 5). Esimerkiksi kyky liikkua tai koskettaa oikein, nähdä tai kuulla merkityksellisiä asioita ja haistaa tai maistaa voivat muodostaa osaamisen ytimen. Monissa ammateissa ruumiillisen tiedon hyödyntäminen onkin osa ammattitaitoa. (Esim. Kinnunen & Seppänen

[Aromaa] 2009.) Ruumiillinen tieto on myös jatkuvasti läsnä arkielämässämme. Tukeudumme ruumiilliseen tietoon ja aistitietoon esimerkiksi arvioidessamme pyykin tai kodin pintojen puhtautta ja likaisuutta (Pink 2009, 13–14, 125) tai varoessamme askeleitamme liukkaalla pinnalla (Parviainen 2002, 19–20). Ruumiillinen tieto ei kuitenkaan ole vain tietoista ja tavoiteltua, vaan ruumiimme tietää myös itsessään. Ollessamme vuorovaikutuksessa aistimme työskentelevät ja ruumiimme reagoi – vatsa kurnii, sydän sykähtää, ääni muuttuu – välittäen meille runsaasti sanatonta tietoa jo paljon ennen kuin ehdimme sanallistaa kokemustamme tai muotoilla vastausta keskustelukumppanillemme (Ehn & Löfgren 2004, 138).

EtnoGRAFISESSA kenttätöyssä kohtaamme tätä erilaista, kerroksellista ja yhteen kietoutunutta ruumiillista tietoa, jota voimme tarkastella analyttisesti. Siihen sisältyy elementtejä niin välittömästä vuorovaikutustilanteesta kuin tutkittavasta ilmiöstä – kulttuurisista tavoista olla ja toimia. Voimme kohdistaa huomion aistimuksiimme ja tunteisiimme pyrkiessämme ymmärtämään kenttätötilannetta tai tutkimuskohdetta. Voimme tavoitella tietoa myös tutkittavan toisen ruumiillisesta tiedosta. Siirrymme seuraavaksi pohtimaan empatian merkitystä tämän tiedon välittymisessä.

Empatia

Empatian käsitettä on antropologian ja sen lähitieteiden piirissä kavahdettu sen jälkeen, kun antropologi Clifford Geertz vuonna 1984 kritisoi käsitettä todeten, että empaattisena itseään pitävä tutkija tosiasiallisesti projisoi ajatuksiaan ja tunteitaan tutkittaviin väärin samalla heidän maailmansa (Hollan &

Throop 2008, 388). Geertz kohdisti kritiikkinsä sellaisiin sentimentaalisesti sävyttyneisiin etnografioihin, jotka perustuvat ajatukseen tutkijan ja tutkittavien sulautumisesta yhdeksi tunnettavaksi ja ajattelevaksi universumiksi. Empatian käsitettä onkin sittemmin täsmennetty, jottei sitä sekoitettaisi Geertzin kaihtamaan tunteellisuuteen. Viime aikoina tutkimuksen painopiste on siirtynyt empatian vastavuoroisuuteen ja intersubjektiivisuuteen. (Maclean 2012, 577.)

Intersubjektiivisuutta on tutkittu etenkin fenomenologisen filosofian, sosiologian ja antropologian piirissä. Käsite viittaa yksilöiden väliseen suhteeseen ja siinä muodostuviin yhteisymmärryksen muotoihin. Intersubjektiivisuus voidaan ymmärtää pelkistetysti ihmisen tietoisuudeksi toisesta ihmisestä. Toisaalta se voi tarkoittaa osapuolten täydellistä ja samanaikaista saman asian äärellä olemista. (Desjarlais & Throop 2011.) Antropologi Alessandro Duranti (2010) esittää, että intersubjektiivisuus tulisi ennen muuta tulkita subjektin mahdollisuudeksi ”vaihtaa paikkaa” toisen subjektin kanssa. Intersubjektiivisuus tarkoittaisi siten näin ollen ihmisen kykyä kuvitella itsensä toisen asemaan. Tämä vuorovaikutussuhde voi johtaa jaettuun ymmärrykseen sen sijaan, että se olisi sitä itsessään. (Duranti 2010, 19–21.)

Intersubjektiivisuus on monin tavoin sukua empatialle, jonka määritelmät vaihtelevat kyvystä tunnistaa toisen tunteita täydelliseen yhteisymmärrykseen ja kokemusten jakamiseen. Empatiaa on kuvattu muun muassa tietoisuutena tai tunteena toisen kokemuksesta (Hollan & Throop 2008; Todd 2001; Zahavi 2010), toisen maailmaan astumisena (Finlay 2005; Gieser 2008) ja luovana samaistumisena toiseen (Ylönen 2004). Yh-

teistä useimmille määritelmille on ajatus empatiasta toisen ymmärtämisen perustana.

Ajatus toisen kokemuksen (ainakin jonkin asteisesta) tavoittamisesta ruumiillisen jäljittelyn kautta on noussut esiin yhtenä empatian määrittäjänä.⁷ Filosofin Theodor Lippsin kuvaama 1900-luvun alussa, kuinka ylhäällä tasapainottelevaa nuorallatanssijaa seuraava katsoja ”sisäisen jäljittelyn” kautta peilaa nuorallatanssijan liikkeitä ja ikään kuin sulautuu yhdeksi tämän kanssa. (D’Aloia 2012, 93). Myöhemmin antropologi Thorsten Gieser (2008) on puhunut merkityksen välittymisestä samankaltaisen *kinesteettisen*⁸ kokemuksen pohjalta, toisen liikkeitä jäljittelemällä. Gieserin mukaan imitointiin liittyy kaksi ulottuvuutta. Jäljittely johtaa samankaltaiseen kinesteettiseen kokemukseen, minkä lisäksi jäljittelyn kautta on mahdollista ymmärtää liikkeen tai toiminnon merkitys. Gieser näkee empatian teoreettisena siltana näiden ulottuvuuksien välillä. (Gieser 2008, 300.) Jäljittelyn kautta emme ainoastaan saa tietoa siitä *mitä on*, vaan myös *miten on*. Tällöin jäljittelijä ja jäljittelyn kohde astuvat vuorovaikutussuhteeseen, tai oikeammin tunnustelevat sitä: ”It is a statement not just of an object but also of a relationship between demonstrator and object. To follow someone’s movement is therefore to become involved in a relationship or in other words, to feel into this relationship.” (Gieser 2008, 312.)

Jäljittelyn kautta tapahtuvaa empaattista eläytymistä voidaan käsitteellistää myös *kinesteettisen empatian* avulla. Kinesteettisellä empatialla tarkoitetaan kykyä tunnistaa ja tuntea toisen liikkeitä omassa ruumiissa. Liike havaitaan ikään kuin ”sisältä päin”, oman ruumiin topografian pohjalta. (Parviainen 2002, 20; 2003, 159.) *Ruumiin topografia* on eräänlainen yk-

silöllinen kartta tai maasto, joka käsittää kokemuksen myötä karttuneet taidot, ominaisuudet ja toimintatavat. Se on muutokselle altis, dynaaminen rakenne, jonka tuntemus avaa mahdollisuuksia myös toisen ymmärtämiselle kinesteettisen empatian avulla. (Parviainen 2003, 157–158.) Tanssiantropologi Maarit Ylösen (2003, 62) mukaan kinesteettisessä empatiassa on kyse empaattisen asenteen ilmenemisestä kokonaisvaltaisesti, myös ruumiinkokemuksena. Hän nostaa kinesteettisen empatian esiin keskeisenä ruumiillisen tiedon menetelmänä. Se mahdollistaa Ylösen mukaan sanattomaan yhteyteen ja vuorovaikutukseen pääsemisen toisen kanssa. (Ylösen 2004.)

Tämän yhteyden olemuksesta on erilaisia käsityksiä. Lippsin ajatuksiin nojautuen tunnettu amerikkalainen tanssikriitikko John Martin esitti 1930-luvulla kiistanalaisen ajatuksen, jonka mukaan katsojalle mahdollistuu tanssijan liikkeiden jäljittelyn kautta suora pääsy tämän tunteisiin (Reynolds & Reason 2012, 19). Myös Gieser esittää, että voimme yhteneväisen toiminnan kautta päästä käsiksi toistemme kokemuksiin ja tulla osaksi samaa tunnetilaa. Tämä vaatii molemmilta vuorovaikutuksen osapuolilta myötämielisyyttä: yhtäältä halua sallia tunkeilu ja toisaalta halua tunkeutua. Koettu tunne leviää lopulta kokijoiden yhteiseksi. (Gieser 2008, 312–313.) Näkemys empatiasta tunnetilan siirtymisen mahdollistajana on kuitenkin ristiriidassa yleisimpien, kokijoiden erillisyyttä painottavien empatian määritelmien kanssa. Niiden mukaan empatia on ”toisen henkilön kokemusmaailman kokemista sen ulkopuolelta”. Toisen kokemus pysyy siksi hänen omanaan, eikä tunne muutu yhteiseksi tunteeksi. (Zahavi 2010, 290–291, 294. Ks. myös Parviainen 2003, 158.)

Filosofi ja sosiologi Alfred Schütz määrittelee empatian kyvyksi lukea toisen ruumiillisen olennon tunteita ollessamme vuorovaikutuksessa. Tunteet ilmenevät ruumiillisina, jolloin toisen ruumis ei ole vain fyysinen objekti, vaan *ilmaisujen kenttä*, joka paljastaa meille jotakin tämän toisen kokemusmaailmasta. Eleet voivat kieliiä esimerkiksi surusta, ilosta, kivusta, häpeästä, rakkaudesta tai raivosta. Toisen tunteet ja kokemukset eivät kuitenkaan näyttäydy meille täydellisinä emmekä toista havainnoimalla saa tietoa siitä, *miksi* toinen kokee niin kuin kokee. (Zahavi 2010, 296–299. Ks. myös Zahavi 2008, 521.)

Filosofi Dan Zahavin mukaan on oleellista ymmärtää, että empatia on ”kokemus toisen ruumiillistuneesta mielestä”. Empatia viittaa siis kykyymme päästä osalliseksi toisten mielenliikkeistä hänen eleidensä ja käytöksensä perusteella. Se ei ole telepatiaa eikä implikoi ihmisen kykyä luodata toisen tietoisuutta, vaan kyse on kokemuseräisestä tiedosta, jota voi vahvistaa toiseen tutustumalla ja oppimalla. (Zahavi 2008, 522. Ks. myös Duranti 2010, 19–21; Parviainen 2003, 155; Van Maanen 2010, 177.)

Millaista on siis empaattisissa kohtaamisissa syntyvä vuorovaikutus, jos sen katsotaan voivan johtaa toisen ymmärtämiseen siitä huolimatta, etteivät osapuolet voi välittömästi tietää toistensa tunteita? Seuraavissa luvuissa tarkennamme ajatusta ruumiillisen tiedon ilmenemisestä empaattisina, jaettuina kohtaamisina sekä ymmärryksen muodostumista eräänlaisena ”jaettuna järkeilynä”.

Kohtaamisia jaetussa tilassa

Empaattinen kohtaaminen ei ole koskaan yksisuuntainen vaan vuorovaikutukseen perustuva, intersubjektiivinen ja relatio-

naalinen prosessi: se tapahtuu aina suhteessa toiseen ja ”sitoo ihmiset yhteen”, kuten Dee Reynolds neuropsykologi P.J. Eslingerä lainaten toteaa (Reynolds 2012, 125). Antropologi Douglas Hollan (2008) huomauttaa, ettei empatia tapahdu, ala ja pääty vain siinä henkilössä, joka pyrkii olemaan empaattinen. Sen sijaan se sisältää molempien osapuolten aktiivisen, luovan panoksen: kokemuksen sekä ymmärtämisestä että ymmärretyksi tulemisesta. Empatiolla on siten ”kääntöpuolensa”. (Hollan 2008, 480–483, 487. Myös Parviainen 2003, 160-161.)

Norjalaisantropologi Unni Wikan (1992, 463) luonnehtii tutkimuksen osapuolten empaattista orientaatiota *resonanssiksi*, jossa tutkija ja tutkittava kurottuvat toisiaan kohti ”jakaakseen tilan”. Resonanssi on yksilön halua osallistua toisen maailmaan ja ajatuksiin sekä antaa toisen osallistua vastavuoroisesti, mikä voi johtaa havaintoon itsen ja toisen kokemuksen samankaltaisuudesta. Vastaavasti psykologi Linda Finlay (2005, 4–5) puhuu tutkijan ja tutkittavan välisestä ”relaationaalisessa suhteessa muotoutuvasta empaattisesta tilasta”, jossa tutkijan itseymmärrys ja toisen ymmärtäminen kietoutuvat yhteen. Finlayn ajatus muistuttaa Ylösen (2004, 33) näkemystä tanssimisesta tutkijan ja tutkittavien välisenä ”avoimena tilana”, jossa itseä ja toista refleksiivisesti aistimalla voi saavuttaa sanatonta ymmärrystä ja joka syntyy muun muassa toisen liike-energian, rytmin, ruumiin asentojen ja liikkeen muotojen havaitsemisesta ja vastaanottamisesta.

Johanna: Olen kokenut, että oma ymmärrykseni tutkimuskohteestani on ollut sidoksissa myös konkreettisesti ”yhteisen rytmin” löytämiseen tutkittavieni kanssa. Esimerkiksi hidastamisen, pysähdysten ja taukojen merkitys esteettömässä tanssissa alkoi avautua minulle vasta, kun opin itse nauttimaan hitaasta liikkeestä ja odottamaan kärsivällisesti. Aikaisemmin tauko tanssitunnin lomassa oli minulle pelkkä tyhjä het-

ki, siirtymävaihe, joka ei itsessään ollut erityisen kiinnostava tai merkityksellinen. Sen rikas ja moniulotteinen merkityssisältö oli minulta täysin hämärän peitossa. Ennen kuin pystyin kertomaan ja kirjoittamaan mitään näistä kokemuksista, osasin jo ”tanssia taukoja”, ennakoita pysähdyksiä ja liikkeelle lähtöjä, leikitellä niillä ja käyttää niitä monin tavoin hyödyksi osana yhteistä tanssia.⁹

Ajatus tilan jakamisesta osoittaa havainnollisesti, miten empatia kytkeytyy ruumiilliseen tietoon. Yhteinen tila on sekä konkreettinen, ruumiillinen kohtaaminen että abstrakti, tunnetiloja peilaava vuorovaikutuskenttä. Se muodostuu vain, mikäli molemmat haluavat luoda ja jakaa sen – olla toisilleen läsnä. Empaattinen vuorovaikutussuhde on siis pitkälti riippuvainen siitä, mitä toiset antavat meidän ymmärtää itsestään (Hollan 2008).

Tämä on huomionarvoista tutkimuseettisestä näkökulmasta, sillä myös tutkittavilla on ”ruumiin valtaa” (Ylönen 2004). He voivat jäädä tilanteeseen tai lähteä siitä pois; olla vuorovaikutuksessa tai vetäytyä; sallia tutkijan mukaantulon, edellyttää sitä tai kieltää sen. Ruumiillisuuden näkökulmasta tutkimuskentän valta-asetelmat näyttäytyvätkin monisyisinä ja tulkinallisina – tutkittavat eivät ole passiivisia objekteja, vaan toimijoita, jotka aktiivisesti vaikuttavat tapahtumien kulkuun:

Johanna: Kerran kenttätöiden alkuvaiheessa istuin tanssisalin nurkassa raapustamassa muistiinpanoja, kun tapahtui jotain odottamatonta: tunsin käsissäni nykäisyn ja ennen kuin ehdin edes tajuta tilannetta, minut tempaistiin mukaan tanssiin. Huolimatta yrityksestäni pysytellä mahdollisimman huomaamattomana tarkkailijana, en saanut tilassa olevaa ruumiistani katoamaan. Päinvastoin, ulkopuoliseksi jättäytymisen mahdottomuudesta kertoi se vastustamaton tapa, jolla rakentamani (ruumiillinen) positio purettiin muiden tanssijoiden toimesta. Valta-asetelma tutkijan ja tutkittavien välillä horjui, kun he, jotka vain hetki sitten olivat katseeni kohteena, käänsivätkin katseensa minuun ja toiminnallaan ikään kuin sanattomasti osoittivat tutkijan paikan tuossa tilassa ja hetkessä.

Tutkittavat voivat ohjailla tapahtumien kulkua itselleen tutussa ympäristössä. Toiminta kentällä on jatkuvaa oman paikan neuvottelua ja myös konkreettista asemoitumista suhteessa toiseen.

Miia: Minäkin koin, että tutkittavat saattoivat viedä tapahtumia haluamaansa suuntaan etenkin toimiessaan ryhmänä. Positioita määritettiin uudelleen myös haastattelutilanteissa. Eräs haastatteluäänite rahisee tyhjyyttä ja satunnaisia niiskutuksia, kunnes nauhuri suljetaan. Haastattelu tehtiin iltamyöhällä pitkän kenttät yörupeaman loppupuolella. Haastateltava oli juuri kertonut itselleen tärkeästä ja vaikeasta aiheesta, jonka hän tiesi olevan minullekin ajankohtainen. Aloin itkeä. Haastattelu päättyi, kun haastateltava nousi, sulki nauhurin ja halasi minua. Nauhaa litteroidessani olin kiusaantunut, sillä koin itkemiseni epäammattimaiseksi. Myöhempien kenttäkokemusten valossa löysin tilanteelle kuitenkin muita tulkintoja. Haastateltavan toiminta oli tilanteen kulttuurisen kontekstin huomioiden johdonmukaista ja sellaisena merkityksellistä.

Jälkimmäinen esimerkki osoittaa, miten kohtaaminen voi johtaa tunteiden jakamiseen ja kokemukseen yhteisymmärryksen saavuttamisesta. Empatiaan liittyy aina jonkinasteinen tunteen tunnistaminen ja jakaminen, jonka syvyyttä on kirjallisuudessa pohdittu runsaasti. Antropologiassa tunnetuimpia esimerkkejä tunteen tavoittamisesta on Renato Rosaldon (1989) essee ”Grief and a Headhunter’s Rage”, jossa Rosaldo kuvailee pystyneensä samastumaan tutkimansa heimon suruun ja sen ilmentymiin vasta menetettyään vaimonsa. Tunteiden kulttuuri- ja kontekstisidonnaisuudesta, niiden mahdollisesta universaaliudesta ja siitä, edellyttääkö toisen tunteen ymmärtäminen tai jakaminen omakohtaista kokemusta samasta asiasta, väitellään edelleen. (Beatty 2010; Behar 1996; Hollan 2008; Zahavi 2008.) Tämä keskustelu sekä pohdinta autoetnografiasta jäävät ruumiilliseen tietoon keskittyvän artikkelimme ulkopuolelle. Lähtökohtaisesti voidaan kuitenkin ajatella, että

empatia auttaa tutkijaa huomaamaan kentän merkityksellisiä asioita. Se näyttäytyy esimerkiksi keinona tavoittaa tutkijan omaa ja tutkittavien toisten ruumiillista tietoa ja sen kautta lisää ymmärrystä tutkimuskohteesta.

Mediatutkija Adriano D'Aloia esittää filosofi Edith Steinin ajatuksiin nojautuen, ettei empatiassa ole kyse yhdeksi tulemisestä vaan *yhdessä olemisesta*. Empatia on ”läheisyyttä etäältä”. Siihen kuuluu väistämätön etäisyys toisesta, mutta samalla yhteyden mahdollisuus. (D'Aloia 2012, 94. Ks. myös Parviainen 2003, 154, 158.) Empatia ei toisin sanoen ole ykseyttä (toisen sulauttamista itseen), vaan voi sisältää myös erojen havaitsemisen, niistä neuvottelua ja toiseuden kunnioittamista (Reynolds & Reason 2012, 20).

Osallistuessamme kenttätyössä niihin prosesseihin ja käytäntöihin, joissa merkityksiä tuottavia paikkoja luodaan, emme välttämättä pääse osallisiksi tutkittavien kokemuksista, mutta voimme pyrkiä ymmärtämään oman kokemuksemme kautta, miltä tuntuu olla paikantunut tietyllä tavalla (Pink 2009, 23–24, 40, 50, 77). Toisen maailmaan astuminen tämän kokemuksiin eläytymisen merkityksessä ei siis tarkoita identtistä kokemusta vaan ennemminkin mahdollisuutta päästä yhteyteen toisen kanssa (Ylönen 2004, 26–27; ks. myös Hervik 1994, 79; Pink 2009, 77). Empatia auttaa meitä lähestymään toisen todellisuutta, sillä se mahdollistaa jossain määrin erojen ylittämisen toisen asemaan kuvitteellisesti samastumalla (Finlay 2005, 16).¹⁰ Empatiaan liittyy siis tunne kurottautumisesta ja itsen ylittämisestä. Ymmärryksen saavuttaminen empaattisen eläytymisen kautta on siten mahdollista, vaikkei toisen kokemusta voisikaan omaksua.

Ymmärrys on yhdessä rakennettu

Ruumiillisen tiedon hyödyntäminen edellyttää paitsi eläytymiskykyä myös refleksiivisyyttä. Sarah Pinkille refleksiivisyys on ruumiillista, koska ruumis on tietämisen perusta. Samalla refleksiivisyys näyttäytyy implisiittisenä ja välttämättömänä. (Pink 2009, 49–50, 53, 64.) Myös antropologi Peter Hervik käsittää refleksiivisyyden ruumiillisena. Refleksiivisyyttä ei voida sijoittaa vain sanoihin tai diskursseihin, vaan se toteutuu maailmassa ja ilmenee käytännössä ruumiillisten subjektien konkreettisessa toiminnassa (Hervik 1994, 95–96). Hervikin käsitys ymmärtämisen prosesseista on mielenkiintoinen. Hän kutsuu kohtaamisissa muodostuvaa ymmärtämistä *jaetuksi järkeilyksi* (*shared reasoning*), sillä yksilölliset ja kollektiiviset refleksiiviset prosessit kuuluvat hänen mukaansa samaan sosiaaliseen tilaan. Ne liukenevat yhdeksi järkeilyksi osapuolten yrittäessä ymmärtää tilannetta ja sen merkityksiä. (Hervik 1994, 87–88, 90–93.)

Johanna: Tanssissa minun aistillinen ruumiini on aina suhteessa johonkin toiseen, kurottautuneena tuota toista kohden. Tieto muodostuu aluksi sanattomasti aistimalla ja tunnustelemalla, etsimällä yhteyttä toiseen, etsimällä yhteistä liikettä ja sitä kautta kenties yhteistä ymmärrystä. Kenttäpäiväkirjassani olen kuvannut prosessia yhteiseksi tarinankertomiseksi, jonka lopputulos ei heti ole tiedossa, vaan joka palapelin tavoin syntyy hetki hetkeltä saaden uusia muotoja.

Maarit Ylösen (2003, 78) sanoin kysymyksessä on hermeneuttinen prosessi, jossa ruumiilliset kokemukset ja niiden analysointi vuorottelevat ja limittyvät. Antropologi Kirsten Hastrupin (1994, 236) tulkinta merkitysten tavoittamisen prosesseista on samansuuntainen. Hänelle merkitysten tavoittaminen on dynaaminen, interaktiivinen ja mielikuvitusta edellyttävä prosessi, jossa tulkinnat suhteutetaan aiempiin kokemuksiin ja ruumiilliseen tietoon.

Kulttuurimaantieteilijä Justin Spinney (2006, 716) huomauttaa, ettei tutkijan omien ruumiillisten kokemusten reflektointi pelkästään riitä, vaan reflektoinnin on tapahduttava suhteessa siihen, mitä tutkittavat kertovat tai tuovat esille kokemuksistaan. Tämä tiedonmuodostuksen dialogisuus kuvastuu myös antropologi Neal Macleanin esityksessä etnografisten vuorovaikutussuhteiden kolmesta ulottuvuudesta. Tutkijan ja tutkittavien väliset eroavaisuudet, empaattinen ymmärtäminen sekä refleksiivisyys ovat jatkuvasti läsnä kenttätöön arjessa ja vaikuttavat siihen, millaisiksi kohtaamiset ja niissä syntyvä tieto muodostuu. (Maclean 2012, 576.) Suhde on jännitteinen, mikä tarjoaa tutkijalle analyysin lähteen. Tulkinat tulee siis muodostaa kokonaisuuden huomioiden, sivuuttamatta sen moniulotteisuutta ja ristiriitaisuutta.

Miia: Kenttätöiden ja haastattelujen aikana saatoin aistia keskustelukumppanistani, kun tulkintani merivartioinnin arkeen liittyvistä kokemuksista osuivat oikeaan. Joku saattoi esimerkiksi liikuttua silminnähdessä kuvaillessani käsitystäni luottamuksen merkityksestä ja ilmenemistavoista yhteisössä. Tulkintojani vahvistettiin usein myös sanallisesti. Toisinaan niitä kyseenalaistettiin tai täsmennettiin: ”Mä en kyllä ajattele noin”. Yhteinen reflektointi asetti kentällä kohdatut asiat ja niistä tehdyt johtopäätökset osin uuteen valoon.

Edellä esitetyn perusteella näyttää siltä, että ruumiillista tietoa on hedelmällistä tarkastella suhteessa muihin tiedonlähteisiin. Toisen syvällisempi ymmärtäminen edellyttää tietoa hänen tunteidensa ja tekojensa syistä, merkityksistä ja motiiveista, jotka eivät paljastu meille yksinomaan havainnoinnin keinoin. Arkiymmärryksemme toisista nojaakin välittömien havaintojen ohella muihin lähteisiin: keskusteluihin, yhteisiin muistoihin ja ennakkotietoihin. (Zahavi 2008, 521–522; Zahavi 2010, 296–299.) Saman periaatteen voidaan katsoa sopivan

etnografiseen tutkimukseen. Empaattisen orientaation kautta saavutettua tietoa tutkijan ja tutkittavan ruumiillisesta tiedosta voidaan täydentää muilla tutkimusmetodeilla, sillä eri menetelmät johdattavat meidät erilaisen ymmärryksen äärelle. Sarah Pink esittääkin, että muistiinpanot ja muut aineelliset todisteet kenttätöystä voivat toimia reittinä tutkijan ruumiilliseen tietoon, sillä ne kuvastavat kohtaamisia ja niissä syntynyttä ruumiillista tietoa. (Pink 2009, 122, 124. Myös Tiili 2011, 94–95.) Valokuvat, videot, kirjalliset muistiinpanot tai esimerkiksi tutkittavilta saadut muistoesineet voivatkin palauttaa tutkijan siihen tunnetilaan ja aistihavaintoon, joka tilanteeseen liittyi. Samalla empatian kautta saavutettu tieto ankkuroituu maailmaan muistuttaen ruumiillisen tiedon fyysisistä lähtökohdista. Empatia ei näin ole pelkkää kuvittelua, vaan se kiinnittyy aina myös konkreettiseen ja ruumiilliseen.

Lopuksi

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet etnografisia kohtaamisia ruumiillisen tiedon ja empatian käsitteiden avulla. Pyrkimyksenämme on ollut valottaa ruumiillisen tiedon merkitystä etnografisen tiedon muodostumisen prosesseissa. Kysyimme, miten tutkijan ruumiillinen tieto muodostuu, miten ruumiillista tietoa välitetään etnografisissa kohtaamisissa, ja miten sitä voidaan hyödyntää etnografisen tiedon tuottamisen muotona. Artikkelimme punaisena lankana on kulkenut ajatus ruumiillisen tiedon muodostumisesta ja välittymisestä empaattisen eläytymisen kautta, (konkreettisesti) vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa.

Olemme painottaneet etnografisen tiedon muodostumista toisen kohtaamiselle herkistymisenä, minkä liitämme tutkijan

kykyyn havainnoida, tunnistaa ja tulkita sekä omia että toisten ruumiillisia viestejä. Empatian tarkastelu osana tutkijan ruumiillista tietoa on tarjonnut mahdollisuuden lähestyä tutkijan ja tutkittavan välistä sanatonta kommunikaatiota ja kulttuurin ”hiljaista tietoa”. Empaattinen, ruumiillinen orientaatio auttaa tutkijaa huomaamaan kentän merkityksellisiä asioita ja tiedostamaan toisen eleiden merkityksiä, mikä voi opettaa meille jotakin toisen tavasta olla ja suhtautua ympäröivään maailmaan. Ruumiillinen empatia voi näin ollen toimia tienä toisen ruumiilliseen tietoon ja sitä kautta kulttuurin ruumiillistuneisiin merkityksiin.

Empaattinen eläytyminen on paitsi ruumiillista myös ruumiiden välistä. Se on vuorovaikutukseen perustuva, intersubjektiivinen prosessi, joka edellyttää molempien osapuolten myötämielisyyttä ja valmiutta jakaa kokemuksia – halua päästä yhteyteen toisen kanssa. Olemme tarkentaneet ajatusta kuvaamalla empaattista kohtaamista tutkijan ja tutkittavan välille muodostuvana yhteisenä tilana, jossa tietoa tuotetaan toista refleksiivisesti aistien. Tämänkaltainen ruumiillisen tiedon esiin saamisen edellyttämä refleksiivisyys ei siis ole ruumiista irrallista, vaan ilmenee konkreettisesti toiminnassa ja tunteissa ja voi olla myös sanatonta. Etnografian ytimessä on tutkijan avautuminen tälle vuorovaikutteiselle, ruumiilliselle refleksiivisyydelle.

Ruumiillisen tiedon ja empatian hyödyntämisellä tutkimuksellisesti on rajansa. Niiden kautta saavutettu tieto voi toimia keskustelun pohjana ja kimmokkeena tulkintoihin, jotka varmistetaan muiden menetelmien avulla. Jotta tutkijan ruumiillinen tieto aidosti lisäisi ymmärrystä, eikä jäisi irralliseksi,

se tulee liittää kontekstiin; niihin tilanteisiin ja tapahtumiin, joihin tutkijan havainnot ja kokemukset kiinnittyvät. Ruumiillinen tieto ja empatia eivät siis itsessään riitä kuvaamaan kulttuuria tai ihmisen elämismaailmaa, mutta ne vaikuttavat oleellisesti siihen, miten pääsemme osallisiksi toisten maailmasta ja kykenemme ymmärtämään sitä.

Ruumiillista tietoa voidaan siksi tarkastella myös tutkimusetiikan näkökulmasta, millä on erityinen merkityksensä kenttätyön kontekstissa. Aistinen herkistyminen tutkittavan ilmiön ruumiillisille ulottuvuuksille voi johdattaa arvostamaan sitä, mikä toisille on tärkeää ja rohkaisee sitä kautta eettisempään toimintaan (Pink 2009, 59). Kykymme (empaattisesti) ymmärtää toista on sidoksissa kokemukseen omasta ruumiistamme: ilman kosketusta omiin tunteisiin ja tuntemuksiin – pahoinvoinnin tunteeseen vatsassa, palaan kurkussa, tutiseviin polviin – emme kykene eläytymään toisen kokemuksiin saati tuntemaan empatiaa, mikä voi vaikuttaa suoraan eettisiin ratkaisuihin (Todd 2001, 23).¹¹ Toisaalta on huomautettu, ettei empatia itsessään johda moraalisesti oikeisiin tai epäitsekkäisiin tekoihin. Empatian kautta saavutettavaa tietoa toisen tunteista voidaan käyttää myös toisen ihmisen vahingoittamiseen. Lisäksi empatia luo paitsi siltoja myös rajoja ihmisten välille ja voi siten vahvistaa sosiaalisia hierarkioita. (Hollan 2012, 83.) Tutkijan on syytä olla tietoinen siitä, miten hänen muodostamansa empaattiset ihmissuhteet rajaavat toisia pois. On myös hyvä muistaa, että empatian kokemuksen ja vierauden tunteen vaihtelu voi olla analyttisesti antoisaa ja tarjota uusia näkökulmia tutkimuskohteeseen.

Ruumiillisella tiedolla ja empatialla on monisyisiä vaikutuksia kenttätöön kulkuun, tutkimustiedon muodostumiseen, etnografiseen narratiiviin ja tutkimuksen lopputuloksiin. Näiltä osin olemme artikkelillamme halunneet herättää keskustelua ruumiillisen tiedon ja sen osana empatian tunnistamisen ja tiedostamisen merkityksestä etnografista kenttätöitä tekevän tutkijan ammatillisina valmiuksina.

LÄHTEET

- Anttila, Eeva 2009. Mitä tanssija tietää? Kehollinen tieto ajattelun ja oppimisen perustana. – *Aikuiskasvatus* 2, 84–92.
- Aromaa, Johanna (tulossa 2014). Ruumiillinen tieto opettajan työssä. – Kristiina Brunila & Ulpukka Isopahkala-Bouret (toim.) *Marginaalin voima!* Aikuiskasvatuksen 51. vuosikirja. Aikuiskasvatuksen tutkimusseura ja Kansanvalistusseura: Helsinki.
- Beatty, Andrew 2010. How Did It Feel for You? Emotion, Narrative, and the Limits of Ethnography. – *American Anthropologist*, 112(3), 430–443.
- Behar, Ruth 1996. *The Vulnerable Observer. Anthropology That Breaks Your Heart*. Boston: Beacon Press.
- D'Aloia, Adriano 2012. Cinematic Empathy: Spectator Involvement in the Film Experience. – Dee Reynolds & Reason, Matthew (eds.). *Kinesthetic Empathy in Creative and Cultural Practices*, 91–107. Bristol & Chicago: Intellect.
- Desjarlais, Robert & Throop, C. Jason 2011. Phenomenological Approaches in Anthropology. *Annual Review of Anthropology*, 40(1). [Review in Advance 29.6.2011, online.]
- Dewalt, Kathleen & Dewalt, Billie R. (with Wayland, Coral B.) 2000. Participant Observation. – Bernard H. Russell (ed.) *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*, 259–299. Altamira Press: Lanham MD.
- Duranti, Alessandro 2010. Husserl, Intersubjectivity and Anthropology. – *Anthropological Theory* 10(1–2), 16–35.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2004. *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups Utbildning.
- Finlay, Linda 2005. 'Reflexive Embodied Empathy': A Phenomenology of Participant-researcher Intersubjectivity. Method Issue #4. *The Humanistic Psychologist*, 271–292.
- Frykman, Jonas & Gilje, Nils 2003. Introduction. – Jonas Frykman & Nils Gilje (eds.) *Being There. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*, 7–51. Lund: Nordic Academic Press.
- Gieser, Thorsten 2008. Embodiment, Emotion and Empathy: A Phenom-

- enological Approach to Apprenticeship Learning. – *Anthropological Theory* 8(3), 299–318.
- Hastrup, Kirsten 1994. Anthropological Knowledge Incorporated. Discussion. – Kirsten Hastrup & Peter Hervik (eds.) *Social Experience and Anthropological Knowledge*. London: Routledge.
- Hervik, Peter 1994. Shared Reasoning in the Field. Reflexivity Beyond the Author. – Kirsten Hastrup & Peter Hervik (eds.) *Social Experience and Anthropological Knowledge*. London: Routledge.
- Hollan, Douglas 2008. Being There: On the Imaginative Aspects of Understanding Others and Being Understood. – *Ethos* 36(4), 475–489.
- Hollan, Douglas & Throop C. Jason 2008. Whatever Happened to Empathy? Introduction. – *Ethos* 36(4), 385–401.
- Hollan, Douglas 2012. Author Reply: The Definition and Morality of Empathy. – *Emotion Review* 4(1), 83.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2008. *Reikä sydämässä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa*. Tampere: Vastapaino.
- Howes, David 2003. *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Ingold, Tim 2000. *The Perception of the Environment: Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.
- Katz, Jack & Csordas, Thomas J. 2003. Phenomenological Ethnography in Sociology and Anthropology. – *Ethnography* 4(3), 275–288.
- Kinnunen, Taina & Seppänen [Aromaa], Johanna 2009. Oikeaoppinen opettajaruumis. – *Naistutkimus* 22(4), 6–17.
- Lappalainen, Sirpa et al. (toim.) 2007. *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Maclean, Neil 2012. On the Road in Highlands Papua New Guinea: Intimacy and Ethnographic Method. – *Qualitative Research* 12(5), 575–587.
- Mauss, Mauss 1973 [1935]. Techniques of the Body. – *Economy and Society* 2(1), 70–88.
- Okely, Judith 1994. Vicarious and Sensory Knowledge of Chronology and Change. Ageing in Rural France. – Kirsten Hastrup & Peter Hervik (eds.) *Social Experience and Anthropological Knowledge*. London: Routledge.
- Parviainen, Jaana 1998. *Bodies Moving and Moved. A Phenomenological Analysis of the Dancing Subject and the Cognitive and Ethical Values of Dance Art*. Tampere: Tampere University Press.
- Parviainen, Jaana 2002. Bodily Knowledge. Epistemological Reflections on Dance. – *Dance Research Journal* 34(1), 11–26.
- Parviainen, Jaana 2003. Kinaesthetic Empathy. – *Dialogue and Universalism* 13(11–12), 151–162.
- Pink, Sarah 2009. *Doing Sensory Ethnography*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Polanyi, Michael 1983. *The Tacit Dimension*. Gloucester (Mass.): Peter Smith.
- Reynolds, Dee & Reason, Matthew 2012. Introduction. – Dee Reynolds & Matthew Reason (eds.) *Kinesthetic Empathy in Creative and Cultural Practices*, 17–25. Bristol & Chicago: Intellect.

- Reynolds, Dee 2012. Kinesthetic Empathy and the Dance's Body: From Emotion to Affect. – Dee Reynolds & Matthew Reason (eds.) *Kinesthetic Empathy in Creative and Cultural Practices*, 121–136. Bristol & Chicago: Intellect.
- Ropo, Arja & Parviainen, Jaana 2001. Leadership and Bodily Knowledge in Expert Organizations: epistemological rethinking. – *Scandinavian Journal of Management* 17(1), 1–18.
- Rosaldo, Renato 1993 [1989]. *Culture and truth. The Remaking of Social Analysis*. London: Routledge.
- Samudra, Jaida Kim 2008. Memory in our Body: Thick Participation and the Translation of Kinesthetic Experience. – *American Ethnologist* 35(4), 665–681.
- Spinney, Justin 2006. A Place of Sense: A Kinaesthetic Ethnography of Cyclists on Mont Ventoux. – *Environment and Planning D Society and Space* 24 (5), 709–732.
- Stoller, Paul 1997. *Sensuous Scholarship*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Tiili, Miia-Leena 2011. Läsäoioa ja refleksiivisyttä. Ammattikulttuurin tutkimus Merleau-Pontyn fenomenologian valossa. – *Elore* 18(2), 85–100.
- Todd, Jude 2001. Body Knowledge, Empathy, and the Body Politic. – *The Humanist* 61(2), 23–28.
- Uotinen, Johanna 2010. Aistimuksellisuus, autoetnografia ja ruumiillinen tietäminen. – *Elore* 17(1), 86–95.
- Utriainen, Terhi 1999. *Läsä, riisuttu, puhdas. Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Van Maanen, John 2011. *Tales of the Field. On Writing Ethnography*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wikan, Unni 1992. Beyond the Words. The Power of Resonance. – *American Ethnologist* 19(3), 460–482.
- Ylönen, Maarit E. 2004. *Sanaton dialogi. Tanssi ruumiillisena tietona*. Studies in Sport, Physical Education and Health 96. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Zahavi, Dan 2008. Simulation, Projection and Empathy. – *Consciousness and Cognition* 17, 514–522.
- Zahavi, Dan 2010. Empathy, Embodiment and Interpersonal Understanding: From Lipps to Schutz. – *Inquiry* 53(3), 285–306.

Viitteet

- 1 Yhdysvaltalaisen tanssija-koreografi Alito Alessin DanceAbility-menetelmään ja tanssitaiteilija, DanceAbility-opettaja Pauliina Ruhasen koulutusfilosofiaan pohjautuva esteetön tanssi on luovaan ja vuorovaikutteiseen liikkeeseen perustuvaa tanssia, joka on avoin kaikille vammaan tai vammattomuuteen katsomatta. Esteettömän tanssin

- ryhmät ovat tyypillisesti integroituja; jokainen liikkuu omista lähtökohdistaan käsin.
- 2 Suomenlahden merivartiosto on Rajavartiolaitoksen hallintoyksikkö. Henkilöstö koostuu pääosin meri- ja rajavartijoista, opistoupseereista ja upseereista, jotka palvelevat sotilasviroissa esimerkiksi merivartiolasemilla, vartiolaivoilla ja rajatarkastustehtävissä rajanylityspaikoilla.
 - 3 Ajatus etnografisesta herkkyydestä tutkimusprosessia määrittävänä piirteenä on peräisin professori Hanna Snellmanilta. Osallistuimme Kansatieteen päivillä 2012 samannimiseen työryhmään, jonka puheenjohtajina Snellman ja Tiili toimivat.
 - 4 Kentän vuorovaikutustilanteita käsiteltäessä lähtökohtamme on, että inhimilliset kohtaamiset ovat ruumiillisia. Ne tapahtuvat kahden lihaa ja verta olevan subjektin välillä, jotka ovat maailmassa ja suhteessa toisiinsa ruumiidensa kautta. Tämän ontologisen lähtökohdan osalta artikkelimme edustaa fenomenologista tutkimusotetta (esim. Honkasalo 2008; Parviainen 1998, 2002; Utriainen 1999).
 - 5 Kokemuksen luonteesta on eri tieteenaloilla keskusteltu runsaasti. Pohdintojen ytimessä ovat kysymykset aistihavainnon, reflektion, kielen ja kokemuksen suhteesta sekä siitä, millaiseksi niiden välinen hierarkia jäsentyy.
 - 6 Ajatus siitä, ettei ruumista ja mieltä voida erottaa, on etenkin fenomenologisessa traditiossa keskeinen lähtökohta (esim. Desjarlais & Throop 2011; Katz & Csordas 2003).
 - 7 Käsitys on saanut tukea myös neurotieteestä ns. peilineuroneiden löytymisen myötä. Apinatutkimuksissa on havaittu, että samat hermosolut, jotka aktivoituvat tiettyä toimintaa suoritettaessa ovat samoja, kuin samaista toimintaa seurattessakin. On esitetty, että sama periaate toimisi myös ihmisaivoissa ja että peilineuroneiden avulla olisi mahdollista ”peilata” toisen ajatuksia ja tunteita eläytymällä niihin, joskin ihmisaivojen osalta peilineuronitutkimusten tuloksia pidetään toistaiseksi ristiriitaisina. (Reynolds & Reason 2012, 19. Myös Hollan 2008, 480.)
 - 8 Kinsteettistä aistia kutsutaan myös liikeaistiksi (*kinestesia*). Kinsteettisellä tarkoitetaan siis kokemusta oman ruumiin liikkeistä.
 - 9 Esteettömässä tanssissa liikkeen rytmi, ruumiin asennot ja muodot tilassa ovat sidoksissa myös erilaisten apuvälineiden, kuten pyörätuolin liikkeisiin, jolloin esimerkiksi tauko voi toisinaan olla myös praktinen kysymys.
 - 10 Kuvittelukyvyllä on tärkeä osuus etnografisissa kohtaamisissa ylipäätään (Hastrup & Hervik 1994, 25; Hollan 2008, 475–477).
 - 11 Todd mainitsee esimerkkinä lapsiin kohdistuvan väkivallan, joka hänen mukaansa vahingoittaa mielen ja ruumiin välistä yhteyttä. Pahoinpidellyn lapsen voi olla aikuisena vaikea luottaa omiin fyysisiin tunteuksiinsa ja tunteisiinsa, joilla on Toddin mukaan keskeinen rooli moraalisen toiminnan ohjaajina.

III ETNOGRAFIA: VAIKUTTAVAA TOIMINTAA

ETNOGRAFIA KEHITTÄMISEN VÄLINEENÄ

Minni Haanpää, Maria Hakkarainen ja José-Carlos García-Rosell

Nykypäivänä etnografisesta tutkimusotteesta on tullut useilla tieteenaloilla käytetty menetelmä. Uusissa käyttömuodoissaan se yhdistyy muun muassa kehittämistyön haasteisiin. Etnografiaa tehdään erilaisissa organisaatioissa, yhteisöissä ja konteksteissa, kuten yrityksissä, festivaaleilla, kylissä, kouluissa tai sosiaalisessa mediassa. Tässä artikkelissa pohdimme, millaisia mahdollisuuksia ja haasteita erilaiset kehittämissympäristöt avaavat etnografiselle tutkimukselle. Näihin liittyvät näkökulmat ja kontekstit haastavat etnografian menetelmällisiä peruskäsityksiä tutkijan asemasta, tutkimuksen kestosta ja kentästä. Esimerkiksi kehittämissnäkökulmassa kehittäjä-tutkijan osallistumisaste voi olla selkeästi aktiivisempi kuin perinteiseen etnografiaan liitetty osallistuva perehtyminen ilmiöön (Vasenkari 1996, 12; Raunola 2010, 286–287; Rantala 2011, 44). Menetelmää käytetään myös joissakin tapauksissa osana toimintatutkimusta. Erityisesti toimintatutkimuksessa sekä tutkija että tutkimukseen osallistuvat muokkaavat jatkuvasti tutkimuskohdetta sekä tutkimukselle asetettuja tavoitteita. Tarkastelemme esimerkkiemme avulla, mitkä ovat etnografisen menetelmän tavoitteet, mahdollisuudet ja rajoitteet kehittämissprosesseissa.

Esimerkkitapauksina artikkelissamme on kaksi erilaista tutkimusympäristöä. Toinen tarkastelee *yleisötapahtumia etnografian kenttinä* ja toinen *etnografista menetelmää toimintatutkimuksellisissa kehittämissankkeissa*. Ensimmäisen esimerkki-

nä käytetyistä tutkimusympäristöistä muodostaa tutkija Minni Haanpään järjestettyihin tapahtumiin keskittyvä etnografinen väitöskirjatutkimus, jossa tapahtumia tarkastellaan kanssatuot-tajuudellisina (*co-creation*) ympäristöinä. Tutkimuksen koh-teena ovat tapahtumissa työskentelevien vapaaehtoistyönteki-jöiden tieto ja sen vaikutukset tapahtuman rakentumiseen ja kehittämiseen. Etnografian aineisto on monipaikkainen sisäl-täen useita vuosien 2005–2012 aikana toteutettuja suomalaisia tapahtumia elokuva- ja rockfestivaaleista urheilutapahtumiin. Haanpää on työskennellyt itse vapaaehtoisena useimmissa tut-kimissaan tapahtumissa ja aineisto on osin autoetnografinen. Pohdimme tämän esimerkin avulla erityisesti, miten lyhyt-kestoinen, intensiivinen kenttäolosuhde haastaa perinteisen etnografian ja toisaalta, miten ja millaista tietoa etnografisella menetelmällä voidaan tapahtuman kehittämisen lähtökohdak-si tuottaa.

Toinen esimerkkitutkimusympäristömme käsittelee etno-grafista lähestymistapaa hyödyntäviä kehittämistutkimuksia ja -hankkeita. Käsittelemme esimerkin kautta kahta toimin-tatutkimuksellista kehittämishanketta, joissa tutkimusmene-telmät ovat olleet osin etnografisia. Tämän esimerkin osalta pohdimme erityisesti sitä, mitä etnografisen näkökulman yh-distäminen toimintatutkimukseen merkitsee tutkijan roolin ja kentän projektiluonteisuuden näkökulmasta sekä esittelemme, millaisia käytännönratkaisuja olemme tapausprosesseissamme tehneet. Konkreettisina esimerkkeinä ovat yrittäjätverkoston tuotekehityshanke ja kyläyhteisön matkailunkehittämishanke.

AitoLappi-projektissa etsittiin keinoja tukea ja edistää kes-tävää tuotekehitystä maaseudun naisjohtoisissa pienissä yrityk-

sissä. Tuotekehityshankkeessa mukana ollut verkosto koostui kahdeksasta eri sektoreilla, kuten majoitus- ja juhlapalvelut, keramiikkatyöt ja luontaishoito, toimivasta, matkailupalveluita tuottavasta yrittäjästä. Prosessissa tutkijana toimi José-Carlos García-Rosell. Toinen toimintatutkimuksellisista esimerkkita-pauksista on matkailun tutkija Maria Hakkaraisen toteuttama Lokan kylän toimintatutkimus. Lokassa toteutetun tutkimuk-sen keskiössä oli kylän ja elinkeinojen kehittämistoiminta, jo-hon kuului olennaisena lähtökohtana matkailun kehittämisen näkökulma. Kylässä järjestettiin matkailun kehittämistä käsit-televiä kylätapaamisia ja ideatyöpajoja. Väitöskirjatutkimuk- sessaan Hakkarainen tarkastelee toimintatutkimusmenetel-mällä kylän toimintamaisemien ja -verkostojen rakentumista elinkeinojen kehittämiseen tähtäävän toiminnan avulla.

Artikkelimme jakaantuu viiteen lukuun. Johdannon jälkeen avaamme aiempaa tieteellistä keskustelua etnografisen tiedon käytöstä kehittämisen välineenä. Seuraavaksi tarkastelemme etnografisen menetelmän käyttöä kehittämisen kentällä kah-desta eri näkökulmasta tutkimusesimerkkien avulla. Etnogra-fian yhdistäminen kehittämisen näkökulmaan haastaa ennen kaikkea perinteisessä etnografiassa mielletyn tutkijan roolin sekä kentän ajallisen ulottuvuuden. Lopuksi pohdimme tarkas-telujemme pohjalta etnografisen menetelmän ja tiedon tuotan-non suhdetta kehittämiseen.

Etnografinen tieto kehittämisen lähtökohtana

Etnografia on menetelmänä saavuttanut viime vuosikymmeni-en aikana jalansijaa erilaisissa akateemisen tutkimuksen mut-ta myös käytännön kehittämissovellusten konteksteissa, esi-

merkiksi käytännön liiketoiminnan kentällä (esim. Gellner & Hirsch 2001; Naidoo 2012; Mills & Ratcliffe 2012). Suomessa on jo useampia konsultoinnin ja markkinatutkimuksen toimintoja, jotka keskittyvät etnografisen tiedon tuottamiseen (esim. Palmu [online] (26.9.2013), Gemic [online] (26.9.2013)). Myös erilaiset kehitys- ja tutkimusorganisaatiot, kuten Tekes, ovat nähneet etnografian arvon liiketoiminnan tutkimuksen ja kehittämisen tukena (Tekes [online]). Voidaankin sanoa, että liiketoiminnan tutkimus on jossakin määrin siirtymässä ”toiminnoista merkityksiin” (Chapman 2001, 21). Kehittämisorientoitunutta etnografiaa ei kuitenkaan tehdä pelkästään liiketoiminnan parissa, vaan siitä on tullut käytetty metodi myös lukuisilla muilla yhteiskunnan osa-alueilla, kuten esimerkiksi kylien tai muiden yhteisöjen kehittämisessä (esim. Salmikangas 2004; Dredge & Hales 2012; Hamilton & Alexander 2013).

Miksi etnografinen menetelmä on sitten nostanut asemaansa kehittämistiedon tuottajana? Tämä johtunee edellä mainitusta ”toiminnoista merkityksiin” -siirtymästä, jonka seurauksena on huomattu, että etnografiset ja laajemminkin kulttuuriset lähestymistavat erilaisiin kehittämishaasteisiin tuottavat monesti mielekkäämpää tietoa kehitystyön tueksi kuin perinteiset määrälliset mittarit. Ne tarjoavat mahdollisuuksia ymmärtää toimintaympäristöjä kokonaisvaltaisemmin ja avaavat niihin ”näkökulmia elettyinä, havaittuina, ajateltuina ja fyysisinä tiloina vain operationaalisesti johdettavien paikkojen sijaan”. (Pritchard & Morgan 2006, 771.) Etnografinen menetelmä luo mahdollisuuksia edistää sekä johtamisen käytänteitä ja päivittäisiä toimia että asiakkaan näkökulman huomioimista liiketoiminnassa. Etnografia onkin osoittautunut tehokkaaksi

tavaksi ymmärtää liiketoiminnan kulttuureja ja merkityksiä sekä tuotteiden ja palveluiden kehitysprosesseja. (Arnould & Wallendorf 1994; Ruckenstein ym. 2011; Frischhut, Stickdorn & Zehrer 2012; García-Rosell 2013.)

Edustamillamme tutkimusaloilla (matkailututkimus, tapahtumatutkimus, markkinointi ja kulutustutkimus) etnografisen menetelmän avulla on tehty paljon kehittämiseen liittyviä tutkimuksia. Matkailututkimuksen kentällä ”kehittämisorientoituneissa” etnografisissa tutkimuksissa on tunnistettavissa tiettyjä päätutkimuskohteita. Näitä ovat matkailijoiden kokemukset (Sorensen 2003; Brown 2007; Scarles 2010), kulttuurin tuotteistaminen (Chronis 2005; Salazar 2006; Cole 2007) sekä paikallisten yhteisöjen ja verkostojen rooli kehittämisessä sekä kehittämisen vaikutukset niihin (Joseph & Kavoori 2001; Kneafsey 2001; Dredge 2006). Tapahtumatutkimuksen kentällä tutkimuskohteet ovat olleet hyvin samantyyppisiä. Niitä ovat esimerkiksi tapahtumakävijöiden kokemukset (Morgan 2009), paikalliskulttuurin tuotteistaminen (Jeong & Almeida Santos 2004) ja paikallisyhteisön käytännöt tapahtuman kehittämisessä (Jóhannesson 2010). Markkinoinnin ja kulutustutkimuksen kentällä on tutkittu kuluttajan kokemusta (Arnould & Price 1993; Korkman 2006), kulutus- ja brändiyhteisöjä (Kozinets 2002; Jensen Schau ym. 2009; Markuksela 2013) sekä tuotteiden ja palveluiden suunnitteluun liittyviä näkökulmia (Peñaloza 1998; Peñaloza & Gilly 1999). Yhteenvetona voidaan todeta, että kehittämisnäkökulmasta etnografia näyttyy soveltuvana menetelmänä tuottamaan tietoa kokemuksellisista, yhteisöllisistä ja tuotteiden kehittämiseen liittyvistä aiheista.

Kehittämisorientoitunut etnografia, varsinkin akateemisen maailman ulkopuolella toteutettuna, on saanut osakseen myös kritiikkiä. Esimerkiksi etnologit Billy Ehn ja Orvar Löfgren (2009, 46) esittävät, että kehittämislähtöinen, erityisesti kaupallisiin tarkoituksiin käytetty, etnografia voi ajallisten paineiden puristuksissa päätyä analyttiseen keveyteen ja toisaalta suosia tiettyjä lähestymistapoja. Huolta on myös kannettu menetelmän mahdollisuuksien paisuttelemisesta sekä toisaalta sen kaikkien mahdollisuuksien hyödyntämättä jättämisestä (Mills & Ratcliffe 2012, 160). Pohdimme seuraavissa luvuissa esimerkkien avulla, miten olemme pyrkinneet omissa tutkimusympäristöissämme ratkomaan kehittämisenäkökulmasta toteutetun etnografian haasteita.

Kehittämisenäkökulma haastaa tutkijan roolin

Etnografian käyttö kehittämistyössä haastaa tutkijan roolin ja paikan. Seuraavassa käsittelemme tätä problematiikkaa kolmesta eri näkökulmasta: *tutkijan suhde tutkittavaan yhteisöön, havainnoinnin ja muun toiminnan suhde sekä tutkijan rooli kehittäjänä*. Nykykäsityksen mukaan tutkija ja hänen tutkimansa henkilöt linkittyvät toisiinsa ajallisesti ja paikallisesti. Tutkittava kenttä on tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottu sosiaalisesti monimuotoinen ympäristö, jossa tutkija neuvottelee omasta asemastaan ja jossa myös tutkittavat paikantuvat eri tavoin tilanteista riippuen. Tutkijan asema kentällä ja tutkittavassa yhteisössä voi siis vaihdella. Tutkijan tulee tuoda nämä kytkökset ja omat lähtökohtansa mahdollisimman hyvin esille tekstisään, jotta lukijan on mahdollista ymmärtää tutkimuksen lähtökohtia ja sitä kautta myös tuloksia. (ks. esim. Coffey 1999.)

Tutkimusympäristöesimerkeissämme kehittämislähtökohtainen etnografia nostaa tutkijan aktiiviseksi toimijaksi tutkimuksen kentällä. Esimerkkitapauksessamme yleisötapahtumien kontekstissa tutkija työskenteli yhtenä vapaaehtoisista ja toimintatutkimuksiin perustuvissa kehittämishankkeissa tutkijat puolestaan toimivat aktiivisina kehittäjinä yhdessä tutkittujen yhteisöjen kanssa. Toimintatutkimus ja toiminnan kehittäminen tukeutuivat näkemykseen etnografisesta tutkimuksesta tulkintaa rakentavana prosessina, jossa yhdistyvät tutkijan teoreettinen tietämys sekä tutkijan ja tutkittavien käytännön tiedot ja näkökulmat (Syrjälä ym. 1994, 68).

Tutkittavalla *yhteisöllä* on aina jonkinlaisia oletuksia tutkijasta. Nämä saattavat olla kuitenkin hyvinkin erilaisia kuin tutkijan itsensä mieltämä rooli yhteisössä. (Hammersley & Atkinson 1995, 81.) Tämä näkyi selkeästi toimintatutkimusprosessien alkuvaiheissa. Tutkimukseen osallistuneilla yrittäjillä ja kyläläisillä ei ollut selkeää käsitystä siitä, millainen on toimintatutkimuksellinen prosessi. He odottivat saavansa tutkijalta asiantuntijakoulutusta ja ohjeita kestävien tuotteiden ja kylän kehittämiseksi, vaikka tarkoitus oli löytää ja nostaa esiin tutkittavien ideoita ja ratkaisuja heidän tilanteensa kehittämiseen yhteisessä prosessissa. Molemmipuolisen ymmärryksen saavuttaminen tutkimuksen periaatteista ja tavoitteista vaati *AitoLapin* tapauksessa muutaman kuukauden ajan tapaamisia ja neuvotteluja, Lokassa neuvottelut käytiin muutamien kyläaktiivien kanssa.

Toimintatutkijan eettinen vastuu kenttäänsä kohtaan on suuri, sillä hän on tietyissä tilanteissa konkreettisesti vastuussa siitä, mitä kentällä tapahtuu (García-Rosell 2013). Kontaktin luominen tutkittavaan yhteisöön ja tutkijan aktiivinen rooli

kehittäjänä nostavat esiin myös erilaisia tunteita. Sekä *Aito-Lappi*- että *Lokka*-projekteissa tutkijat kokivat, että on erityisen vaikeaa varautua ennalta kaikkiin kentällä esiin nouseviin kysymyksiin ja tarpeisiin. Tämä aiheutti joissakin tilanteissa riittämättömyyden tunnetta tutkijana ja toiminnan mahdollistajana. Toimintatutkijan tulee kuitenkin muistaa, että vaikka hän toimii osin prosessin fasilitaattorina, hän ei ole ainoa sen onnistumisesta vastuullinen henkilö. Toimintatutkimusprosessin tavoitteita yhteisesti muotoiltaessa vastuu on jaettava kaikkien tutkimukseen osallistuvien kesken. Näin ajatellen toimintatutkimuksessa eettinen vastuu tarkoittaa avoimuutta, läpinäkyvyyttä ja rehellisyyttä. Siksi tutkijan onkin tärkeää tutustua kirjallisuuteen ja käytäntöihin ei vain siksi, että voi ymmärtää esiin nousevia ilmiöitä, vaan myös siksi, että voi löytää sopivia ratkaisuja tutkittavaan tilanteeseen (Huovinen & Rovio 2006, 96).

Myös yhteisön rooli suhteessa kehittämistavoitteeseen on toimintatutkimuksellisissa esimerkeissämme aktiivinen. Toimintatutkimuksen keskeinen periaate on, että tutkija ja tutkimukseen osallistujat ovat tutkimusprosessissa tasavertaisia ja tutkimus nähdään sosiaalisena prosessina, jossa ryhmä ihmisiä käsittelee yhdessä päivittäistä elämäänsä koskevaa toimintaa tai toiminnan ongelmaa pyrkien löytämään siihen ratkaisuja (Park 2001, 88). Molemmista toimintatutkimusprosesseissa nousi esiin kysymyksiä yhteisöjen toiminnan perustana olevista arvoista ja ne rohkaisivat osallistujia pohtimaan kriittisesti yhteisen toiminnan perusolettamuksia, käytäntöjä ja siihen vaikuttavia asenteita (ks. Carr & Kemmis 1986; Holter & Schwartz-Barcott 1993). Prosessi konkretisoi yhteiskunnal-

listen rakenteiden merkitystä *AitoLappi*-projektin yrittäjille. Esimerkiksi naisyrittäjyyden ja ryhmässä tärkeinä pidettyjen elämäntapa- ja kestävä yrittäjyyden esteinä nähtiin muun muassa naisten suuri rooli perhe-elämässä sekä yhteiskunnan taholta yrityksille asetetut oletukset ja vaatimukset kasvuorientaatiosta, voitontavoittelusta ja tehokkuudesta. Lokassa puolestaan pohdittiin elämän edellytyksiä syrjäkylillä yleisesti; miten rajalliset resurssit saataisiin riittämään omiin tarpeisiin ja vielä hyödyttämään kylääkin.

Toimintatutkimuksesta tuli molemmissa tapauksissa eräänlainen kriittinen prosessi, joka tähtäsi tunnistettujen haasteiden voittamiseen ja tavallisten ihmisten itseluottamuksen ja oman elämänhallintakyvyn vahvistamiseen (ks. Reason & Bradbury 2008). Tämä näkökulma yhdistää toimintatutkimusta kriittisen etnografian kanssa, jossa tutkija on kiinnostunut tuomaan esiin ja haastamaan valtasuhteita, poliittisia ja institutionaalisia rakenteita. Vaikka kriittistä etnografiaa on joskus pidetty osallistuvana toimintatutkimuksena, suurin osa kriittisistä etnografeista ei kutsu tutkittavia mukaan tuottamaan ja keräämään aineistoa eikä tulkitsemaan tehtyjä havaintoja, mikä taas kuuluu tärkeänä osana toimintatutkimukseen (Foley & Valenzuela 2005).

Kentän havainnoinnin dokumentointi muistiinpanojen ja muiden mahdollisten tekniikoiden avulla on etnografiselle tutkimusotteelle keskeistä (esim. Belk, Fischer & Kozinets 2013, 71). Tutkijan aktiivinen osallistuminen tutkimansa yhteisön toimintaan ja kehittämiseen asettaa kuitenkin haasteita toiminnan havainnoinnille ja muulle aineistonkeruulle. Esimerkeisämme tämä tuli esille tapahtumaympäristöissä, joissa tutkija

työskenteli yhtenä vapaaehtoisista. Työvuorot saattoivat olla parhaimmillaan 14 tunnin mittaisia ja niiden aikana työskenneltiin koko ajan intensiivisesti. Muistiinpanojen tekeminen itse työvuoron aikana oli mahdotonta ja välillä myös niiden kirjaaminen jälkikäteen haasteellista väsymyksen vuoksi. Myös työkäytäntöjen valokuvaaminen osoittautui mahdottomaksi, sillä se olisi häirinyt liikaa varsinaista työskentelyä. Toimintatutkimuksellisissa esimerkkitapauksissa tutkittavien yhteisöjen jäsenet tuottivat havainnointiaineistoa omasta toiminnastaan. He kirjasivat omia havaintojaan päiväkirjoihinsa, tulkitsivat tutkimustuloksia, havainnoivat tuotekehitysprosesseja ja tuotteiden testauksia ja näiden havaintojen pohjalta suunnittelivat tulevaa toimintaa. Koska toimintatutkijat olivat osallisia prosesseissa, muistiinpanot oli osittain tehtävä jälkikäteen. Tämän vuoksi havainnoinnin tukena prosesseissa käytettiin nauhuria ja kameraa sekä *AitoLappi*-projektissa myös videointia.

Kuten jo aiemmassa tekstissä on tullut esille, kehittämisorientoitunut tutkija voi toimia myös muutosagenttina tutkimassaan yhteisössä. Toimintatutkimukseen yhdistettynä puhdas etnografinen tutkimus onkin mahdotonta, koska tutkija pyrkii vaikuttamaan tutkimansa yhteisön toimintaan (Huovinen & Rovio 2006, 106). Idea tutkijasta, jonka toimet kohdistuvat valitsevan, tutkittavan ilmiön muuttamiseen, on vastoin kuvaukseen pyrkivän etnografian periaatteita (ks. esim. Marcus & Fischer 1999, 18). Kuten Boyle (1994) väittää, etnografia antaa ymmärtää, että tutkija on osa sitä maailmaa, jota hän tutkii ja on näin ollen sen vaikutuksessa. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tutkija tietoisesti vaikuttaisi tutkimusasetelmaan, mitä taas toimintatutkimus vaatii. Toimintatutkimuksessa tutkija on siis

samanaikaisesti sekä tutkimuksen subjekti, tekijä että sen kohde (Katila & Meriläinen 2000).

Käytännönläheisyydestä huolimatta toimintatutkimuksessa käytetään teoriaa ohjaamaan muutosta, mutta teorian soveltaminen vaatii syvää tietämystä tutkittavasta ilmiöstä ja paikallisista realiteeteista (Marsick & Gephard 2003, 14). Tutkijoina pyrimme ymmärtämään tiettyjä ilmiöitä sekä niiden toimintamekanismeja ja samalla toimintatutkimuksen avulla käsittelemään tutkimuksen osallistujaryhmän ilmiöön liittyviä ongelmakohtia ja etsimään ratkaisuja näihin ongelmiin (ks. Zuber-Skerritt 1996; Reason & Bradbury 2008). Voidaan sanoa, että toimintatutkimus on käytännön merkitystä painottava käytännön ja teorian yhteenliittymä, jossa tutkimusongelman rakentaminen lähtee liikkeelle käytännön ongelmasta.

Vaikka ”kehittäjä-tutkija” ei pyrkisikään suoraan muutokseen tutkimusympäristössä tuodessaan sen kulttuuria ja käytänteitä näkyviksi tutkimuksen keinoin, hän voi avata kentän toimijoille uusia ajatustapoja (esim. Moisander & Valtonen 2007, 3). Tapahtumaetnografiatapauksessa tutkijan haasteeksi nousi juuri tämän laajemman kehittämisenäkökulman ymmärtäminen. Koska hän oli harrastuksenaan jo pitkään toiminut tapahtumissa vapaaehtoisena, oli luontaista havainnoida ja huomioida käytännön kehittämistä vaativia toimenpiteitä ja miettiä niihin ratkaisuja. Laajemmat ja teoreettisemmat kehittämisenäkökulmat hahmottuivat vasta vähitellen kenttätöyön kestäessä sekä teoreettisen ymmärryksen kasvaessa, jolloin arkipäiväisiä havaintoja oli mahdollista ymmärtää myös teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Empiiristen havaintojen teoriaan peilaaminen onkin tärkeää, jotta kehittämisen pohjaksi tehdyt

havainnot eivät jäisi yksittäisten arkisten havaintojen tasolle. Toisaalta tutkijan on syytä pohtia myös teoreettisen ymmärryksen ja valittujen menetelmien vaikutuksia kentällä tehtyihin havaintoihin (Foley 2002; Rantala 2011).

Kehittämisen ajassa elävät kentät

Kehittämisenäkökulmalla on monesti merkittävä vaikutus etnografisen kentän ajalliseen ulottuvuuteen. Kehittämistä tehdään erilaisista lähtökohdista, jotka asettavat ajallisia vaatimuksia kenttätöskentelylle ja kentän olemassaololle. Tässä luvussa tarkastelemme tutkijan toiminnan ja tutkimusmenetelmien sovittamista kentän ajalliseen ulottuvuuteen. Näkökulmamme liittyvät *kentän projektiluontoisuuteen* ja toisaalta muutoin *lyhytkestoisiin ja katoaviin kenttiin*. Perinteisesti on ymmärretty, että etnografian tulee olla kohtuullisen pitkä aika tutkimuksen fyysisellä kentällä saavuttaakseen ymmärryksen tutkittavasta ilmiöstä (ks. esim. Davies 1999, 71). Tätä näkemystä kohtaan on esitetty myös kriittisiä puheenvuoroja siitä, että hyvä etnografia vaatii aikaa, mutta se ei välttämättä edellytä aikaa fyysisellä kentällä (Marcus & Okely 2007). Pohdimme seuraavassa, miten olemme pyrkinneet ratkomaan erilaisia kentän ajallisuuteen liittyviä haasteita omissa tutkimuksissamme.

Toteuttaessaan projektimuotoista tutkimusta tutkija sitoutuu väistämättä projektien toimintaperiaatteisiin ja aikaraameihin. Projekteille määritellään useimmiten rajalliset kesto- ja toiminta-ajat, jotka voivat olla kehitysprojekteissa joko tutkimusryhmän keskenään neuvottelemia tai ulkopäin, esimerkiksi rahoittajan taholta, määritettyjä. Tapahtumat ovat myös luonteeltaan projektiluontoisia. Toiminnallisesti projek-

teihin sisältyvät suunnittelu-, toteutus-, lopettamis- ja arviointivaiheet. Kehittämisprojektin ja tutkimuksen yhdistelmässä joudutaan tasapainoilemaan erilaisesti aikasykliin: projektin ajan, tutkimusyhteisöjen todellisen toiminta-ajan ja tutkimuksen ajan kanssa. Tapahtumaesimerkissä tutkija oli mukana lähinnä toteutusvaiheessa. Vapaaehtoistyöntekijät rekrytoidaan yleensä tapahtumien käytännön toteutusvaiheeseen ja koska tutkimuksen kohteena olivat heidän tietämisensä tavat, niitä voitiin tutkia tapahtuman toteutuksen aikana.

Aikataulun ja menetelmien yhteensovittamisen seurauksena toimintatutkimusesimerkkeihimme sisältyi toiminnallisia huipennuksia ja menetelmällisiä korostuseroja. *AitoLapin* ja *Lokan* projekteissa etnografian yhdistäminen toimintatutkimukseen menetelmänä ja laajemmin kehitysprojektiin antoi etnografialle niistä käsin säännellyn aikataulun. Toimintatutkimuksen toteutusta kuvataan usein syklisenä prosessina, jossa suunnittelu, toteutus, havainnointi ja toiminnan arviointi seuraavat toisiaan kehämäisinä tutkimuskierroksina. Prosessin kaikkiin vaiheisiin sisältyy tutkimusosallistujien toiminta ja kriittinen reflektio toiminnan seurauksista. (Kemmis & Wilkinson 1998; Ballantyne 2004.) Tutkijoiden osalta etnografinen ote oli vahvimmin läsnä tutkimuksen alkusuunnittelussa, kaikkien tutkimusvaiheiden havainnoinnissa ja aineiston analyysivaiheissa. Tutkimusryhmien etnografista otetta tavoiteltiin tutkimuksen suunnittelu- ja toiminnan arviointivaiheissa.

Molemmissa toimintatutkimuksissa lähdettiin liikkeelle ennalta määrätyllä ”väliintulolla” (ks. Holter & Schwartz-Barcott 1993). Etsimme tutkimuksemme alkuvaiheessa sopivia paikkoja tai ryhmiä, jotka edustaisivat tutkimuskohteitamme ja joiden

parissa kiinnostuksen kohteina olevia ilmiötä voitaisiin tutkia. Lokka tarjosi sopivan kyläyhteisön elinkeinojen muuttumisen tutkimiseen ja *AitoLapin* naisyrittäjien verkosto avasi ovet yrityksiin, joiden kanssa oli mahdollista tutkia kestävää kehitystä liiketoiminnan strategiana. Näin ollen Lokan kyläläiset ja *AitoLapin* yrittäjät eivät itse olleet mukana prosessien alkusuunnitteluvaiheissa, kuten tutkimustavan ja -strategian valinnassa ja taustatutkimusvaiheessa. Tässä vaiheessa toimintatutkimusten toteutustapa lähestyi siis perinteisen etnografian ajatusta aineiston keruusta tilanteesta, jossa tutkija ei ole vielä pyrkinyt vaikuttamaan tutkittavan ilmiön luonteeseen (ks. esim. Marcus & Fischer 1999, 18). Lokassa kylän matkailun kehittämisen ympärille luotiin tutkimuskonteksti, johon etnografiaa sovellettiin. *AitoLapin* tapauksessa sekä verkosto että tutkimuskonteksti luotiin ja käynnistettiin osana toimintatutkimusprosessia.

Kehittämisprojektille ominainen tutkittavalle yhteisölle ulkoapäin määrittyvä aika lisää käytännön asioihin liittyvää neuvottelua. Tutkija ja tutkimusryhmä sopivat yhdessä tutkimuksen aikataulun, mutta tutkimus joutuu monesti osallistujien osalta joustamaan ja esimerkiksi arjen kiireet menevät tutkimuksen edelle. Projektien käynnistyttyä tutkimukseen osallistuvat kyläläiset ja yrittäjät tulivat mukaan päätöksentekoon sekä toimintatutkimusprosessin vaiheiden ja sisällön suunnitteluun. Tästä huolimatta heidän osallistumisensa projektien toimintaan oli epäsäännöllistä (esim. aineistonkeruu ja havainnointi). Yrittäjiä ja kyläläisiä oli pyydetty osallistumaan edellä mainittuihin toimiin, mutta useista syistä johtuen heillä ei ollut siihen aina mahdollisuutta. Onkin tärkeää, että toimintatutki-

muksen toteutuksesta vastuussa oleva tutkija ottaa avainroolin aineistonkeruussa ja havainnoinnissa. Kaikki yrittäjät olivat sitoutuneita projektiin, mutta oman yritystoiminnan ja projektitoiminnan aikataulujen yhteensovittaminen oli ajoittain mahdotonta. Kyläläisten projektiin sitoutuminen painottui selvästi muutaman kyläaktiivin osalle. Tämän kannalta tutkijalla oli tärkeä rooli yhteyshenkilönä, joka piti koko tutkimusryhmää ajan tasalla eri vaiheissa. Tiedon jakaminen sähköpostilla osoittautui paikoin haasteelliseksi, eikä tieto kulkenut aina odotetulla tavalla.

Kehittämisenäkökulma tuo monesti mukanaan myös kentän häviämisen ja muuttumisen ja/tai kenttätyöskentelyn lyhytkestoisuuden, josta on kirjallisuudessakin keskusteltu paljon (esim. Hirvi & Snellman 2013; Marcus & Okely 2007). Projektimuotoisen kentän toimijat muodostavat tilapäisen yhteisön. Ne on usein koottu jotakin tarkoitusta varten ja projektin päättyessä ne hajaantuvat. Tapahtumia voidaan tarkastella projekteina, mutta esimerkkitapauksessamme tutkimuksen kohteena oli vain tapahtuman toteutusvaihe, jolloin oleskelu fyysisellä kentällä oli lyhyt: yhdestä päivästä reiluun viikkoon. Tapahtumien osalta myös fyysinen ympäristö katoaa; ainakin erilaiset rakennelmat tehdään monesti vain tapahtuman tarkoituksiin ja jälkeinpäin on olemassa enää ”tyhjä kenttä”. Tapahtuman yhteisökään ei sellaisenaan ole enää koskaan toista kertaa samanlainen, eivätkä välttämättä edes yksittäiset henkilöt ole tavoitettavissa. Kehittämisprojekteissakin tämä ilmiö on olemassa, joskin sillä erolla, että vaikka projekti päättyy, ovat toimijat kuitenkin useimmiten vielä saavutettavissa ja osa projektissa syntyneistä ideoista ja toimintamalleista jatkaa elämäänsä.

Perinteinen etnografinen lähtökohta pitkäkestoisesta kenttätöskentelystä sosiaalisen kontekstin ymmärtämiseksi voi siis tulla haastetuksi joko kentän itsensä lyhytkestoisuuden tai ulkoa asetetun aikarajoitteen johdosta, jota edellisissä kappaleissa kuvattu projektiluontoisuus on. Alkuvaiheessa tapahtumatutkija koki tulkintojen teon haastavaksi lyhyen kenttätöskentelyn vuoksi. Voiko sen perusteella tehdä riittävää tulkintaa (ks. Marcus & Okely 2007, 356)? Toisaalta etnografisen prosessin edetessä ja tutkijan osallistuttua useampaan tapahtumaan hänelle muodostui ymmärrys siitä, että lyhytaikainen kenttä kuvasti tutkittavaa ilmiötä: vapaaehtoiset osallistuvat tapahtumaan tuon ajan ja heidän kokemuksensa ja yhteisönsä on silloin olemassa. Pitkä yhtäjaksoinen oleskelu kentällä ei siis ollut tarpeen tulkinnan muodostamiseksi, vaan tulkinta rakentui toistuvista lyhytaikaisista kontakteista eri ryhmiin. Juuri tutkimusprosessin kokonaisuus ja sirpaleisuus auttoivat kontekstoimaan fyysisen kentän etnografista tietoa (Marcusiin & Okely'n viitaten Faubion 2007; Marcus & Okely 2007, 354).

Lopuksi

Etnografinen menetelmä elää ajassa, jossa tutkittavien ilmiöiden ja ryhmien elinkaaret ovat lyhyempiä ja tiiviimpiä kuin ennen. Monista yhteisöistä ja yhteisöjen toimintatiloista on tullut hetkellisiä tai alati muuttuvia – etnografisesti ilmaistuna kenttien jatkuvasta muutoksesta on tullut arkipäivää. Nopean muutoksen ohella inhimillisen toiminnan kehittämisorientaatio on vahvasti läsnä nyky-yhteiskunnassa. Jotta pystymme kuvaamaan ja ymmärtämään tämän kaltaista maailmaa menetelmän on muututtava sen mukana. Tutkimusten kehittämistavoitteilla

pyritään aktiivisesti muokkaamaan – kehittämään – kenttää jonkin toivotuksi nähtyyn suuntaan. Kehittäjä-tutkijan tavoitteena on osallistumisensa kautta vaikuttaa tutkimaansa kohteeseen joko etsimällä suoraa muutosta ongelman ratkaisemiseksi tai tarjoamalla erilaisia malleja ja näkökulmia kehittämisen lähtökohdiksi. Tavoitteellinen muutos vaatii jatkuvia neuvotteluja tutkimuksen eri osapuolten kanssa sekä joustavuutta ja luovuutta tutkijalta ja käytettäviltä menetelmiltä.

Kahdessa esimerkkitaupauksessamme olemme yhdistäneet etnografisia menetelmiä osaksi toimintatutkimusta. Menetelmien yhteiskäyttö on mahdollistanut tutkimuskohtaisten valintojen teon sekä tutkimusten kuhunkin vaiheeseen sopivien ja tutkimusryhmälle mielekkäiden menetelmällisten painotusten käyttämisen. Käytettäessä etnografiaa kehittämisorientoituneesti ja varsinkin yhdistettynä eri menetelmiin suurimpana haasteena on tutkimuksen ja tutkijan paikan asemointi etnografian kentälle. Tutkija joutuu jatkuvasti työstämään ja mukauttamaan etnografian rooliansa tutkimusasetelmassa, jossa vuorovaikutus tutkimusyhteisön kanssa on ilmiön kuvaamisen lisäksi tavoitteellista kehitystyötä. Haasteista huolimatta etnografinen lähestymistapa auttaa toimintatutkimuksen teoreettisen viitekehyksen rakentamisessa ja vastavuoroisesti kehittämisenäkökulma konkretisoi etnografisen tutkimuksen tuloksia sekä auttaa niiden käytäntöön soveltamisessa.

Etnografian käyttö on kasvanut ja kasvaa räjähdysmäisesti sekä eri tieteenaloilla että soveltavassa ja kaupallisessa tutkimuksessa. Vallitseva suuntaus asettaa menetelmän kehittämisen ja siitä keskustelun akateemisessa yhteisössä yli tiedealarajojen erityisen tärkeäksi. Menetelmän kehittämisen näkökulmasta

tulevaisuudessa olisi toivottavaa vahvistaa myös vuoropuhelua akateemisen maailman ja soveltavan tutkimuksen välillä. Etnografian suosio avaa uusia työllistymismahdollisuuksia eri aloilta valmistuville esimerkiksi markkinatutkimuksen ja liiketoiminnan kehittämisen parissa. Tästä näkökulmasta ajatellen onkin tärkeää, että akateeminen koulutus antaa opiskelijoille valmiudet myös menetelmän kriittiseen arviointiin. Kyky arvioida ja kehittää menetelmää antaa mahdollisuuksia soveltaa sitä eettisesti kestävällä tavalla.

LÄHTEET

- Arnould, Eric J. & Linda L. Price 1993. River magic: Extraordinary Experience and the Extended Service Encounter. – *Journal of Consumer Research* 20(1), 24–45.
- Arnould, Eric J. & Melanie Wallendorf 1994. Market-Oriented Ethnography: Interpretation Building and Marketing Strategy Formulation. – *Journal of Marketing Research* XXXI, 484–504.
- Ballantyne, David 2004. Action research reviewed: a market-oriented approach. – *European Journal of Marketing* 38(3/4), 321–337.
- Belk, Russell, Eileen Fischer & Robert V. Kozinets 2013. *Qualitative Consumer & Marketing Research*. London: Sage.
- Boyle, Joycean S. 1994. Styles of Ethnography. – Janice M. Morse (ed.) *Critical Issues in Qualitative Research Methods*, 159–185. Thousand Oaks: Sage.
- Brown, Barry 2007. Working the Problems of Tourism. – *Annals of Tourism Research* 34(2), 364–383.
- Carr, Wilfred & Stephen Kemmis 1986. *Becoming critical: education, knowledge and action research*. London: Falmer Press.
- Chapman, Malcolm 2001. Social Anthropology and Business Studies: Considerations of Method. – David Gellner & Eric Hirsch (eds.) *Inside Organizations. Anthropologists at Work*. 19–33. Oxford: Berg.
- Chronis, Athinodoros 2005. Coconstructing Heritage at the Gettysburg Storyscape. – *Annals of Tourism Research* 32(2), 386–406.
- Coffey, Amanda 1999. *The Ethnographic Self. Fieldwork and the Representation of Identity*. London: Sage.
- Cole, Stroma 2007. Beyond Authenticity and Commodification. – *Annals of Tourism Research* 34(4), 943–960.
- Davies, Charlotte 1999. *Reflexive Ethnography. A Guide to Researching Self and Others*. London: Routledge.

- Denzin, Norman K. 1989. *Interpretive Interactionism*. Newbury Park: Sage.
- Dredge, Dianne 2006. Policy networks and the local organization of tourism. – *Tourism Management* 27, 269–280.
- Dredge, Dianne & Rob, Hales 2012. Community case study research. – Larry Dwyer, Alison Gill, & Neelu, Seetaram (eds.) *Handbook of research methods in Tourism. Quantitative and Qualitative Approaches*, 417–437. Cheltenham: Edward Elgar Publisher.
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren 2009. Ethnography in the Marketplace. – *Culture Unbound* 1, 31–49.
- Foley, Douglas 2002. Critical Ethnography: the Reflexive Turn. – *Qualitative Studies in Education* 15, 469–490.
- Foley, Douglas & Angela Valenzuela 2005. Critical Ethnography: The Politics of Collaboration. – Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (eds.) *Handbook of Qualitative Research*. 217–234. London: Sage.
- Frischhut, Birgit, Marc Stickdorn & Anita Zehrer 2012. Mobile Ethnography as a New Research Tool for Customer-driven Destination Management. A Case Study of Applied Service Design in St. Anton, Austria. – *CAUTHE 2012: The new golden age of tourism and hospitality. Proceedings of the 22nd Annual Conference*. 161–167. Melbourne: La Trobe University.
- García-Rosell, José-Carlos 2013. *A multi-stakeholder perspective on sustainable marketing: Promoting sustainability through action and research*. Acta Universitatis Lapponiensis 247. Rovaniemi: Lapland University Press.
- Gellner, David & Eric Hirsch (eds.) 2001. *Inside Organizations. Anthropologists at Work*. Oxford: Berg.
- Gemic. [online] <www.gemic.com>. (Haettu 26.9.2013).
- Hamilton, Kathy & Matthew Alexander 2013. Organic Community Tourism: A Cocreated Approach. – *Annals of Tourism Research* 42, 169–190.
- Hammersley, Martyn & Paul Atkinson 1995. *Ethnography. Principles in Practice. Second Edition*. London: Routledge.
- Hirvi, Laura & Hanna Snellman 2013. Where is the Field? The Experience of migration viewed through the prism of ethnographic fieldwork. – *Studia Fennica Ethnologica* 14. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Holter, Inger M. & Donna Schwartz-Barcott 1993. Action research: what is it? How has it been used and how can it be used in nursing? – *Journal of Advanced Nursing* 18(2), 298–304.
- Huovinen, Terhi & Esa Rovio 2006. Toimintatutkija kentällä. – Hannu L. T. Heikkinen, Esa Rovio & Leena Syrjälä (toim.) *Toiminnasta tietoon: toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. 94–113. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Jensen Schau, Hope, Albert M. Muñoz Jr. & Eric J. Arnould 2009. How Brand Community Practices Create Value. – *Journal of Marketing* 73, 30–51.
- Jeong, Sunny & Carla Almeida Santos 2004. Cultural Politics and Contested Place Identity. – *Annals of Tourism Research* 31, 640–656.

- Jóhannesson, Gunnar Thór 2010. Emergent Vikings: The Social Ordering of Tourism Innovation. – *Event Management* 14(4), 261–274.
- Joseph, Christina A. & Anandam P. Kavoori 2001. Mediated Resistance. Tourism and the Host Community. – *Annals of Tourism Research* 28(4), 998–1009.
- Katila, Saija & Susan Meriläinen 2006. Henkilökohtainen kokemus tiedonlähteenä: toimintatutkimus akateemisessa yhteisössä. – Saija Katila, Kristiina Rolin, Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila & Elina Henttonen (toim.) *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia*. 134–154. Helsinki: Gaudeamus.
- Kemmis, Stephen & Merwyn Wilkinson 1998. Participatory action research and study of practice. – Bill Atweh, Stephen Kemmis & Patricia Weeks (eds.) *Action Research in Practice. Partnerships for Social Justice and Education*, 21–36. London: Routledge.
- Kneafsey, Moya 2001. Rural Cultural Economy. Tourism and Social Relations. – *Annals of Tourism Research* 28(3), 762–783.
- Korkman, Oskar 2006. *Customer Value Formation in Practice. A Practice-theoretical Approach*. Publications of the Swedish School of Economics and Business Administration 115. Helsinki: Edita Prima.
- Kozinets, Robert V. 2002. Can Consumers Escape the Market? Emancipatory Illuminations from Burning Man. – *Journal of Consumer Research* 29(1), 20–38.
- Marcus, George E. & Michael J. Fischer 1999. Anthropology as a Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences. 2nd ed. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Marcus, George E. & Judith Okely 2007. 'How short can fieldwork be?' – *Social Anthropology/Anthropologie Sociale* 15(3), 353–367.
- Markuksela, Vesa 2013. "Aisti kuin kala": Etnografia vetouistelun veljeskunnan kilpailukäytännöstä. Acta Universitatis Lapponiensis 249. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Marsick, Viktoria J. & Martha A. Gephard 2003. Action research: Building the Capacity for Learning and Change. – *Human Resource Planning* 26(2), 14–18.
- Mills, David & Ratcliffe, Richard 2012. After method? Ethnography in the knowledge economy. – *Qualitative Research* 12(2), 147–164.
- Moisander, Johanna & Anu Valtonen 2006. *Qualitative Marketing Research: A Cultural Approach*. London: Sage.
- Morgan, Michael 2009. What Makes a Good Festival? Understanding the Event Experience. – *Event Management* 12, 81–93.
- Naidoo, Loshini 2012. Ethnography: An Introduction to Definition and Method. – Loshini Naidoo (ed.) *An Ethnography of Global Landscapes and Corridors*, 1–8. InTech. DOI: 10.5772/36039. <<http://www.intechopen.com/books/an-ethnography-of-global-landscapes-and-corridors/ethnographic-field-notes-and-reflexivity>> (26.9.2013)
- Palmu. [online] <www.palmu.fi>. (Haettu 26.9.2013).
- Park, Peter 2001. Knowledge and Participatory Research. – Peter Reason & Hilary Bradbury (eds.) *Handbook of Action research Participative*

- Inquiry and Practice*, 81–90. London: Sage.
- Peñaloza, Lisa 1998. Just doing it: A visual ethnographic study of spectacular consumption behavior at Nike Town. – *Consumption, Markets & Culture* 2(4), 337–465.
- Peñaloza, Lisa & Mary C. Gilly 1999. Marketer acculturation: the changer and the changed. – *Journal of Marketing* 63, 84–104.
- Pritchard, Annette & Nigel Morgan 2006. Hotel Babylon? Exploring hotels as liminal sites of transition and transgression. – *Tourism Management* 27, 762–772.
- Rantala, Outi 2011. *Metsä matkailukäytössä: etnografinen tutkimus luonnossa opastamisesta*. Acta Universitatis Lapponiensis 217. Rovaniemi: Lapland University Press.
- Raunola, Ilona 2010. Osallisuus ja dialoginen paikantuminen etnografisessa kenttätöyssä. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*, 285–314. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Reason, Peter & Hillary Bradbury (eds.) 2008. *The SAGE Handbook of Action Research: Participatory Inquiry and Practice*. London: Sage.
- Ruckenstein, Minna, Johannes Suikkanen & Sakari Tamminen 2011. *Forget Innovation. Focus on Value Creation*. Helsinki: Edita Prima.
- Salazar, Noel B. 2006. Touristifying Tanzania. Local Guides, Global Discourse. – *Annals of Tourism Research* 33(3), 833–852.
- Salmikangas, Anna-Katriina 2004. *Nakertamisesta hanketoimintaan: tapaustutkimus Nakertaja-Hetteenmäen asuinalueen kehittämistoiminnasta ja liikunnan osuudesta yhteissuunnittelussa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Scarles, Caroline 2010. Where Words Fail, Visuals Ignite. Opportunities for Visual Autoethnography in Tourism Research. – *Annals of Tourism Research* 37(4), 905–926.
- Sorensen, Anders 2003. Backpacker Ethnography. – *Annals of Tourism Research* 30(4), 847–867.
- Syrjälä, Leena, Sirkka Ahonen, Eija Syrjäläinen, Seppo Saari 1994. *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Tekes. [online] <<http://www.tekes.fi/nyt/blogit-2013/tiedostavan-asiakkaan-jaljilla/>> (Haettu 26.9.2013). Vasenkari, Maria 1996. Osallistuvan havainnoinnin menetelmä kulttuurin kenttätutkimuksessa. – Maria Vasenkari (toim.) *Kulttuurin kenttätutkimuksen alkeet: osallistuva havainnointi*, 5–30. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Zuber-Skerritt, Ortrun 2001. Action learning and action research: paradigm, praxis and programs. – Shankar Sankaran, Bob Dick, Ron Passfield & Pam Swepson (eds.) *Effective Change Management Using Action Research and Action Learning: Concepts, Frameworks, Processes and Applications*, 1–20. Lismore: Southern Cross University Press.

MUSEO GOES ROCK'N ROLL – VANTAALAISEN BÄNDITOIMINNAN DOKUMENTOINTIHANKE

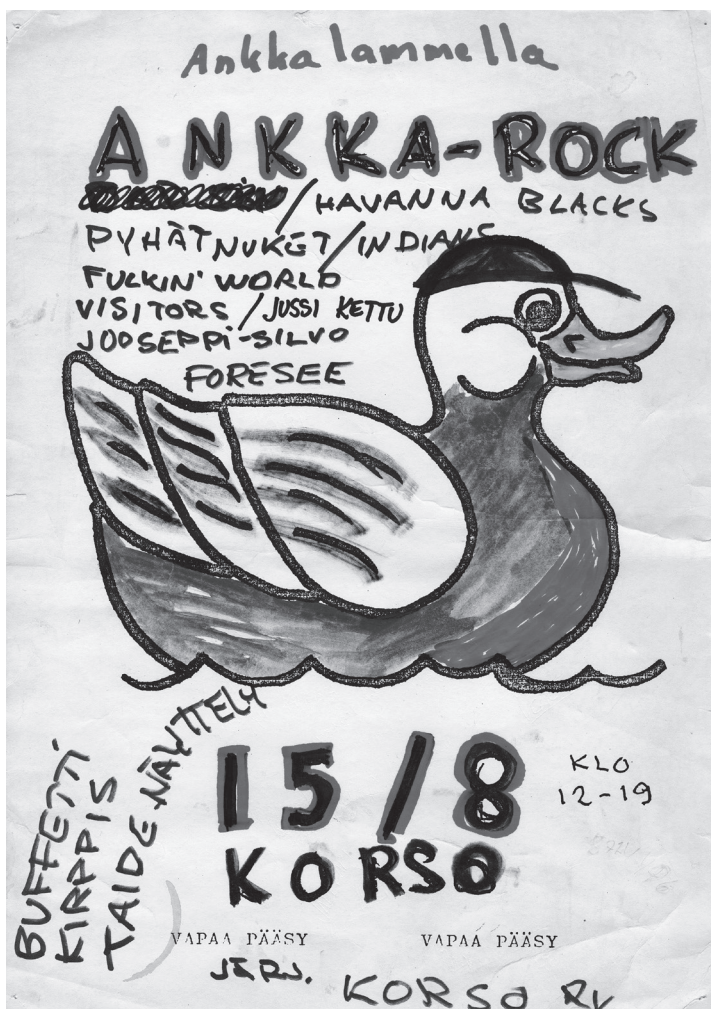
Mari Immonen

Vantaalaistaustaisten yhtyeiden, Cliftersin ja Melrosen¹ yhteiskeikkaa mainostavasta lehti-ilmoituksesta on luettavissa syitä siihen, miksi Vantaan kaupunginmuseossa keskityttiin vuosina

2011–2013 keräämään vantaalaista bänditoimintaa koskevaa aineistoa. Olimme kiinnostuneita siitä, minkälaisia rockbändejä Vantaalla on eri aikoina ollut. Miten nämä bändit ovat muodostuneet, missä ne ovat treenanneet ja esiintyneet. Tarkasteltavana oleva ajanjakso ulottui 1960-luvulta 2010-luvulle.

Alkusysäyksen koko *Rock'n Vantaa* -hankkeelle antoi näyttelysuunnittelukokous Vantaan kaupunginmuseolla syksyllä 2011. Perusnäyttelykauden jälkeen oltiin palaamassa vaihtuvien näyttelyiden pariin ja ilmaan heitettiin näyttelyideoita, yhtenä vantaalaisen rockelämän esittely. Olihan kaupungissa kaikenlaista rockiin liittyvää, museon näkökulmasta sillä hetkellä jotain loppumassa olevaa tai uhanalaista. Viimeinen Ankkarock oli ollut elokuussa 2010. Vantaan vanhimman keikkaravintolan Kultakaivoksen lopettajaisbileitä oli vietetty kuluvan

KinanAnkka-Rock-juliste. Kuvateksti: Anka-rockia järjestettiin Vantaan Korsossa aluksi talkoilla vuosina 1987-1988. Tämän jälkeen se siirtyi Vantaan festivaalit Oy:lle, joka vastasi tapahtumajärjestämisestä Ankarockin loppuun eli vuoteen 2010 asti. Juliste on vuodelta 1987, jolloin järjestäjät jakoivat mustavalkoista Anka-rockin julistepohjaa korsolaisille väritettäväksi ja ympäristöön kiinnitettäväksi. Juliste Vantaan kaupunginmuseo.

vuoden keväällä. Bänditreenitiloja tarjonneen Hiekkaharjun nuorisotilan kohtalosta oli käyty pitkään keskustelua ja se oli päätetty remontoida ja säilyttää nuorisotilana.

Rockin ympärille keskittyvä näyttelyhanke tarjosi hyvän mahdollisuuden dokumentoida vantaalaista nuoruutta, josta oli museon kokoelmiin kertynyt siihen mennessä vain vähän materiaalia. Suomi-rockista on eri näkökulmien valossa kirjoitettu paljon (esim. Suomi soi 2, 2004), mutta näyttelyn kä-sikirjoittamisen pohjaksi haluttiin Vantaata koskevaa tietoa. Museon kokoelmia kartutetaan kokoelmapolitiikan mukaisesti ”Helsingin pitäjää, Helsingin maalaiskuntaa, Vantaan kaup-palaa ja Vantaan kaupunkia koskevalla aineistolla”², mikä on luonnollisesti rajannut dokumentoinnin Vantaan rajojen sisä-puolelle.

Esimerkiksi yhtyeet Clifters ja Melrose perustettiin molem-mat Vantaan itäpuolella, Länsimäessä 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa. Ne harjoittelivat nuorisotilalla ”nutalla” ja olivat Suomen mittakaavassa tunnettuja yhtyeitä. Yhtyeiden jäsenet olivat kavereita keskenään ja soittivat välillä toistensa bändeis-sä.

Ja sitte Cliftershän oli meidän semmonen sisarbändi tavallaan. Ja just niinku tollaseen sisaruuteen kuulu ni se oli puhdas viha-rakkaussuh-de ja siinä oli semmosta jonkinasteista kilpailua koko ajan keskenään. Jollain tavalla siin sit pusketaan toisiamme eteenpäin. Semmonen terve kilpailu tavallaan kehitti kumpaaki *bändiä*. About samaan aikoihin me julkastiin ekat levyt, ekat sinkut. Tosin me vähän aikasemmin. (Mies s. 1967.)³

Pientä nokittelua ja kilpailuasetelmaa oli havaittavissa myös artikkelin alussa mainitulla Havukosken nuorisotilan keikalla, jossa Clifters esiintyi ensin, mutta Melrose veti keikalla pidem-män korren, ainakin saamansa palautteen ja yleisöreaktioiden

perusteella. Nuori yhtye ponkaksi tapahtumien seurauksena laajemman yleisön tietoisuuteen.

Niin mä muistan, kun Clifters oli soittamassa siellä Havukoskella, niin siellä jengi kävi kattoo ja sit ne lähti pois. Mut sit kun me tultiin siihen, vaik mekin oltiin semmosia natiaisia, eikä kukaan tiennyt meistä, mut ne rupes kattoo sitä hommaa. Ja mä katoin, et lehterit oli ihan täynnä. Se oli mahtavaa. Sit oli, et vau, nyt tää räjähtää. Ja sitten siinä oli... mä en tiedä, kuka se ihminen oli, mut se oli mun mielestä Vantaan nuorisotoimella töissä, se oli varmaan jossain täällä Tikkurilan seudulla, niin se innostu siit ihan mielettömästi ja sit kun se oli niin kuin meitä vanhempi, niin se tuli sit kehuu, et hän ei diggaa tästä musasta niinkään, et tää juttu on tosi makee, et tää varmasti lähtee. Me oltiin ihan, et vau. (Mies s. 1966.)

Rock'n Vantaa -hankkeen aineistonkeruussa hyödynnettiin etnografisia kenttätymenetelmiä, haastattelua ja havainnointia. Haastattelemalla vantaalaisia rokkareita ja havainnoimalla rocktilaisuuksia halusimme kerätä käyttökelpoisen aineiston näyttelykäsikirjoituksen lähdemateriaaliksi. Kahdelle keruusta vastanneelle kansatieteilijälle tämä oli luonteva valinta, sillä olemme koulutuksemme kautta ”kasvaneet” kenttätöiden kautta tapahtuvaan tutkimusaineiston hankintaan.⁴

Museotoimintaa ohjaavat kansainvälisen museoneuvoston ICOMin (International Council of Museums) eettiset ohjeet. Niiden mukaan museoilla on velvollisuus kehittää pedagogista toimintaansa ja houkutella laajempia yleisöjä siitä yhteisöstä tai ryhmästä ja siltä seudulta, joita ne palvelevat. Vuorovaikutus yleisön kanssa onkin olennainen osa museoiden kasvatuksellista tehtävää (Kinanen 2007, 133). Museot ovat myös yleishyödyllisiä sivistys- ja kulttuurilaitoksia, joita ylläpidetään pääasiassa julkisin varoin, ja siksi ajatus siitä, että museo kuuluu kaikille, on otettu *Rock'n Vantaa* -hankkeessa vakavasti (Museo 2000 – museopoliittinen ohjelma 1999, 42).

Melrosen treenihuone. Kuvateksti: Melrose tuli tunnetuksi musiikista, jossa yhdistyi vaikutteita rockabillystä, hard rockista ja punkista. Vuonna 1984 otetussa kuvassa ovat yhtyeen laulaja Tokela, basisti Repa Nurmi sekä rummuissa ensin Cliftersissä soittanut, mutta sitten Melroseen soittajaksi napattu Tero Seppänen. Kuva Vantaan kaupunginmuseo, kuvaaja Repa Nurmi.

Aineistonkerääminen kansatieteellisten tai etnografisten menetelmien avulla sopii *Rock'n Vantaa* -tutkimushankkeeseen sikäli, että ne ovat sopusoinnussa ICOMin museotyölle asettamien eettisten sääntöjen kanssa. Molempien tavoitteena on tiedon rakentuminen vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa. Kenttätöön aikana käydään keskustelua ja rakennetaan dialogia ihmisten kanssa, jotka liittyvät tutkimuksen kohteena olevaan yhteisöön ja ilmiöihin (Rastas 2010, 65, 67). Tässä artikkelissa tarkastelemme *Rock'n Vantaan* aineistonkeruuta syksystä 2011 kevääseen 2013. Koko hankkeen peruslähtökohtana on ollut yhdessä tekeminen. Tästä johtuen siinä on pyritty antamaan tilaa erilaisille näkökulmille ja monenlaiselle tekijyydelle. Minikälaista näiden ajatusten pohjalta syntynyt aineisto on, kenen

äännet siinä kuuluvat ja miten? Ja miten tämä tulee näkymään toukokuussa 2014 avautuvassa rocknäyttelyssä?

Korson kapina nuorten tulkitsemana

Rock'n Vantaa -tutkimushanketta on ohjannut ajatus siitä, että tulevassa näyttelyssä vantaalaisen rockin tarinaa ei kerrottaisi vain museotyöntekijöiden näkökulmasta, vaan että siihen osallistuisi mahdollisimman suuri joukko eri-ikäisiä kaupunkilaisia. Yhdessä tekemällä voitaisiin saada aikaan jotain sellaista, joka toisi positiivisia kokemuksia ja ajatuksia Vantaasta kaupungista ja nuoruudesta siellä (ks. esim. Kallio 2007, 107, 118). Eräs haastateltava oli samoilla linjoilla nuoruuden nostamisesta tarkastelun keskiöön ja sitä kautta kaupungin imagon kohentamisen.

Mun mielestä tää kylä kyllä kaipais sitä nuorenkin kulttuurin puske-
mista silleen ihan oikeesti. Et sais niin kuin jotenkin periaatteessa...
mitenhän sen sanois... sais ehkä mun ikäiset ja mua vähän nuoremmat
pysymään täällä ja viihtymään täällä ja jotenkin se, et kokee, et tää kylä
myös jotenkin tukee sitä niitten touhua. On se sit niin kuin musaa tai
teatteria tai mitä tahansa taiteen- tai kulttuurialaa. (Mies s. 1988.)

Museoalalle on toivottu kulttuurihistoriallisten museoiden näyttelysuunnittelun uudelleenajattelua. Esimerkiksi Outi Turpeinen toivoo museoiden kohderyhmien ottamista mukaan näyttelysuunnitteluun (Turpeinen 2005, 68). *Rock'n Vantaassa* yhtenä tärkeänä tavoitteena on ollut nuorten ”äänen” kuuleminen ja siihen on pyritty erilaisten yhteistyöprojektien kautta.

Esimerkkeinä tästä ovat länsivantaalaisen, Myyrmäessä sijaitsevan Vaskivuoren lukion medialinjaalaisten dokumentit oman koulunsa bänditoiminnasta, josta myös Helsingin yliopiston opiskelijat ovat keränneet haastattelu- ja havainnointi-

aineistoa, sekä Vernissan animaatioaseman ja nuorisopalveluiden kädentaitopajan nukkeanimaatiot. Jälkimmäiset on tehty siten, että nuoret ovat *Rock'n Vantaa* -haastattelujen ja muun lähdemateriaalin pohjalta käsikirjoittaneet ja kuvanneet taideohjaajan avustuksella rockaiheisia animaatioita, joissa seikkaillevat nuorten omatekemät hahmot. Yhteys historiaan löytyy vantaalaisten paikkojen ja todellisten historiallisten tapahtumien kautta, kuitenkin aika vapaasti sovellettuna. Museon puolesta annoimme käytettäväksi aineistoa, haastattelupätkiä, valokuvia ja lehtileikkeitä, joiden pohjalta nuoret kokosivat omannäköisensä tuotoksen. Hyvää tässä oli se, että animaatioista tuli rohkeita, hauskoja ja mukaansatempaavia. Asiantuntijuuteen ja tiedon oikeudellisuuteen pyrkivien museoihmisten tekemänä ne olisivat todennäköisesti olleet aivan toisenlaisia.

Ensimmäisenä valmistui Korson kapinasta kertova animaatio alkuvuodesta 2013. Vuoteen 1965 ajoittuva tapahtumasarja sai alkunsa heinäkuisena rukouslaurantain iltana Korson Tanhurinteellä. Tanssipaviljongin lavalle odoteltiin brittiläistä rockyhtyettä, The Renegadesia. Tanssiminen oli kiellettyä, mutta siitä huolimatta nuoriso alkoi liikehtiä musiikin tahdissa. Rangaistukseksi tästä yhtyeen esiintyminen peruutettiin. Syntyi mellakka, jota rauhoittelemaan kutsuttiin palokunta. (Ks. esim. Bergholm 2006, 147–159). Korson kapina -animaatio julkaistiin museon YouTube -tilillä, linkkiä jaettiin Facebookissa ja animaation teosta tehtiin juttu YLE:n Puoli seitsemän -ohjelmaan. Animaatio nostettiin Rumban nettisivuille ja siitä tehty lyhyt esittely oli luetuin juttu viikon ajan. Ensimmäisten kuukausien aikana sitä käytiin katsomassa lähes 2 000 kertaa. Mediajulkisuus poiki yhteydenottoja ja saimme museolle

haastateltavaksi muutamia Tanhurinteellä rukouslauantaina 17.7.1965 olleita. Kaiken kaikkiaan projekti oli onnistunut ja sillä saavutettiin monia asioita, joita toivottiinkin: yhteistyötä Vantaan kaupungin toimijoiden kesken, nuorten osallistumista, yhdessä tekemistä ja syrjäytymisen ehkäisyä. Museoammatilaisen näkökulmasta hienoa oli myös nuorilta saatu palaute.

On kyllä hienoa päästä tekemään näin mahtavaa projektia! (Facebook-kommentti 14.1.2013)

Mä oon liikuttunut: Korso-animaatio on valmis ♥♥ Tätä tuli työstettyä Vernissassa viime vuonna ja yhy, mä niin kaipaen tän tekemistä ja sitä työporukkaa ja... äh, kaikkea. ♥ Kahtokee ny miten hienon ne on tehny! (Facebook-kommentti 14.1.2013.)

Lumipalloefekti

Museoiden pyrkimys suuntautua ulospäin ja olla avoinna kaikille ei ole toistaiseksi täysin toteutunut. Ainakin ne leimallisesti ovat vielä tiettyjen kävijäryhmien paikkoja. Kävijätutkimukset ovat osoittaneet, että museoissa vierailevat pääasiassa hyvin toimeentulevat, koulutetut ihmiset. (Kaitavuori 2007, 283.) Museot tavoittavat erityisesti 25–44-vuotiaat korkeakoulutetut naiset, mutta miehet ja työelämän ulkopuolella olevat rajatuvat tästä pois (af Hällström 2011, 20). *Rock'n Vantaa* -hankkeen huomattiin nopeasti kiinnostavan juuri näitä museotoiminnasta usein ulkopuolelle jääviä ryhmiä.

Bänditoiminta on ollut Vantaan alueella paljolti miesten ja poikien harrastus. Tämä ei tarkoita sitä, etteivätkö naiset olisi olleet toiminnassa mukana, mutta heidän osuutensa soittajista on ollut miehiä pienempi koko tarkasteltavana olevan ajanjakson ajan. Tästä johtuen miehiä on ollut helpompi tavoittaa

ja saada haastateltavaksi. Yhteensä haastateltuja on ollut 100⁵, joista miehiä on ollut 76⁶ ja naisia 24.

Mahdollisten haastateltavien kartoituksessa päästiin alkuun hankkeen toisen ideoijan, Anna Kankaan koulukavereilla, joilla oli bändi- ja musiikkitaustaa Vantaanjoen musiikkilukiosta. Ensimmäinen yhteydenotto otettiin Facebookin välityksellä.

Heippa vanhat kaverini!

Oon nykyisin töissä Vantaan kaupunginmuseossa ja vastaan museon dokumentointiprojekteista. Museolla avataan vuonna 2014 vantaalaista bänditoimintaa käsittelevä näyttely ”Rock’n Vantaa”. Tämän tiimoilta tarkoitus on ensi vuonna kerätä aineistoa nuorison bänditoiminnasta Vantaalla 1960-luvulta nykypäivään.

Olisi hienoa jos teistä mahdollisimman moni lähtisi tähän projektiin mukaan ainakin haastattelulla. Pääpaino on siis nuorison bänditoiminnassa, mutta huomioidaan ehdottomasti myös mahdollinen nykyinen bändielämä. Ja jos tulee mieleen muitakin vantaalaisuutensa myöntäviä artisteja, niin kertokaa ihmeessä, niin otamme yhteyttä ja dokumentoimme. :)

Myös kaikenlainen esineistö (demot, julisteet, paidat...), kuvat ja muu materiaali aiheeseen liittyen kiinnostavat sekä museokokoelmien että tulevan näyttelyn kannalta. Tarkoitus on saada laaja aineisto ja vetävä näyttely aikaiseksi, joten kaikenlaisia ideoita otan vastaan.

Museoterveisin,
Anna

Oheinen viesti lähti seitsemälle kouluaikaiselle tutulle, joista viittä haastateltiin (yksi nainen, neljä miestä). Ennakkotiedot puolin ja toisin tai tuttuus tutkittavien ja tutkijoiden välillä ei ole etnografisen haastattelun esteenä, päinvastoin. Haastattelut saavatkin sisältää viittauksia yhteisiin muistoihin, yhteisesti tunnettuihin ihmisiin, paikkoihin ja tapahtumiin. (Tolonen & Palmu 2007, 110.) Oman yhteisön tutkimus ei ole ollut vierasta myöskään kansatieteessä tai sen lähitieteissä, vaan se on ollut jopa hyvin yleistä. Vaatimus tutkijan subjektiivisuuden tunnus-

tamisesta osaksi kenttätyöaineistoa ja siitä nousevia tuloksia koskee niin oman kuin vieraan yhteisön parissa tehtävää tutkimusta. (Esim. Ruotsala 2002, 52–55; Ojanen 2011, 66–70.)

Rock'n Vantaa -haastatteluissa korostuu se, että varsinkin Itä- ja Länsi-Vantaalla musikit tuntevat hyvin oman alueensa soittajat. Verkostot ovat tiiviitä. Vaikka haastattelut lähtivät käyntiin toisen hankkeessa työskentelevän tutkijan tuttavapiirillä, haastattelimme samaan aikaan myös meille tuntemattomia henkilöitä, joiden kanssa jaoimme saman kotikaupungin. Tuttu ja vieras ovat siten kulkeneet rinnakkain tutkimusprosessissa koko hankkeen ajan. Opittavaa on riittänyt varsinkin itse tutkimusaiheesta, nuorten bänditoiminnassa, josta meillä kummallakaan ei ollut omakohtaista kokemusta.

Jonkun henkilön haastattelu on usein poikanut yhden tai useamman uuden haastateltavan tai ainakin vinkin siitä, ketä kannattaisi haastatella. Myös hankkeesta kirjoitetut lehtijutut ja muu medianäkyvyys ovat tuoneet yhteydenottoja, joissa henkilöitä on tarjoutunut haastateltavaksi. Lumipallo on pyörinyt ja kasvanut, ja haastateltavia on kertynyt myös tutkimuskohteen, Vantaan maantieteellisen jakautumisen johdosta.

Hajanaisella tutkimuskentällä

Niin että älkääpä kirjoittako mitään Länsi-Vantaan bändihistoriaa...
(Sähköpostiviesti 11.4.2012.)

Yllä olevan sähköpostiviestin kirjoittaja oli huolissaan siitä, että *Rock'n Vantaa* -projektissa ei otettaisi tasapuolisesti huomioon Vantaan eri alueita ja keskityttäisiin liiaksi Länsi-Vantaan tapahtumiin. Huoli oli aiheellinen, sillä Vantaan jakautu-

Kuva 4. Vantaan kartta. Vantaan kaupungin mittausosasto 2013.

minen selvärajaisiin asutuskeskittyymiin aiheuttaa ongelmia ja haasteita monilla eri tasoilla. Palvelujen järjestäminen ja erilaiset rakentamis- ja kunnostamishankkeet sekä niiden vertailu alueiden kesken puhuttavat jatkuvasti vantaalaisia päättäjiä ja kuntalaisia.

Vantaata on moitittu kaupungiksi, jolta puuttuu keskusta. Hirvenpääksi ja rusetinmalliseksi kaupungiksi kuvailtu kaupunki on jakautunut maantieteellisesti useisiin asuinalueisiin, mutta myös voimakas jako idän ja lännen välillä elää vahvana ihmisten puheissa ja tulee ilmi esimerkiksi radanvarsiliikku- misessa pohjoisesta pääkaupunkiseudun ytimeen, Helsinkiin. Pitkää matkaa laidalta laidalle kuvaa esimerkki *Rock'n Vantaa* -haastattelusta, jossa kerrottiin, että Länsi-Vantaalta ei pääs- syt 1960-luvulla suoraan Tikkurilaan, vaan bussia piti vaihtaa Helsingin pitäjän kirkonkylässä. Matka ei ole ollut pitkä vain

fyysisesti, myös asenteet ovat muokanneet puhetta ja käyttäytymistä ”Berliinin muurin” molemmin puolin aina 2010-luvulle saakka.

Mut kyl me pysyttiin hyvin kaukana täältä idästä jotenkin. Kyl me tunnettiin tiettyi tyyppei ja sit pyörittiin joskus keikoilla noissa kapakoissa, mut me ei haluttu olla missään tekemisissä niitten kanssa, koska ne jotenkin... Se oli niin vahva se rajoitus idän ja lännen välillä. Pidettiin itteemme jotenkin niinku sofistikoituneempina (naurahtaa) tai jotain muuta typerää. (Mies s. 1974.)

Vantaan alueellinen kartta on ollut muutoksen tilassa koko 2000-luvun. Keski-Vantaan rakentaminen ja sen uudet asuinalueet Kartanonkoski, Tammisto ja Pakkala, Kehä III -parannushankkeet sekä Kehäradan rakentaminen tulevat vaikuttamaan monien vantaalaisten tapaan hahmottaa kotikaupunkiaan. Selvärajanen jako Itä- ja Länsi-Vantaaseen on hälvenemässä ainakin Keski-Vantaalla, kuten Pakkalassa asuvan 15-vuotiaan haastattelusta voi tulkita.

Mä en oo ikinä kuullukkaa mitää Länsi-Vantaa, Itä-Vantaa -juttuu. Mä en ees tiedä, missä päin Vantaata mä sijaitseen. (Mies s. 1997).

Kaupunginosaylpeys

Vantaalla on havaittavissa kaupunginosaylpeyttä, joka tulee esille esimerkiksi Länsimäessä nuoruuttaan viettäneiden haastatteluissa. 1980-luvun ”Länsäriä” kuvaillaan kuolleeksi paikaksi, jossa nuorilla ei ollut muuta tekemistä kuin nuorisotilalla, ”nutalla” pyöriminen. Monet perheet elivät taloudellisessa epävarmuudessa, oli työttömyyttä ja avioeroja. Tämä näkyi esimerkiksi nuorten pukeutumisessa.

Varsinkin, kun on katellu jotain vanhoja valokuvia, mis on sitä jengiä, ni enemmän näyttää sellaselta romanikerjäläislaumalta, ku

joltain fiftariporukalta. No, se oli semmosta *lähiöaluetta ja väit-täisin et vanhempien tulotaso ei yltänyt ihan sanotaanko nyt Eiran vastaavien perheiden tulotasoon*. Siel oli vaan tapana kuluttaa vaatteet ja kengät loppuun. Et se siin oli ero, uusii kenkiä ei ostettu ennen, kun ne vanhat oikeesti hajos jalkaan. (Mies s. 1967.)

Betonilähiön ankeuden keskellä virisi kuitenkin jotain, joka on saanut haastateltavat puhumaan lapsuuden- ja nuoruuden kasvuympäristöstään ihailemaan ja nostalgiseen sävyyn. Länsimäestä nostetaan esille yhteisöllisyys, joka esiintyi vahvana me-henkenä:

Länsimäessä oli siinä mielessä erikoista se, että se oli kauheen vahva identiteetti silleen, et jengi halus olla Länsäristä. Ne oli niin kuin tosi ylpeitä siitä, tai ainakin meidän piirissä. Oltiin niin kuin Länsäri-hulluja. Me ollaan niin kuin kaikkein hulluimpia tässä maailmassa. (Mies s. 1966)

Erilaisuus, outous ja valtavirrasta poikkeaminen olivat asioita, jotka erottivat länsäriläiset omaksi ryhmäkseen. Cliffters ja Melrose olivat tämän erottautumisen ja oman erikoisuuden ”sanansaattajia”.

Joo, kyl must nää kaks bändiä just niin must ne erottu silleen et ne molemmat ihan omanlaisiaan. Ja ei ollu toista samanlaista bändii täällä. Et Melrosekaan ei must voi niinku ihan siihen billy-jaostoon laittaa et ne oli kumminki siin oli aika paljon niinku sellasta punkkii kans mukana ja jotain sellasta. Ja sit Clifftershän nyt sitte tietenki niitten tekstien ansioistaki niin se oli niin outoo, jotenki ei tääl ollu totuttu kuuntelee sellasta juttuu. Ja sit se musa ku se ei ollu millään lailla niinku tosiaankaan muodikasta niin se niinku yhdistettynä keskenään niin se oli jotenki niinku tosi outo. (Mies s. 1965.)

Kenttä- ja museotyössä on yhteistä se, että molemmissa pyritään tutkijoiden ja haastateltavien henkilöiden vuorovaikutukseen (Olavinen 2010, 225). Prosessissa tapahtuu oppimista puolin ja toisin, mutta varsinkin kentällä olijan ymmärrys tut-

kittavana olevasta yhteisöstä kasvaa (Snellman 2003, 21–27). Esimerkiksi Länsi- ja Itä-Vantaan jaotteluun saimme Länsimäki-haastattelujen jälkeen uusia sävyjä ja omakohtaisiinkin kokemuksiin perustuva olettamus siitä, ettei nuorisolla ole juuri ollut yhteyksiä idästä länteen tai päinvastoin jouduttiin arvioimaan uudelleen.

Cliftersiin ja Melroseen tuli molempiin yhtyeisiin niiden perustamisen jälkeen jäseniä Länsi-Vantaalta. Syytä yhteyksiin löytymiselle haastateltavamme eivät osanneet eritellä. Kun ihmettelimme liikkumista kahden melko kaukana toisistaan olevan asuinalueen, Myyrmäen ja Länsimäen, välillä, ei sitä pidetty mitenkään kummallisena, hedelmällisenä pikemminkin. Molemmat bändit saivat hyviä soittajia ja harjoituksiin kulkeminen hoitui autolla.

Virtuaalikentällä

Paikkaan ja liikkumisen liittyvät kysymykset ovat keskeisiä kentän ja sen toimijoiden välisten suhteiden hahmottamiseksi. Nykypäivän kenttätyössä ne voidaan kuitenkin ylittää esimerkiksi virtuaalisissa ympäristöissä. Etnografisen kenttätyön luonteeseen kuuluu pitkäkestoinen fyysinen läsnäolo tutkimuskohteessa (esim. Tolonen & Palmu 2007, 89). Museon työntekijöinä ja vantaalaisina olemme kentällä käytännössä koko ajan vai olemmeko sittenkään? Työpaikallamme saamme yhteyden kenttään ja siellä vaikuttaviin ihmisiin lähinnä tietokoneen välityksellä.

Museotyöhön on helppo uppoutua, mutta oman työpöydän ääressä pakertaminen istuu huonosti museotyölle asetettuihin tavoitteisiin kommunikoinnin lisäämisestä yleisön kans-

sa. Museoalalla jonkin verran käytössä ollut termi ”jalkautua” kuvastaa hyvin tätä prosessia. Meidän todellakin pitää siirtyä pois museorakennuksesta ”kansan pariin”, jos haluamme tavata niitä ihmisiä, joita toivomme toimintamme tavoittavan. Nykyaikaisen museon Kiasman museolehtorin Kaija Kaitavuoren mukaan pelkkä museon olemassaolo tai ovien auki pitäminen ei riitä houkuttelemaan ihmisiä museoon, jotka herättävät toisissa kuulumisen ja tunnistamisen tunteen, toisissa ulkopuolisuuden kokemuksen (Kaitavuori 2007, 283–284).

Viime aikoina sosiaalisen median tarjoamat välineet ovat madaltaneet museon ja kentän välisiä rajoja ja houkutelleet yleisöä osallistumaan museotoimintaan ilman fyysistä kontaktia museoon tai siellä työskenteleviin ihmisiin. *Rock'n Vantaan* Facebook-sivut avattiin kesäkuussa 2012, ja jo edellissyksynä ryhdyttiin pitämään blogia, jonka tarkoituksena oli kertoa tutkimusprosessin ja hankkeen etenemisestä noin kerran kuukaudessa ilmestyvillä kirjoituksilla. Ne molemmat vaativat ahkerää päivittämistä ja ideointia, mutta niiden kautta on selvästi mahdollista herättää keskustelua ja aistia tulevaa näyttelyä silmällä pitäen yleisöä kiinnostavia aiheita. Facebookin ja blogin etuna on myös se, että siellä voidaan jo ennakoon tarjota pieniä paloja tulevan näyttelyn teemoista, kerätä pienimuotoista tutkimusaineistoa sekä pitää ylipäänsä hanketta esillä ja yleisön tietoisuudessa.

Havainnointia puolin ja toisin

Havainnointi on ollut yksi tapa kerätä *Rock'n Vantaa* -tutkimusaineistoa. Se tarjoaa aineksia kontekstin tulkitsemiseen, mikä on yksi etnografisen tutkimuksen kriteereistä (Tolonen

& Palmu 2007, 110). Halusimme omakohtaisesti päästä näkemään ja kokemaan musiikin tekemiseen liittyviä tilanteita ja paikkoja, saada niistä dokumentointiaineistoa, valokuvia ja videokuvaa. Selvää oli, että vain haastatteluihin keskittyminen ja niiden tekeminen antaisivat vantaalaisesta rockelämästä vajaan kuvan. Havainnoimalla tavoitettavat asiat, kuten bändin soittama musiikki, keikkaa seuraavan yleisön ja fanien reaktiot ja käyttäytyminen, bändin jäsenten välinen ryhmädynamiikka, vaatetus, ”välispiikit” ja takahuone, muodostavat elämyksellisen kokonaisuuden ja antavat mahdollisuuden ymmärtää, miksi bänditoimintaa ylipäänsä on. Sitä ei olisi ilman rockmusiikille omistettuja paikkoja, ääniä, tuoksua, sosiaalisia suhteita tai yhteisöllisyyttä.

Etnografiselle tutkimusprosessille on ominaista fyysinen, omakohtainen ruumiillinen kokemus tutkimuskohteesta (Lappalainen 2007, 113). Havainnointi on tätä, oman ruumiillisen kokemuksen ymmärtämistä ja hyväksymistä mitä suurimmassa määrin. Havainnoinnin aste jaetaan osallistumisen intensiteetin tai osallistumisen laadun perusteella ja se voi vaihdella passiivisesta tapahtumien seuraamisesta niin täydelliseen osallistumiseen, että tutkimuksen kohteena olevat eivät tunnista tutkijaa (Ruotsala 2005, 59).

Meille tunnistaminen on ollut tärkeää. Olemme havainnointitilanteissa esiintyneet lähes aina museon logolla varustetuissa valkoisissa t-paidoissa, jotka tehokkaasti erottavat meidät muusta, lähes poikkeuksetta mustaan pukeutuneesta, keikkayleisöstä. Osallistumisen aste sen sijaan on vaihdellut. Alkuaikoina havainnointimme oli lähinnä passiivista tapahtumien sivusta seuraamista. Kynät sauhusivat ja muistiinpanoja

tehtiin. Tämä herätti ihmisissä kummastelua ja kysymyksiäkin esitettiin, ainakin yritettiin:

Kaksi vantaalaista nuorta poikaa tulee ahdistelemaan meitä. Pojat kertovat juuri päässeensä intistä! Inttävät koko ajan, että mitä minä kirjoitan, kirjoitanko heistä, näytä muistiinpanojasi jne. Rasittavaa. Toinen kertoo, että vantaalaisista bändeistä hyvä on Häpeä-niminen punkbändi. Toinen sanoo, että ei ole hyvä vaan paska. Pääsemme pojista eroon vaihtamalla pöytää. Nousemme keskellä baaria oleville korkeille baarijakkaroille korkean pyöreän pöydän ääreen. Tästä näkee lavallekin paremmin.

(*Rock'n Vantaa*. Muistiinpanot 10.3.2012.)

Baari tai ravintola havainnointipaikkana ei ole helpoimasta päästä, ei tutkijoiden eikä paikalla olevan yleisönkään näkökulmasta. Tutkijalle keikkahavainnointi voi olla jopa ahdistava kokemus muiden keikalla olijoiden alkoholinkäytön takia. Se lisää lähestymisyrityksiä, tungettelevuutta ja sellaisten kysymysten esittämistä, mihin henkilöt selvin päin tuskin ryhtyisivät. Tilanteen havainnointi ja siitä kirjoittaminen ja aineiston mahdollinen arkistointi tuntuvat epäreiluilta. Tästä syystä myös kuvien ottaminen yleisöstä on kyseenalaista ja jää usein tekemättä. Sen sijaan lavalla olevan bändin havainnoimisessa ja kuvaamisessa näitä ongelmia ei ole ollut.

Muistiinpanojen tekeminen keikalla tai festareilla on tehokas keino kiinnittää huomiota. Havainnointimme on vuoden aikana muuttunut osallistuvammaksi ja muistiinpanolehtiöt kaivetaan esille vain erikoistapauksissa. Keikoilla oloon liittyy nykyään paljon juttelua tuntemattomien ja tuntemattomien kanssa. Havainnoinnissa tapahtunutta muutosta on ohjannut myös kuulemamme reaktio havainnointisanan käytöstä. Rokkareiden keskuudessa sille naureskeltiin ja siihen liitettiin kaksimielisiä merkityksiä tyyliin, että tuolta ne taas tulevat

”havainnoimaan”. Ymmärsimme itsekin olevamme ”havainnoitavina” ja arvioinnin kohteeksi tässä nousivat ulkonäköön ja ikään liittyvät asiat.

Museoimismielikuvat

Rock'n Vantaa -tutkimushankkeen aineisto tallennetaan Vantaan kaupunginmuseon tiloihin, jonka fyysisenä maamerkkinä on Tikkurilan vanha asemarakennus. Myös suurin osa haastatteluista on tehty museolla. Rakennus itsessään viestii sekä ulos- että sisäänpäin, ja vanhan rakennuksen välittämä viesti on erilainen kuin uuden (Rönkkö 2007, 251). Vuonna 1862 valmistunut, punatiilinen ja saksalaisperäistä ns. pyörökaarityyliä edustava Vantaan kaupunginmuseona toimivan rakennuksen arkkitehtuuri⁷ kertoo ajasta, joka muuten on kaikonnut Tikkurilan aseman ympäristöstä. Hotelli Vantaan vieressä se muodostaa ajallisen ja symbolisen vastakohtan ”Ruotsin laivaksi” tituleeratulle bilepaikalle.

Museot esiintyvät puheessa usein vanhan ja pölyttyneen metaforana (af Hällström 2011, 23). Tämä tuli jälleen kerran todistetuksi, kun Helsingin Sanomat kirjoitti brittipunkin keskeisiin nimiin lukeutuvan Stiff Little Fingersin Suomen keikasta otsikolla ”Brittipunk ei suostu museoon” (Romppainen, 2013). *Rock'n Vantaa* -hankkeen aikana on moni vantaalaistaustainen muusikko ja soittaja sinne kuitenkin päättynyt tai päässyt.

Olemme huomanneet, että kaikille haastatteluun suostuminen ei ole ollut niin mieluisa kunnia-asia vaan johtanut joidenkin kohdalla oman iän ja vanhenemisen pohdiskeluun. Oletuksena rokkareiden keskuudessa on ollut, että museon dokumentointihankkeeseen osallistuminen vaatii tietyn iän,

joko henkisen tai fyysisen, saavuttamisen. Se hyväksytään joko hymyillen, kuten teki Näköhäiriö, Problems? ja Pelle Miljoona-yhtyeistä tunnettu Tumpppi Varonen, joka saapui haastatteluun pitkäaikaisen bändikaverinsa Ari Taskisen kanssa,

Moi,
rockmuseoon kuuluvat Ari Taskinen (tahdon rakastella sinua) ja Tumpppi Varonen. Asuimme Vantaan Tikkurilassa, meillä oli bändi Näköhäiriö 73–75. (Sähköpostiviesti 15.9.2012.)

Vastakkainen esimerkki on tilanteesta, jonka eräs rokkari kertoi haastattelunsa jälkeen. Edellisenä viikonloppuna hän oli ollut soittamassa bändinsä kanssa eräässä rannikkokaupungissa ja päättänyt jatkaa hyvin menneen keikan jälkeen juhlintaa paikallisessa yökerhossa. Parikymppisten suosima ravintola oli kuitenkin saanut 1960-luvulla syntyneen muusikon tuntemaan itsensä vanhaksi. Tämä ikävä filis oli päällä vielä maanantaina, kun Rock'n Vantaan nimissä lähetimme hänelle sähköpostia. Rokkarin mukaan ensimmäinen ajatus oli ollut, että ”Voi ei, nyt mut sitten halutaan museoida, seuraavaksi mut varmaan kiedotaan käärinliinoihin!” (mies s. 1966).

Stereotyyppiset museomielikuvat näkyvät vahvasti myös haastateltujen vastauksissa, kun heiltä on kysytty ideoita tulevaan rocknäyttelyyn. Vastaukset vahvistavat käsitystä museoista kronologisina historiatiedon esittäjinä:

Mun mielestä hyvä ois jos sai semmosen niin kuin läpileikkauksen niin kuin tavallaan joltakin ajanjaksolta. Vai eiks se tarkoitus olekin? (Mies s.1958.)

Mua kiinnostais itteäni vielä ”esihistoriallisimmat” ajat, sanotaan, et onks täällä... milloin tänne on niin kuin 70-luvun ihan alkuun. (Mies s. 1968.)

No kyl mun mielest jotain aikajanaa kannattas tehdä ainaki... niinku (Mies s. 1972.)

Kuunnellako yleisöä tässä vai ei? Tehdäkö perinteinen historiaesittely, kuten monet tuntuvat toivovan? Vai ajattelevatko he tämän museon tehtäväksi ja olettavat meidän odottavan tämänkaltaisia vastauksia? Taiteilija-muotoilija Outi Turpeinen on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka kulttuurihistoriallisten museoiden henkilökunta leimautuu usein perinteitä säilyttäväksi, koska museoiden yhtenä tärkeimpänä tehtävänä on kulttuuriperinnön vaaliminen (Turpeinen 2005, 145).

Tässä mielessä irtiotto ja pyrkimys uudenlaisen lähestymis- ja esittämistavan löytämiselle on perusteltua, varsinkin kun museoilla on myös vahvasti nykypäivään linkittyvä vaalimistehtävä. Museoiden tärkeimpiin asiantuntijatehtäviin kuuluu nykykulttuurin tallentaminen. Niissä työskentelevien olisi oivallettava, mikä omassa ajassamme on olennaista, kiinnostavaa ja resurssihin nähden tallentamisen arvoista. (Museo 2000 – museopoliittinen ohjelma 1999, 30). Tästä hyvänä esimerkkinä on valtakunnallinen, Museoviraston koordinoima tallennusvastuujakotoiminta (TAKO), jonka esikuvana on ollut Ruotsissa 1970-luvulla toimintansa aloittanut nykydokumentointihanke *Samdok*⁸.

Rock'n Vantaan tavoitteena on tehdä rocknäyttely, joka pysyisi jollakin tavalla murtamaan museotyöhön ja -näyttelyihin kytkeytyviä stereotypioita. Päästäänkö siihen nuorten tuottamien projektien kautta vai saadaanko näyttelylle ilme, joka sopii rockiin ja on sitä myös yleisön mielestä? Näyttelyn on toivottu sisältävän myös liikkuvaa kuvaa, musiikkia ja valokuvia. Entä treenikämppeihin liittyvien nautintoaineiden, ruumiin

eritteiden ja mahdollisen kuivakäymälän välittämät tuoksut, jäävätkö ne museoympäristössä tavoittamatta?

Ei liian kliinistä, että kyllä sinne hien ja paskan haju pitää saada näkymään, siis visuaalisesti, koska pitää nyt muistaa mistä rockmusiikki kuitenkin niinku, mistä siitä on kyse... (mies s. 1982)

Jälkiä kentässä

Kansatieteessä tutkijoiden suhde tutkittaviin on kulkenut eri vaiheiden kautta tilanteeseen, jossa pyrkimyksenä on tiedon tuottaminen ja tutkimuskohteen ymmärtäminen vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa. Esittelemässäni Rock'n Vantaa-hankkeessa ovat mukana niin museoamanuenssit, haastateltavina olleet kuin muuten keskusteluun, esimerkiksi sosiaalisen median kautta, osallistuneet henkilöt. Prosessia kuvaa hyvin kanssatutkijuuden-käsite, jolla tarkoitetaan tutkijan ja tutkimuskohteena olevien ihmisten välisen suhteen ymmärtämistä uudella tavalla. Hyväksytään se, että tutkimusaineisto syntyy yhdessä tutkittavien kanssa, ei vain tutkijan valikoimana ja keräämänä.⁹ *Rock'n Vantaaseen* kanssatutkijuuden-käsite sopii sikäli hyvin, että olemme tutkimusprosessin aikana monesti olleet oppijan asemassa (esim. Briggs 1988, 18–19; Puuronen 2004, 53). Esimerkiksi meille 1970-luvun jälkipuoliskolla syntyneille, ensimmäisen lähiösukupolven kokemukset nuoruudesta vaikkapa Länsimäessä, ovat olleet valaisevia. Siinä on paljon samoja, tunnistettavia piirteitä kuin kymmenen tai kaksikymmentä vuotta myöhemminkin, mutta paljon myös omakohtaisen kokemuksen ulkopuolelle jäävää, joka liittyy ennen kaikkea rockmusiikkiin, bänditoimintaan ja sen ympärille muodostuvan kaveriporukan sosiaalisiin suhteisiin.

Vantaan kaupunginmuseo on ollut paljolti saavana osapuolena *Rock'n Vantaa* -tutkimushankkeen aikana. Konkreettisena seurauksena tästä on kokoelmien karttuminen haastattelu- ja valokuva-aineiston sekä esinelahjoitusten osalta. Etnografisessa tutkimuksessa yhtenä arvioitavana ja analysoitavana kriteerinä ovat kuitenkin tutkimuksen sosiaaliset vaikutukset kentällä. (Tolonen & Palmu 2007, 111). Mikä on ollut *Rock'n Vantaa* -tutkimushankkeen jättämä jälki tutkittavana olevassa yhteisössä?

Saamassamme palautteessa on havaittavissa ainakin tyytyväisyyttä siihen, että dokumentoimme aihetta, joka on koskettanut tavalla tai toisella monia Vantaalla asuneita ja liittyy kiinteästi siellä vietettyyn nuoruuteen. Bänditoiminta koetaan mielekkääksi harrastustoiminnaksi, joka parhaassa tapauksessa ”pitää mummojen potkijat pois kaduilta”.

Voin ainaki omalta kohaltani sanoa, että ei mulla pahempia mielenterveysongelmia oo, ku mä oon päässy purkaa sitä angstia ja että ku tässä on ympärillä niin paljo vihasempaaki porukkaa soittelemassa niin tää on ihan hemmetin hyvä keino kanavoida sitä aggressioita tai mitä tahansa, hyviä fiiliksiä tai pahoja fiiliksiä, joka tapauksessa vahvoja fiiliksiä. (mies s. 1982.)

Toinen esimerkki liittyy erään rokkarin tuntemuksiin, jotka heräsivät haastattelun jälkeen. Hän kiitteli ymmärtäneensä, että nuoruuden kasvuympäristössä, Länsimäessä, oli loppujen lopuksi paljon hyvääkin. Palaset omasta identiteetistä loksahtelivat paikalleen ja ”nyt ne samat laatikot on mulle enemmän laatikoita”, viitaten kerrostaloihin, jotka ennen olivat hänelle vain ”kasa betonia” (tekstiviesti 17.8.2012). Kuinkahan monen *Rock'n Vantaa* -hanke on lopulta vaikuttanut näin syvästi? Sillä ei ole niin väliä, sillä jo yksikin tällainen kommentti on saanut meidät uskomaan, ettei tehty työ ole ollut turhaa.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Vantaan kaupunginmuseo, *Rock'n Vantaa* -tutkimushankkeeseen liittyvä aineisto: haastattelut, valokuvat ja kenttätyömuistiinpanot.

Kirjallisuus

- Bergholm, Tapio 2006. Moottorin pärinää ja pauketta. – Kai Häggman (toim.) *Täältä tulee nuorisot! 1950–79*, 146–159. Helsinki: WSOY.
- Briggs, Charles L. 1988. *Competence in performance. The creativity of tradition in Mexicano verbal art*. Philadelphia: University of Pennsylvania press.
- Hällström, Jaana af 2011. *Näyttelyviestintä*. Suomen museoliiton julkaisu 60. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Kaitavuori, Kaija 2009. Museo ja yleisö. – Pauliina Kinanen (toim.) *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisu 57, 279–294. 2. korjattu painos. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Kallio, Kalle 2009. Museon yhteiskunnalliset tavoitteet. – Pauliina Kinanen (toim.) *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisu 57, 105–131. 2. korjattu painos. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Kinanen, Pauliina 2009. ICOMin eettiset ohjeet. – Pauliina Kinanen (toim.) *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisu 57, 132–134. 2. korjattu painos. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Lappalainen, Sirpa 2007. Havainnoinnista kirjoitukseksi. – Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*, 113–133. Tampere: Vastapaino
- Museo 2000 – museopoliittinen ohjelma*, 1999. Helsinki: Opetusministeriö.
- Olsson, Pia: Kokemus, tarina ja tulkinta. Kenen tekijyys? Esitelmä Ethnoksen vuosikokousseminaarissa Tutkimuksen etiikka ja politiikka 15.3.2013.
- Ojanen, Karoliina 2006. *Tyttöjen toinen koti – Etnografisen tutkimus tyttökulttuurista ratsastustalleilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1319, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Olavinen, Anja 2010. Valistamisesta vuorovaikutukseen. Teijamari Jyrkkiö ja Eija Liukkonen (toim.) *Kokoelmalla on tekijänsä. Ateneumin kokoelmatoiminnan vaikuttavuus*. *Museologia* 4, Valtion taidemuseon julkaisusarja, 223–242. Helsinki: Valtion taidemuseo/KEHYS.
- Rastas, Anna 2010. Haastatteluaineistojen monet tehtävät etnografisessa tutkimuksessa. Johanna Ruusuvoori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) – *Haastattelun analyysi*, 64–89. Tampere: Vastapaino.
- Romppainen, Heikki 2013. Brittipunk ei suostu museoon. – *Helsingin Sanomat* 8.4.2013.

- Ruotsala, Helena 2002. *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiivissa vuosina 1930–1995*. Kansatieteellinen Arkisto 49. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Ruotsala, Helena 2005. Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos-toimite 11, 45–76. Helsinki: Ethnos ry.
- Rönkkö, Marja-Liisa 2009. Museo mediana. – Pauliina Kinanen (toim.) *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57, 246–278. 2. korjattu painos. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Pietilä, Kirsti 2012. Carl Albert Edelfelt ja ensimmäiset asemat. – *Seuraavana Tikkurila*. Vantaan kaupunginmuseon julkaisuja 25, 13–21. Vantaa: Vantaan kaupunginmuseo.
- Pietilä, Kirsti 2012. Tikkurilan asema. – *Seuraavana Tikkurila*. Vantaan kaupunginmuseon julkaisuja 25, 23–35. Vantaa: Vantaan kaupunginmuseo.
- Puuronen, Anne 2004. *Rasvan tyttäret. Etnografinen tutkimus anorektisen kokemustiedon kulttuurisesta jäsentymisestä*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 42. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Samdok, Nordiska museet [online] <<http://www.nordiskamuseet.se/Upload/documents/15.pd>>. (Haettu 22.4.2013.)
- Rock'n Vantaan* Facebook-sivut [online] <<https://www.facebook.com/rocknvantaa>> (Haettu 22.4.2013), Vantaan kaupunginmuseo.
- Snellman, Hanna 2003. *Sallan suurin kylä – Göteborg*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 927. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindfors, Jukka, Gronow, Pekka & Nyman, Jake (toim.) 2004. *Suomi soi 2. Rautalangasta hipoppiin* Helsinki: Tammi.
- Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja 2007. Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. – Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*, 89–112. Tampere: Vastapaino.
- Turpeinen, Outi 2005. *Merkityksellinen museoesine. Kriittinen visuaalisuus kulttuurihistoriallisen museon näyttelysuunnittelussa*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu A 63. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Lisätietoja

<www.facebook.com/rocknvantaa>

<www.rocknvantaa.blogspot.fi/>

Viitteet

- 1 Lehti-ilmoituksessa on virhe, yhtyeen nimen oikea kirjoitusasu on Melrose. Myös Clifters-nimestä jätetään jatkossa *the* pois.

- 2 Nuoruuden bänditoiminnan tarkastelu kattaa näistä ajanjaksoista kolme viimeistä, Helsingin maalaiskunnan osalta sen viimeisen vuosikymmenen (1960-luku), lyhyen kauppalavavaiheen (1972–1974) sekä kaupungiksi tulon (1974) jälkeisen ajan.
- 3 Kaikki suorat aineistolainaukset ovat *Rock'n Vantaa* -aineistosta.
- 4 *Rock'n Vantaa* on kahden museoamanuenssin, Anna Kankaan ja Mari Immonen, ideoima ja toteuttama hanke. Olemme molemmat valmistuneet Helsingin yliopistosta pääaineena kansatiede. Olimme mukana useissa kansatieteen oppiaineen opiskelijoita työllistäneissä dokumentointiprojekteissa 2000-luvun alussa, mm. *Metsäammatit metsätalouden murroksessa, Karjalaisista siirtokarjalaisiksi, Marilainen nainen ja modernisaatio*. Tämän artikkelin on kirjoittanut Mari Immonen, mutta mukana on myös Anna Kankaan tekstejä sekä kommenttien pohjalta tehtyjä tarkennuksia.
- 5 Luku on maaliskuulta 2013. Lopullinen määrä tulee olemaan 130–140 haastattelun tietämällä. Keväällä 2013 haastatteluja tekevät Helsingin yliopiston kansatieteen ja folkloristiikan opiskelijat Vantaan kaupunginmuseon ja em. oppiaineiden järjestämällä kenttätökurssilla.
- 6 Miehistä suurimman ryhmän muodostavat noin 30–50-vuotiaat miehet, joita on haastatelluista puolet (50/100).
- 7 Rakennuksen on suunnitellut lääninarkkitehti C. A. Edelfelt ja se otettiin käyttöön Helsinki – Hämeenlinna rautatieyhteyden valmistuessa vuonna 1862. Pietilä 2012, 26–27.
- 8 *Samdokin* ideana on koordinoida ja tukea museoiden yhteistyötä ja nykykulttuurin tallennusta ja tutkimista <<http://www.nordiskamuseet.se/Upload/documents/15.pdf>>.
- 9 Pia Olssonin esitelmä Ethnoksen vuosikokousseminaarissa 15.3.2013.

ETNOGRAFISIA REFLEKTIOITA SAIRAANHOIDON KENTÄLTÄ

Kaisa Nissi

Tässä artikkelissa pohdin etnografiaa ja etnologista kenttätöitä suhteessa toiseen, täysin erilaiseen kokemukseeni kentällä olemisesta. Artikkelin pohjana on henkilökohtainen kokemukseni kolmelta hoitotyön jaksolta sairaalaympäristöissä, joissa työskentelin tutkimusrahoituskausien välissä. Olen opiskellut sairaanhoitoa siitä koskaan kuitenkaan valmistumatta. Aloitin sairaanhoidon opinnot ja lähihoitajan työjaksoni akateemisen tutkimuksen ohessa, kun rahoituskaudet olivat tauolla. Tuon jakson aikana suoritin sairaanhoidon opintoja noin kahden vuoden verran ja tein ohessa lähihoitajan töitä muutamilla sairaalaoastioilla. Tässä artikkelissa käsittelemäni hoitotyön kokemukseni koostuu pääasiassa lähihoitajan töistä ja sen lisäksi opintoihin liittyvistä käytännön harjoittelujaksoista, joita olen tehnyt esimerkiksi vanhusten hoitolaitoksissa, akuuttiosastolla, terveystieteiden sairaalassa sekä useilla muilla sairaanhoidon aloilla. Harjoittelujaksoja ja varsinaista työkokemusta on yhteensä vähän yli kaksi vuotta.

Lähdin hoitoalalle ilman ajatusta siitä, että tulisin myöhemmin pohtimaan sitä etnologisten näkökulmien kannalta. Tavoitteeni oli tuolloin löytää töitä, josta saisin tuloja ja ammatin tutkimusrahoituksen katkettua, eikä lähtökohtanani ollut hoitoalan yhdistäminen akateemiseen, etnologiseen tutkimukseen. Sairanhoidon työnkuva itsessään asettaa tiukat

vaatimukset etiikalle, vastuulliselle ja täysipainoiselle ammattilaisuudelle, jolloin keskittyminen ja painopiste tulisi olla vain ja ainoastaan kulloisessakin tehtävässä ja potilastyössä. Läsnäolo, potilasturvallisuus, vaitiolo ja ammatillisuus ovat hoitotyössä korostuvia piirteitä, ja sen vuoksi keskittyminen menossa olevaan tehtävään on edellytyksenä hyvälle ja kliinisesti tarkalle työlle. Siten hoitotyön opinnoissa keskityin pääsemään sisälle uuteen tietoon ja pyrin mahdollisuuksien mukaan ikään kuin unohtamaan aiemmin opitun – ja aiemman alani.

Omassa kokemuksessani oleellista oli se, etten mennyt sairaalaan kenttätoihin tai tutkimuksen tekoon, vaan ainoastaan hoitoalan työntekijäksi – joskin etnologin taustalla – ja siten pyrin rakentamaan suhteeni kyseiseen työhön ensisijaisesti sairaanhoidon ammattilaisuudesta käsin. Kuten myöhemmin tarkemmin kuvaan, huomasin tutkijan ja etnologin katseen kuitenkin nousevan esille, vaikka pyrin välttelemään sitä ja painamaan sen pois. Kenttätyöjaksot sairaalassa pakottivat tarkastelemaan, millaisena etnologin, antropologin tai ylipäänsä etnografian identiteetti ja rooli näyttäytyvät täysin toisella alalla ja miten erilaisen työn kautta rakentuu uudenlainen suhde omaan tekemiseen ja kokemukseen omasta ammatti-identiteetistä. Peilaan seuraavissa luvuissa omaa etnologin taustaani suhteessa sairaalaympäristössä tekemääni työhön ja tarkastelen rooleja, jotka erilaisten kenttien kautta rakentuvat. Tarkastelen hoitotyön kenttää ja hoitajan rooliani sukupuolen, tilan ja ammattilaisuuden kautta, kun pohdin kahden erilaisen roolin ja ammatti-identiteetin välisiä suhteita osana kenttätyötä.

Kahden kentän tuntemukseni vaikutti tapaani havainnoida ja tulkita hoitotyön käytäntöjä, ja kaksoisroolini muuttui osana

kenttää ja identiteettieni refleksiivistä tarkastelua. On huomioitava, että tämä artikkeli on vain yksi, varsin suppea näkemys kokemuksistani hoitoalalla ja osastotyössä, ja olen tietoisesti käsitellyt aihetta oman subjektiivisen näkemykseni kautta tuoden esiin myös negatiivisia tunteita ja kriittisiäkin ajatuksia. En tässä yhteydessä erottele hoiva- ja hoitoalan tehtäviä alakohtaisesti tai koulutuksen mukaan, sillä pääsääntöisesti korkeammin koulutettujen sairaanhoitajien tekemä niin kutsuttu sairaanhoito ja hoiva-alan työntekijöiden, lähihoitajien tai avustajien hoivatyö koostuu kentällä usein samoista elementeistä ja limittyy keskenään.

Omissa töissäni olin virallisesti lähihoitajan tehtävissä, mutta sairaanhoitoa opiskelleena koin usein olevani myös osa sairaanhoitajien ryhmää. Tämä koulutuksellinen ja työnkuvalinen erottelu vaikutti asemaani jonkin verran lähinnä oman identifioitumiseni kautta, muttei kuitenkaan siinä määrin että sillä olisi aiheen kannalta oleellista merkitystä. Kaikki tässä tekstissä olevat esimerkkitapaukset, henkilöt ja yksityiskohdat ovat fiktiivisiä hoitoalan salassapitovelvoitteiden vuoksi. Esimerkkejä ei voi yhdistää yksittäisiin ihmisiin tai osastoihin, mutta ne heijastavat niitä tuntemuksia ja tilanteita, joita työssä toisinaan esiintyi.

Etnografia, reflektio ja hoitotyö

Etnologinen kenttätö (fieldwork) on moniulotteisuudessaan paljon problematisoitu aihe ja tutkimusmenetelmä (ks. esim; Viljanen & Lahti 1997; Laaksonen, Knuutila & Piela 2003; Hirvi & Snellman 2012). Kenttä voidaan nähdä tutkimuksen tapahtumapaikkana, jonne tutkija menee tai jossa tutkimus tehdään.

Kenttä muodostuu tutkittavista ihmisistä, yhteisöstä ja toisaalta sille voidaan nähdä olevan tyypillistä vuorovaikutus tutkijan ja tutkittavien välillä. Oleellista on ollut tutkijan siirtyminen kentälle: kenttä on paikka tai toiminnan tila, jonne tutkija siirtyy työtään tekemään. Bronislaw Malinowski, joka usein esitetään klassisen antropologisen kenttätutkimuksen kehittäjänä, painotti pitkää oleskelua tutkittavien parissa, jotta arkikokemus, tavallisen elämän kierto ja arkeen kuuluvat rutiinit tulevat ymmärretyksi (Malinowski 1932). Tutkijan pitkäaikainen oleskelu kentällä auttaa saamaan mahdollisimman autenttisen kuvan yhteisön toiminnasta ja ihanne vähintään vuoden kestoisesta kentällä olosta juontaa juurensa pyrkimyksestä arkielämän ja paikallisten tapojen ymmärtämiseen tutkittavien emic-näkökulmasta (esim. Eriksen 2004, 43; Murchison 2010, 80–86).

Sittemmin etnografinen tutkimus on kotoperäistynyt, muuttunut vieraiden, etäällä olevien kulttuurien tutkimuksesta myös oman kulttuurin ja vaikeammin määritettävien yhteisöjen tarkastelutavaksi. Murchisonin (2010, 86) mukaan etnografisessa kenttätutkimuksessa vuorovaikutussuhteet ja näkökulmat sekoittuvat ja limittyvätkin niin paljon, että esimerkiksi perinteisen emic-etic -jaottelun käyttö on harhaanjohtavaa. Kotoperäistymisen ja etnografian käsitteen monimuotoistumisen myötä kentästä on tullut ennen muuta ”erityinen suhde itsen ja toisten välillä sisältäen monimutkaisen yhdistelmän sitoutumista ja vapautumista, suhdetta ja irtaantumista” (Ruotsala 2005, 49). Toisin sanoen etnografia syntyy tutkijan tutkimusotteesta pikemminkin kuin siirtymästä toiseen paikkaan konkreettisella tasolla.

Mahdollisuus kuvata tutkittavien kokemusta ja heidän omaa käsitystään siitä, millaisena maailma näyttää, on yksi

etnologisen tutkimuksen vahvuuksista. Myös tutkijan roolin ja etiikan merkitys on etnografiassa ja kenttätöissä keskeisessä osassa. Tällaiset puolet ovat läsnä myös hoitotyössä potilaiden ja omaisten kohtaamisissa ja heidän tarpeidensa ymmärtämisessä. Luottamuksen rakentaminen osana hoitosuhdetta auttaa potilaan ja ammattilaisen kohtaamista ja edistää inhimillisen ilmapiirin syntyä usein vaikeissa ja henkilökohtaisissa hoitotilanteissa.

Mediakulttuurin tutkija Johanna Uotinen (2010) on käsitellyt omia teho-osastokokemuksiaan ja sairaalassa potilaana viettämäänsä aikaa autoetnografian keinoin, mikä havainnollistaa tutkijan limittyviä asemia kentällä ja työvälineenä. Uotinen on pohtinut ruumiin ja ei-tietoisien muistin kautta syntyviä kokemuksia sairaalassaoloajasta ja siitä millaisena kliininen vieraiden äänten ja hajujen ympäristö, tuntuu sairaalan pedissä makaavasta potilaasta, joka on ikään kuin alistettu hoitotoimenpiteiden kohteeksi. Uotisen tarkastelutapa on mielenkiintoisessa suhteessa omaan kokemukseeni hoitajana olemisesta. Hoitajalle mekaaninen ja kliininen eivät tällöin tarkoita negatiivista tiedostamattomuutta, vaan rutiineja ja turvallisia käytänteitä, jotka perustuvat ruumiin ja käden muistille siitä, kuinka reagoida. Hajut, äänet, valot ja ajantajun katoaminen muodostavat sairaalan maailman, joka on varsin erilainen niin sanotusta tavallisesta arjesta. Sairaalan osasto on sekä potilaalle että hoitajalle normaalista erottuva tila, paikka, jonka rutiinit korostavat arjesta erottavia rooleja ja rakenteita.

Ruumiin muisti, käden taidot ja toimenpiteiden automatisoituminen potilastoimenpiteissä ovat omassa kokemuksessani yksi edellytys hyvälle, nopealle hoidolle. Toiminnasta tulee me-

kaanista ja ruumiin muistin kautta nopeat reaktiot muuttuviin tilanteisiin mahdollistavat tehokkaan hoidon. Hoitajalle piipittävät äänet, steriili haju tai herätykset keskellä yötä varmistavat rutiineja, ympäristön puhtautta, hoidon sujuvuutta tai sitä, että potilaan tila on vakaa. Sairaalassa makaavalle potilaalle samat tapahtumat voivat puolestaan olla osa pelottavaa ja rikkonaista kokemusta.

Hoidon kenttä ja tila rakentavat hoitajan ja etnologin identiteettejä toimintojen ja kuulumisten kautta. Sairaala- ja sairaanhoitoympäristössä kentän käsitettä käytetään kuvaamaan käytännön potilashoitotyötä erona kirjallisista toimisto- tai asiakaspalvelutilanteista tai lääkkeiden jaosta. Hoitajille kenttä näyttää haastavana ja raskaana mutta myös palkitsevana, ”todellisena työnä”. Potilastyöstä irrottautuminen hetkeksi kansliaan tai kahville tuo hengähdystauon, joka myös etnologisessa kenttätöydessä on ajoittain tarpeen. Potilaiden tarpeet, työn kiire ja siihen kytkeytyvä jatkuva ihmisten kohtaaminen ovat hoitoalan ammattilaisten haasteena. Tarkastelemieni kenttäkäsitysten ja eettisten lähtökohtien erot ovat suuret, mutta samalla ihmislähtöisyydessään samansuuntaiset. Etnografista kenttätöyötä leimaa reflektio, kysyminen ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen pohdiminen. Terveydenhoitoon keskittyvän hoitotieteen metodologiassa on yhä enenevässä määrin otettu mukaan poikkitieteellisiä ja kvalitatiivisia näkökulmia, vaikka perinteinen kliiniseen, kvantitatiiviseen ja lääketieteelliseen tietoon perustuva näkökulma on edelleen vahvasti korostunut näyttöön perustuvassa hoitotyössä (esim. Kyngäs & Kääriäinen 2012).

Ettinen ja reflektioiva ote on kuitenkin ollut viime vuosien ajan voimakkaassa nousussa (ks. esim. Potter & Perry 2007,

73–74; *Hoitotiede* 4/2012). Esimerkiksi sairauden kokemusta on tutkittu verrattain runsaasti ja hoidon kentän ymmärtämiseen on otettu vaikutteita myös etnografisesta ja sosiaaliteiteiden perinteistä (ks. esim. Laadullisen tutkimuksen tutkijaverkosto; Morse & Johnson 1991, 1–12) ja kehitys vaikuttaa vahvistuvan. Kulttuurisena ilmiönä sairautta, sairastamista ja hoitajan sekä potilaan rooleja on tarkasteltu jonkin verran (esim. Hernesniemi 1994; Honkasalo 1994; Utriainen 1999; Honkasalo 2002), ja tutkimukset limittyvät usein sosiaalityön, hoitotieteen ja kansanperinteentutkimuksen kanssa.

Kokemuksia kentältä

Sosiaalisessa kanssakäymisessä ihminen vaihtaa roolia kulloisenkin tilanteen ja tarpeen, toisin sanoen rooliodotusten mukaan (Goffman 1971). Kulttuuriset roolit rakentuvat sosiaalisen identiteetin luomasta odotuksenmukaisesta käyttäytymisestä, mutta niitä voidaan luoda myös ulkoisin keinoin. Rituaalit siirtymälle syntyvät nopeasti, sekä omassa mielessä että valmiina olevien odotusten mukaisesti. Sairaalainstituutio edellyttää tietynlaista vaatetusta, käyttäytymistapoja ja toimia työvuoron alkaessa. Jokainen vuoro alkoi jo kotona asennoitumisella uuteen työpäivään. Aamu- ja iltavuoroille loin omat rutiinini. Aamulla huomasin haluavani nollata pääni ja unohdtaa kaiken, mitä tänään muuten olisin tehnyt tai suunnitellut tekeväni. Pukuhuoneessa vaatteet ja nimikyltti loivat hoitajan. Niiden kautta minusta tuli ammattilainen. Astuminen ovesta sisään, käsidesin huuhtonta käsiin ja omien tavaroiden jättäminen päiväksi kaappiin vahvistivat kokemusta erillisestä sairaalan maailmasta, jossa minä olin käymässä.

Sairaalan maailman erottuminen arkielämän rooleista oli vahvaa; jos osastolla oli tuttu ihminen hoidossa, hän oli yksi asiakkaista eikä ystävä. Tietoisuus siitä, että työnkuva edellyttää vaitioloa, tunnistamatta olemista ja etäisyyden pitämistä, oli voimakas. Tällaisissa tilanteissa huomasin tekeväni jyrkkää jakoa sairaalan maailman ja oman arkeni ympärille. Töiden jälkeen saatoin tavata aiemmin potilaana olleen tuttavan uudelleen – nyt etnologina. Työvaatteet sekä tilan vaihdos sairaalasta lähtiessä olivat keskeisiä tekijöitä rakentamassa toista roolia. Rituaalit, joiden kautta aloitin työpäivän, piti toteuttaa myös poistuessa, jotta kenttä ja työ jäivät sairaalarakennuksen sisäpuolelle.

Potilaiden kirjo työskentelemilläni osastoilla ulottui teini-ikäisistä satavuotiaisiin vanhuksiin. Hoidettavina oli miehiä, naisia, poliittisia johtajia ja narkomaaneja kadun vieriltä. Sairaalassa kaikki ovat rinnakkain, sairaalan kalsariasut päällä, tukka puoliksi likaisena. Tällöin me, minä ja potilaat kohtasimme hoitajana ja potilaina, emme ihmisinä, joita määrittäisivät sairaalan ulkopuoliset statukset, kulttuurit ja sosiaaliset suhteet. Osaston arjessa tein työtäni pietteillä, tarkasti ja hoitoalan käytänteitä ymmärryksenä mukaan kunnioittaen, mutta viikkojen kuluessa huomasin yhä enenevässä määrin olevani kentällä myös tarkkailemassa. Erottautuminen etnografisesta katseesta muodostui vaikeammaksi kuin irrottautuminen illalla hoitotyöstä ja päivän kiireistä; kuinka olla tarkkailematta, kuinka olla analysoimatta? Minä havainnoin, osallistuin ja kirjoitin analyysiä päässäni. Tein etnografiaa. Miksi, miten ja kuka minä potilaiden edessä olin?

Useimpina hetkinä mittausten, avanteiden tai haavojen keskellä tämä unohtui, jäi arjen jalkoihin, kun ihmisten kohtaami-

nen, hoitotoimenpiteet ja työn suorittaminen olivat tärkeintä ja ensisijaista. Hoidon kentällä jokainen vaihdettu vaippa, irrotettu katetri tai annettu lisähappi vahvistivat ruumiin muistia siitä, miten toimia käytännön työssä. Samalla ne rakensivat kuvaa siitä, millaista hoitajan työn arki todella on. Jatkuvasti vaihtuvat potilaat, muuttuvat laboratoriotulokset tai soivat hälytykset saattoivat katkaista tilanteen, sotkea muistin ja pakottaa miettimään, mitä kulloinkin olin tekemässä. Muistinko tarkistaa happimäärän ja oliko potilas nyt oikea?

Suomalaisen hoitotyön tutkimuksessa on painotettu hoitajien jaksamisen, moniammatillisuuden, verkostojen ja joustamisen merkitystä hoitoalan työhyvinvoinnissa (Huttunen, Kvist & Partanen 2009; Homan-Helenius & Aho 2010). Alan verrattain matala palkka ja kiristyneet työolot muun muassa henkilöstön riittävydessä vaikeuttavat hoitotyöntekijöiden suoriutumista työssä. Ongelma koskee sekä perus- että lähihoitajia, jotka ovat usein päävastuussa perushoidosta mutta myös sairaanhoitajia, jotka kantavat vastuun osastojen lääkehoidosta ja vaativammista toimenpiteistä. Kentällä ruumiini etsi paikkaansa osaavana, jaksavana ammattilaisena, joka ei hätäänny ongelmien edessä. Pohjoismaisessa vertailututkimuksessa erityisesti suomalaisten hoitajien työolot on todettu vaikeiksi lähinnä kiireen, henkilöstön alimiehityksen ja sekä fyysisen että psyykkisen väsymyksen vuoksi (Kröger, Leinonen & Vuorensyrjä 2009), ja tästä on vedetty yhteys myös hoidon laatuun. Väsyneiden ja alimiehitettyjen osastojen ongelmat on nähty esimerkiksi vanhustenhuollon ongelmina (esim. Ylen uutiset 8.9.2009).

Yhteiskuntapolitiikan tutkijoiden Teppo Krögerin, Anu Leinosen ja Matti Vuorensyrjän (2009, 29–30) raportissa on

esitetty keskeisinä hoitotyötä vaikeuttavina tekijöinä henkilö-kuntavajaus, palkallinen ja palkaton ylityö sekä väkivalta ja sen uhka. Tämänkaltaiset negatiiviset hoitoalaan liitettävät mielikuvat nousivat työssä esille usein: väsymys, työn psyykkinen ja fyysinen raskaus sekä jatkuva kiire kuormittivat jo lyhyidenkin työjaksojen aikana. Uupuvien hoitajien kokemaa stressiä voikin pahimmillaan heikentää hoidon laatua ja vaikuttaa myös hoitajien käsityksiin omasta työstään. Usein huomasin miettiväni, kuinka työ on kyllä mielenkiintoista, mutta useita kymmeniä vuosia en sitä jaksaisi tehdä. Samalla mielikuvat alasta vahvistivat omaa erottautumistani hoitajan roolista takaisin etnologiksi: ammatin vaatimuksiin oli vaikea asettautua sisään, kun ala lähtökohtaisesti koettiin raskaana ja jaetut mielikuvat työstä olivat negatiivisia.

Kiire työssä saattoi toimia myös osaston sisällä tilanteista erottautumisen välineenä: useiden päällekkäisten potilaiden, jatkuvasti tulevien puheluiden ja papereiden keskellä kenttätöihin, toisin sanoen potilaiden luo, oli usein mahdoton ehtiä. Tällöin kirjallisille ja toimistotöille oli otettava oma erillinen aikansa, ja potilaat oli pakko ohjata sille, jolla oli hieman vähemmän tehtävää. Kokemukseni mukaan esimerkiksi työpäivän aikana osastolle saapuvien ja sieltä lähtevien potilaiden kirjaamiset ja mittaukset vievät suuren osan aikaa niin sanotulta perushoidolta, jonka määrä ja vaativuus vaihtelevat kulloistenkin potilaiden kunnon ja tarpeiden mukaan. Kaivattu tauko jatkuvista kellonsoitoista ja avunpyynnöistä saattoi tulla papereiden selvittelyssä tai puheluiden vastaanottamisessa. Tietojen ja tapahtumien kirjaamiset ja selvittämiset tai potilaiden henkilökohtaisten asioiden hoitaminen olivat suuressa osassa

päivittäistä työtä, ja hoitajien työajasta suuri osa voikin mennä muuhun kuin konkreettiseen potilastyöhön.

Kun ruoka- ja kahvitaukojen pitäminenkin oli joskus vaikeaa, hetkellinen toimistotyö saattoi auttaa pitämään taukoa kentältä ja lepuuttamaan jalkoja ja mieltä. Ongelmana kuitenkin oli, että muiden hoitajien samanlainen työmäärä vaikeutti asioiden delegoimista eikä varsinaisesti helpottanut yhteisesti jaettua työvuoroa. Työn kiire oli paitsi konkreettinen ongelma ehtimisessä, itselleni myös kokemus riittämättömydestä ja inhimillisyyden puutteesta. Sairaiden ja hoidettavien edessä hoitaja ikään kuin menettää ihmisyytensä, sillä väsymys, mieliala tai inhimilliset virheet eivät voi olla osana työroolia. Vaikka toisille hoitajille saatettiin kertoa ja purkaa omia ongelmia, ne eivät saaneet näkyä potilaskohtaamisissa tai päivittäisten vuorojen sujumisessa.

Siten etnologin refleктоiva, joustava rooli erosi hoitajan työkeskeisyydestä verrattain paljon. Itselleni etnologin rooli tarjosi toisinaan henkisen suojapaikan, kun koin etten jaksaisi. Ajatus siitä, että minulla oli toinen ura, toinen vaihtoehto muualla, auttoi pääsemään raskaista päivistä yli. Vaikeita hetkiä olivat esimerkiksi ne, kun potilaiden tai omaisten turhautuneet kommentit leimasivat hoitajat toimistossa tai kahvilla istuviksi, potilaista juoruaviksi ”ämmiksi”, joita työnteko ei kiinnostaa. Toisinaan joku kipeä, ehkä muistisairauden tai huumausaineiden myötä harhaiseksi ja aggressiiviseksi muuttunut potilas tunkeutui toimiston luukusta raivoten, ettei saa lääkkeitä ja huolenpitoa kun ”idiootti hoitoakka vaan istuu tietokoneella ja lukee seiskaa”. Tällaisina hetkinä, kun koko ammattikunta esitettiin negatiivisin stereotyyppioin, usko työhön oli kovilla.

Alan naisvaltaisuus näkyi työssä monin tavoin. Nuorehko nainen on sairaanhoidon kentällä yleinen ilmiö, enkä itse tehnyt tästä poikkeusta. Tilastokeskuksen mukaan lähi- ja sairaanhoitajista Suomessa reilusti yli 90 prosenttia on naisia (Tilastokeskus 2010). Matalat palkat, urakehityksen näennäinen vähäisyys ja hoitotyön sukupuolittuneisuus voivat olla syitä miesten vähäiselle hakeutumiselle alalle (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2008). Sukupuoli kentällä vaikutti myös miehiin: heitä pyydettiin apuun raskaampiin töihin, konkreettisiin ongelmiin kuten nostamaan painavia, usein liikuntakyvyttömiä potilaita. ”Kutsukaa se kiva poika”, saattoi mummo huikata suostumatta muiden hoidettavaksi.

Toisinaan sukupuolen halusi kätkeä. Hoitotyön läheisyys, intiimiys ja vuorovaikutus potilaiden kanssa saattoivat muodostua taakaksi, vaikka sinänsä työrooli mahdollistaisi etäännyttämisen sukupuolesta. ”*Minä oon rakastunu*”, sanoi vanha mies, jonka jalat eivät kantaneet, kun aivohalvaus esti kehoa toimimasta. Raihnainen käsi otti hoitajasta kiinni tukeutuakseen. Hetken mietin, ylittikö kosketus sopivuuden rajat, mutta jatkoin miehen tukemista, sillä kosketusta ei ollut mahdollista välttää tai jäädä miettimään. ”*Sinä oot hoitanu minua niin hyvin että sydän pakahtuu tämmösellä poikamiehellä. Menisitkö minun kanssa naimisiin.*” Tämänkaltaiset kysymykset ja tilanteet eivät olleet harvinaisia. Hoitotyön intiimiys, läheisyys ja lähtökohtainen palveluasenne potilaiden kanssa saattoi aiheuttaa kiusallisia ja vaikeita tilanteita. Etnologian kentällä tutkijoita neuvotaan usein pitämään tietty etäisyys tutkittaviin, jotta tutkimuksen järkevä toteutus on mahdollista. Refleksiivisyyden ja oman työnsä paikantamisen kautta etnologin tulisi kyetä

irrottautumaan henkisesti tilanteesta, (esim. Davies 2008) mutta hoitajana työasu auttoi pitämään oman minän poissa ja antoi mahdollisuuden ohittaa henkilökohtaisen tason.

Sairaalinstituution sinänsä jäykät rakenteet voivat olla myös tukena raskasta työtä tekeväille, kun rajat potilaan ja työntekijöiden välillä ovat jyrkät. Medikaalianthropologi Marja-Liisa Honkasalo on todennut, että lääketieteessä potilas-ruumis objektivoidaan heti opintojen alusta alkaen. Anatomian opinnot ja ruumiin leikkely, dissektointi, tekee tutkitusta kehosta objektin, erillisten osien kokonaisuuden, joka eroaa elävästä, oikeasta potilas-ihmisestä. (Honkasalo 1994, 129–130; myös Honko 1994.) Hoitotieteen näkökulman voi nähdä eroavan lääketieteestä pyrkimyksellään kenties holistisempaan otteeseen, mutta myös hoitotyössä sairaasta kehosta tulee aina jossain määrin eroteltu anatominen osien kokonaisuus. Haavat, vammat ja potilaan yksityiset kehon alueet näyttäytyvät osana arkipäiväistä työtä. Vaikka potilasta hoidetaan kokonaisuutena ja ihmisen itsenäisyyttä painottaen, hoitajalle potilaan kohtaaminen tapahtuu useimmiten ongelman kautta.

Ensimmäiset kohtaamiset esimerkiksi vaikeiden haavauumiin tai sairaalaripulista kärsivien potilaiden kanssa pakottivat minut uutena hoitajana rakentamaan rooliani juuri vierauttamisen kautta. Honkasalon (1994, 130) mukaan potilasruumiiden leikkaamiset, jakamiset osiin eli ”dissektiot toimivat ilmeisesti [...] keskeisenä siirtymäriittinä, jonka avulla lääketieteen opiskelijat irrottautuvat entisestä identiteetistään ja siirtyvät kohti uutta.” Näin opiskelija omaksuu lääketieteen kielen ja ihmiskuvan toimiakseen myöhemmin lääkärinä. Ruumiin jakaminen osiin sekä konkreettisesti että symbolisesti luo opis-

kelijoille mekaanista, elimistä koostuvaa kuvaa kehosta ja irrottaa heidät elävästä, tuntevasta ihmisestä. Ripuli ei ole tällöin ihmisen ulostetta eikä märkivä haava tee pahaa. Neulanpiston tai tulehtuneen ihon kipua ei voi liikaa miettiä, jotta työ sujuu. Honkasalon ajattelua jatkaen uskonkin, että ulkopuoliseksi luotava työrooli ja potilaan hahmottaminen konkreettisenä ruumiina ja sen osina auttaa työntekijöiden jaksamista raskaissa tilanteissa ja mahdollistaa siten ehkä paremman klinisen hoitotyön.

Potilaskohtaamisissa ja roolissani hoitajana en joutunut pohtimaan etnologiseen kenttätööhön ja tutkijanrooliin liittyviä kysymyksiä siitä, millaisia muutoksia tutkija kentän arkeen tuo, miten päästä kentälle ja miten ”luonnollisia” kohtaamiset kentällä olivat (vrt. esim. Grönfors 1982; Ruotsala 2005; Murchison 2010). Toisaalta kaikissa kohtaamisissani niin muiden hoitajien, potilaiden kuin omaistenkin kanssa sain tietoa, jota annettiin hoitajalle, ei tavalliselle ihmiselle tai tutkijalle. Mahdollinen kritiikki saattoi jäädä kuulematta tai toisaalta joidenkin potilaiden kohdalla olla korostuneempaa ja negatiivisempaa kuin mitä se muille ihmisille olisi ollut. Ihmisen muutos yksilöstä potilaaksi ja hoidettavaksi voi olla identiteettiä ja rooleja sekoittava kokemus, ja hoitaja toimii tällöin voimakkaana vastapuolena arkielämän muuttumiselle. Hoitaja voidaan mieltää edustamaan sairaalaympäristöä, joka uhkaa potilaan aiempaa identiteettiä aktiivisena toimijana, vaikka sairaalan tai hoidon tarkoitus ei olekaan toimia tälle vastakkaisena tai vihamielisenä tahona. Hoitotieteen ajattelussa sairaus vaikuttaa perheeseen ja yksilöön mm. käyttäytymisen ja tunne-elämän muutoksina, sillä on vaikutus kehon kuvaan, mi-

näkuvaan ja erittäin suuressa osassa ovat myös perheroolit ja perhedynamiikka. (Perry & Potter 2007, 14–15.)

Aiemmin esimerkiksi perheen päänä toimineesta isästä voi tulla sänkyyn sidottu, voimaton ihminen, joka joutuu kaikessa toiminnassaan turvautumaan muiden apuun. Tällöin hoitaja kohtaa muutoksen, jossa pelko, ahdistus ja kipu voivat kohdistua sairaalaa ja sairastamista edustavaan ihmiseen. Vääränlainen kosketus, potilaan kannalta väärään aikaan tuleva ruoka tai unohtunut vessa-apu voi olla sairastavalle suuri symbolinen teko. Valta, jota hoitohenkilöstö käyttää suhteessa sairaalan säännelyihin tapoihin, voi tämänkaltaisten pienten tapahtumien myötä muodostua potilaalle ahdistavaksi tai tarkoitustaan suuremmaksi. Hoitajalle ne puolestaan ovat inhimillisen toiminnan puolia, joita on joskus mahdotonta välttää etenkin kiireen keskellä. Omassa kokemuksessani terveydenhuollon valtarakenteet, tiukat säännöt ja tarkka aikataulutus mahdollistivat osastojen ja siellä työskentelevien ihmisten toiminnan eikä yksittäisten potilaiden mielihaluja ollut mahdollista aina toteuttaa. Vaikeissa kohtaamisissa potilaiden tai omaisten kanssa saatoinkin usein ajatella tilanteen olevan minulle opiksi ymmärtääkseni ihmistä. Turvautumalla hoitajan rooliin, vetoamalla sairaalan auktoriteetteihin ja lääkärin määräyksiin monet tilanteet pystyi ohittamaan helpoimmin, sillä säännöistä ei ollut mahdollista lipsua.

Osastoilla toimijoiden roolit olivat kytkeytyneet julkisiin, yksityisiin, kiellettyihin ja välimuodon paikkoihin. Julkisina, kaikille lähes avoimina tiloina voidaan pitää käytäviä, mahdollisia odotustiloja, neuvontaa tai oleilutiloja. Potilashuoneet ja wc:t ovat välitiloja, joissa liikkumista kontrolloidaan mutta

joissa ulkopuolisten on mahdollista olla. Yksityiset ja rajoitetut tilat puolestaan määräytyivät toimijan aseman kautta: pääsääntöisesti potilaiden liikkumista rajoitetaan, kun taas työntekijöillä on mahdollisuudet siirtyä ongelmitta tilasta toiseen. Yleensä tutkijan olo kentällä ja tutkijan sijoittuminen kentän eri tiloihin vaikuttaa jossain määrin tutkittavien toimintaan ja myös tuloksiin, mutta tässä tapauksessa olin sisäpiiriläinen, jolloin pääsin toiminnan paikkoihin osana kenttää. Tila (engl. space) voidaan määritellä toiminnan, merkitysten ja käyttöyhteyden mukaan rakentuvaksi, sosiaalisesti rakennettavaksi. Se on suhteellista ja identiteettien tavoin muuntuvaa ja kytköksissä kulloisiinkin merkityksiin. (Massey 2005.) Tilan ja paikan merkitykset syntyvät sen käyttäjien ja käyttäjien tiloille luomien tarkoitusten mukaan ja sairaalan toimissa tämä näkyi vahvasti.

Hoitajan ja työntekijän pääsy erilaisiin tiloihin määrittii roolia osastojen käytänteissä. Hoitajien keskinäiset statukset ja hierarkia näkyivät pääsynä kiellettyihin tai yksityisiin tiloihin; lääkevarasto ja lääkekaappi ovat sairaaloissa yleisesti tarkasti valvottuja tiloja, kiellettyä tilaa, joihin kulkua valvotaan huolellisesti. Vasta suoritettuaan lääkeopin kokeen hoitaja saa erityisluvan ja avaimet lääkehuoneeseen.

Ero hoitajien ja hoidettavien tiloista oli hoitajien keskinäisiä eroja korostuneempaa. Kanslian lasi erotti työntekijät potilaista ja omaisista, ja potilaiden liikkumista osastojen eri osissa voidaan valvoa tarkastikin. Muistisairaiden tai muuten sekavien potilaiden kohdalla rajattu tila voi olla hyvinkin konkreettinen, kun potilaan itsenäisyyttä voidaan rajoittaa turvallisuuden kuten kaatuilun tai aggressiivisen käytöksen vuoksi. Toisaalta hoitajilla oli osastoillamme esteetön pääsy kaikkiin potilaan

käyttämiin paikkoihin, mikä korostuu ruumiillisen tilan rikkomisen mahdollisuutena erilaisten hoitotoimenpiteiden kohdalla. Intiimialueet, yksityisyyden äärimmäiset alueet, olivat avoimia hoitajien katseelle ja toimenpiteille.

Vaikka potilaalla on itsemääräämisoikeus ja mahdollisuus kieltäytyä hoidosta, ammattilaisen asema antaa paljon oikeuksia ja valtaa suhteessa potilaaseen. Esimerkiksi potilaan kykenemättömyys kävellä vessaan tekee hänestä riippuvaisen hoitajasta. Vessan tai vaipanvaihdon kautta riippuvaisuus toisesta on äärimmäistä, vaikka yksilön kädet, puhe ja sanallinen itsehallinta vielä toimisivat. Hoitaja on potilaan vierellä tällöin ruumiillinen, kokonaisvaltainen osa, jolloin rajat yksilöiden ja toiseuden välillä voimakkaimmillaan katoavat. Tällaisina hetkinä kiire, hoitajan rooli ja vastakkaisuus parhaimmillaan katoaa ja muuttuu läsnäoloksi. (Ks. myös Utriainen 1999.) Läsnäolo ja ruumiillinen tuki, kosketus ja sen kautta välittäminen, olivat työn arjessa kuitenkin vain hetkittäisiä, sillä muuttuvat tilanteet ja vaihtuvat potilasvirrat eivät useinkaan mahdollistaneet pitkiä kontakteja hoidettavien kanssa. Toisaalta pitkäaikaisten, tuttujen potilaiden kanssa lyhyetkin kontaktit saattoivat kasvaa merkityksellisiksi, jaetuiksi tilanteiksi, joissa hoitaja voi tavoittaa potilaan epämääräisenä esitetyn tarpeen. Esimerkiksi vuodepotilas, joka ei kykene puhumaan tai liikkumaan, viestii toisenlaisin keinoin, ja tällöin pitkäaikaisten, hitaiden hoitosuhteiden merkitys korostuu entisestään. Parhaimmillaan potilaan kokemasta tarpeesta tulee ensijainen hoitoprosessin kohde, ja hoitaja kykenee tähän tarpeeseen vastaamaan. Osastohoidon aikataulussa hitaus tarkoittaa kuitenkin valitettavan usein kiirettä toisaalla.

Sisäistä hoitajaa etsimässä

Työroolin ja oman itsen välissä oli joskus vaikea tasapainoilla. Potilaiden pyynnöt, toiveet tai kommentit saattoivat olla vaikeita ohittaa, vaikka järki käski kiireessä keskittymään olennaiseen. Pitkiin, hiljaisiin hetkiin oli harvoin aikaa. Miten vastata, kun potilas itkien pyytää vettä samaan aikaan kun toinen meinaa kaatua käytävällä? Etten voi toteuttaa kaikkea? Että meillä on määräykset ja minä olen täällä töissä vain kolmeen ja sekin kellonaika meni jo? Välit potilaisiin ovat yleensä läheisen asialliset, mutta rooli, jossa kentällä ollaan, vaatii paljon. Henkilökohtaisuudet on usein pakko ohittaa. Kerran iltavuorossa astuessani miespotilaiden jakamaan huoneeseen mietin, keskeytinkö jotain. Puhe katkesi, tila hiljeni, ja muussa tilanteessa olisin arastellut hetken. Nyt tehtäväni oli hoitaa työni. Miehet jatkoivat pian keskusteluaan ja kommentoivat kovalla äänellä osaston hoitajanaisten ulkonäköä. Miten hoitajat ovat kuumia, ja ”sais tulla hoiteleen tännekin”. Yhdellä oli miesten mielestä iso takapuoli, toinen oli ”porno.” Seksistinen diskurssi, jota miespotilaat ylläpitivät, nousi esiin muissakin tilanteissa. Alan sukupuolittuneisuus, valtarakenteet ja (mies)potilaiden toimintakyvyn ja -tilan rajoittaminen yhteen huoneeseen ja kaikkien katseille avoimeksi saattoivat osaltaan luoda tilanteen, jossa miesten keskustelu muuttui toisinaan hyvin karkeaksi.

Tutkijana en osaisi kuvitella olevani vastaavassa tilanteessa töissä. Esiintymällä etnologina olisin eri lailla sukupuoleton kuin sairaanhoidon stereotyyppisessä roolissa. Hoitoalan toimijuus on naisvaltaista, mutta varsinaisessa työssä siitä halusi vimmaisesti eroon. Muutaman kerran potilaaksi tuli komea nuorimies. Mietin reaktiotani. Hetken häivähdys, huomio

siitä, että muualla tuon olisin huomannut. Nyt ei, sillä minä olin töissä. Rajat olivat tiukat, ja vihreä sairaala-asuni muistutti ruumista siitä, missä olimme. Edessä oli vain potilas, jonka haavoja, eritteitä, vaivoja ja tietoja minä pian tulisin käsittelemään niin kuin kenen tahansa muun hoitoon saapuvan. Potilas ei ole monisäikeinen ihminen, ei saanut olla, jotta hoidin työni huolella, kunnolla ja asiaan tehtäväkohtaisesti perehtyen. Marja-Liisa Honkasalon (1994, 129–130) painottama ruumiin etäännyttäminen auttaa poistamaan tunteet, sekä positiiviset että negatiiviset, joita potilaisiin voi kohdistua. Ammatillisuus on asiallista, kaikille samaa hoitoa siitä huolimatta mitä potilaasta ajattelen tai ajattelenko mitään.

Myöhemmin iltavuoron aikana tulivat ”ambulanssipojat”, ensihoidon kuljettajat, jotka toivat osastolle onnettomuudessa ollutta naista. Toimistossa tytöt hihittivät. Näille pojille sai virnuilla. Ambulanssipoikia ihailtiin, heitä pidettiin hyvännäköisinä uniformuissaan ja pelastavassa roolissaan. Istuimme kansliassa ja nauroimme, ensihoitajat kertoivat vitsejä, ja tunnelma keveni hetkeksi iltavuoron keskellä. Tämä oli pieni tauko ihmisten hädästä, vastuusta, kuolemasta ja kiireestä. Olimme hetken ihmisiä, tyttöjä ja naisia. Päivän stressi purkautui yhteisenä hihityksenä. Kadulla, ilman sairaalan luomia asetelmia olisin tuskin heitä huomannut, mutta muiden hoitajien kanssa jaettu kokemus ja hetkellinen inhimillisyys auttoivat taas eteenpäin seuraaviin työvuoroihin ja potilaskohtaamisiin.

Sairaanhoitajuuteen liitetyt mielikuvat ovat kytköksissä ammatin sukupuolittuneisuuteen ja siten oma kamppailuni sukupuolistereotypioita vastaan tuntui häiritsevältä. Työssä syntyneet epämukavuuden kokemukset, ahdistus ja riittämät-

tömyys purettiin toisten työntekijöiden kanssa usein tauoilla, mutta vasta illalla voin vaihtaa tutkijan rooliini, kun pudotin hoitajan vaatteeni pois. Mitä tänään tapahtui, miksi niin kävi? Kyky tehdä eroa minän, tutkijan ja hoitajan välillä nousee esille analyysiprosessissa, jolloin pahat ja vaikeat kokemukset saavat merkityksen. Itsensä kirjoittaminen ulos kentältä on osa etnologista kenttätöön prosessia (ks. esim. Davies 2008). Alkuperäinen kokemus jäsentyy materiaaliksi ja etnografiaksi ja juuri tällaisena itsensä uloskirjoittamisena roolin muutokseni hoitajan ja etnologin välillä toimi vahvana. (Vrt. Clifford 1990, 64–65; Lederman 1990, 88; Sanjek 1990, 95.)

Honkasalo on käsitellyt sairauden ja sairastamisen kulttuurista ulottuvuutta tuoden esiin lääkärin ja kulttuuritutkijan risteämäkohtia (Honkasalo, Kangas & Seppälä 2002; Honkasalo & Leppo 2008; Honkasalo 2012). Roolini etnologina ja hoitajana olivat työn alkaessa hyvin erilliset ja jakautuneet ja pyrin sairaalassa työskennellessä tietoisesti välttelemään tutkijan ja etnologin rooliani. Jossain määrin välttelin ”paljastamasta” taustaani ehkä erilaisen kohtelun pelossa, ja koin sen usein myös merkityksettömäksi kulloisenkin tehtävän kannalta. Toisinaan taas koin, että riskinä olisi voinut olla vääränlaiset mielikuvat siitä, kuka olen ja miksi olen täällä enkä yliopistolla. Vaikka kohtaamani sairaanhoitajat olivat korkeasti koulutettuja, fiksuja ja alaa eteenpäin vieviä, hoitotyö ja sen ajoittainen rutinoituneisuus näyttäytyivät usein hyvin käytännönläheisenä, konkretiaan ja fyysisyyteen perustuvana ammattina, josta aiemmat akateemiset työni olivat kaukana. Niinpä pohdin kaksijakoista rooliani kentällä useimmiten vain hiljaa omassa mielessäni, mikä kenties auttoi myös sopeutumistani osaksi

hoitajien yhteisöä.

Antropologi Julian Murchison painottaa, että etnografi on kentällä usein oppilas, kokelas tai muuten alta-vastaajan asemassa (Murchison 2010, 16–17). Etnografina oleminen on kuin oppipojaksi tulemista ja kasvamista, ”becoming an apprentice”, kuten Murchison (2010, 43) kirjoittaa. Uutena hoitajana, sairaanhoidon opiskelijana tilanne oli samankaltainen. Tällä tavoin roolini sairaalan kentällä oli verrattain selkeä suhteessa kokeneempiin työntekijöihin, sekä hoitajiin että lääkäreihin. Tein työtä, jota minun tuli tehdä ja josta sain palkkaa. Olin kuitenkin oppipoika, joka opetteli uutta työtä, talon tapoja ja käytäntöjä. Sen sijaan suuremmat ongelmat nousivat esiin, kun aloin pohtia rooliani työvuoron ulkopuolella. Miten esittelisin itseni muille ihmisille, miten minut esiteltäisiin tai otettaisiin vastaan arkielämässä, kun alkaisimme puhua ammasteista? Ero sairaanhoitajan ja etnologin välillä tuntui suurelta. Huomasin kiusaantuneisuuteni, kun yritin muualla miettiä, kuka olen ja miten itseni eri tilanteissa esittelen. Lähipiirini, ystäväni ja ulkopuoliset olivat tottuneet näkemään minut aina etnologina ja tästä roolista oli vaikea luopua. Kun uusi tuttava kysyi minulta, mitä tein työkseni, vastasin tekeväni tutkimusta. Vaikka käytäntö oli sillä hetkellä toisin, en onnistunut mieltämään itseäni hoitajaksi muiden silmissä. Toiseuden kokemus, joka etnologista tarkkailua, tutkijuutta leimaa, oli vuosien kautta rakentunut niin vahvaksi identiteetiksi ja tavaksi tarkastella maailmaa, ettei sen murtaminen ollut helppoa.

Pohjimmiltaan tässä pohdinnassa oli kyse lopulta yhdestä aiheesta, joita etnologeina tutkimme. Kuka minä olen ja kenen ryhmään kuulun? Sosiaalinen status, käyttäytyminen ja yhteisö

määrittävät meitä ja odotuksia meistä. Mieltämällä itseni etnologiksi loin erilaista minuutta kuin sairaanhoitajuuden kautta, ja identifioitumalla etnologiksi olin osa yhteisöä, johon olin kasvanut pitkän ajan kuluessa. Eron luominen toiseen on paitsi tutkimusperinnettä koskeva tieteellinen kysymys (vrt. Barth 1969), myös ymmärrettävissä osaksi etnologin itsensä kokemusta itsestä ja muista. Rakentamalla toiseutta ja tutkijuutta suhteessa kenttään etnografiasta tulee keino etäännyttää itsensä ja nähdä oma paikkansa yksinomaan etnologina. Etnologin rooli ja identiteetti, erottuminen tutkittavista oman roolin tiedostamisen kautta, onkin mielestäni yksi keskeisistä etnografisen tutkimuksen välineistä. Stereotyyppien ja ammatteihin liittyvien odotusten, vaatimusten ja mielikuvien vuoksi osallisuus ryhmässä voi olla vaikeaa, ja tässä tapauksessa huomasin etnologisen katseen olevan keino irrottaa itseni, identiteettini niistä ongelmista ja epämukavuuksista, joita sairaanhoitajan roolissa kohtasin. Asettautuminen toisten käskettäväksi, joskus haukuttavaksi ja stereotyyppiseen naishoitajan asemaan oli itselleni mullistava kokemus, mikä sai minut korostamaan muita roolejani.

Kuten aiemmin kerroin, en pääsääntöisesti nostanut työyhteisössä esille aiempaa koulutustani ja työtäni, vaan asettauduin vasta-alkajan, opettelijan rooliin uudessa yhteisössä. Työntekijöiden ja työyhteisön hierarkiassa saatoin olla alhaisemmassa asemassa, sillä olin uusi, kokematon ja siten minun oli noudatettava kokeneempien hoitajien ohjeita. Varoin tekemästä asioita, joihin taitoni tai oikeuteni eivät riittäneet ja kysyin usein apua. Lääkkeitä en jakanut, sillä olin siihen vielä liian kokematon. Toisaalta pyrin toimimaan itsenäisesti ja

oman työn vastuunkannon kautta aloin hitaasti saavuttaa myös luottamusta ja oikeuksia. Tämä saattoi tapahtua sekä ahkeran ja vastuullisen työnteon että myös sen myötä, että suoritin tehtäväni ymmärtääkseni moitteetta ja pysyin erossa työpaikan ristiriidoista.

Yksittäisille työtovereille saatoin keskusteluissa kertoa tarkemmin itsestäni – niin kuin hekin ihmisinä elämästään minulle kertoivat. Tällaisissa tilanteissa roolit olivat toverilliset ja ammatti- tai työelämän tehtävät toissijaisia, joten rooliristiriitokakaan en kokenut. Tällöin myös hoitajan roolini nousi vahvemmin esiin, ja huomasin, kuinka yhteisön merkitys samastumisessa alkoi korostua – vahvojen toveruussuhteiden kautta syntyvä me-henki vaikutti juuri niissä hetkissä, jolloin koin selkeimmin olevani myös hoitaja enkä vain hoitotyötä tekevä etnologi.

Miten etnologin ja hoitajan roolit sitten lopulta erosivat? Hoitajana tehtäväni oli auttaa, hoitaa sairauksia, potilaita ja edistää ihmisten hyvää toimintakykyä. Lähtökohdat ovat konkreettisia tarpeita, joita yksilötasolla toteutetaan. Entistä enemmän sairaanhoidon koulutuksessa ja kehittämisessä korostetaan myös ihmistä, kohtaamista ja yksilöiden tukemista kohti itsenäistä kasvua; kuinka hoitotyötä tehdään ja miten toiminnasta saadaan parempaa yhä vähenevillä resursseilla? Etnologina tehtäväni on ymmärtää, miksi toimitaan ja miten toimitaan. Uskon, että myös hyvä sairaanhoitaja on ymmärtävä, tarkkailleva ja tilanteita tulkitseva. Hän näkee ihmisen tarpeet ja kykenee näkemään käytännön toimenpiteiden yli sen, mistä ihmisen sairastamisessa on kyse. Ihmisen psykofyysisyys aiheuttaa haasteita medikalisoituneelle lääketieteelle, mutta hoitotyössä

kohdataan useammin ihminen (vrt. Honkasalo 1994). Hoitajat joutuvat jatkuvasti tulkitsemaan ihmisen toimintaa, sillä sairastaminen, väsyminen, mielenterveys tai edes tulehdukset eivät välttämättä noudata lääkkeiden tai laskennallisen ennustettavuuden kaavaa. Inhimilliset muuttujat ovat aina läsnä kuten myös etnologian kentillä.

Muutos etnologista, tutkijasta sairaanhoitajaksi vaati venymistä toisalle, kentälle, jolla en ole ennen ollut. Se vaati myös muutosta sosiaalisessa identiteetissä. Lähes kahdenkymmenen vuoden kasvu tutkijan tapaan elää, ajatella ja olla se kuka olen, ei muuttunut kahdessa vuodessa. Muutoksessa on kyse tarpeesta, halusta tai pakosta siirtyä yhdestä tilasta toiseen. Identiteetti osoittautui tässä tapauksessa itseäni työhön sitovaksi elementiksi, jonka kautta suhde ammatilliseen ja sosiaaliseen ryhmään rakentui. Oma tarinani osoittaa osana nykyistä identiteettikeskustelua, että identiteetin muutos on hidas ja monimutkainen prosessi. Stuart Hallin (1999) usein siteeratun ajatuksen mukaan identiteetti on monisäikeinen, muuttuva ja jatkuvasti liikkeessä, keskenään kilpailevia elementtejä sisältävä ja uudelleen muokkautuva prosessi. Mutta identiteetissä on aina myös jotain pysyvää ja ehjää. Onpa kyseessä sitten ammatillinen tai syntyperään liittyvä identiteetti, jotkut minuuden tekijät kiinnittyvät meihin toisia tiiviimmin.

Muutoksen hitaudesta ja vastentahtoisuudesta huolimatta murroksia kuitenkin tapahtui. Omassa toiminnassani uudet roolit ja tavat toimia alkoivat näkyä lisääntyvinä pieninä hetkinä arjessa: joku ystävä sairastui ja kysyi apua. Tuntematon mies sai sairaskohtauksen kadulla ja juoksin auttamaan. En miettinyt, osaanko tai voinko, vaan menin koska minun oli

mentävä. Taito tuli käden ja ruumiin muistin kautta. Olin kehona läsnä, mutta samalla myös oman etnologisen katseeni alla. Vaikka tiesin jo paljon syövästä, keuhkohtaumataudista tai alkoholistien lääkähoidosta, tämä tieto ei ollut osa minua. Se oli luettava oppia tai taitoa toimia, jota soveltaa tarpeen mukaan ja tilanteittain. Omassa muutoksessani havaitsin usein ruumiin toiminnan nopeuden ja taitojen sujuvuuden, jota etnografinen tulkinta sitten myöhemmin seurasi. Keho, tieto, ruumiin muisti ja yhteisöllinen identiteetti eivät aina kulkeneet käsi kädessä, vaan segmentoituneina palasina eri reittejään. Prosessi muistutti kulttuurista integraatiota, jossa taidot ja tiedot uudesta yhteiskunnasta voivat olla arvojen tai kulttuuristen käsitysten muutosta nopeampia (ks. Portero & Rumbaut 2001).

Yhteenveto

Olen tarkastellut kokemustani sairaanhoidon alalta etnologina ja roolien sekä kenttätöön kautta. Ruumiillisuuden, sairastamisen ja kohtaamisen etnologista tutkimusta on tehty aiemminkin, mutta tässä tapauksessa nostin keskeiseksi oman kahtalaisen roolini eri kenttien risteyksessä. Sosiaalinen rooli ohjaa toimimaan tuttujien, omaksi koettujen valintojen kautta, ja sosiaalinen identiteetti määrittää paitsi etnologisia tutkimuskohteita myös etnologeja itseään osana kulttuuria. Asettautuminen etnologiksi määrittelee paitsi roolia tutkimuskentällä se voi johtaa monentyyppisiin erottautumisen ja toiseuttamisen kokemuksiin.

Valta, statushierarkiat ja ongelmallisten tilanteiden kokeminen voivat olla akateemisen tutkimuksen keskiössä, mutta tutkijan kaapuun verhoutuva kenttätöntekijän on mahdollista

myös paeta sen taakse. Pidemmälle vietyinä tämä voi johtaa eettisiin ongelmiin. Etnografian keräämisessä pitkäaikainen kenttätyö on avain laajaan ja hyvään materiaaliin, mutta olemalla liian syvällä, osa kentän vuorovaikutussuhteita, tutkijan roolista voi olla vaikea irrottautua ja purkaa roolia tutkimuksellista reflektiota varten. Oma lukunsa ovat vaitiolon ja hoitotyön eettisten valintojen kysymykset osana kenttätyöntekijän roolia. Varsinaisen tutkimusmateriaalin kerääminen kaksoisroolissa on ongelmallista esimerkiksi hoitotyön käytännön vaativuuden, mutta myös salassapitokysymysten vuoksi.

Etnografinen hoitotyön tarkastelu voi avata ymmärrystä siitä, millaisia leikkauspisteitä ja konflikteja hoitotyötä tekevien arkeen sisältyy. Etnografisen analyysin kautta hoitotyön tarpeita tai puutteita ei pystytä muuttamaan, mutta kahtalaisen roolini ansiosta olen ehkä kyennyt tarkastelemaan joitain alan käytäntöjä toisin kuin perinteisesti on ajateltu. Piilossa olevat, ulkopuolisilta suljetut mutta itsestään selvinä pidetyt tavat ja rutiinit saattavat nousta tärkeiksi keskustelunaiheiksi, jos niitä pystyy tuomaan esiin etnografian keinoin. Näitä näkökulmia tarvitaan jatkossa yhä enemmän, sillä valinnat sairaalan arjessa eivät ole helppoja.

Viime vuosien keskustelu hoitoalan työntekijäpuolesta (ks. esim. Tehy) osoittaa, että hoitoala on muutoksen tilassa. Esitin aiemmin, että hoitoalan negatiivinen yleistilanne ja mielikuvat vaikeuttivat omaa oloani osaston arjessa, ja osittain tämän vuoksi halusin palata tutkimustyön pariin. Etnologille sairaanhoidon konkreettinen merkitys, hyödyllisyys ja käytännön tarve aiheutti kasvavaa kunnioitusta alalla vuosia ja vuosikymmeniä työskenteleviä kohtaan. Kasvavat vaatimukset

olemattomilla resursseilla, kiire sekä työntekijöiden vääränlainen, haasteeton mutta väsyttävä kuormitus ovat konkreettisia ongelmia hoitotyöntekijöiden parissa. Pahimmillaan alan sisäinen motivaatio heikkenee ja tulevaisuudessa yhteiskunnan on yhä vaikeampi löytää päteviä hoitajia tai hoitajaksi haluavia. Toivotaan ettei näin käy. Potilaita yhteiskunnassa kuitenkin edelleen tulee olemaan.

LÄHTEET

- Barth, Fredrik 1969. *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Clifford, James 1990. Notes on (Field)notes. – Roger Sanjek (ed.) *Fieldnotes. Makings of Anthropology*, 47–70. New York: Cornell University Press.
- Davies, Charlotte Aull 2008. *Reflexive Ethnography. A Guide to Researching Selves and Others*. London: Routledge.
- Eriksen, Thomas Hylland 2004. *Toista maata? Johdatus antropologiaan*. Suom. Maarit Forden ja Anna-Maria Tapaninen. Suomen Antropologinen Seura. Helsinki: Gaudeamus.
- Goffman, Erving 1971. *Arkielämän roolit*. Taskutieto 67. Helsinki: WSOY.
- Grönfors, Martti 1982. *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Helsinki: WSOY.
- Hall, Stuart 1999. *Identiteetti*. Suom. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Hernesniemi, Antti 1994. Lääkäri ja kansanparantaja yhteistyössä. – Katja Hyry (toim.) *Sairaus ja ihminen. Kirjoituksia parantamisen perusteista*. Tietolipas 132, 174–197. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hirvi, Laura & Snellman, Hanna 2012. *Where is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hoitotiede* 4/2012. Journal of Nursing Science. Kuopio: Hoitotieteiden tutkimusseura HTTS ry., Hoitotieteen laitos, Itä-Suomen Yliopisto.
- Homan-Helenius, Päivi & Aho, Soile 2010. Työssä voimaantumisen ja siihen yhteydessä olevat tekijät. Kirjallisuuskatsaus. *Tutkiva Hoitotyö* 1/2010. Hoitotieteellinen aikakauslehti, 30–36.
- Honko, Lauri 1994. Kulttuuri ja sairaus. – Katja Hyry (toim.) *Sairaus ja ihminen. Kirjoituksia parantamisen perusteista*. Tietolipas 132, 13–40. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2012. Kulttuuri ja sairaus etnografisena tutkimuskohteena. – Marja-Liisa Honkasalo & Hannu Salmi (toim.) *Terveyttä*

- kulttuurin ehdoilla. *Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*, 439–469. Turku: K&H Kustannus.
- Honkasalo, Marja-Liisa & Leppo, Anna (toim.) 2008. Etnografia ja terveydenhuoltotutkimus. – *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 45(1), 1–3.
- Honkasalo, Marja-Liisa, Kangas, Ilka & Seppälä, Ullamaija (toim.) 2002. *Sairas, potilas, omainen – näkökulmia sairauden kokemukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Honkasalo, Marja-Liisa. 1994. Lääkäri ja sairaus. Merkityksiä etsimässä. – Katja Hyyry (toim.) *Sairaus ja ihminen. Kirjoituksia parantamisen perusteista*. Tietolipas 132, 126–138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Huttunen, Anne, Kvist, Tarja & Partanen, Pirjo 2009. Sairaanhoidtajien työmotivaatio ja siihen yhteydessä olevat tekijät. *Tutkiva Hoitotyö* 2/2009. Hoitotieteellinen aikakauslehti, 21–27.
- Kröger, Teppo, Leinonen, Anu & Vuorensyrjä, Matti 2009. *Hoivan tekijät. Suomalainen hoivatyö Pohjoismaisessa tarkastelussa*. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityön julkaisusarja 6. Hoivatyön arkipäivää Pohjoismaissa -hankkeen loppuraportti.
- Kyngäs, Helvi & Kääriäinen, Maria 2012. Teemana hoitotieteellisen tutkimuksen metodologia ja metodit. *Hoitotiede-lehti* 4/2012. Hoitotieteen tutkimusseura HTTS ry., 257–258.
- Laadullisen terveystutkimuksen tutkijaverkosto LATE [online]. <<http://laadukas.wordpress.com/laadullista-terveystutkimusta/>>. (Haettu 25.3.2013.)
- Malinowski, Bronislaw 1932. *Argonauts of the Western Pacific. An Account of Native Enterprise and Adventure of Archipelagos of Melanesian New Guinea*. London: George Routledge and Sons Limited.
- Massey, Doreen 2005. *For Space*. London: Sage Publications.
- Morse, Janice M. & Johnson, Joy L. 1991. Understanding the Illness Experience. – Morse, Janice M & Johnson, Joy L. (eds.) *The Illness Experience*. Newbury Par, London, New Delhi: Sage.
- Murchison, Julian 2010. *Ethnography Essentials. Designing, Conducting, and Presenting Your Research*. San Francisco: Jossey-Bass. A Wiley Imprint.
- Laaksonen, Pekka, Knuutila, Seppo & Piela, Ulla (toim.) 2003. *Tutkijat kentällä*. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lederman, Rena 1990. Protexts for Ethnography. On Reading Fieldnotes. – Roger Sanjek (toim.) *Fieldnotes. Makings of Anthropology*, 71–91. New York: Cornell University Press.
- Portero, Alejandro & Rumbaut, Ruben 2001. *Legacies. The Story of Immigrant Second Generation*. Berkeley: University of California Press.
- Potter, Patricia A. & Perry, Anne G. 2007. *Basic Nursing. Essentials for Practice*. St Louis, Missouri: Mosby, Elsevier.
- Ruotsala, Helena 2005. Matkoja, muistoja, mielikuvia. Kansatieteilijä kentällä. – Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia, Ruotsala, Helena (toim.).

- Polkuja etnologian menetelmiin.* Ethnos-toimite 11, 45–76. Helsinki: Ethnos ry.
- Sanjek, Roger 1990. Vocabulary for Fieldnotes. – Roger Sanjek (toim.) *Fieldnotes. Makings of Anthropology*, 92–121. New York: Cornell University Press.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2008. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:26.* Segregaatio ja sukupuolten väliset palkkaerot -hankkeen loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tehy. Palvelukseen halutaan [online]. <<http://www.tehy.fi/tehy-lehti/2012/13-2012/palvelukseen-halutaan/>>. (Haettu 16.12.2013)
- Tilastokeskus 2010. Väestö. Työssäkäynti 2010. Liitetaulukko 3. Naisten suurimmat
- Palkkaryhmät. [online] <http://www.tilastokeskus.fi/til/tyokay/2010/04/tyokay_2010_04_2012-11-23_tau_003_fi.html>. (Haettu: 20.3.2013.)
- Uotinen, Johanna 2010. Aistimuksellisuus, autoetnografia ja ruumiillinen tietäminen. – *Elore* 17(1) [online]. <http://www.elore.fi/arkisto/1_10/katsart_uotinen_1_10.pdf>. (Haettu 20.2.2013)
- Utriainen, Terhi 1999. *Läsnä, riisuttu, puhdas.* Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.) 1997. *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ylen uutiset: Lääninhallitukset: Vanhustenhoidossa paljon puutteita. 2009 [online]. <http://yle.fi/uutiset/laaninhallitukset_vanhustenhoidossa_paljon_puutteita/5877524>. (Haettu 20.3.2012.)

TUTKIJAN POSITIOT ETNOGRAFISESSA TUTKIMUKSESSA – KENTÄN JA KOKEMUKSEN DIALOGINEN RAKENTUMINEN

Annamaria Marttila

Teknillisiä tieteitä opiskeleva ystäväni kysyi minulta jatko-opinnot mieleessään, mitä osaan sanoa etnografisesta menetelmästä. Olin hämmentynyt. Kulttuuriantropologina en osannut ajatella etnografiaa menetelmänä menetelmien joukossa. Osasin sanoa, että etnografia on antropologiaan olennaisesti sisältyvä näkökulma, ei niinkään valittu menetelmä, vaan relevantti kysymyksissä tahansa alan tutkimuksessa (ks. Lönnqvist 1999, 16; Vesterinen 1999, 83–84, 96). Vastausta siihen, mitä etnografinen menetelmä on, en mielestäni osannut antaa. Olin tieteenalani mukana onnistunut kasvamaan niin sisään käsitteeseen, etten osannut nähdä sitä menetelmänä enkä sen keskeisiä piirteitä, yksinkertaistettua, riisuttua mallia.

Etnografia-sana tulee kreikan kielestä ja tarkoittaa vieraiden kansojen kuvaamista kirjoittamalla. Etnografian alkuperä on kulttuuri- ja sosiaaliantropologiassa ja ajassa, jossa antropologit matkasivat (länsimaiden näkökulmasta) vieraan kulttuurin pariin elämään riittävän pitkäksi ajanjaksoksi keräämään aineistoa eli lähtivät kentälle (esim. Junkala 1999, 188; Siikala 1997, 24; Vesterinen 1999, 96). Tutkittava yhteisö oli yleensä melko pieni ja suljettu ja tutkija ulkopuolinen ja etäisenä pysyttelevä (ks. esim. Salo 2007, 228, 235). Perinteisessä mielessä ymmärrettynä etnografia on sosiaalisen ympäristön systemaatt-

tista tarkkailua, vuorovaikutuksen ja merkityksen säännönmuokauskaisuusien löytämistä ja alkuperäisväestöjen elämänmuotojen kuvaamista. Kenttätyö sisältää katsomista, kuuntelemista, kysymistä, kirjaamista ja selviämistä suhteissa informattien kanssa. (Gubrium & Holstein 1995, 45.) Nykyisin etnografian ymmärretään tarkoittavan laajemmin tietyn (osa-)kulttuurin tiheää kuvaamista sekä kulttuurin näkyvien ja näkymättömien merkitysjärjestelmien analyysia. Menetelmänä sen puolestaan ymmärretään eri yhteyksissä viittaavan varsin laajasti tiedonhankintaan tutkimuskohteen omassa ympäristössä (*in situ*). (Ks. Geertz 1973; Lappalainen 2007, 9–10.) Etnografia voidaan ymmärtää paitsi menetelmänä, myös tutkimuksen lähestymistapana, tutkimusotteena, tutkimusprosessin teoriana, tutkimusstrategiana tai tutkimustyylinä (ks. esim. Rantala 2007, 127; Palmu 2007b, 160).

Väitöstutkimukseni koetun subjektiuden ja vammaisuuden kulttuurisuudesta aivovammautuneiden¹ kerronnassa ei ole tyypillistä etnografiaa. Jossakin mielessä se ei ole etnografista tutkimusta ollenkaan. En tee osallistuvaa havainnointia, ja kentällä oleminen tai jonkin saavutettavan kentän olemassaolo tutkimukseni puitteissa on kyseenalaista. (Vrt. Bloor 2007, 177.) Tutkimuskysymyksenä ja -kohteena koettu subjektiuus ei ole ihanteellinen etnografisen tutkimuksen kohde. Toisaalta juuri yksilöllisiä kokemuksia tulisi tutkia etnografian tarjoamalla moniulotteisuudella (ks. Utriainen & Honkasalo 2004). Toisen kokemus ei kuitenkaan ensisijaisesti ole arkipäivän toiminnassa havainnoitava asia. Siihen pääsee käsiksi tutkittavien kerronnan avulla. Tutkimuksessani vammautuneiden kerronnan tuottavaa haastattelumenetelmää voi kutsua avoimeksi haastatteluksi (vrt.

syvähaastattelu, keskustelunomainen haastattelu ks. esim. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Kerronta syntyy dialogissa tutkijan ja tutkittavan välillä, kun tutkittavan kokemukselle pyritään antamaan jaettu muoto (sanallistaminen, ks. Ruotsala 2002, 29). Sairauden tutkimuksen kontekstissa kerronta hahmotetaan intersubjektiivisuuden muotona ja tuotteina, jotka luovat tarkoitusta ja yhtenäisyyttä muutoin murtuneeseen elämään, itseen ja maailmaan (vrt. Levy 2005, 8).

Artikkelissa pohdin tutkijaa tutkimuksensa välineenä ja kohteena. Kyse on kirjoittamisesta sekä rajanvedoista eri roolien, sisä- ja ulkopuolisuuden välillä, ja viime kädessä tutkimustoiminnan ja muun tutkimukselle relevantin toiminnan välillä. Keskeistä on myös kentän muotoutuminen tutkimusprosessin aikana ja kenttää rakentavat suhteet haastateltaviin, yhteiset kokemukset ja niiden pohjalta rakentuva luottamus.

Tutkijan roolin moniulotteisuutta etnografisessa tutkimuksessa kuvataan monissa tutkimusraporteissa (ks. esim. Gothóni 1997; Ruotsala 2002; Suojanen 1997). Laadullisessa tutkimuksessa, jossa haetaan syvällistä tietoa suhteellisen vähäisestä määrästä yksilöitä, korostuvat tutkijan persoonallisuus ja aineistonhankintataidot. Etnografisessa tutkimuksessa aineistonhankinta on sen luontoista, että tutkijan on suorastaan heittäydyttävä tai antauduttava tutkimukseensa yksilöllisenä, tunteellisenä ja ruumiillisena persoonana (vrt. Honkasalo 2008, 5). Aineistoja on yleensä useampaa lajia (ks. esim. Puuronen 2007, 103) ja ne ovat keskenään kerroksisia, päällekkäisiä ja toisiaan tukevia, ristiriitaisiakin. Saadakseen tarvitsemansa aineiston tutkijan on monessa tapauksessa onnistuttava luovimaan eri roolien ja positioiden välillä. Tutkijana onnistuminen vaatii paitsi tutkittavien

lähestymistä tutkijan roolissa että esimerkiksi kanssaihmisenä, yhteistyökumppanina, työtoverina, vieraana ja ystävänä, myös tutkijana etäännyttämisestä tutkittavista ja lähentymistä tiedeyhteisön suuntaan (vrt. Gothóni 1997; Ruotsala 2002, 55; Ruotsala 2005, 73–74).

Aineistot ja tutkijan paikka

Väitöstutkimustani varten olen haastatellut 24 aivovammutunutta kutakin kolmesta neljään kertaa (yhtä heistä kahdesti) noin vuoden jaksolla. Haastateltavat ovat iältään 22–62-vuotiaita. Lisäksi olen kerännyt vammautuneiden kirjoituksia vammautumisestaan ja elämästään.

Haastattelut tapahtuivat pääosin sykleissä. Lähdin yöjunalla Oulusta Helsinkiin ja sieltä edelleen etapeittain kohti pohjoista muutaman päivän intensiivitahtilla. Päivät olivat pitkiä ja matkustusta oli paljon. Kohtasin paljon ihmisiä ja tunteita. Välissä oli aikaa miettiä yksin, kun siirryin seuraavaan paikkaan. Noina aikoina olin yleensä ajatuksissani siirtynyt jo tuleviin kohtaamisiin. Joko ennen matkalle lähtöä tai siirtymisten aikana kuuntelin nauhoilta edellisiä haastatteluja niiden kanssa, joita olin menossa haastattelemaan. Virittäydin sen tietyn ihmisen tunnelmaan. Mietin mistä kohtaa tunsin olevani tiedollisesti vapaa, mistä haluan puhua. En tosin ajatellut määrääväni puheenaihetta, mutta valmistauduin virittämään haastateltavaa, mikäli häneltä ei tulisi kerrontaa itsestään. Joskus tällaista motivointia tarvittiin enemmän, joskus hyvinkin vähän. Tämä vaihteli paitsi eri ihmisten välillä, myös saman ihmisen eri haastattelukertojen välillä. Koska valmistauduin huolella, koen onnistuneeni haastatteluissa, vaikka tilanteet olivat vaihtelevia. En muista lähteneeni mistään pettyneenä haastatteluun. Onnistuminen vaati voimakasta keskittymistä ja virittymistä tunnelmaan. Paitsi sanotut asiat, nauhoja kuunnellessa merkitystä varmaan oli myös äänellä, joka loi minulle sitä kuunnellessani omanlaisen tilan. Vuoro-vaikutus oli tärkeää. Nauhalta pystyi kuulemaan kontaktin, joka minun ja haastateltavan välillä oli. Se oli varmasti omiaan madaltamaan rauhoittamaan uudelleen kohdatessa. (Tutkimuspäiväkirja, 9.12.2010.)

Tutkimukseni muotoutumista määrittävät oma vammautumiskokemukseni, järjestötoiminta valtakunnallisella ja

paikallisella tasolla sekä tutkittavien kerronta. Vammauduin vuonna 1999 20-vuotiaana liitovarjo-onnettomuudessa, mikä seurauksena sain muun muassa toispuoleisen halvauksen ja joitakin kognitiivisia oireita. Toivuin kuitenkin erinomaisesti ja palasin täysipainoisesti normaalitahtisten opintojeni pariin muutaman kuukauden kuluttua. Olin juuri liittynyt paikalliseen aivovammayhdistykseen enkä ollut ehtinyt olla toiminnassa vielä mukana, mutta toipumiseni vuoksi en nähnyt enää mielekkäänä yhdistykseen kuulumista. Erään yhdistysaktiivin otettua minuun yhteyttä ja pyydettyä minua mukaan päätin kuitenkin tutustua toimintaan. Sillä tiellä olen edelleen. Myöhemmin opintojeni myötä kiinnostuin aivovammautumisesta tutkimusaiheena, koska järjestötoiminnassa saamani kokemuksen myötä koin aivovammautumisen erittäin mielenkiintoisena yksilön elämään vaikuttavana tapahtumana ja tärkeänä tutkimusaiheena.

Hahmotan tutkimuksessani itselläni olevan neljä roolia, jotka tosin ovat toisiinsa kietoutuneita. Ensinnäkin toimin tutkijan roolissa. Toiseksi olen kanssavammautunut, mutta en kuitenkaan kanssaeläkeläinen. Kolmanneksi toimin järjestökentällä aktiivina. Yhdistyksen hallituksessa olen toiminut jäsenenä ja puheenjohtajana. Nykyisin kuulun valtakunnallisen Aivovammaliiton hallitukseen. Kuulun useisiin työryhmiin liitossa sekä liiton edustajana kansainväliseen Brain Injured and Families (BIF) koalitioon. Lisäksi olen toiminut aiemmin liiton omistaman aivovaurioisten Oulun klubitalon (päivätoiminta) ohjausryhmässä. Neljänneksi olen vaikuttajana aivovammautuneiden parissa työskentelevien ammattilaisten kanssa muutoin kuin hoitosuhteessa eli lähinnä tutkimuksellisista ja järjes-

tötyön syistä.

Roolit ovat osin päällekkäisiä ja ristiriidassa keskenään, mutta toisaalta ne osin myös tukevat toisiaan. Niiden yhteensovittaminen ei kuitenkaan ole kovin helppoa (ks. Ruotsala 2002; Suojanen 1997). Tutkijana olen tarkkailija, tiedon kerääjä ja myös eläytyjä. Suhteiden luominen tutkittaviin ja tutkimuskenttään rakentuu eri pohjalta kuin esimerkiksi ystävyysuhteina tai luottamushenkilönä. Kanssavammautuneena samais-
tun tutkittavien kokemuksiin ja etsin niistä yhtymäkohtia omiin kokemuksiini, mutta myös ensisijaistan omaa kokemustani pyrkien ymmärtämään sitä myös elettynä ilman tulkintaa ja vertailua (vrt. Saukko 2003, 56). Ammattilaissektorin kanssa vuorovaikuttajana korostuvat aivovammojen oireet ja kuntoutus. Liikun eri roolien välillä ja joudun jatkuvasti pohtimaan suhdettani tutkimukseen ja tutkittavien kerrontaan:

Mielenkiintoista oman tutkimukseni aineistoa kerätessä on ollut se paikoittainen tieto, jota olen joskus saanut keskusteluissa vammautuneiden läheisten kanssa. Siinä monet seikat näyttävät varsin erilaisina, joskus jopa päinvastaisina kuin vammautuneen kerronnassa. En ole olettanutkaan, että heidän muistikuvansa, kokemuksensa ja näkemyksensä ovat samanlaisia kuin vammautuneen. Tämän takana on se, että muistitieto ei synny jossain globaalissa, jaetussa todellisuudessa vaan yksilöllisessä, tosin paikoin jaetussa, kokemusmaailmassa omasta maailmankuvasta käsin. [...] Ihmisten erilaiset näkemykset samasta asiasta panevat ajattelemaan sitä kuinka yksilön kerrontaa menneestä tulee tulkita. Pitäisikö vammautuneen kerrontaa tulkita eri tavoin, kun tietoa on saanut myös toisaalta? Ehkä oleellisempi kysymys on voiko tällaisessa tilanteessa välttää tulkitsemasta vammautuneen kerrontaa eri tavoin kuin ilman läheisen näkemystä. (Ote seminaariesitelmätekstistä, 12.5.2008.)

Kaikkia rooleja kuitenkin yhdistää sillan rakentamisen pyrkimys vammautuneen ja vammattoman kokemuksen ja tiedon välille. Roolien päällekkäisyys, vaihtelu ja aktiivisuus muuntavat ja suuntaavat tutkimustani jatkuvasti uudelleen tutkimus-

kysymysten, -menetelmien, -löydösten ja rakenteen osalta.

Monista rooleistani johtuen tutkimusaiheeni ilmenee minulle useina kokemuksellisina tasoina; tavallaan näen sen useilla silmillä. En tarkastele tätä niinkään eri näkökulmina, vaan päällekkäisinä kokemuksina, jotka ilmenevät osin samanaikaisesti, osin vuorotellen. Esimerkiksi kun asetun tai tulen tutkijaksi, taipuu kokemukseni ulkopuolisen tarkkailijan suuntaan. Koen vammautuneen kokemuksen toisen kokemuksena, josta minulla on sanallinen selostus. Kun taas eläydyn vammautumiskokemukseni, aktivoituu kokemuksen sanaton tuntemus ja tunnelma (vrt. Saukko 2003, 57–58) sekä toisaalta vertailu toisiin vammautuneisiin.

Tutkijan roolini ei ole aktiivinen järjestötoiminnassa. Joskus kokeilin aktivoida tutkijan roolia järjestötilanteissa, mutta se ei tuntunut luontevalta. Lisäksi järjestötoimijana minun oletetaan myös toimivan järjestötehtävissä, ei tutkimustehtävissä. Toisaalta järjestötyön sivutuotteena voi syntyä tutkimuksen aineistoa, mikä on varsin luonnollista. Sen sijaan systemaattinen kenttätyö järjestötoimijana on eettisesti kyseenalaista juuri ensisijaisen järjestötoimijan roolin vuoksi. Näenkin järjestötoimijan roolini vaikutuksen ilmenevän tutkimuksessa periaatteessa samoin kuin kenttätyönä havainnointia tekevän tutkijankin eli järjestötoiminta ja järjestötoimijana käydyt keskustelut muokkaavat sitä kuvaa, joka minulla on aihepiiristä. Tämä on myös keskeinen syy siihen, etten tehnyt kenttätöitä aivovammautuneiden parissa. En ole mielestäni tarvinnut erillistä kenttätyötä haastattelu- ja kirjoitusaineiston lisäksi; tilanteessani olen nähnyt riittävänä järjestötoiminnan myötä saamani kokemuksen ja tiedon aivovammoista. Koettu itse on myös tutkimusaihee-

na sellainen, että se vaatii ensisijaisena aineistona tutkittavien itsensä selontekoja (vrt. Suojanen 1996, 50) ja kyseenalaistaa kentän olemassaolon tai olemuksen, mitä pohdin enemmän kohdassa ”Tutkimuskenttäni”.

Haastatteluaineistoni syntyyn ovat oleellisesti vaikuttaneet suhteeni haastateltaviin. Suhteeni suurimpaan osaan haastateltavia ulottuu ajallisesti tutkimustani laajemmalle ja tutkija-tutkittava-roolin rajojen ulkopuolelle. Usean haastateltavan ja kirjoittajan olin tavannut järjestötoiminnassa jo ennen tutkimustani, joten jotkut asiat tiedettiin molemmille tutuiksi (vrt. Ruotsala 2002, 58): ”kato ku [neuropsykologin etunimi] hommasi mulle nämä että saan kaikki alakuun nämä systeemit.. ihan sen takia, [neuropsykologin sukunimi etunimi], kyllähän nää tiität”. (H1, 3/3.) Yhdeksän haastateltavista on alun perin kirjoittanut tutkimukseeni vammastaan ja elämästään (Kirjoituspyyntö Aivovammaliiton julkaisussa 2/2006) ja ilmoittanut kirjoituksessa halukkuudestaan osallistua tutkimukseen myös haastateltavana. Pohdin tätä tutkimuspäiväkirjassani seuraavasti:

Haastateltavat valikoituivat monin tavoin, mikä menee linjassa sen kanssa, että jokaisen haastateltavan kohdalla se anti, jonka he tähän tutkimukseen antoivat, muodostui yksilölliseksi. Osa tuli kertomuspyynnön kautta. Kirjoituksessaan he ilmaisivat halukkuutensa osallistua tutkimukseen myös haastateltavana, ja olin heihin yhteydessä. Osa tuli lumipallomenetelmällä; kuulin yhdeltä toisesta ja otin yhteyttä. Jostakusta luin Aivovammaliiton lehdestä ja otin yhteyttä. Jotkut tulivat mukaan tavattuamme liiton tapaamisissa. Jonkun omasta yhdistyksestä vinkkasi yhdistysaktiivi, jonka tapasin liiton tilaisuudessa. Eräästä kuulin ihan muuta kautta tuntemaltani ihmiseltä enkä ollut alun pitäen edes varma kuuluuko haastateltava siihen ryhmään, jota tutkin. (Tutkimuspäiväkirja, 9.12.2010.)

Yhteiset järjestöympyrät osan haastateltavista kanssa ja tutkittavien kanssa jakamani vammautumiskokemus ovat vaikuttaneet siihen, että haastattelutilanteet ovat epämuodollisia sekä tuttavallisia ja keskustelullisia luonteeltaan. Jokaisen haastateltavan kohdalla suhdettamme voi kuvata enemmän henkilökohtaiseksi kuin ammatilliseksi, vaikka se ei välttämättä olisi läheinen tai vaikka yhteydenpitoa ei tutkimuksen ulkopuolella olisi. Tarkoitan tällä, että koen suhteeni haastateltaviin melko epämuodollisena, vaikka tiedostankin haastatteluissa roolini haastattelua tekevänä tutkijana. Lähtökohtaisesti olen pyrkinyt rakentamaan haastattelutilanteet (tai ainakin näin ne jälkikäteen näen) asiallisiksi, kuitenkin tuttavallisiksi ja keskustelullisiksi.

Jotenkin minusta tuntui, että jossain mielessä ja määrin asetuin jopa lapsen asemaan suhteessa joihinkin vanhempini haastateltaviini. Ihmisten väliset positiot suhteessa toisiinsa eivät koskaan ole kovin yksinkertaisia. Varsinkin jos ihmisten välillä käsitellään herkkiä, intiimejä, outoja asioita, rakentuu keskustelumaasto niiden mukaisesti. Asettauduin puhumaan suoraan asiasta enkä monenkaan haastateltavan kanssa vierastanut ottaa vaikeitakaan aiheita esille. Tuttavuuden asteikko asettui eri tavoin eri haastateltavien kanssa. Se, miten ja millainen olin, oli aina henkilöstä ja tilanteesta riippuvaa. Näin jälkikäteen koin muokkautuneeni tilanteen mukaisesti tietynlaiseksi ihmiseksi. Aina koin olevani itseni, mutta se millainen itse on, vaihtelee aika suurissakin rajoissa. Kun ajattelen kaikkia haastateltavia ja sitä, mikä kenellekin olin ja mitä tavoittelin olevani, piirtyy itsestäni monenlaisia kuvia. (Tutkimuspäiväkirja, 9.12.2010.)

Olen joskus kohdannut minuun kohdistuvaa epäluuloa haastateltavilta, lähinnä kai siksi, että heille on jäänyt epäselväksi roolini. Jotkut ovat kysyneet motiiviani tutkimuksen tekoon ja arvelleet minulla olevan tavoitteena heidän työllistämisenä ja kenties eläkkeen poistaminen:

Nyt kovasti pari aivosoluu raksuttaa päässä [...]että totta kai mä johonki työntekoon oon valmis, tipahtaa tulevaisuudes kirje postilaatikosta et tänne, pilkkahinnal [...] huomasin vaan siinä yhdes tämmöses... palstassa tuttu nimi. Ooks sää näissä liiton touhuissa enemmänkin? (H2, 2/3.)

Olen selvittänyt tilannettani, rooliani ja tutkimustani ja pyrkinyt luomaan luottamukselliset suhteet haastateltaviin. Mielestäni olen onnistunut tässä hyvin, mistä yhtenä osoitukseksi on juuri tuo minuun kohdistettu epäluulo, jonka olemme voineet avoimesti käsitellä. Osoitukseksi luottamuksesta koen myös sen, että haastateltavat ovat puhuneet minulle hyvin avoimesti itsestään ja elämästään.

Jotkut haastattelut olen litteroinut melko pian haastattelun jälkeen eli noin viikon sisällä, mutta suuri osa haastatteluista on saanut odottaa litterointia pitempään, pisimmillään jopa useita vuosia. Tähän on vaikuttanut vaihteleva mahdollisuuteni keskittyä tutkimukseen rahoituksen epäsäännöllisyyden ja muiden opintojen vuoksi ja henkisesti raskaaksi kokemani haastattelumateriaali. Olen kokenut materiaalin raskaaksi, koska olen eläytynyt haastateltavien paikoin kaoottisiin, vaikeasti hahmotettaviin, tunnistamattomiin, ahdistaviin ja epätoivon täyttämiin kokemuksiin. Kerronnassa esitetään tunteita, joille ei löydy selitystä eikä edes ilmaisua: kerronta sisältää paikoin paljon patoutumia ja epäselvyyttä. Myös paikoittainen kerronnan jäsenymättömyys on vaikeuttanut aineiston kanssa työskentelyä:

Kuunnellessani nauhoja huomasin työn olevan raskasta, koska kerronta oli pakattu täyteen tunteita. Koska haastattelutilanteet olivat minulle tuttuja, palasin automaattisesti niihin kuunnellessani nauhoja. Palaa-
minen ei tieteenkään ole mihinkään autenttiseen tilanteeseen palaamista, vaan lähinnä siihen uudelleen rakennettuun muistikuvaan, joka tilanteeseen liittyy. Kuuntelu- ja litteraatioprosessissa kuulen tunteet jollain tapaa äänekkäämpinä kuin varsinaisissa haastattelutilanteissa. Sama koskee litteraattien lukua. Tunnen alakuloa, myötätuntoa, empa-

tiaa, surua, jopa epätoivoa. En kykene ottamaan kovin suuria annoksia kuuntelua tai lukemista, joten litterointi ja aineiston analyysi on ollut verrattain hidaskäyttöprosessi. Kuuntelussa ja luvussa minut usein tavoittaa myös väsymys, minkä liitän myös tähän tunnelastin raskauteen. (Tutkimuspäiväkirja, 8.11.2010.)

Raskaaksi kokemani aineisto rinnastuu syöpään sairastuneiden kertomuksia tutkineen sosiologi Arthur W. Frankin (1995) teoretisoimaan kaaos-kertomukseen (yhtenä kolmesta kärsivän kertojan tarinatyypistä: *restitution*, *chaos* ja *quest narratives*), joka ilmentää epätoivoiseksi ja kaoottiseksi koettua elämää tai tilannetta. Kertoja ei näe toivoa eikä tunne hallintaa. Hän voi emotionaalisesti pahoin, mikä juontuu siitä, että kertoja kokee lääkäreiden ja muiden ihmisten kieltävän kärsimyksensä. Kertoja pyrkii vahvistamaan elämänsä ennustettavuutta, mutta yleensä epäonnistuu siinä. Kerronta paljastaa kertojan haavoittuvuuden, turhautumisen ja voimattomuuden, minkä vuoksi kerrontaa voi olla vaikeaa ja raskasta kuunnella.

Tutkimuskenttäni

Et ole koskaan paikassa, vaan paikka on aina sinussa. (A.W. Yrjänä, CMX: Turkoosi)²

Olen kerännyt tutkimustani varten kirjoitus- ja haastatteluai-
neiston ja vuorovaikuttanut ihmisten kanssa tilanteissa, jotka
kuuluvat oleellisesti tutkimukseni kohteeseen. On varsin luon-
nollista, että tutkijana haluan ja minulla on tarve rakentaa jo-
kin kohde, johon tuo kaiken aineiston ja toiminnan paikannan.
Rakennan siis kentän. Kenttä kokonaisuutena ei kuitenkaan
ole olemassa fyysisesti paikannettavana yhteisenä ja pysyvänä
tilana, vaan se liikkuu ja syntyy väliaikaisesti ja tilanteisesti ja

sijaitsee fyysisesti eri paikoissa hajallaan (ks. Marcus 1995).

Kasvatustieteilijä Tarja Palmu (2007a; 2007b) kirjoittaa sosiologi Paul Atkinsonin teoretisointiin perustuen fyysisestä, kirjoitetusta ja tekstuaalisesta kentästä, jotka tutkija rekonstruoi etnografisen tutkimusprosessin aikana. Fyysinen kenttä tutkimuksen teon tilana muodostuu tutkijan läsnäolon, havaintojen ja katseen kautta. Kirjoitettu kenttä syntyy, kun tutkija käsittelee aineistoaan ja itse kirjoitusprosessissa muokkaa kenttää. Tekstuaalinen kenttä on lukijan tekstistä konstruoima kenttä, jossa lukija voi tutkia tutkijan sisäisiä suhteita sekä suhteita tutkijan ja kentän ja kentällä olijoiden välillä. Kentän voi ymmärtää näin nähtynä jopa enemmän abstraktiksi rakennelmaksi kuin fyysiseksi paikaksi. Omassa tutkimuksessani koenkin aineistonkeruun paikan (eli kentän) tiloina, joissa olen tekemisissä aivovammautuneiden, heidän läheistensä ja heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten kanssa. Perinteisestä kentän ymmärryksestä fyysisenä paikkana hahmottamani kenttä eroaa siten, etten kerää siellä aineistoa.

Ymmärränkin – ehkä postmodernismin hengessä – kentän muotoutuvan paitsi fyysiseksi myös abstraktiksi, hajanaiseksi ja tilanteiseksi. Kasvatustieteilijä Taina Rantala (2007) kirjoittaa kentän paikattomuudesta, liikkumisesta ja kaikkialla olemisesta. Lisäksi mielestäni monessa etnografisessa(kin) tutkimuksessa kentän koko olemassaolo kyseenalaistuu. Kenttä on eräällä tavalla tutkimusympäristön tai aineistonkeruun paikan metafora, joka edustaa myös tiedon paikkaa. Kentällä on lisäksi keinotekoisuuden ulottuvuus, koska se on usein (varsinkin nykyisin lisääntyneissä osakulttuuritutkimuksissa) ulkoapäin rakennettu tutkimusaiheen ympärille ja ehdoilla. Metaforisessa

mielessä kenttä on olemassa, kun aineistonkeruu ymmärretään menemisenä kentälle ja olemisena kentällä. Tutkimuksessa rakennettuna kenttä on olemassa, kun tutkimuksessa luodaan jokin tila, johon tutkimuksen kohteena olevia ihmisiä, asioita, tapahtumia, suhteita ja tunteita paikannetaan. Näille luodaan yhteinen nimittäjä: paikka, johon tutkimus kohdistuu. Kenttä siis on kielikuva tilasta, jossa tutkittavat ovat tai kuten kulttuuriantropologi Stig Söderholm (1997, 111) esittää: ”kulttuurisen toiseuden representaatio”. Tutkijan asettama tutkimusaihe, -ongelma ja -kysymykset määrittävät kentän ja antavat sille olemassaolon. ”Kenttä” on käsite, joka etnografian diskursseissa rakennetaan ilman muuta myös abstraktilla tasolla. (Vrt. Honkasalo 2008, 6–7; Junkala 1999, 198; Kantokorpi 1997, 78–81; Ruotsala 2005, 48; Söderholm 1997; ks. kentän olemuksesta Viljanen & Lahti 1997.)

Tutkijat puhuvat kentällä kokemastaan myös viitatessaan esimerkiksi keskusteluun jonkun tutkittavan kanssa. Tämä keskustelu on voinut tapahtua muualla kuin paikassa, joka voidaan ymmärtää kentäksi fyysisessä mielessä. Kentästä puhutaan niissä yhteyksissä, jotka liittyvät samaan tiettyyn asiakokonaisuuteen (tutkimusaihe). Tuo asiakokonaisuus voi olla tavattoman laaja eikä millään tavoin rajattavissa esimerkiksi fyysisenä tai toiminnallisenakaan. Jos tutkijalla on useita rooleja, syntyy myös useita noiden roolien määrittämiä kenttiä. Eri roolien piirtämät kentät sulautuvat osaksi toisiaan kuten tekevät roolitkin.

Omassa tutkimuksessani yhdeksi osaksi fyysistä kenttää voi ymmärtää Aivovammaliiton tilat, joissa järjestetään monia toimintoja ja joissa tapaan aivovamma-aktiiveja. Tilanteisia kent-

tiä ovat tapahtumat, joissa kentän toimijat kokoontuvat ja toimivat yhdessä. Näillä kokoontumisilla ei ole aina vakiintuneita paikkoja. Tällöin kentän ilmeneminen ja häviäminen tiettyssä fyysisessä paikassa on tilanteista. Kenttä syntyy myös siellä, missä kentän toimijat ovat ja toimivat tutkimukseni kannalta keskeisten asioiden parissa. Tämän voi periaatteessa ja äärimillään tehdä myös yksi toimija ajattelemalla tai tekemällä tutkimukseni kannalta olennaisia asioita.

Kentäksi voidaan tutkimuksessani ymmärtää myös tyypilliset kontekstit, joissa vammautuminen tapahtuu kuten liikenneonnettomuudet, työtaturmat, pahoinpitelyt, kaatumiset ja putoamiset ja paikat, joissa vammoja käsitellään kuten sairaalat, terveyskeskukset ja kuntoutuslaitokset. Näin kenttä muodostuu hyvin monitahoiseksi ja laajaksi, miltei rajattomaksi. Kenttä on tarkoituksenmukainen näinkin laajasti ymmärrettyä, koska kenttätyötä voidaan tehdä yhdenkin tutkimuksen piirissä monissa paikoissa (Marcus 1995). Tutkimus on viime kädessä se, joka määrittää ja rajaa kentän. Lisäksi etnografisessa tutkimuksessa voidaan tunnistaa kenttä, jossa tutkimuksen kannalta oleellinen toiminta tapahtuu, mutta jossa tutkija ei ole tai ei voi olla läsnä. Omassa tutkimuksessani tällaisia kenttiä ovat tutkittavien kodit ja arkielämänpiirit, joissa heidän minuutensa rakentuu. Nämä kentät ovat tutkimuksessa vain välillisesti läsnä tutkittavien puheen ja kirjoituksen kautta.

Kentän olemassaolo ulottuu tutkittavien määrän ja heistä tiedettyjen ominaisuuksien tuolle puolen. Kenttä on ympäristö, joka vaikuttaa sen vaikutuksen piirissä oleviin ihmisiin. Se ei tuo sinällään lisää ominaisuuksia tutkittaville, mutta se vaikuttaa siihen, mitä heistä tiedetään. Tutkija voi kenttään tutustu-

malla nähdä myös tutkittavien ominaisuudet eri näkökulmista, jotka selittävät eri tavoin ominaisuuksien ilmenemistä. Tästä syystä haastattelut eivät yksin riitä tutkimusaiheessa, jossa tavoitteena on avata tutkittavien elämän kokonaisuutta eri näkökulmista.

Koska en ole tehnyt varsinaisia kenttätöitä, en ole pitänyt kenttäpäiväkirjaa. Pitämäni tutkimuspäiväkirjaan olen kirjannut kaikkea mahdollista, mitä teen, ajattelen ja ideoin. Pohdin päiväkirjassani myös itse kirjoitusprosesseja, tutkimuksen aineistoa, teorioita sekä tutkimuksen tekoon liittyviä hallinnollisia asioita.

Omallalla ja vieralla maalla

Etnografisessa tutkimuksessa ei ole suinkaan merkityksetöntä kuka (tutkija) tutkimuksen tekee, toisin kuin objektiivisen tieteenihanteen viitoittamana ajatellaan. Tekijä on vastuussa siitä, että hän huomioi osana tutkimusprosessiaan sen, miten hän tutkijana ja henkilönä asettuu suhteeseen eri asioiden kanssa (ks. Fingerroos 2003).

Vammaistutkimuksessa on kyseenalaistettu vammattoman kyky tehdä vammaistutkimusta (ks. esim. Bloor 2007, 182; Oliver 1996; vrt. Puuronen 2004, 229; Ruotsala 2002, 47–63). Tutkimuksessani oma vammautumiskokemukseni on asia, jonka näen monia ovia avaavana, mutta myös moniin asioihin vaikuttavana siten, että ne on osattava huomioida tutkimuksessa. En kuitenkaan ole niinkään huolissani siitä voiko joku ei-vammautunut henkilö tehdä pätevää tutkimusta vammautuneista. Kyse on pikemminkin siitä, mitä pyrkii tutkimuksella selvittämään ja sanomaan ja miten tutkimuksen toteuttaa.

Tapaan, jolla näen tutkimuskohteeni ja katson sitä, vaikuttaa kohdallani keskeisesti se olenko sisä- vai ulkopuolinen suhteessa tutkimuskohteeseeni (ks. esim. Ruotsala 2002, 46–63). Vaikka en rinnastukaan täysin tutkittaviin, jaan tutkittavien kanssa kokemuksen vammautumisesta, vammasta toipumisesta ja vammautuneena olemisesta. Kanssavammautuneen kokemukseen kohdallani kuuluu esimerkiksi ja tiivistetysti tajuttomuus, niin sanottu hämärä jakso (epämääräisenä hahmottuva ymmärtämättömyyttä ja muistamattomuutta sisältävä tila), sairaalassa olo, muistihäiriöt, toispuolihalvaus, väsymys, arviointikyvyn heikkeneminen, ”ulkona olemisen” kokemus, pinnan kiristyminen herkästi, kosketuksen saaminen maailmaan ja kuntoutuminen.

Osalla tutkittavista ei ole kaikkia näitä, osalla on muutakin kuin nämä ja osalla on eri asioita kuin nämä. Olen kuitenkin löytänyt kaikkien haastateltavien kanssa kosketuspinnan, joka varmasti osan kohdalla perustuu aiempaan tuntemiseemme ja osan kanssa tietoisuuteen minun vammautumisestani. Se on yhteyttä, joka on vaikea sanallistaa, mutta ilmenee mielestäni avoimuutena ja jonkinlaisena suopeutena minua kohtaan. Se helpottaa tutkittavien kohtaamista vertaisina ja tutkittavien kokemusta minusta vertaisena, jonka kanssa on hyvä ja turvallista jakaa kokemuksia. Parhaimmillaan olen tutkittaville joku, joka ymmärtää, koska on kokenut jotain vastaavaa. Vaikka oma kokemus haastaa etääntymisen ja lähentymisen prosesseja suhteessa kenttään ja aiheeseen, tarjoaa se myös elämämaailman tuoman hyödyn, joka on tärkeä tutkimuksen koskiessa niin henkilökohtaista aluetta kuin koettu subjektiuus:

Olen kokenut saavuttaneeni ymmärryksessä erilaisia tasoja sen kautta, että olen voinut tarkastella tutkittavien kanssa yhdessä jollain tavalla yhteisiä kokemuksiamme. Tiedän myös miltä tuntuu olla halvaantunut (toispuoleisesti), mikä on asia, josta kokemuseräistä tietoa ei voi tietenkään saada muutoin kuin halvaantuessaan itse. Ehkä täsmäasetus tutkimukselle on ollut se, että en kuulu täysin tutkittavieni kanssa samaan joukkoon (joskaan eivät tutkittavanikaan ole samanlaisia keskenään), mutta minulla on kuitenkin jalka oven välissä. (Tutkimuspäiväkirja, 17.11.2010.)

Koen olevani osin sisäpuolinen (kanssavammautunut), osin ulkopuolinen (vamman ei konkretisoidu arkipäivässäni enkä saa kuntoutusta, toimeentuloa tai tukia perustuen vammaan).³ Koen, että roolieni kokonaisuus ja suhteeni tutkimukseeni ovat sellaisia, että olen vahvasti läsnä myös tekstissä ja puhun omien kokemusteni kautta. Kasvatussosiologi Ulla-Maija Salo (2007, 231) huomauttaa, että ”[ä]äni on sosiaalinen konstruktio, lainamme toisiltamme ja kaiumme”. En siis usko, että omat kokemukseni ovat varsinkaan julkilausuttuina irrallisia tutkimusaineistostani. Päinvastoin, ne ovat syntyneet kulttuurisista ja sosiaalisista vaikutuksista ja ovat monin osin tiukasti sitoutuneet myös tutkimusaiheeseen, tutkittaviin ja kenttään (vrt. Ruotsala 2005, 53).

Sisäpuolisena minulla on historia suhteessa kenttään ja sen toimijoihin sekä aivovammaan. Tämä historia alkaa ennen tutkimusta ja tutkijan roolia. Oma elämänhistoriani rakentaa sitä, miten kenttä ja sen toiminta piirtyy mielessäni. Se vaikuttaa keskeisesti siihen, miten hahmotan kenttää tutkimusta suunnitelllessani sekä sitä tehdessäni ja siitä raportoidessani. Ulkopuolisenakaan en ole vapaa noista omista vammautumis-, järjestö- ja tutkijan historioistani, vaikka katson vammautueena olemisen arkipäivää ulkopuolisin silmin.

Uskontotieteilijä René Gothóni (1997) kirjoittaa eläytymisen ja etääntymisen dynamiikasta tutkimusprosessissa esittäen,

ettei ihmisen kulttuurissa olemista voi tutkia ulkoapäin, jos pyritään sanomaan ilmiöstä jotain substantiaalista (ks. kriitikirjoittaja Fingerroos 2003).

Tutkija on yksilö ja persoona, joka käyttää omaa persoonaansa ja yksilöllisyyttään tutkimuksessa:

Käytännössä homma meni myös jollain tapaa grounded theorymaisesti siten, että jo tehdyistä haastatteluista nappasin mielenkiintoisia teemoja, joista kyselin seuraavilta. On muistettava, että haastatteleminen kerätty aineisto ei ole koskaan monologi vaan dialogi ja vaikka olisi monologikin, niin tutkija ja tutkimusaihe ovat läsnä kertojan puheessa eli puhe muokkautuu sen mukaan kenelle se puhutaan, mitä varten ja missä tilanteessa. Se, millaiseksi aineisto syntyy, ei ole sama tänään kuin huomenna tai edes tunnin päästä. Merkityksetöntä ei ole tietysti sekään missä aineisto syntyy, mitä tapahtuu ennen haastattelua ja ketkä haastattelussa puhuvat. Mutta tämä ei olekaan asian ydin, vaan haastattelun ehto. Ydin on se, että tutkija tiedostaa aineiston syntyminen tilanteisuuden ja osaa pyrkiä kohti sitä pysyvyyttä, joka tutkittavan puheessa kyseessä olevasta aiheesta on. (Tutkimuspäiväkirja, 19.2.2008.)

Kentällä vuorovaikuttaessani tutkittavien kanssa, reflektoin lähes automaattisesti omia vammautumiskokemuksiani. Haastatteluissa oli hyvin luontevaa vaihtaa paikoin kokemuksia haastateltavan kanssa. Matkalla junissa ja busseissa – välillä myös pyörän selässä – mietin, mistä olimme puhuneet, pyrin eläytymään haastateltavan kokemukseen joko omaa kokemustani hyödyntäen tai kuvittelemalla. Tällöin väistämättä mietin omia kokemuksiani ja kuinka vamma elimellisenä tapahtuma ja sen seurauksena saamani kokemukset olivat muokanneet, murtaneet ja rakentaneet minua.

Etnografisessa tutkimuksessa ja erityisesti osallistuvan havainnoinnin menetelmässä korostuu tutkittavien edustaman kulttuurin sisäpuolinen näkökulma ja ymmärrys (niin sanottu emic-näkökulma). Tämä vaatii osallistumista tutkittavien ar-

keen. Syvällisesti tehtynä tarkkailu on haastavaa, koska osallistumisen intensiteetti on voimakas. Tällöin tutkija saa yhteisöllisen kokemuksen, joka perusteellisen perehtymisen kautta tuottaa kulttuurin sisäisen näkökulman tutkijalle itselleen kokemuksena tai oikeammin sanottuna sille henkilölle, joka toimii välillä myös tutkijan roolissa suhteessa toimintakenttään. Kulttuurin sisäisen näkökulman voi rekonstruoida tutkittavien puheesta, mutta sen voi tuottaa myös tutkijan omakohtaisena kokemuksena, kun tutkija kuuluu tutkimaansa joukkoon tai tulee väliaikaisesti osaksi tutkittavaa joukkoa (Gothóni 1997). Tällainen sisäisen näkökulman kaksikerroksinen tuottaminen voi rikastuttaa ja vahventaa aineistosta tehtyjä tulkintoja, mutta se vaatii erityistä tarkkuutta. Se vaatii tarkkuutta siinä, että tutkijana osaa liikkua lähelle ja etäälle kentästä ja tutkittavista ja pohtia omakohtaista kokemustaan erillisenä tutkittavien kokemuksesta. Se vaatii tarkkuutta myös siinä, että osaa yhdistää nämä kaksi tulkintaa ja tuloksia rikastuttavalla tavalla, asettaa ne vuoropuheluun keskenään ja löytää niistä monia toisiaan reflektoivia näkökulmia. (Vrt. Gothóni 1997.)

Tässä voi käyttää esimerkiksi autoetnografiaa, jossa tutkija hyödyntää omakohtaista kokemustaan tutkimusaiheesta aineistona ja tutkimusvälineenä (ks. esim. Saukko 2003, 84–86; Uotinen 2011). Omassa tutkimuksessani pyrin autoetnografian avulla reflektoimaan tutkittavien kokemuksia suhteessa omiin kokemuksiini sekä pohtimaan kokemusten ja käsitysten välistä suhdetta. Autoetnografia on sisäpiiriläisyyttä, koska tutkija kuuluu tutkittavien joukkoon. Tutkija voi kuitenkin tehdä eron oman ja toisten kokemusten välille reflektion keinoin. Toisten kokemukset on otettava annettuina ja tulkittava niitä eläytymistä apuna käyttäen. Omat kokemukset sen sijaan ovat annettuja

vain hetkittäin: ne muokkautuvat jatkuvasti kokemuskertymän lisääntyessä luontaisesti. Oma kokemus on siten huomattavasti kerrostuneempi kuin toisen kokemus. Tutkimuksessani pyrin tosin saavuttamaan kerroksisuutta myös toisen kokemukseen tekemällä useita haastatteluja kullekin haastateltavalle.

Osallistuminen poikkeaa omakohtaisuudesta ja sisäpiiriläisyydestä siinä, että omakohtaisuus ja sisäpiiriläisyys kuuluvat yhteen, kun taas osallistuminen (ja sitä kautta tai siinä havainnoiminen) sisältää mielestäni jo terminologisesti ulkopuolisuuden: osallistumisesta ja havainnoimisesta ei puhuta omakohtaisen kokemuksen kohdalla, koska itse tutkimuskohde (tietty kokemus) kuuluu osana itseän. Tällöin puhutaan pikemminkin siitä, että omataan tietty kokemus ja reflektoidaan tuota kokemusta.

Minulla on tiettyjä vastaavia kokemuksia kuin tutkittavillani, mutta jossain kohtaa raja tulee vastaan. En voi tunkeutua omakohtaisella kokemuksellani jokaiseen toisen kokemukseen. (Vrt. Fingerroos 2003; Ruotsala 2002, 62.) Välillä koen syvää ymmärrystä eläytyessäni ja samaistuessani tutkittavan kokemukseen. Koen todella tietäväni mistä on kyse ja koetan löytää sanallistamisen keinoja tuolle kokemukselle ja ymmärrykselleni siitä. Tuolloin koen olevani tulkki vammautuneen ja häntä ymmärtämään pyrkivän maailman välillä. Toisinaan taas tunnen olevani kuten yhden kirjoittajan kuvaama toimittaja ja lehtijutun lukija:

[L]ehtimies kävi luonani tekemässä muistiinpanoja ja ottamassa pari valokuvaa. Muutaman päivän päästä posti toi minulle pari kappaletta sitä lehteä jossa juttuni oli. Eipä siinä ollut mitään moittimista, ihan hyvä tarina. Mutta kukaan joka sen lehtijutun luki, ei voinut oikeasti tietää millaista minun elämäni oli. Ennen huolehdin perheeni asioista yhdessä vaimoni kanssa, ja sen lisäksi vielä työpaikallani todella isoista asioista.

Eikä vapaa-ajan harrastustoimintakaan ollut minun kohdallani toisten ohjeiden noudattamista, vaan sen sijaan huolehdin ison joukon toiminnasta. Ja missä nyt olin? Olin muuttunut uudelleen lapseksi. Yritin olla onnellinen elämästäni perheeni parissa, mutta usein yksin ollessani itkin. Itkin ja surin menetettyjä asioita. Itkin menetettyä elämää. Itkin vaimoni huolia ja paineita. Olisin halunnut olla taas mies. (K1.)

Olen aina kokenut olevani aivovammautuneiden joukossa jollain tapaa vieraalla maalla. En kykene samaistumaan täysin vammautuneisiin, joiden arkipäivää luonnehtii eläminen vammankansan kanssa. Aineistoa kerätessä erillisyyden tunne vahvistui. Toisaalta tunsin kuitenkin olevani tavallaan kuin kotona; tunsin olevani osa joukkoa. Tämän tulkitsen johtuvan osin kiinnostuksestani aiheeseen ja toisaalta itseni tarpeelliseksi tuntemisesta luottamustehtävien vuoksi.

Etnografisen tutkimuksen vaaran on sanottu piilevän siinä, että jos tutkija muuttuu sisäpiiriläiseksi eli tulee liiallisessa määrin tutkimansa joukon jäseneksi, hän ei osaa kiinnittää huomiota itselleen liian läheisiin ilmiöihin. Lisäksi hän voi menettää kykynsä puolueettomiin ja analyyttisiin havaintoihin eli hän menettää ulkopuolisuutensa ja sen tuomat edut (ks. esim. Ruotsala 2002, 53–63; Vesterinen 1999, 100–101). Tässä tilanteessa tärkeää on tiedostaa sisä- ja ulkopuolisuuden dynamiikka ja sen vaikutus itseän tutkijana ja tutkimukseen. Omassa tutkimuksessani pidän sisäpuolisuutta suurena etuna: se auttaa minua saamaan aineiston, joka vastaa tutkimuskysymykseen. Minun on kuitenkin jatkuvasti reflektoitava omia kokemuksia- ni suhteessa tutkittavien kerrontaan, jotta säilytän herkkyyden tutkittavien kokemuksille ja olen niille avoin.

Sisäpuolisuudessa on kiinnitettävä erityistä huomiota toisen kokemukseensa irrallisena omasta kokemuksesta. Täs-

sä hyödynnän fenomenologista mielikuvamuuntelua eli haen vaihtoehtoisia tulkintoja, varioin kokemusta. Eettisesti keskeistä etnografisessa tutkimuksessa tutkittavien kannalta on se, millainen kokemus tutkimuksessa mukana oleminen heille on. Omassa tutkimuksessani olen ajatellut antavani haastateltaville (ja kirjoittajille) terapeuttisen kokemuksen (vrt. Ruotsala 2005, 67–68; haastattelun terapeuttisuudesta esim. Atkinson 2002; Colbourne & Sque 2005; Kujala 2007, 18; Morecroft et al. 2004).

[A]ivovammutuneilla kuten varmasti monilla muillakin kokemuk-
siaan purkavilla ryhmillä on tarve puhua kokemuksistaan, jolloin luon-
nottomasta, rakennetusta [tutkimus]tilanteesta tulee luonnollinen
ja autenttinenkin tilanne. Tällöin tutkija voi näyttäytyä tutkittavalle
jossain muussa kuin tutkija-tutkittava asetelmassa. Tutkija voikin olla
ystävä, terapeutti tai joku riittävän outo ihminen, että hänelle voikin
puhua arkielämän vaikeista asioista, kun hän ei ole arkielämässä läsnä.
(Tutkimuspäiväkirja, 19.2.2008.)

Haastateltavat ovat saaneet kertoa varsin vapaasti koke-
muksistaan ja käsityksistään. Haastateltavilta saamani spontaan-
nin palautteen mukaan haastattelut on koettu positiivisina ja
antoisina. Myös itselleni haastattelut (ja kirjoitukset) ovat jol-
lain tapaa olleet terapeuttisia ja selkeyttäviä, vaikka omat koke-
mukseni eivät ole olleet huomion kohteena. Olen kuitenkin ai-
neistonkeruussa käynyt läpi osin tiedostamatta, osin tietoisesti
omia kokemuksiani ja ajatuksiani vammautumiseen liittyen
ja keskustellut joistakin kokemuksistani myös haastateltavien
kanssa.

Hämmentävä aivovamma

Yhdestä näkökulmasta koen oman vammautumiseni kuin jän-
nittävästä seikkailuna. Seikkailu oli vaarallinen, mutta tavallaan

selvisin säikähdyksellä, tavallaan taas jokin muuttui pysyvästi. Ehkä seikkailussani on kuitenkin jotain, jonka koen kotiin-paluuna. Monen kohdalla näin ei kuitenkaan välttämättä ole. Moni tutkittavani kokee ehkä eksyneensä matkalle tai tulleen kotiin, jossa kaikki onkin muuttunut. Tutut asiat ovat tavallaan tuttuja, mutta jollain tapaa muuttuneet vieraisiksi. Jokin on muuttunut. Ehkä koen itsekin paikoin eksyneeni tai ehkä minunkaan kotini ei ole enää se sama koti, josta seikkailuuni lähdin. Varmasti moni vammautunut ei miellä vammautumistaan seikkailuna ollenkaan. Ehkä se on vain tapahtuma, matka, muisto, painajainen tai oppiläksy:

Litterointi avaa aivan uuden tunnealuksen. Jos haastattellessa haastateltavien tunteet olivat laivanani, niin litteroidessa uudelleen kohdatut tunteet tuntuivat haaksirikolta. Kun en enää ollut läsnä haastateltavan kanssa haastattelutilanteessa, vaan palasin sinne muistossani litteroidessani, avautuivat kerrotut asiat aivan uudella tasolla minulle. Enää ei kuulutuna tuo kepeään hauskasti yhteisymmärryksessä jutusteltu puhe ollut sama. Nyt siinä oli kepeästi ja nauraen kerrottu elämän kipeitä, kenties kipeimpiä asioita. Kipeys ja tuska oli verhottu kepeyteen ja nauruun. Tunteet iskivät kuitenkin litteroidessa kepeyden ja naurun läpi. Nyt kuulin puhetta siitä, kuinka henkilön minuus oli vioittunut, haavoittunut, murtunut, särkynyt. Kuinka tuo minuuden murtuma oli rikkonut myös suhteet ympäröivään maailmaan. Enää ei ollut samoja suhteita samojen ihmisten kanssa, vaan kaikki oli muuttunut. (Tutkimuspäiväkirja, 9.12.2010.)

Jokainen toisen kokemusta tavoitteleva tutkija joutuu käyttämään mielikuvitustaan. En kohtaa vammaa samalla tavoin jokapäiväisenä kokemuksena kuin esimerkiksi haastateltava, joka joutuu nukkumaan joka päivä päiväunet vaikkei haluaisi, tai haastateltava, jolla saattaa olla yli kaksi sataa migreenipäivää vuodessa vaihdellen ”semmosesta helvetillisestä päänsärystä semmoseen särkyyn, että mä en pääse sängystä ylös” (H3) tai haastateltava, joka päivittäin kohtaa yksinkertaiselta tuntuvan

asian vaikeuden, kun ei vain saa asioita tehtyä. Eräs haastateltava (H4) kuvaa ”toimettomuudeksi” tätä aikaansaamattomuutta, jota aivovamma-ammattilaiset kutsuvat aloitekyvyttömyydeksi. Toisaalta joskus voi olo tuntua siltä kuin vammaa ei olisikaan, kuten eräs haastateltava kuvaa väsymystä ja toimintaansa:

[H]uomasin, että mulle tuli pieniä hetkiä, että ei väsyttäneykään ja pitkiäki hetkiä [...] on tullu muutaman kerran, että minä oon aamulla heränny ja toiminu [...] oot aivan niinku ennen. Ei mittään häikkää tuolla päässä oo. On samanlainen tempo ku tekkee asioita. Hirviän nopeaa pystyy tekemään eikä ajatukset- (asiat) rullaa ku ennen, mutta sitte se alakaa taas menneen pihalle, ku vässyy nuo aivot. (H5, 2/2.)

Vammautumisen tuottama hämmennys on yksi vaikeimpia hahmotettavia asioita vammautuneen kokemuksessa. Eräs haastateltava kuvaa tätä vamman ”näkymättömyyden” tuottamaa hämmennystä:

Se ensimmäinen vuosi puoltoista on niin jumalattoman sekasta aikaa kaiken kaikkiaan. Niinku kaaos mun päässä. Osa on näitä ihan fyysisiä oireita: hirveitä päänsärkyjä, uniongelmia, masennusta. Mutta sitte varmaan on ihan vaan sitä hämmennystä, mitä tää on? Et niinku on niin kuutamolla, et välttämättä ei- ku ei vaan ymmärtäny. Ihmetteli itte telleen, et miks mulla on tällönen olo.

A: minkälainen olo?

H: no väsynyt, poissaoleva. Ja sit tietenki sellanen luuseriolo, että ku ei pärjäny. (H3, 1/4.)

Olemalla mukana järjestötoiminnassa olen kiinnittänyt huomioni johonkin epämääräiseen tekijään, joka tuntuu häiritsevän aivovammautuneita hyvin kokonaisvaltaisesti. Myöhemmin olen löytänyt tälle ilmaisuksi yllä olevan lainauksen mukaisesti itseä, toimijaa, subjektiutta koskevan *hämmennyksen tunteen*. Ilmaisun löytymisen välttämättömäksi ehdoksi olen tulkinnut omakohtaisen kokemuksen aivovammautumisesta. Vaikka olenkin toipunut niin, ettei vamma ole enää osa arkipäivän toimin-

taani, olen kuitenkin tutkittavien tavoin kokenut myös itse tuon epämääräisen hämmennyksen siitä, mitä oikein tapahtuukaan. Olen joutunut tilanteisiin, joissa en koe hahmottavani ympäristöäni ja omaa toimintaani kovin vahvasti. Olen ikään kuin itseni kyydissä sen sijaan, että olisin itseni. Oma ja toisten reagointi ja toiminta eivät ole ennustettavia, vaan pikemminkin yllättäviä ja outoja. Asiat eivät ole kovinkaan tuttuja, mistä syntyy hallinnan puuttumisen tunne. Oma subjektiviteetti joutuu murrokseen.

Ulkopuolisten on usein hyvin vaikea ymmärtää aivovammautuneen kokemaa hämmennystä, mihin suurena syynä lie nee se, että vammautuneen on vaikea löytää sanoja kokemukselleen; tuntemus on vaikea käsittää ja saada haltuun. Koska hämmennys on enemmän tai vähemmän läsnä koko ajan, vaikuttaa se kaikkeen elämässä ja heikentää vammautuneen toimintakykyä usein merkittävästi.

Lopuksi

Aivovammautuneen kokemusta ei voida tyydyttävällä tavalla selittää aivovamma-sanalla tai -diagnoosilla tai edes oireluettelolla. Kokemus on vaikea pukea sanoiksi. Ajattelen, että sen voi hahmottaa vammautuneen pitkästä kerronnasta, jossa arkipäivän toimintojen katkoisuudet tuottavat vammautuneen kokemaa muutosta ja vaikeuksia. Itsen kokemusten tavoittaminen tutkimuksessa vaatii pitkällistä vammautuneiden elämän seuraamista ja pitkiä keskusteluja. Olen onnekseni käynyt monia keskusteluja ja seurannut monia tilanteita varsinaisten haastattelujen lisäksi. Olen keskustellut vammautuneiden, omaisten ja ammattilaisten kanssa, ja reflektoinut käytyjä keskusteluja

omiin kokemuksiini ja tutkimuskirjallisuuteen. Moni asia aukeaa omakohtaisen kokemuksen, vammautuneiden, omaisten ja ammattilaisten kanssa yhteisessä toiminnassa mukana olemisen sekä haastattelujen ja kirjoitusten kautta, mutta moni asia jää myös avautumatta. Siksi tutkimuksen raportoinnissa onkin tärkeää, ettei esitä asioita kuin tietäisi ja tuntisi ne täysin, vaikka olisi kuinka kattavasti aiheeseen perehtynyt. Usein syvälle uppoutuva etnografinenkin menetelmä on vain yksi näkökulma tutkimusaiheeseen:

Vammautuneilla itsellään samoin kuin omaisilla on suuria vaikeuksia ilmaista, mistä on kyse. Eivät oirelistat tai arjen tarinat anna oikeutta kokemuksen syvyydelle. (Tutkimuspäiväkirja, 3.8.2010.)

Etnografian keskeisimpiä tehtäviä on kulttuurin tekstuaalinen, asianmukainen kuvaus ja kuvauksen kääntäminen yleiselle, tutkimuskohteeseen nähden ulkopuolisen kielelle.⁴ Kyse on aina myös laajemmin siitä kuinka tuttu ilmiö on yleisessä tietoisuudessa.

Oman kokemukseni mukaan ihmisten tieto aivovammoista on vähäistä. Monen lähipiiriin tosin kuuluu henkilö, jolla on joko aivovamma tai muu aivovaurio (esim. aivoverenkiertohäiriö), mutta oireiden monitahoisuus ei ole yleisessä tiedossa syvemmästä ymmärryksestä puhumattakaan:

Aivovammoilla on paljon ymmärtäjiä. Aivovammoista on kirjoitettu tuhansia sivuja hyvää kirjallisuutta, tutkittu tarkoin, tutkittu aivoja ja aivojen kantajia, tutkittu terveitä ja vaurioituneita aivoja ja niiden kantajia. Kerätty paljon materiaalia ja vertailtu, analysoitu, etäännytetty, kvantifioitu, kvalifioitukin. Keskusteltu tuhansia tunteja. Mutta puhe on oirepuhetta. Puhetta luonnehtii kykenemättömyys, muutos; se ohjautuu siitä käsin mikä on muuttunut ja mikä aiheuttaa sen, ettei A pysty ENÄÄ tähän ja tähän. Vammautuneet puhuvat itse samaa kieltä, ahdistuvat loputtomasti, kun eivät löydä sanoja, joilla kaikki tulee ilmaistuksi. Tunteille ei ole sanoja. (Tutkimuspäiväkirja, 3.8.2010.)

Aivovammautuneitten oireita tulkitaan usein alkoholin vaikutuksista tai mielenterveyden häiriöistä johtuviksi, kun esimerkiksi vammautuneen tasapaino on huono tai hänen puheensa on epäselvää. Vammautuneella voi olla myös itsehallinnan puutetta tai muutoin epäsovivaksi tulkittua käyttäytymistä, mihin voidaan suhtautua tiedon puutteen vuoksi ikävästi. Tämä voi aiheuttaa vammautuneille ymmärtämättömyyttä, turhautumista, häpeää, vetäytymistä ja masennusta, jotka voivat johtaa toimintakyvyn heikkenemiseen entisestään sekä syrjäytymiseen. Kenenkään ei tietenkään tarvitse sietää epäsovivaa käyttäytymistä tai esimerkiksi väkivallan uhkaa, mutta tietoisuuden lisääntyminen voi auttaa sekä ulkopuolisia että vammautuneita, heidän läheisiään ja terveydenhuoltoa sopeutumaan aivovammaan paremmin ja siten vähentämään sen kielteisiä vaikutuksia koetussa elämänlaadussa ja yhteiskunnassa.

Tutkijan rooli ja positio suhteessa tutkittaviin ja tutkimuskohteeseen on keskeinen tutkimusta määrittävä tekijä. Sen vaikutukset yltyvät kysymyksenasettelusta tulkintoihin. Omassa tutkimuksessani omakohtainen vammautumiskokemus sekä toiminta järjestökentällä ovat ennen kaikkea auttaneet tutkittavien ymmärryksessä ja luottamuksen saavuttamisessa eli niissä tekijöissä, jotka avaavat kentän ja ovat siten ehkä tärkeimmät etnografisen tutkimuksen onnistumisen tekijät.

LÄHTEET

Aineisto

H1: Mies, 50 vuotta, haastattelu 3/3

H2: Mies, 32 vuotta, haastattelu 2/3

H3: Mies, 41 vuotta, haastattelu 1/4
H4: Nainen, 58 vuotta, haastattelu 2/4
H5: Nainen, 54 vuotta, haastattelu 2/2
K1: Mies, 46 vuotta, kirjoitus

Tutkimuspäiväkirja (2008–2010).

Kirjallisuus

- Atkinson, Robert 2002. The Life Story Interview. – Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research: Context & Method*, 121–140. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Bloor, Michael 2003. The Ethnography of Health and Medicine. – Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (toim.) *Handbook of Ethnography*, 177–187. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publications.
- Colbourne, Linda & Sque, Magi 2005. The culture of cancer and the therapeutic impact of qualitative research interviews. *Journal of Research in Nursing*, 10(5), 551–567.
- Fingerroos, Outi 2003. Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa [online]. – *Elore* 10(2). <:http://www.elore.fi/arkisto/2_03/fin203c.html> (Haettu 1.10.2013).
- Frank, Arthur W. 1995. *The Wounded Storyteller: Body, Illness and Ethics*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Geertz, Clifford 1973. *Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gothóni, René 1997. Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*, 136–148. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. 1995. Biographical work and new ethnography. – Ruthellen Josselson & Amia Lieblich (toim.) *Interpreting Experience: The Narrative Study of Lives, Vol. 3*, 45–58. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul 2007. *Ethnography. Principles in Practice* (Third edition). London & New York: Routledge.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2008. Etnografia terveyden, sairauden ja terveydenhuollon tutkimuksessa. – *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 45, 4–17.
- Junkala, Pekka 1999. Kenttätyö etnologian profilina. – Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot*, 188–200. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaartinen, Timo 1993. *Kuinka kulttuuria käännetään. Arvon tuottaminen ja antropologinen käytäntö*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Kantokorpi, Otso 1997. Miten taide voi olla inkeriläistä? – Anna Maria Vil-

- janen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutuksesta*, 77–86 Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Kujala, Tiina 2007. Kerronnallinen tutkimus opettajien ikääntymisestä. – Eija Syrjäläinen, Ari Eronen & Veli-Matti Värrä (toim.) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*, 13–39. Tampere: Tampere University Press.
- Levy, Jennifer M. 2005. Narrative and Experience: Telling Stories of Illness. – *Nexus, The Canadian Student Journal of Anthropology* 18, 8–33.
- Marcus, George E. 1995. Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. – *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- Morecroft, Charles, Cantrill, Judy & Tully, Mary P. 2004. Can in-depth research interviews have a 'therapeutic' effect for participants? – *International Journal of Pharmacy Practice* 12(4), 247–254.
- Oliver, Michael 1996. *Undersanding Disability: From Theory to Practice*. London: Macmillan.
- Palmu, Tarja 2007a. Kenttä, kirjoittaminen, analyysi – yhteenkietoutumia. – Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*, 137–150. Tampere: Vastapaino.
- Palmu, Tarja 2007b. Kokemuksia ja tulkintoja kouluetnografiasta. – Eija Syrjäläinen, Ari Eronen & Veli-Matti Värrä (toim.) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*, 159–174. Tampere: Tampere University Press.
- Puuronen, Anne 2004. *Rasvan tyttäret. Etnografinen tutkimus anorektisen kokemustiedon kulttuurisesta jäsentymisestä*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 42. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Puuronen, Vesa 2007. Etnografinen tutkimus. – Leena Viinamäki & Erkki Saari (toim.) *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*, 101–120. Helsinki: Tammi.
- Rantala, Taina 2007. Kokemuksen etnografia – avain koulun arjen tunteisiin. – Eija Syrjäläinen, Ari Eronen & Veli-Matti Värrä (toim.) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*, 126–158. Tampere: Tampere University Press.
- Ruotsala, Helena 2005. Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä. – Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*, 45–76. Helsinki: Ethnos ry.
- Ruotsala, Helena 2002. *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto* [online]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. (Haettu 20.11.2013.)
- Salo, Ulla-Maija 2007. Etnografinen kirjoittaminen. – Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutki-*

- mus, 227–246. Tampere: Vastapaino.
- Saukko, Paula 2003. *Doing Research in Cultural Studies. An introduction to classical and new methodological approaches*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Siikala, Jukka 1997. Kulttuurin käsite ja etnografian ongelma. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutuksesta*, 20–34 Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Suojanen, Päivikki 1996. Etnografisen tutkimuksen eettisiä ulottuvuuksia. – Aino Palmroth, Ismo Nurmi (toim.) *Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä*, 35–66. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta.
- Suojanen, Päivikki 1997. Työkaluna tutkijan persoona. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutuksesta*, 149–157. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Söderholm, Stig 1997. Kartan piste vai moderni uusheimö? – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutuksesta*, 107–115. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Uotinen, Johanna 2011. Senses, Bodily Knowledge, and Autoethnography: Unbeknown Knowledge From an ICU Experience. – *Qualitative Health Research* 21(10), 1307–1315.
- Utriainen, Terhi & Honkasalo, Marja-Liisa 2004. Kärsimys, paha ja kulttuurintutkimus. – Marja-Liisa Honkasalo, Terhi Utriainen & Anna Leppo (toim.) *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*, 13–47. Tampere: Vastapaino.
- Vesterinen, Ilmari 1999. Mitä kulttuuriantropologia on? – Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot*, 82–141. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Viljanen, Anna Maria & Lahti, Minna (toim.) 1997. *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutuksesta*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Viitteet

- 1 Aivovamma on päähän kohdistuvan ulkoisen voiman aiheuttama vaurio aivoissa. Siihen siis eivät kuulu esimerkiksi aivoverenkiertohäiriöt, -halvaukset, -kasvaimet tai kehitysvammat.
- 2 Levyttä ”Aura”, 1994.
- 3 Eronteolla itseni ja tutkittavien välillä en pyri väittämään, että tutkitavat eivät olisi toipuneet vammastaan hyvin tai jopa erinomaisesti. Monen tilanne on ollut heti vammautumisen jälkeen hyvin vaikea tai toivotonkin. Suhteessa alkutilanteeseen moni on kuitenkin toipunut esimerkiksi vaikeista halvauksista, puhehäiriöistä, kokonaisuuksien hahmotusvaikeuksista, keskittymiskyvyn häiriöistä ja väsyvyydestä kokonaan toisenlaiseksi toimintakykyiseksi yksilöksi, joka toimii aktiivisesti arkipäivässään ja kykenee jopa auttamaan muita. Usein

- haastateltavat kokevat myös kasvaneensa aivan erilaisiksi ihmisiksi suhteessa vammautumista edeltävään tilanteeseen.
- 4 Tutkittavien kulttuurin ja kielen kääntämisestä on käyty runsaasti keskustelua antropologiassa ja muussa etnografisessa tutkimuksessa mm. emic-etic -jaottelun avulla (ks. esim. Honkasalo 2008; Kaartinen 1993).

Kirjoittajat

Johanna Aromaa FM, kulttuuriantropologia, Oulun yliopisto
SidiLamine Bagyoko MA, Anthropology, University of Bamako,
Mali

Billy Ehn professor, etnologi, Umeå Universitet

Outi Fingerroos FT, dos. etnologia, Jyväskylän yliopisto

José-Carlos García-Rosell YTT, matkailututkimus, Lapin
yliopisto

Minni Haanpää YTM, matkailututkimus, Lapin yliopisto

Maria Hakkarainen YTM, matkailututkimus, Lapin yliopisto

Benita Heiskanen PhD, Turun yliopiston ihmistieteiden
tutkijakollegium (TIAS)

Pilvi Hämeenaho FM, etnologia, Jyväskylän yliopisto

Mari Immonen FL, Vantaan kaupungin museo

Jukka Jouhki FT, dos. etnologia, Jyväskylän yliopisto

Sirkka Komulainen PhD, vapaa tutkija

Helky Koskela YL, sosiaalityö, Jyväskylän yliopisto/Kokkolan
yliopistokeskus Chydenius

Inkeri Koskinen FM, teoreettinen filosofia, Helsingin yliopisto

Eerika Koskinen-Koivisto FT, kansatiede, Helsingin yliopisto

Sofia Kotilainen FT, YTM, Suomen historia, Jyväskylän yliopisto

George E. Marcus Chancellor's Professor of Cultural
Anthropology, University of California, Irvine

Annamaria Marttila FM, kulttuuriantropologia, Oulun yliopisto

Kaisa Nissi FM, etnologia, Jyväskylän yliopisto

Sanna Tawah FM, etnologia, Jyväskylän yliopisto

Miia-Leena Tiili FM, kansatiede, Helsingin yliopisto

Tiedot ovat vuodelta 2014.

